

545391279

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

09.463 Bo

RHB

KØBEN
RÅDHUSE

46 3

Stationær

Skolebiblio-
tekscentralen

III

KØBENHAVNS
DHEBIBLIOTEK
Eriksbergsgade 4
2300 Kbn. TEK

Knud Bokkenheuser
Det gamle København

H. HAGERUP'S FORLAG &
I. BIND.

DET GAMLE KØBENHAVN

I

Skolebibliotekscentralen

Materialevalgssamlingen

Frankrigsgade 4

2300 København S

KNUD BOKKENHEUSER

DET GAMLE KØBENHAVN

I

H. HAGERUPS FORLAG - KØBENHAVN

1 9 1 9

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI. KBHVN.

CHRISTIANSHAVN

FORTALE

EFTER at jeg igennem 12 Aar har gennemvandret det gamle København med mine Læsere i de seks Bind, der er betitlede: »De svandt, de svandt« — »Christianshavn« — »Vejen gaar, min Tro —«, — »Frederiksberg« — »Østerbro« og »Nørrebro«, følte jeg, at min Opgave her, ad populær Vej at vække mine Bysbørns — ja, helst alle mine Landsmænds Kærlighed til vor gamle Hovedstad, maatte være tilendebragt under denne Form.

Det har jo ingenlunde været min Hensigt at skrive en udtømmende Københavns Historie, men gennem disse Vandringer at faa Læserne til selv at studere videre. Den Bebrejdelse, der af og til har været rettet imod mig, at jeg ikke har faaet det eller det med, rammer derfor ikke; thi det ligger ganske udenfor Bogens Plan at tage andet med end netop det, man lægger Mærke til paa en Spadseretur.

Naar mit Forlag nu, da adskillige af første Udgaves enkelte Bind er udsolgte, har sat mig i Stand til at forelægge et samlet andet Oplag af hele Værket, maa jeg dog gøre opmærksom paa, at dette for en Del er en helt ny Bog. Dels er de gamle grundigt reviderede, dels er Billedstoffet væsentlig forøget, og endelig er

der sket meget betydelige Tilføjelser, som de skiftende Tider har medført, især for de Afsnits Vedkommende, der omhandler den indre By og Frederiksberg.

For gode Raad og Hjælp ved Udarbejdelsen af denne Bog skylder jeg mine Venner Grosserer *Carl C. Christensen*, Fuldmægtig *Alfred Nielsen* og Overlærer *Axel Sørensen* en varm Tak.

København, d. 27. Maj 1919.

KNUD BOKKENHEUSER

Gl. Langebro for Fodgængere.

MIN BY.

JEG elsker de røde Tage,
som skærmer min gamle By,
af dem er kun faa tilbage,
og grimme og graa er de ny!

Jeg elsker de snævre Gader,
som kroger sig ud og ind,
men ikke de snorlige Rader,
som trætter mit Øje og Sind.

Jeg elsker den brogede Vrimmel,
som pludrer i godt Humør,
den dejlige, vekslende Himmel,
der giver det hele Kulør.

Jeg lytter til Drengenes Fløjten
af Døgnets ny Melodi,
Etatsraadens Frue og Tøjten
gaar mig lige hjemligt forbi.

Jeg favner dig, By, som har skænket
mig Lise for Længsel og Savn,
for mig staar du hellig, ukrænket,
min Moderstad, mit København!

Knud Bokkenheuser.

5te Juli 1919.

Gl. Knippelsbro, der laa, hvor den nuværende ligger.

FØRSTE AFSNIT.

STRØMMEN, der skiller København fra Christianshavn, er strid og stærk, saa det er forstaaeligt, at man med Fortidens Smaabaade tit havde svært ved at klare sig; undertiden gik jo ogsaa nogle til Bunds.

Dette vilde den gode Kong *Christian den Fjerde* raade Bod paa, da det, efter at han havde planlagt Byen Christianshavns Anlæg, vilde være af stor Betydning for Byens hurtige Udvikling, at Overfarten blev tryk og nem. Han anlagde derfor i Aarene 1618—20 »den store Amagerbro« fra Børsgade til nuværende Brogade, den Gang Strandgade, da Terrænet, hvor Brogade ligger, endnu ikke var opfyldt, men Vandet gik helt op til Strandgade.

Det var ingen let Sag at føre denne Bro over, og mange besindige Folk rystede paa Hovederne og mente, at det gik aldrig. Herom fortæller *Resen* følgende:

»Kong Christian den Fjerde lod den i Aarene 1618 —20 bygge og gjøre med stor Bekostning, at den kunde være en tryk Overfart mellem Byerne, hvilket nogle af Førstningen holdt umuligt og en forgieves Idræt, efterdi Steden er saa ubeqvem, og den stride Strøm med saa stor Magt rendte der nedenunder, men Hans Mayestets Skarpsindighed og Fornuft brød

Torvegade med den Hageske Gaard ved Knippelsbro.

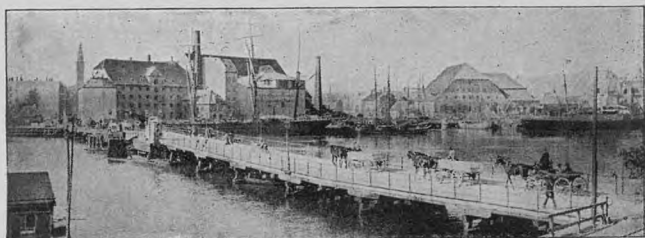
igiennem det alt sammen, saa at han fik sit Forsæt lykkelig frem.«

Imidlertid har det ikke altid været uden Fare at passere denne »vældige Bro, som blev lagt over Dybet og den stridige Strøm«; thi der er Eksempler paa, at Vogne med Heste og Kuske er væltet ned i Vandet, men Samtiden forsikrer, at det ikke var Broens Skyld, men de kørendes egen Uforsigtighed eller »Guds forborgne Domme«.

I Midten var en Vindebro, som var aaben et Par Timer daglig. Skibene maatte altsaa sørge for, at de kom til rette Tid; ellers maatte de pænt vente. Kun

Kongens egne »Skibsrum og farkoster« maatte altid passere.

Oprindeligt kaldtes Broen, som nævnt, »den store Amagerbro«, senere hen »Langebro«, men dette Navn mistede den, da den nye »Kallebobro« anlagdes 1686 og blev meget længere end den gamle. Siden da er det, at Navnet »Knippelsbro« har fulgt den i dens forskellige Skikkelser. Men hvorfra stammer dette Navn? Nogle har ment, at det simpelt hen betyder »en Bro af Knipper« ∴ Bjælker, men det er næppe

Langebro.

sandsynligt, især da den ældste Bro mest var Dæmninger og Stensætninger.

Snarere er det muligt, at Broen har hentet sit Navn fra den gamle og agtede Raadmand *Hans Knip*, der i 1630 førte Opsyn med den og med Toldstedet paa Amagersiden, hvor han beboede et lille Hus, der laa nøjagtig paa det Sted, hvor nu Brogade er.

Selv om Christian den Fjerde har bygget Knippelsbro saa solidt som muligt, var det utænkeligt andet, end at den til Tider maatte trænge til Reparationer; det skete da ogsaa første Gang 1725—28; en af Aarsagerne til, at dette var blevet nødvendigt, var, at mange Fartøjer, trods Forbud derimod, stadig holdt af at fortøje ved Broen, hvorved den tit ramponeredes. Derfor maatte Overlandbygmester *Krieger*

tage den under Behandling, og det var godt, at den var færdig netop 1728, da der var god Brug for den, den Gang Folk under den »fyrgterlige« Ildebrand med Rædsel flygtede over den for at søge Ly paa Christianshavn. Blandt hine Dages Flygtninge var ogsaa *Ludvig Holberg*, der i en Tid efter Branden boede i Brogade.

Den næste Reparation undergik Broen 1785, men i 1868—69 erstattedes den af en helt ny Bro paa et andet Sted, den, vi for faa Aar siden har set vige for en moderne Bro, der ligger, omtrent hvor den første laa.

I 1686 anlagdes Langebro, som da kun var 5 Alen bred og udelukkende bestemt for Fodgængere, som maatte betale Bropenge for at gaa over den. Skrøbelig har den sikkert været, Reparationer og Ombygninger gentog sig, og Magistraten og Ingeniørkorpset opgav til sidst de mange Udgifter og overdrog Hofarkitekt *Kirketerp* Vedligeholdelsespligten tillige med Retten til Indtægten af Bropengene. Ombygninger fandt Sted 1749, 1795, 1805 og 1875—76, det var den fra det sidst nævnte Aarstal stammende Bro, der forsvandt for den nye, der blev aabnet d. 2. Marts 1903.

For Enden af Langebro, paa Københavnsiden, laa *Blaataarn*, det kendte Fængsel for Forbrydere i Nordre Birk og for Hoffets Betjente, deriblandt de kongelige Skuespillere. Rester af Taarnet findes endnu i Baggaarden til Vestervoldgade 131. Saavel her udenfor som ved Krudttaarnet paa Amagersiden gik Dag og Nat Skildvagter.

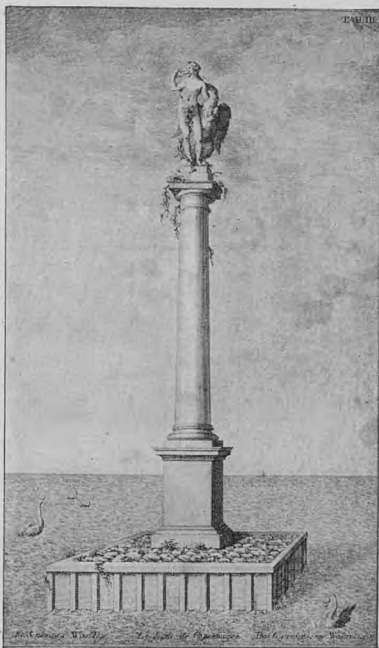
Der har sikkert været en Del Stemning over den gamle Langebro. *H. C. Andersen* har da ogsaa anvendt den i sin Komædie »Paa Langebro«, hvor Maaneskinnet straalér over Vandet og over Byen med de skønne Taarne paa begge Sider af Vandet. Hovedpersonen heri siger tillige her: »I Strømmen staar paa Colonnen det gamle *Vartegn*, en Kvindeskikkelse,

der kyskes af en Svane. Det er, som Maaneskinnet gav dem Liv.«

Det er ganske rigtigt, at Christian d. Fjerde for at advare de rejsende mod den farlige »Havfruegrund«, der laa lige ud for Tøjhusbassinet, paa den rejste et »Vartegn«, en slank Søjle, der bar en Fremstilling af Leda med Svanen, udhugget i Sandsten. Da den senere stod i Vejen for Færdselen, blev den 1798 bortfjernet og solgt til en Murermester *Kvist*, der stillede den op i sin Have i Frederiksberg Allé, hvor den endnu fandtes i Tyverne i forrige Aarhundrede; men siden er den forsvundet.

Det er desværre forbavsende meget gammelt og skønt, København har haft Raad til at lade forsvinde i Aarenes Løb. Gid vi i kommende Tider maa være mere nærige paa det Omraade!

Der har været Tale om at genrejse Leda-Støtten paa dens gamle Plads paa Havfruegrunden. Kunde denne Tanke gennemføres, var den udmærket, men desværre lader det sig næppe realisere, bl. a. fordi Havfruegrunden ikke er der mere; man har da først

Leda med Svanen,
Københavns Vartegn.

forsøgt at anbringe en Miniaturgengivelse, der var anskaffet som Prydelse for Christianshavns Torv ved de Festligheder, der afholdtes ved Christianshavns saakaldte Jubilæum, der fejredes en Foraarsdag 1918 (men rettelig, som det vil fremgaa af det følgende, burde være holdt d. 16. December Aaret før), i — det kgl. Biblioteks Gaard! Dette var ganske meningsløst. Hvorfor skulde Leda dog være tyet ind i Christian den Fjerdes gamle Tøjhusbassin? Naa, hun druknede for Resten ogsaa der imellem de høje, skønne Bygninger, der omgav hende.

Men Leda har aabenbart haft mange Venner efter sin sørgelige Død i Murmester *Kvists* Have; thi pludselig var der Godtfolk, der hagede sig i Søjleens Betydning som Vartegn og derfor nu foreslaar at anbringe den ude paa Batteriet Sixtus, som man har Frihedsgudinden udenfor Indsejlingen til New York. Men dette maa man bede alle gode Magter forhindre; thi enhver, der vil tænke sig om og huske, hvem Leda var, og hvis Besøg hun i det i Statuen forevigede Øjeblik havde, vil sikkert betakke sig for, at dette Symbol blev anbragt ved Indsejlingen til vor gode By. Fremmede maatte da tro, at de nu drog ind i Sodoma eller Gomorrha. Langt smukkere og naturligere vil det være paa denne Plads at anbringe en Søjle med et Mindetegn for de tapre og uforsagte danske Sømand, der uforskyldt led Døden paa deres fredelige Færd over Havene under den nylig afsluttede Verdenskrig. Da vilde den fremmede, der kom her til, straks faa at vide, mod hvilket dygtigt Land og hvilket djært Folks Kyster han stævnede.

Vi staar nu lige overfor Christianshavn, den Bydel, der bærer sin Grundlæggers Kong *Christian d. Fjerdes* Navn; man kan vel nok sige, at Byens Fødselsdag er den 16. December, da Kongen overdrog Ingeniør *Johan Semb* at anlægge en By i Vandet mellem København og Amager.

Det har sikkert været Kongens Mening først og

fremmest at skabe en Handels- og Søfartsby, men han har tillige befæstet den ved en Kreds af Volde, og han opnaede derved, at han kunde beskytte de ellers ret udsatte vigtige militære Punkter som Tøj-

Jødens Bule i Søndervoldstræde paa Christianshavn.

hus og Proviantgaard, der ellers laa ret aabne paa Sjællands Side.

Vi ser ogsaa, at Anlægget tager hollandske Handelsstæder til Forbillede. Husene vender Gavlene ud til Gaden og skal vende enten ud imod Strandgade eller mod Kanalen, naturligvis for at Skibene kan udlosse deres Varer nemt og bekvemt. Og Bagsiderne af Grundene naaede netop til Midten af Anlægget

derimellem, Kongensgade, nu Wildersgade, og her var store Magasiner og Oplagspladser, hvorfra man bekvemt kunde bringe Varerne ud i Byen.

For at faa Folk til at bygge, lovede Kongen dem Skøde paa Grundene gratis, 12 Aars Frihed for borgerlig Skat og Tyngge og 7 Aars Frihed for al Udførselstold; og den første, der meldte sig, var den rige Borgmester i København, *Mikkel Wibe*, som fik Skøde paa Grunden paa Hjørnet af St. Annæ Gade og Strandgade i Aaret 1622.

Da han jo saaledes var den første Grundejer paa Christianshavn, kan det muligt have Interesse at høre lidt om hans Liv og Levned. Han var en jysk Bondesøn og var født 1565. Han mistede tidlig Forældrene og kom i Huset hos sin Farbroder, Præsten Hr. *Niels* i Tyregod, hvorfra han sendtes til Viborg for at lære at læse og skrive. Da han efter Datidens Krav var udlært, tog han Tjeneste og kom bl. a. til en Tolder i Norge, og livlig og velbegavet som han var, fik han derved en Del Indblik i Handelens Mysterier. Han kom saa til at tjene Borgmester *Marcus Hess* i København og blev hos ham en betroet Mand, der sendtes paa Langfarter til Spanien og England i Handelsærinder.

Da han nu havde lært nok, begyndte han at handle paa egen Haand, han rejste til Tyskland, Rusland og Frankrig og var borte i hele fire Aar. Han kalder disse Tider sine »Pilgrimsaar«; thi selvfølgelig maatte han udstaa mange Farer, men han lærte da ogsaa det, han senere gjorde til sit Valgsprog, at »Gud giver Sine Raad«.

I Maj 1593 tog han Borgerskab i København og giftede sig. Den første Hustru døde tidlig, men han giftede sig da med Borgmester *Simon Surbeks* Datter, og ad den Vej blev han valgt til Raadmand. Han forestod sit Embede, saa alle kom til at holde af ham, fordi han gerne vilde hjælpe alle.

Sin Forretning drev han i stor Stil, han havde Skibe i Søen, han fik Pas til at besejle Vardøhus og

Ødefjord paa Island og deltog i et Kompagni, der drev Handel paa Vestmanø.

Han tjente meget ved at faa Eneret til at forsyne Egne af Norge med Korn, og han var tillige Hofleverandør, han drev Hvalfangst under Grønland og havde Skibsbyggeri i Marstrand og i Svansund i Norge, og han ejede en Mængde Huse i København; ja, en hel Gade, der laa, hvor nu Kultorvet er, hed Mikkel Vibes Gade. Rimeligvis har Store Vibenshus Navn efter ham. Han var den første, der byggede paa Vesterbro hinsides Søerne, hvor nu Vesterbrogade 69 og 71 ligger. Udenfor Østerport havde han syv Haver og en Ladegaard. Selv boede han ved Stranden, hvor nu Fortunstræde ligger; men han interesserede sig naturligvis straks levende for den nye Bydel paa Amager og fik 1619 Privilegium paa at anlægge en Pramkanal. Og nu begyndte han at fylde Grunden op; det er der, hvor Strandgade 30, 32, St. Annægade 3 og 5 ligger.

Han har sikkert været meget ivrig for Arbejdet paa Christianshavn, det kan man forstaa, naar man hører følgende: Ved Paasketide 1624 følte han sig ilde til Pas, men der var to Ting, han ikke vilde forsømme. Han vilde i Kirke alle tre Helligdage, og det kom han, og han vilde ud at se til sin Grund paa Christianshavn; det kom han ogsaa, men samme Dags Eftermiddag, d. 30. Marts, døde han pludselig.

Hans Enke levede til 1632, hans Børn gjorde ham Ære. *Peber Vibe* blev Resident i Frankrig og adlet af Ludvig den Trettende, hans Slægt lever endnu i Norge. — Det vil dog vel interessere Christianshavns nuværende Grundejere at høre om deres første Forgænger i Værdigheden, og selv om Mikkel Vibe ikke fik set sit Hus opført, var han jo dog en virksom og for Christianshavn nyttig Mand, det er nok værd at sende ham en Tanke, naar man passerer Hjørnet af Strandgade og St. Annægade.

Blandt andre af de første Grundejere kan nævnes

den rige og dristige Skibsreder *Claus Condewin*, som navnlig var kendt, fordi han drev Hvalfangst under Grønland. Han fik anvist Grund udfor Baadsmandsstræde, hvor Dokken indtil 1918 laa; endvidere den driftige Købmand, Hollænderen *Joan de Willem* og Skibsbyggerne *David Balfour* og *Daniel Sinclair*, begge skotske af Herkomst.

Dokken paa Christianshavn.

Til Dokken knytter sig Mindet om *Henrik Gerner*; kun indenfor Fagkredse huskes han endnu; derfor er det heldigt her i korte Træk at antyde hans Liv og dets Hovedværk.

Som ung Søofficer havde han ved Rejser i Udlandet særlig uddannet sine tekniske Kundskaber, og i 1772 udnævntes han til Fabrikmester paa Holmen, hvor han hurtig fik alt i en bedre Skure og bort fra gammel Slendrian. I de 15 Aar, han var Fabrikmester, udfoldede han en kolossal Virksomhed. Han byggede 25 Krigsskibe og Fregatter, desuden mange Skibe for private Handelsselskaber, man siger 107, endvidere

gjorde han sig berømt ved Opfindelsen af Pumpemaskinen i Dokken og ved at indføre en Vandrensningsmaskine, saa at Sømænd kunde have fersk Vand om Bord. Han forbedrede Muddermaskinen og var ogsaa virksom paa andre Omraader; saaledes blev en Korntørringsmaskine, han havde fundet paa, belønnet med en Præmie af det kongelige Landhusholdnings-selskab, for hvilket Gerner senere selv blev Formand. Han opfandt en Maskine til Indsøers Oprensning, en Tvindemaskine til Lyngby Bomuldsspinderi, et Valseværk til den kongelige Mønt; til Kalkbrænderiet konstruerede han »en Indretning, hvorved een Hest opvinder de Stene og Kul til Ovnen, som før maatte køres af fire«. Og endelig fik han indført Lynafledere paa alle offentlige Bygninger her i Landet.

Han var en uegennyttig og hjælpsom Mand, elsket af sine Medborgere og underordnede, derimod stod han sig mindre godt med sin højeste Chef, Marinens Generalsekretær, Geheimeraad *F. C. Rosenkrantz*, som altid chikanerede Gerner og søgte at puffe et af sine egne Kreaturer, en Generaladjutant *Stibolt*, frem paa Gerners Bekostning. Medens man i Drejers Klubt besang ham i baade smukke og naive Vers, hvoraf følgende kan tjene til Prøve:

»I Dokken brave Sømænd før
drog Trældoms Aag;
men brave Sømænd ikke bør
som Lastdyr slæbe, til han dør.
Gud glæde den, som Ende gør
paa brav Mands Aag!
For sligt er nu vor Sømænd fri,
thi Gerner ham af Slaveri
uddrog.«

tirrede og plagede Rosenkrantz ham idelig, og da det den 26. December 1787 rygtedes, at Gerner var død, fordi han »om Natten af Ærgrelse havde »faaet Apopleksi«, rejste der sig i Byen og særlig i Klubben et sandt Raseri imod Rosenkrantz, saa at man demon-

stredede ved paa en Tid, hvor man endnu ikke kendte til uindbudte Ligfølger, at følge Gerner til Graven i saa tætte Skarer, at ingen — end ikke *Johs. Ewalds* Begravelse — havde set noget lignende. *Rahbek* er højt oppe i sin Begejstring og Harme, han udbryder i Anledning af Ligbegængelsen: »Jeg har stundom hørt Mængdens Skrig, men den Dag hørte jeg Danmarks Stemme«.

Man reves om Billeder af *Gerner*, der digtedes Sørge-
sange og Epigrammer, hvoraf *Suhms* lød:

»Paa Danmarks Skuldre Gerner bragtes til sin Grav,
da Himlen smilede og sit Bifald gav.«

Der holdtes Sørgefester i Drejers Klub og i Landhusholdningsselskabet, og saa stærk var Harmen, at Kronprins *Frederik*, skønt Bevægelsen jo tydeligt var rettet mod ham ogsaa, ikke turde gaa imod Strømmen, men personlig mødte sørgeklædt ved Mindefesten i Landhusholdningsselskabet. Der fik han af selvste *Tyge Rothe*, der holdt Sørgetalen, Sandheden om *Rosenkrantz* at høre, skønt denne ikke nævnte Mandens Navn. *Rosenkrantz* faldt da ogsaa i Unaade af denne Grund. Det er første Gang, Borgerskabet vinder Sejr for sin Selvstændighed; det er betegnende, at det vinder den paa Christianshavn. —

Til at begynde med gik det uhyre trægt med Byggeselskabet; helt ned i det attende Aarhundredes Begyndelse hører vi, at store Pladser henligger som Morads; egentlig Fart tager Christianshavns Udvikling først, da de store »Skibsbygger-Fabrikker« anlægges herude, og den Mand, hvis Navn først og fremmest er knyttet hertil, er *Andreas Bjørn*, som jo ogsaa nu har faaet en Gade opkaldt efter sig. Han fik i 1735 Tilladelse til at opfylde en Plads ved Christianshavn, de nuværende *Wilders Plads*, *Krøyers Plads* og *Grønlandske Handels Plads*. Han fik desuden Toldfrihed paa alt det Jern og Tømmer, han skulde anvende derude, og en Del andre Begunstigelser.

Men Andreas Bjørn var ogsaa en Mand, det var Umagen værd at støtte; thi han var Fædrelandets, sin Bydels og sin Konges Ven. Det varede da ej heller længe, inden der løb Skibe af Stabelen fra »Bjørns Holm«. Den 30. November 1741 var en stolt Dag baade for Christian d. VI og Bjørn, da løb det store Orlogsskib »Kjøbenhavns Slot«, der var indrettet til 44 Kanoner, af Stabelen der ude, og Københavnerne og Christianitter samledes i enig Begejstring over det Mesterværk, der her var fuldført. Selvfølgelig var ogsaa alle Digterne — alle de, der yndede »den zirlige Stil« — paa Koturnen, og de sang til Ære for Skibet og dets Skaber. Forrest i Koret var *Morten Seehus*, af hvis Toner følgende fire Linjer fuldt ud klinger som de angivende i Tidens Stil:

»Se, Kongens Borger-Bjørn, dog uden Bjørnenykker,
 en Bjørn, som hjælper til og ingen undertrykker,
 en Bjørn, som Landets Vel i Kongens Gerning ser,
 en Bjørn, som slet Gevinst i Hjertet kun beler.«

Siden var Bjørn en virksom Mand langt ind i Frederik d. V.s Dage. Efter at vi havde faaet Fred med Algier, stiftede og støttede han det almindelige Handelskompagni, som skulde »forsyne fremmede med andre fremmedes Varer og faa alle de i Danmark fornødne Varer fra første Haand«. Og dette Kompagnis Virksomhed strakte sig helt op til Hvalfangernes Felt i det høje Nord og til Steder, der laa i Levanten og i Vesterledet. Aktiekapitalen var den i Datiden uhyre Sum af 500,000 Rdl. Desværre gav Selskabet paa Grund af Uredelighed i Styrelsen, som dog Andreas Bjørn ingen Del havde i, intet Udbytte. 18—20 Skibe forlod aarlig Bjørns Holm, men det hjalp ikke. Selskabet havde nu eengang Ulykken med sig.

Paa Hjørnet af Strandgade og Baadsmadsstræde boede Bjørn, hans Hus ligger der endnu; og vi har endda — noget fra hans Hjem dog — stedse et talende Minde om hans Borgersind i de to Statuer, han

rejste paa Børsens Rampe; de forestillede Neptun og Merkur og er modellerede af Billedhugger *Petzold*.

Siden solgte Bjørn den nordligste Del af sin Plads til Det almindelige Handelskompagni; derfra gik denne Del over til »Det Islandsk-Finmarkske Kompagni«,

Strandgade 30 og 32.

og derpaa deltes den i to Pladser, *Krøyers* og »Den grønlandske Handels« Plads.

Bjørn døde 1750, og tolv Aar efter solgte hans Arvinger den resterende Del af hans Plads til Mægler *Carl Wilder*, efter hvem den nu fik Navn, men det blev Sønnen, *Lars Wilder*, der her oprettede det store Værft, som Asiatisk Kompagni købte i 1802.

I 1839 finder vi den bekendte Agent *Zinn*, Grosserer *Georg Petersen* og Papirhandler *Wilh. Wansch* som Ejere af den.

Men Christianshavn var i lange Tider kun en ringe

Bydel, og da København d. 15. Okt. 1674 indlemmede det under sin Kommune, laa Strandgade endnu helt ned til Vandet, og flere af de Gader, som var anlagte, laa stadig ubebyggede.

Vi vil senere komme til Byens videre Udvikling og Vækst, efterhaanden som vi foretager vore Spadsereure.

Den gl. Amagerport med Frelsers Kirke.

ANDET AFSNIT

OPRINDELIG søgte Christianshavns Beboere til den nye Kirke (Holmens), som Christian den Fjerde havde indrettet af den gamle Ankersmedie paa Holmen, men Vejen derover — »over den stride Strøm« — var besværlig og ikke helt ufarlig, navnlig da ved Vintertid. Derfor lod Kongen i 1639—40 opføre en tarvelig Trækirke, der laa paa Hjørnet af St. Annæ Gade og Prinsessegade. Under Frederik den Tredie vilde man opføre en Stenkirke; men Krigen slugte alle Penge, og først efter at man havde været nødt til at afstive Trækirken, da den var faldefærdig, nedlagdes Grundstenen til den nuværende Kirke d. 19. Oktober 1682; dette maa altsaa være Kirkens Fødselsdag.

»Hvor er det dog dejligt at se op til Spiret,
hvormed nu *vor Frelseres Kirke* er ziret,
dets Herlighed øjnes langt udenfor Byen,
fordi at dets Højde gaar op imod Skyen« —

saaledes sang man, da det endelig den 26. April 1750 var kommet saa vidt, at man havde hejset den 1315

Pund tunge Kugle og Frelserens Billed med Fane-
stangen op over Spirets Træværk. Og der var ogsaa
store Festligheder ved denne Lejlighed.

Hans Majestæt Kong *Frederik den Femte* var selv
til Stede, og ligesom man skulde til at hejse Kuglen
op, indfandt en theologisk Student *Banke* sig og bad,
om han maatte anbringe følgende meget »smagfulde«
Vers inden i den, hvad der allernaadigst tillodes
ham:

»Den *Femte Christian* min Bygning haver grundet,
den *Femte Frederich* min Ziir mig satte paa,
slig Naade haver jeg hos tvende Konger fundet,
lad, Christe, mig i Fred til Verdens Ende staa!
De tvende Konger, som imellem har regeret,
hvis Navn og Regiment i evig Minde staa,
de maa vel have mig og ofte regaleret
og hjulpet mig til min Fuldkommenhed at naa.
Og er jeg nu i Stand ved fire Kongers Naade;
de tre af dem har Gud til Himlen kaldet hjem,
Gud selv den Fjerdes Sag saaledes stedse raade,
at man maa huske ham, mens To og Tre er fem!«

Da den fire Alen høje Kugle var anbragt paa den
halvtredie Alen høje Vase, der bærer den, gik man
til at anbringe Frelserens Figur, der er fem Alen høj,
og derefter Sejrstrofæen, som rager to Alen højere i
Vejret.

Nu klatrede en Tømrersvend, idet der blæstes Salme-
melodier, fra Taarnets Vægtergang op paa det øverste
af Spiret, og her drak han paa Kongens, de kongelige
Herskabers, Overpræsidentens og Bygmesterens (*Thu-
ras*) Sundhed, »hver for sig og hvers Sundhed af sær-
deles Glas, og ligesom et Glas efter andet var uddruk-
ket, blev samme kastet i Luften og faldt dernæst til
Jorden, hvorved var mærkeligt, at det første Glas,
hvoraf Kongens Sundhed blev drukket, faldt til Jor-
den ubeskadiget og uden mindste Bræk.«

Tømrersvenden, der saaledes balancerede 144 Alen
oppe i Luften, maa have været vant til at holde Ba-
lancen, selv om han havde tømt fem Glas Vin; thi

han havde endnu Kræfter til at synge et lille tysk Vers: »Gott lob, die Kron ist ausgesteckt«, inden han atter begav sig ned.

I August Maaned to Aar efter stod Taarnet færdigt. De fire Evangelister var anbragt paa Hjørnerne, 73^{1/2} Alen fra Jorden, et smukt Uhrværk var indsat, der var indrettet fire Alkover til Taarnvægterne, og fem Klokker var hængt op. Den største har sin Historie. Frederik den Tredies Søn, Norges Statholder, *Marie Grubbes* Ægteherre, *Ulrik Frederik Gyldenløve*, havde i 1676 erobret den fra Svensken i Venersborg. Den bærer Indskriften: »Ifra solens uppgång allt till nedergången vare herrens namn lofvet«.

Endelig var den ejendommelige Spiraltrappe, der giver Taarnet dets Karakter, færdig, alt var forgyldt og fint, »saa at i paakommende Solskin Taarnet forestiller sig som en Ildslue«. Og hvad der var det bedste af det hele: dette store Værk var fuldført, uden at nogen Mand havde taget Skade.

Men nu skulde den højtidelige Indvielse af Taarnet gaa for sig. Det skete den ni og tyvende August. Christianshavns Borgere dannede med Faner og Musik Spalier paa hele Vejen, hvor Kongen skulde komme; ved Kirken var Kanoner opplantede, her var ogsaa alle Haandværkerne i Festdragter. Mellem 4 og 5 ankom Majestæten med stort Følge, 27 Kanonskud affyredes, og Pavker og Trompeter klang fra Vægtgangen. Første Borgmester traadte frem og takkede Kongen, og Kapellanen holdt en Tale, hvorefter Kongen hilste paa hver enkelt Arbejder.

Men derpaa fulgte det mest højtidelige ved Festen. Medens Musikken spillede og man afsang et »Te Deum«, gik Kongen med Følge op i Taarnet. Langsomt steg han ad den ydre Trappe helt op til Kuglen; nedefra hilste Tusender af Tilskuere ham med jublende Hurrataab »paa hver Side af Spiret, hvor han kunde ses«. Og Kongen var i godt Humør. Hvert Øje-

blik standsede han og svingede med sin Hat ned til sit trofaste Folk. Frederik den Femte var en populær Konge, mild og naadig som han var, og navnlig imod

Vor Frelsers Kirke.

København havde han været en gavmild Herre. Derom vidner de mange Bygninger fra hans Tid.

Da Kongen kom ned igen, overrakte man ham en skriftlig Taksigelse, der — lidt ubeskedent for Resten — indeholdt Anmodning om at faa en ny Prædikestol til Kirken, da den gamle var rent interimistisk, fordi Christian d. Femte i sin Tid havde ladet en Præ-

dikestol forarbejde af Marmor i Norge, men den var gaaet under med Skibet paa Vejen herved.

Kongen lovede at gøre sit til at skaffe en ny Stol. Men han oplevede ikke at se den færdig. Den indviedes først d. 21. November 1773.

Gik saaledes Indvielsen af Vor Frelzers Kirkes Spir under Frederik den Femte til med megen Glans og Pomp, havde det været en ikke ringere, men nok saa anstrængende Fest, da selve Kirken indviedes af Sjællands Biskop, Dr. *Bornemann*, d. 19. April 1696. Herom fortæller Biskop *Bircherod* bl. a. i sine Dagbogsoptegnelser:

»Christianshavns Kirke blev med stor Solennitet indviet af Biskop, Dr. H. *Bornemann* og kaldet *Templum Salvatoris* eller *Vor Frelzers Kirke*. Ceremonien angik Kl. 9 Formiddag, da Kongen (Christian d. Femte), Dronningen, Prinsen og hans Gemahl med de fleste høje Ministris under Hærpaukers og Trompeters Lyd til Kirken ankom og blev af Bispen og Præsteskabet ved Porten imodtagne og op til Koret ledsaged, hvor Bispen gjorde efter foregaaende Musik en vidtløftig Indvielsestale . . . siden prækede han ogsaa fra Prædikestolen i to Timer . . . Messen for Alteren før og efter Prækenen forrettede Provsten, Magister *F. H. Bornemann*. Og blev iblandt saavel som og *pro exitu* nogle nye dertil komponerede Arier musicerede.«

En Kammertjener fortæller, at det hele varede fra Klokken 9 til 4^{1/2} »und die Herrschaften hatten den ganzen Tag weder Essen noch Trinken genossen . . .«

Dagen efter foretoges den første Daab i Kirken: en Arbejdsmands Søn, *Jens*, og en Soldats Søn, *Christian*, døbttes, Geheimeraadinde *Else Margrethe Moth* bar *Jens*, Grevinde *Reventlov* *Christian*, og Grev *Gyldenløve* stod Fadder. Der var god Grund til at gøre Stads af denne Begivenhed, selv om Kirken ikke var

helt færdig og Udstyrelsen endnu højst primitiv. Thi der var gaaet mange Besværligheder i Forvejen.

Arkitekten, *Lambert van Haven*, oplevede ikke Kirkens Indvielse; thi det tog lang Tid at opfylde den sumpede Grund, og Kongen maatte skaffe ekstraordinære Indtægter; saaledes henlagde han alle Bøder for unødigt Trætte til Kirken.

Som sagt var alt meget tarveligt. Man maatte nøjes med Frue Kirkens kasserede Orgel, og Prædikestolen var tømret sammen af høvlede Brædder, hvad den vedblev at være til 1773. Over Hovedportalen sattes Christian V.s Navnetræk og hans Valgsprog »*pietate et justitia*« (»med Fromhed og Retfærdighed«). Paa det øverste Trappetrin staar »Anno 1682 blev den første Sten lagt og sidste 1694 sluttet«.

Allerede 1698 maatte man erstatte Orgelet med et nyt, som senere adskillige Gange er repareret og sidst fornyedes 1889. Kirkens første Velgører var den bekendte Grevinde *Helene von Viereck*, den vidtløftige Kong Frederik den Fjerdes første Elskerinde. Hun skænkede Kirken en pragtfuld Døbefont, og da hun, efter at have født Kongen en Søn, *Frederik Gyldenløve*, der døde som spæd, selv døde i Barselseng, blev baade hun og Barnet begravede i en muret Hvælving under Orgelet.

Af særlig Skønhed er Alteret, der »aabnedes« 1732 og skylder den berømte Mester for Stockholms dejlige Kongeborg, *Nicodemus Tessin*, sin Oprindelse. Det er af Marmor, og Alterfigurerne forestiller Jesus, der trøstes af Engelen i Getsemane Have. Da det blev indviet, anbragte man en Tavle med følgende Indskrift:

»Tak, trende store Konger! Tak, Tak Christian den Femte!
for Marmorpragt, Tak, Frederik den Fjerde, som ej glemte
at bygge mig, Tak, naadigste Kong Christian den Sjette
for gylden Pragt og Prydelse, du lod omkring mig sætte.
Til Guds og Kongens Ære staar jeg da saa prægtig ziret,
Gid Christian den Sjettes Navn maa engang staa paa Spiret!«

Endelig kan man glæde sig over den rene og skønne Prædikestol, der skyldes den i den senere Tid saa højt forurettede — eller rettere mishandlede — Arkitekt *Harsdorff*.

Vor Frelzers Kirke var i lange Tider i Pengeød, den forfaldt, ja selv Spirets Forgyltning blev overmalet, først i vore Dage har den, takket være Professor *Hans I. Holm* og Arkitekt *A. Clemmensen*, faaet sin Straaleglans igen.

Blandt de Præster, der har virket ved Kirken, bør nævnes Christianshavns Historieskriver *Peder Paludan*, Kirkens Historieskriver *Bloch Suhr*, flere Medlemmer af den højt ansete *Fengerske* Slægt og last, not least *Nicolai Frederik Severin Grundtvig*, der var residerende Kapellan her i de bevægede Aar fra 1822 til 1826, da han som bekendt udtraadte af Folkekirken efter sin berømte Strid med Professor *H. N. Clausen*, hvorved han for sit Skrift »Kirkens Genmæle« idømtes livsvarig Censur, som dog hævedes 12 Aar efter.

Blandt de mange, der er begravede i Kirken, kan nævnes Legatstifteren *Niels Brock*, den betydelige Handelsmand fra det attende Aarhundrede, der blandt sine Velgerninger ogsaa har beriget Frelzers Kirke med store Midler.

Oprindeligt var det indrettet saaledes, at Præsten ved Vor Frelzers Kirke skulde prædike hver Søndag baade paa Dansk og Tysk; men det faldt ham tidlig besværligt, hvorfor han ansøgte om, at der maatte gives ham en tysk Kapellan. I den Anledning skrev da Kongen d. 7. Juli 1660 til Biskop *Swane*: »Vor synderlige Gunst tilforn! Vider, at Vi naadigst er tilfreds, at hæderlige og vellærde *Mathias Hildebrand* maa konfirmeres at være tydsk Prædikant i Vor Stapelstad Christianshavn med saa Skjel, at den tydske Menighed og andre, hans Tieneste der sammesteds bruge ville, hannem i saa Maade tilbørlig Underholdning ville forskaffe, og Vi ei videre i Fremtiden derom vorde molesteret.«

Det blev da ordnet saaledes, at Froprædiken skiftevis var tysk og dansk, den danske Højmesse altid Kl. 9, den tyske Kl. 12 hver Søndag, og Aftensangen holdtes Kl. 2 og var altid Dansk. Til Gengæld holdtes der en Ugeprædiken paa Tysk hver Torsdag. Det var *Rasmus Büssing*, der i denne urolige Tid opnaede en saadan Ordning; men det varede ikke ret længe, inden han og Hildebrand røg i Totterne paa hinanden; der indgaves Klager fra begge Sider, og Enden paa det blev, at Büssing nok skulde være Sognepræst, men Hildebrand i alle tyske Sager ikke »dependere« af ham, en sand Salomonsafgørelse!

Under Syvaarskrigen indvandrede imidlertid en Del Tyskere, og en stor Del af dem bosatte sig paa Christianshavn. Dette faldt denne Menighed og dens Præst, *Josias Lorch*, besværligt, og det syntes dem helt uretfærdigt, at de altid skulde have deres Højmesse efter den danske.

Denne *Lorch* var en i Flensborg født, anset og myndig Prædikant, som efter at have studeret ved tyske Universiteter udgav en Del lærde religiøse Skrifter. Men han var tillige en Mand, der forstod at færdes i højere Kredse, og det lykkedes ham derfor snart at faa vundet *J. H. E. Bernstorff* for den Plan at skaffe den tyske Menighed paa Christianshavn egen Kirke.

Den 28. Marts 1748 fik Menigheden Lov til at anlægge en »maadelig« Kirke, Pengene dertil skaffedes dels ved Kollekt over hele Landet, dels ved to Lotterier — derfor hed den længe »Lotteri-Kirken«, — og Grunden skænkede Majestæten af de tidligere kongelige Saltværkers Grund for Enden af Strandgade. Senere udvidedes denne Grund med Det vestindiske Kompagnis Plads. Grundstenen blev lagt af Frederik den Femte selv d. 12. Juni 1755.

Tegningerne udførtes af den berømte Bygmester *Eigtved*, kendt for sine Arbejder ved Fredensborg, det første Christiansborg og Amalienborg samt sine Udkast til Marmorkirken. Han døde imidlertid al-

lerede 1754, og det faldt i hans Svigersøns, Bygmester *G. D. Anthons* Lod at fuldføre Kirken efter Svigerfaderens Tegning.

Det var maaske godt, at det ikke var efter *Anthons* egen; thi han er mest bekendt derved, at han vilde have Børsens Taarn erstattet med en Kuppel og Rosenborgs ene Spir nedrevet for at fremskaffe en Platform, hvorpaa Kongefamilien kunde souperere! Vi maa dog retfærdigvis erkende, at *Anthon* har holdt sig *Eigtveds* Tegninger efterrettelig, og at han siden er sluppet godt fra det smukke Spir, som 10 Aar efter, at Kirken var taget i Brug, blev hejst, og hvis Fløj og Knap opsattes den 30. Juni 1769 »under den behageligste Vocal- og Instrumentalmusique« i Overværelse af fire Ministre. Herefter holdt Tømrersvenden *Johan Vollmeister* en Tale.

Denne Tale, som er betegnende for Datidens Haandværksskik, blev trykt, og den lyder saaledes:

Als der Flügel auf dem Thurm der deutschen Friedrichs Kirche auf Christianshafen den 30. Junius 1769 feierlich aufgesetzt ward, hat nach wohlhergebrachtem Gebrauch diese Danksagungsrede und bei den gewöhnlichen Gesundheitien diese Wünsche in seinem und seiner Mitgesellen Namen unter dem aufgesetzten Flügel vorgetragen.

JOHANN VOLLMEISTER

Zimmergesell.

Kopenhagen, gedruckt bei Nicolaus Möller, Königl. Hof-Buchdrucker.

Hier steht zu seines Stifters Ruhm
Der Friedrichs Kirchen Thurm,
 Schüzz, *ferner Gott,* dies Heiligthum
 Für Unfall, Brand und Sturm!

Es steige Dank aus Herz und Mund
 Frohlockend Himmel an!
 Und fernen Enkeln werde kund
 Was *Gott* an uns gethan.

Hier war ein öder leerer Ort
 Nur wenig Jahr zuvor,
 Wir sahn es — *Friedrich* sprach ein Wort,
 Da stieg die Kirch empor.

Recht Königlich und Väterlich
 Führt Er das Werk hinaus,
 Preist, Christen, preiset *Friedrich*
 Für dieses Gotteshaus!

Doch Ihn berief des Höchsten Rath
 Hinauf zum höhern Thron:
 Drum überliesz Er Kirch und Staat
 Dem König, seinem Sohn.

Wie glorreich folget *Christian*
 Dem groszen Vater nach!
 Wie herrlich hat Er das gethan
 Was *Friedrich* uns versprach.

Da steht durch Seine Gnad und Gunst
 (Wir segnen Ihn dafür)
 Der Kirchenturm, ein Werk der Kunst
 Zu *Kopenhagens* Zier.

Nun legen wir die letzte Hand
 Mit Fleisz an dies Gebäu,
 Dasz es der Nachwelt noch ein Pfand
 Von *Christians* Milde sey!

DIE GESUNDHEITEN.

I.

Leb *König*, Vater *Christian*,
 Bisz Kind und Kindes-Kind,
 Wie jetzt so mancher Unterthan
 Dich sehn und glücklich sind.

II.

Der Königinnen Majestät
 Werd Segen, Glück und Heil,
 Was nur ein Christ von Gott erfleht
 Je mehr und mehr zu Theil.

III.

Der *Kronprinz* und *Prinz Friedrich* Leb
 Und jede *Prinzessin*,
 Und unsers Königs Hausz umgeb
 Der Schutz von *Cherumbin*.

IV.

Graf Bernstorff, unserm Kirchpatron,
 Mit Ihm der Weisen Zahl
 Von Rätthen um des Königs Thron
 Viel Glück zu tausendmahl!

V.

Die *Aeltsten*, die der Kirch vorstehn,
 Und diesen Bau regiert,
 Begleite stetes Wohlergehn
 Dies wünschen wir gerührt.

VI.

Dem Prediger nebst der Gemein
 An diesem heiligen Ort
 Folg *Gottes* Segen aus und ein
 Bisz zu der Himmels Pfort.

VII.

Auf des *Baumeisters* Wohlergehn
 Trinck ich von Herzens Grund.
 Sein Ruhm, sein Name wird bestehn;
 Der Thurm macht beides kund.

VIII.

Den andern Meistern insgemein
 Nach Würden, Zunft und Amt
 Soll dieser Wunsch gewidmet seyn,
 Zum Wohlseyn allesamt.

IX.

Es lebe *der Gesellen Chor*
 Nach edlem Handwerksbrauch!
 Und alle Künste stehn im Flor!
 Und hiemit schliesz ich auch!

Under Kirken er murede *Hvælvinger*, der »ere lige
 saa højtidelige for det følende Menneske som lucrative
 for Kirkens *Oeconomie*«, idet der nemlig er indrettet
 Familiebegravelser.

I denne den tyske Frederiks-Kirkes Gravhvelving hviler saaledes Overhofmester *A. H. Moltke*, Kirkens første Patron, Kommandørkaptajn *I. H. Dumreicher*, Medlemmer af de adelige Slægter *Schack*, *Plessen*, *Bruun de Neergaard*, *Lowzow* og *Lerche*, af borgerlige f. Eks. Skibsbygger *Appelbye*, hvis Navn er knyttet til Christianshavn den Dag i Dag («Appelbyes Plads»), Præsterne *Lorch* og *Rasmus Fenger*, Ministeren *C. E. Fenger*, Historikeren *P. F. Suhm*, Admiral *Hooglant*, Grosserer *Jacob Holm*, Billedhuggeren *Stanley*, Medlemmer af Slægten *With*, og af Scenens Børn den geniale men letsindige *Preisler*, Kammersanger *Chr. Hansen* og Skuespillerinden Fru *Julie Hansen*, f. *Lumbye*, hvis Navn vil vække glade Minder hos mange endnu levende ældre. Adskillige Epitafier, deraf enkelte af *Wiedewelt*, pranger her.

Og paa den stille Krikegaard udenfor, der mest ligner en gammel hyggelig Have, har Stifteren af de Massmannske Søndagsskoler, Præsten *N. H. Massmann*, og den berømmelige Lærer ved den i sin Tid nærliggende Borgerdydskole *Cleophas Svenningsen* fundet Hvile.

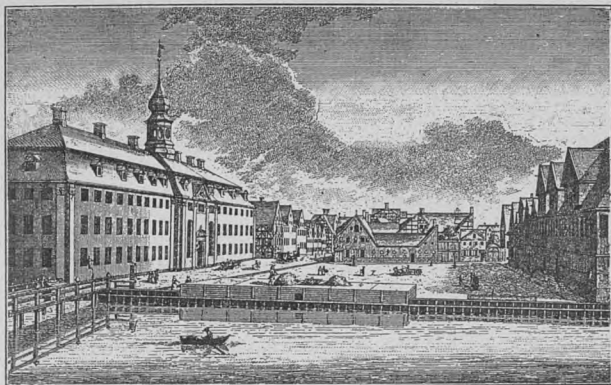
Da den tyske Garnisonstjeneste i Garnisons Kirke ophørte i 1819, henvistes al tysk Militærgudstjeneste til Frederikskirken, og Københavns Kommandant overtog Patronatet.

I 1832—39 samlede *N. F. S. Grundtvig* ved sin mægtige Personlighed sin store Frimenighed her til Aftensangstjeneste. Det var i denne Tid, han stillede sine Krav om Sognebaandsløsning og Præstefrihed. Men da Grundtvig var blevet Præst i Vartov, var Kirkens Guldalder forbi. Den tyske Menighed svandt ogsaa ind, og da der kun var 46 Medlemmer tilbage, nedlagdes den ved Reskript af 4. December 1886.

Ret pietetsløst lod man nu i en Aarrække Kirken forfalde og ligge hen — kun benyttet til Begravelsesplads. Kirkegaarden blev en Slags Lysthave for Lærerne ved den nærliggende Classenske Legatskole,

og i selve Kirken tørrede man Tøj, ja, der var Folk, der satte deres Tykmælk op der!

Men i 1899 blev Kirken atter taget ind under den danske Folkekirke og sat i Stand; fra 2. Juni 1901 er den under Navnet *Christianskirken* atter taget i Menighedens Tjeneste; det var afdøde Arkitekt *Fritz Koch*, der ledede Restaureringen; og at Kirkepladsen omkring ogsaa blev smukt og pietetsfuldt sat i Stand, skyldtes væsentligt Konferensraad *Heides* Offervillighed. Medens Kirken endnu var tysk, var Komponisten til den skønne Sang »De sønderjyske Piger« *N. P. Hillebrandt* Kantor og Organist ved Kirken.

Straffeanstalten paa Christianshavns Torv.

TREDIE AFSNIT

BLANDT Forfattere, der er fødte paa Christianshavn eller en Del af deres Liv har været knyttede dertil, er der adskillige, som har meddelt os deres Minder fra denne ejendommelige Bydel. Særligt nær knyttet til Christianshavn er saaledes *Andreas Nicolai de St. Aubain*, den under Mærket *Carl Bernhard* kendte Forfatter.

Han er Søn af Artillerikaptajn *C. A. de St. Aubain* og *Anna B. Buntzen*. Moderen var Datter af den velhavende og driftige Grosserer *Buntzen*, der ejede store Ejendomme paa Christianshavn, og hun maa efter hendes Breve, Sønnens Skildringer og de Traditioner, der lever i denne saa traditionsrige Slægt, at dømme have været en ganske usædvanlig aandfuld, kærlig og dygtig Kvinde, en værdig Repræsentant for den Slægt, der tæller *Fru Gyllembourg* og *J. L. Heiberg* i sine Rækker.

I den Gaard paa Hjørnet af Strandgade og Torvegade, som *Carl Bernhard* og mange med ham fejl-

agtig kalder »Christianshavns gamle Raadhus«, er han født i 1798. Han kom 8 Uger for tidlig og skildrer selv sit Udseende saaledes: »Mit Hoved var ikke større end et almindeligt Reinetæble, mit røde, karaibiske Skind (∴ Indianerhud) laa i dybe Folder omkring et usselt lille Legeme«. Hertil kom, at han kort efter Fødselen fik Kopper; men hans Moders utrættelige Kærlighed frelste ham: »Jeg har siden ofte hørt en gammel Tante fortælle om, hvor grueligt det havde set ud, naar min Moder havde baaret mig i sine Arme, fordi jeg ikke kunde finde Hvile paa mit Leje, og det grusomme boldne Utyske lagde sit Hoved op til hendes smukke Hals. Der skal en Moder til at gøre sligt. Ingen Kærlighed paa denne Jord er som hendes i Styrke og Opofrelse«.

Da Drengen voksede til, var det ikke underligt, at han saa sig godt om i den gamle Gaard, han fortæller os om de hvælvede Kældere, hvor der var Vinoplæg, de mange mørke Kroge med Kramper og Ringe i Loft og Vægge, og den ikke meget samvittighedsfulde Vintappersvend, der hidsede den livlige Drengs Fantasi med de underligste Historier om Fængsler og Pinesteder. Ogsaa oppe i de høje, gamle Stuer fik Drengen sin Fantasi i Bevægelse, og navnlig var der ved Siden af hans Soveværelse et mystisk stort Rum uden anden Belysning end den, der kom ind fra en Loftsluge med to smaa Glasøjne i. En Maaneskinsnat sneg han og Broderen sig derind, og man forstaar den Rædsel, der greb de to Drengene, da de i det sparsomme Lys, Maanen kastede ind gennem Glasøjnene, pludselig saa sig omringede fra alle Sider af bevæbnede Kæmper. Kammeret var nemlig Munderingskammer, og paa Knager langs Væggene hang øverst en Chakot, tæt derunder Trøje, Bukser og Støvler; i Mørke var det nok til at jage de to skrækslagne Drengene paa vild Flugt.

Fra Vinduerne i det gamle Hus iagttog Drengene Livet paa Gaderne: »Nogle lange, smalle Amager-

vogne, fyldte med Kaalhoveder og Grøntsager og kørte af værdige Amagere, der saa ud som hollandske Portrætter, om Vinteren deres firkantede, brogede og blomstermalede Slæder, der lignede store Børnesenge med høje Topper paa Hjørnerne, manglefarvede Hynder og en Mængde Bjælder paa Hestene, nogle Bønder- og Arbejdsvogne, saa Kareter, men ikke mange Fodgængere . . . Men, hvad der den Gang gav Gaderne en vis Livligheds Interesse, var de mange forskellige Dragter, som nu efterhaanden er forsvundne, lige fra Amagernes gamle hollandske Klæder og deres kønne Fruentimmerdragter, som var en yndet Forklædning for Damer paa alle Maskerader, fordi den hævdede Skønheden saa meget, til de mange Bønder- og Matrosdragter, der var forskellige, de første for hvert Amt i Landet, de sidste for hvert Land i Verden. Tjenestepigerne bar deres Provinsdragter, gamle Mænd gik med Fortidens Moder, Kinesere, Jøder, Polakker, Bøhmere saa man hyppig i deres Hjemstavns Dragter, næsten enhver havde sit særegne Snit.«

Og foruden alt dette brogede Liv havde Drengen Udsigt til Legetøjshandlerens Vindue paa den anden Side af Gaden med de i Forhold til Nutidens Begreber højst beskedne Herligheder af Paaskelam og Fastelavnsris. Naar saa Ilden brændte i Dagligstuekakkellovnen i Tusmørket, fortalte Moderen Eventyr, sang for Børnene og spillede paa Harpe dertil. Saa stillede Drengen sig, saa at han baade kunde se sin Moder, hvem han syntes det klædte saa smukt at spille paa Harpe, og Legetøjshandlerens Vinduer — det var Eventyret i dets fulde Glans, en Barndoms-skat, der bevarede sit Billede levende i hans Hjerte, til han som gammel Mand satte det sit Taknemlighedsminde paa Papiret.

Men det festligste Skuespil, han fra sit »gamle Raadhus« blev Vidne til, hændte en Søndag Morgen i Februar. Der kom et tæt Fortrav af simple Folk, der-

paa fulgte en stærk Afdeling af Hestgarden i de smukke Uniformer, og de marcherede op udenfor Huset. Trompeterne blæste dæmpede Toner, Paukerne genlød i hule taktmæssige Slag, to kongelige Herolder holdt midt i Kredsen i deres purpurrøde Fløjlskapper og med det danske Vaaben baade for og bag, Struds-fjer i Hattene og forgyldte Heroldstave i Hænderne.

Den ene af dem fremtog et Dokument og oplæste med ensformig Røst en lang Remse, som ingen kunde forstaa et eneste Ord af, men som alle lyttede til med den største Ærbødighed, selv Hestene rørte ikke et Lem, og de høje Gardere sad i deres gule Køllerter, med de blanke Hjelme med de lange, sorte Hestehaler ned ad Ryggene. Da Herolden var færdig, lød Musikken igen, og det maleriske Optog drog videre for paa alle Torve og foran alle kongelige Bygninger at proklamere, at Hans Majestæt den første Torsdag i Marts i højtidelig Procession vilde begive sig til Højesteret for selv at dømme i Retten.

Men for Drengens Fantasi var det en Fest, foranstaltet til Ære for hans Fader, den stolte og tapre Artilleriofficer, hvem han saa op til i sønlig Beundring, og for det gamle Hus, der havde fyldt hans Tanker og Barnesind med mange brogede Billeder. Det gav Huset endnu større Glans, og i den Belysning stod det endnu, da »den gamle Herre« skrev sine Barn-domserindringer.

Skønt imidlertid Carl Bernhard i fuldt god Tro og i Overensstemmelse med en fra Slægt til Slægt og fra Ejer til Ejer nedarvet Tradition mente, at dette smukke og statelige Hus var *Christianshavns Raadhus*, har seneste Dages Forskning taget denne Glorie fra det; men heldigvis behøver Huset den ikke, dertil har Carl Bernhard selv bidraget ved sine Minder.

Aarsagen til, at Huset ikke kan være *Christianshavns gamle Raadhus*, maa simpelthen søges deri, at Byen aldrig har haft noget Raadhus. Da Chri-

stian d. Fjerde gav *Johan Semb* Ret til at grundlægge Christianshavn dels som en Art Fæstning, dels som Købstad særlig beregnet for Skibsfart og Søhandel, lovede han de Folk, der vilde forpligte sig til at udfylde Byggepladser paa den paa et endnu eksisterende Grundrids nærmere angiven Maade. en Del Begunstigelser, vi tidligere har omtalt; men som sagt trak det længe ud med Bebyggelsen, skønt Kongen ogsaa havde lovet Byen Selvstyre med egen Borgmester og eget Raad.

Det fik Byen ogsaa. I lange Tider gav denne forskellige Ledelse af to hinanden nærliggende Byer, som havde saa mange Interesser fælles som Christianshavn og København, Anledning til Misfornøjelse, saa at de laa i idelig Strid med hinanden, indtil endelig Kongen tabte Taalmodigheden og Statskollegiet d. 15. Oktober 1674 besluttede, at »Christianshavn skal herefter være udi vor kongelige Residensstad Kjøbenhavn indkorporeret og indlivet.«

Det laa jo nu nær at antage, at Byen, naar den havde egen Borgmester og Raad, ogsaa maatte have eget Raadhus, og naar man har udpeget den omtalte Hjørneejendom som Raadhuset, maa det rimeligvis dels være, fordi den havde et saa stateligt Udseende, dels fordi der en Gang har boet en Borgmester i den, som muligt for Nemheds Skyld har ladet enkelte mindre Sager afgøre i sit Hjem. Men Hovedargumentet *imod*, at Bygningen har været Raadhus, er tilstrækkelig fældende, idet en Borgmester paa Christianshavn saa sent som i 1672 klager over det uheldige i, at *Byen ikke har noget eget Raadhus*. Havde den ikke det i 1672, har den selvfølgelig ikke heller faaet det i de to Aar, inden Indlemmelsen i København, to Aar, i hvilke man stadig laa i Forhandlinger og Overvejelser angaaende denne Sammensmæltning.

Det eneste, der saa staar tilbage, er Carl Bernhards Meddelelse om, at Herolderne blæste Højesteret ind foran Gaarden. Men det er ikke Bevis for,

at det var Raadhuset eller rettere den Gang havde været det; thi Herolderne gjorde Holdt foran alle de vigtigere Gadehjørner i Byen, og dertil kan man sikkert regne den den Gang stateligste Bygning paa Christianshavn, hvor Gadelivet netop pulserede stærkest, da den jo laa lige paa Vejen til Knippelsbro.

Den gamle Gaard har sikkert været i velhavende Næringsdrivendes Eje, en Tid Bryggergaard, en Tid i Vinhandlers Eje, og den har huset baade Borgmestre og Raadmænd, som jo netop valgtes blandt det velhavende Borgerskab.

Men selv om det ikke er Raadhuset, som aldrig har eksisteret, er det en Bygning, vi bør værne om og bevare baade for dens ejendommelige Skønheds og for dens Minders Skyld.

En anden af *Carl Bernhards* Barndoms- eller rettere Ungdomserindringer knytter sig til en anden Bygning paa Christianshavn, nemlig *Tugthuset*.

Det var en Dag — Onsdag d. 24. Juni 1817, — at han sad i sine Forældres Hjem, der nu var flyttet nærmere Volden, og læste til Studenterexamen. Han overraskedes da ved Lyden af en stærkt galopperende Hest med en Mand paa ned mod Volden. Kort efter kom en anden lignende Mand til Fods og noget bag efter ham to Soldater med fældede Geværer.

Det viste sig, at der var udbrudt *Oprør i Tugthuset*, og de første Mænd var Flygtninge herfra.

Carl Bernhard fortæller nu, at Oprøret var blevet angivet i Tide ved Forræderi blandt de sammensvorne, saa at kun disse to var undslupne, men endnu var der fuldt Oprør inde. Drengen ilede hen paa Torvet, og der saa han »Kay Lykkes gamle Palæ, som blev inddraget under Kronen af Frederik den Tredie« ligge for sig i skummel Majestæt.

Det er et mærkeligt Uheld, at Carl Bernhard, som ellers er en paalidelig Fortæller, atter her er gaaet galt i Byen med sin Angivelse af en gammel Chri-

stianshavns-Bygnings Oprindelse; thi denne Gaard har næppe været Kay Lykkes, hvad vi senere skal komme tilbage til, naar vi er færdige med Oprøret.

Gaarden indtog da som nu den ene Side af Torvet, var tre Etager høj, havde i Midten en Kirke med lange buede Vinduer og et Taarn med Spir over Taget. Ud imellem de tilgitrede Vinduers Stænger stak forbitrede og forvredne Ansigter, eller der kom Hænder, der slyngede Murstensbrokker og Værktøj ned imod Menneskemængden paa Torvet. Der hørtes et Kaos af Stemmer, Kvinders og Mænds imellem hinanden, de brølede og hvinede.

I lang Tid havde Fangerne forberedt Oprøret; i 1815 ved Frederik d. Sjettes Kroning havde det allerede ulmet. En stor Sammensværgelse var stiftet. Alt, hvad Fangerne kunde faa fat i — Træstumper, Blikstykker. Uhrfjedre — tjente dem til Værktøj, de havde faaet lavet Hovednøgler, og de korresponderede ved en Slags »optisk Telegraf« ved Tegn, ligesom de skrev til hinanden paa Lærredsstumper med deres Blod. Raspetræet lavede de til Køller, og de gravede Miner dybt ned i Jorden, idet de tænkte paa at underminere Tugthuset og ad underjordiske Gange at slippe ud i det frie. De fantaserede allerede om den vundne Frihed. En vilde hjem til sin Slægt, en vilde tage Landauer og køre i Dyrehaven, en anden vilde nedsætte sig som Haandværker o. s. v.

De underligste *noms de guerre* havde de: Slag-lille-Fanden, Peter Bajads, Jøde Moses, den tyske Skrædder, Bertel Rivejern, Peter Vovehals, Søren Gammelmand, Stine Kunigunde, Pumpe-Juliane og Pjalte-Ane, der havde boet paa Pjaltensborg.

Snart rykkede Infanteri-Regimentet fra Christianshavns Kaserne frem i Stormskridt, og de fordeltes i Vinduerne i Husene rundt om, og nu kom Artilleriet, tre Kanoner svingede ind paa Torvet og modtoges med Hurraraab af Fangerne.

Nu faldt et Skud fra et Gevær, og kort efter kom-

manderedes der »Fyrl« med Kanonerne. Snart glimtede det over alt, og Hovederne forsvandt skyndsomst fra Vinduerne. Selvfølgelig var der mødt frivillige, deriblandt en Slagter. Ved det tredje Kanon-skud vældede en tyk Røg ud fra Taget. Det viste sig dog, at Ilden kom indefra, det Fangerne selv havde antændt den. Snart stod Taarnet i lys Lue, og Bygningen stod ikke til at redde.

Slagteren saa en Mand komme ud paa Taget. Han sigtede og skød. Manden styrtede forover og blev hængende som død i Taglugen. Desværre havde Slagteren taget fejl. Han havde dræbt en Straalemester ved Brandkorpset.

I det hele rantes kun tre Mennesker. En Fange blev saaret i Knæet, medens han helt inde i sin Celle sad ved sit Arbejde for derved at dokumentere sin Umeddelagtighed i Oprøret, og et Skud ramte en anden Fange, »Vildtyskeren«, da han var i Færd med at opsøge en Kollega i det Haab at kunne slaa ham ihjel. Han faldt om og brændte op.

Nu kom selve Kong Frederik den Sjette med hele sin Adjutantstab og Lakajer ridende fra Frederiksberg Slot, og det har sikkert været et ejendommeligt Skuespil med den brændende Bygning, det meget Militær i straalende Uniformer og den ængstede, stadig skiftende Menneskemasse.

Carl Bernhard slap ved Hjælp af en Bekendt, der var Officer, ind i Fængselsgaarden. Her laa Fangerne plat ned paa Maven i lange Rækker, bundne paa Hænderne, Soldater med skarpladte Geværer bevogtede dem, og enlige Tranlamper oplyste det triste Skue.

Af og til styrtede brændende Mure sammen, Luerne slog højt i Vejret. »Lig ned der!« var den eneste menneskelige Lyd, der hørtes, naar en af Fangerne rørte sig, og et Slag med Kolben hjalp til at gøre Opfordringen eftertrykkeligere. Saa raabtes Fangerne op ved Navn, en for en kaldtes de for Standretten, »det

frygtelige Tribunal, der havde Liv og Død i sin Haand. Kongen havde ladet Statsraadet kalde, Standrettens Domme blev hurtig stadfæstede. Syv Forbrydere var dømte til Døden og skulde henrettes næste Formiddag.

Saa meget fortæller *Carl Bernhard*, og han ender med at meddele om Henrettelserne, der fandt Sted i de andre Fangers Nærværelse.

Vi skal nu høre, hvilke Indtryk en anden dansk Forfatter, *Thomas Overskou*, har fra den Gang, han som Barn var Fængslets Genbo i Dronningensgade. Han var født den 11. Oktober 1798 længere henne i Gaden i en Kælder lige overfor Frelser Kirke, og hans Fader var den Gang Mestersvend ved Sukkerrefinaderiet »Unionen«, der laa i Strandgade, hvor senere Ankersmed *Caspersens* Jernstøberi fik Plads.

Kort efter Drengens Fødsel flyttede Forældrene til Nr. 60, lige overfor Fængslet. Hvor fattigt det har været, kan enhver bedømme; thi Huset ligger der endnu. Det var paa anden Sal, Familien boede, og fra Vinduerne her iagttog Drengen naturligvis med levende Interesse Gadens Liv. Indgangen til Forbedringshusafdelingen var der i Gaden, og man saa ofte, hvorledes Fangerne efter udstaaet Straffetid gik fra »Huset«, og naar de var kommet ud af Porten, stillede sig paa Gaden og gav de tilbageblivende Kammerater, som leende og vinkende stod bag Jernstængerne, et Hurra til Afsked, ikke sjældent med Tillæg af det staaende Raab: Bare Farvel *saa længe*, for jeg har ikke gjort det værre, end jeg kan komme igen!

To Dage om Ugen var der stort Spektakel; saa kom de inddømte Forbrydere, omgivne af Vægtene med Morgenstjerner, fra Politikamret og blev anbragt i Fængslet. Var Toget langt, aabnedes det sædvanligt af et Par »røde Engle« (Politibetjente) i røde Kjoler med grønne Kraver og Opslag, gule Benklæder, »Zugstøvler«, trekantet Hat og en Stok, der stadig var i Bevægelse mod den hujende og pibende Sværm,

som fra alle Sider trængte paa for at se Synderne og længe efter, at disse var sluppet ind af Porten, bølgede frem og tilbage i Gaden, leende og skraalende op til de Vinduer, hvor de ældre Fanger var stimlet sammen.

Det var ikke sjældent, at Drengen blev Vidne til Tumulter, og de har præget sig dybt i hans Erindring. Han fortæller: »Det var blevet befalet, at Fangerne herefter skulde spinde paa Skotrokke, og dette satte dem i et saadant Raseri, at de stormede fra det ene Arbejdsværelse til det andet, brød Rokkene i Stykker, kastede dem under Brølen og Piben i Fingrene i smaa Stumper ud af Vinduerne og ned paa Gaden og gjorde Forsøg paa at brække Jernstængerne løs for selv at komme bagefter.

Rygtet om dette Oprør udbredte sig snart over hele Byen; støjende Skarer strømmede til, Gaden mylrede med Mennesker. en halv Snes Soldater, der var kaldt til fra Amagerports Vagt, blev saaledes borte i Stimmelen, at kun Bajonetterne glimtede inde i den, og Flokke af »de røde Engle« arbejdede sig bandende og bankende frem med enkelte af de ustyrlige Urostiftere, som var paagrebet og skulde føres til en anden og sikrere Forvaring, men blege af Forbitrelse, skraalende og skældende satte sig til Modværge.

Min Moder, der forudsaa Faren, hvis det lykkedes den forvorpne Horde at faa Jernstængerne brudt løs, var meget angst, græd, vred Hænderne og ønskede, at Fader dog bare snart kunde slippe hjem; jeg stod ved Vinduet hos en Arbejdsmand *Ole Ovesen*, der var kommet op for at være hende til Hjælp, og faldt i Staver over den skrækkelige Rumor, men ikke mindre over en svær Matrone, som han viste mig, at der ovre i selve Børnehuset stod ene bag Jernstængerne i et Vindue og ganske roligt betragtede det hele.

Hun var nemlig ved daglig Omtale blevet mig en stor Mærkværdighed, men hidtil havde jeg kun skim-

tet hende, naar hun af og til kom til det lukkede Vindue, nu saa jeg hende tydeligt, da det var aabent, og Jernstængerne kun gik paa langs. Det var — *Mutter Messing*, saaledes kaldet, fordi hun efter den store Ildebrand havde staaet i udbredt Handelsforbindelse med en talrig Bande, der stjal Metal. Den Dristighed og Klogskab, hvormed hun havde drevet sin Næringsvej saaledes, at hun var en velstaaende Kone, da hun blev arresteret, havde gjort hende meget kendt iblandt Almuen og i Børnehuset sat hende i en saadan Anseelse, at hun med Opsynets Vidende paa det store Arbejdsværelse holdt Udsalg af Fødevarer og Brændevin for de andre Fanger, hvem hun havde vidst at give en saadan Respekt for sin Person, at ingen af dem under hele den vilde Tumult kom til hendes Vindue, hvorfra hun uforstyrret var Tilskuerinde, indtil Stuerne var besat med Vagt og Gaden ryddet. Saaledes saa det ud med Fængselsvæsenet den Gang!

Efter nu at have hørt, hvad disse to Forfattere selv mindes fra deres Barndomsliv i Tugthusets Nærhed, skal vi se lidt nærmere paa dets Historie.

Efter at det gamle »Børnehus«, som *Christian d. Fjerde* havde oprettet 1619 ved Helligaandshuset (»Helligaandshospitalet«), fuldstændig var ophørt at fungere, og efter at man i Krigens Dage helt syntes at have opgivet at drage Omsorg for Samfundets Stedbørn, skænkede Kong *Frederik d. Tredie* en Bygning paa Christianshavns Torv til at benyttes som det Børnehus, der i Henhold til hans Forordning af 18. Marts 1662 skulde oprettes.

At denne Bygning skulde have tilhørt den uheldige Ridder *Kay Lykke*, er der aldeles ingen Hjemmel for, udover de mange upaalidelige Sagn, der opstaar, — Guderne maa vide hvorfra og hvorledes.

Dette Hus blev bestemt til Optagelseshjem for forældreløse, fattige, ulydige eller vanartede Børn, men tillige skulde det benyttes som Tvangsarbejdsanstalt for arbejdsføre Erhvervsløse og Strafanstalt for For-

brydere, særlig Kvinder, der havde gjort sig skyldige i Kønsforbrydelser eller Tyveri.

At denne Sammenblanding af ærlige og uærlige, naar Adskillelsen ikke strængt kunde gennemføres indenfor Fængselets Mure, var uheldig og maatte medføre Uroligheder og Fordærvelse, er i høj Grad indlysende, selv om man i hine Tider og langt senere brugte strænge Disciplinærstraffe med »Ris paa Kroppen« og Tamp som Hovedmidler.

Senere hen tillodes det endogsaa Forældre at indsætte genstridige Børn i Børnehuset, f. Eks. unge Piger, der ikke vilde gifte sig med den, Forældrene ønskede, og det hændte undertiden, at Forældrene »glemte« Børnene derinde, et enkelt — og vel nok det værste — Eksempel haves paa, at en ung Pige, som blev indsat, da hun var 15 Aar, først slap ud, da hun var — 51 Aar!

Det er *Struensees* Fortjeneste, at han i 1771 ophævede denne Forældrenes meningsløse og barbariske Ret til at indsætte Børn der.

Beskæftigelsen derinde var fra Begyndelsen af at spinde og væve Klæde, Lærred, Baj, Særdug, Sejldug og Ulmerdug, saa at man forsynede hele Københavns og Helsingørs Besætninger med Klæde; senere, da Fængselet ligefrem benyttedes som Strafanstalt, blev der ogsaa indrettet Rasphus i Kældrene, hvor Fangerne raspede Farvetræ; men efterhaanden lærte man at benytte de enkelte Fangers Arbejde paa højst forskellig Maade.

Det ses saaledes, at i 1813 blev der spundet og vævet Uld, Bomuld, Hør, lavet Strømper, og syet Støvler, deriblandt ogsaa til Kavalleriet, fremstillet Sko, Træsko og Trætøfler, syet Beklædningsgenstande af alle Slags til Militæret, Lagener, Tornystre, Brødposer, Kugletasker, Fouragesække, Chakot'er, skaa-ret Kamme, flettet Kurve, lavet Messingstifter, slebet Kobberplader til Kobberstikning, lavet Gigtringe, Ravsigneter, Beslag til Piber, Guldringe, Brystnaale,

Uhrnøgler og Kæder, Penneknive, Messingskruer, Gardinkroge, Sølvknapper, Knapper til Stokke, og endda blev der oprettet Maskin- og Smedeværksteder.

Blandt de mere sjældne Ting, der blev fabrikeret, kan nævnes 16 hele Pianoer og alle de mindre Dele til 83 Instrumenter og Finerskæring af forskellige Træsorter.

I en Skrivelse af 1781 fra Børnehusets Inspektør, den ansete *Johan Oest*, en Mand, hvis Navn paa Grund af hans humane Sindelag skal nævnes med Ære, omtales Livsfangen *Jacob Poulsen*. Han var i sine unge Dage bleven grebet af religiøse Skrupler og fandt denne Verden alt for fuld af Usselhed til at ville forblive i den; for at »præparere sig til en salig Død« fandt han d. 22. April 1767 paa det mærkelige Middel at kvæle et Barn i Stjernholm Amt i Aarhus Stift. Han blev dog benaadet for Dødsstraffen, men blev brændemærket og skulde indspærres paa Livstid, ligeledes skulde han fejre Aarsdagen for sin Forbrydelse ved hele sit Liv paa denne Dag at kagstryges, og denne Straf udstød han i de 7 første Aar.

Han var den første Rasphusfange, der indsattes paa Christianshavn, og hans Anbringelse satte den gode Oest baade i Forlegenhed og Ængstelse. Han skrev derfor og meddelte, at han kunde anbringe ham i et særligt Rum i Daarekisten, som den Gang ogsaa var paa Børnehuset, men spørger: Kan han betroes Rasp, Økse og Mukkert? Vilde disse Redskaber i et desperat Menneskes Haand ikke blive livsfarlige for andre? Skal han i Kirke og til Alters alene eller i Forening med de andre Lemmer? Skal han have Renlighed og Klæder, naar han behøver det, eller skal han holdes som et umælende Kreatur? Skal han i Sygdomstilfælde paa Sygestuen, eller skal man uden Hjælp lade ham krepere?

Denne samme Fange, som indjog den brave Inspektør saa megen Skræk, blev senere hans bedste Støtte, idet han en Snes Aar efter blev Justitssergeant

paa Børnehuset. Hermed hænger det ifølge den ovenomtalte Skrivelse saaledes sammen:

Han blev indesluttet i et dertil indrettet gyseligt Fangehul om Natten, om Dagen i et andet, som havde Lysning, for at han kunde se at raspe. Han var imidlertid saa flittig, at han stadig leverede mere Arbejde, end der blev forlangt af ham. Han bad bestandig til Gud og viste oprigtig Anger, søgte ofte Herrens Nadver og førte et stille Liv for sig selv uden at inklade sig med nogen af de andre Fanger. »Over denne Opførsel, som er rar i dette Hus, blev enhver opvakt til Medlidenhed med ham og rakte ham Haanden for at lindre hans haarde Kaar«, siger *Oest*; men ved denne Adfærd paadrog han sig sine Kammeraters Misundelse og Had, skønt han aldrig »destingueredes« fremfor de andre Fanger.

Han fik nu Lov til at forrette Husgerning for Funktionærene i sin Fritid og gjorde dette til Tilfredshed. En Gang, da gult Raspetræ ikke kunde faas, raspede han paa en Dag 120 Pund, skønt andre Fanger krympede sig ved at raspe 20 Pund om Dagen. En anden Gang kom der blind Allarm om Ildløs i en Skorsten paa Børnehuset, og *Jacob Poulsen* krøb da op paa Taget og gjorde de bedste Anstrængelser for at slukke den formentlige Ild. Med Livsfare rensede han en Gang den Afløbsrende, der gik fra Vaskeriet ud til Kanalen, alle mente ham kvalt under Jorden, men efter tre Kvarters Forløb kom han uskadet ud af Munden ved Kanalen.

En anden Fange, *Diedrich Rubst*, nægtede engang at arbejde og barrikaderede sig i sin Celle, slog efter Raspemesteren, saa Vinduet knustes, klædte sig nøgen af og rev sine Klæder i Stykker. Saa hentede *Jacob Poulsen* sin Mukkert, slog Døren ind og greb den anden som en Løve. Denne slap fra ham og løb splitternøgen ad Porten til, man Jacob løb efter ham, fik ham fat og holdt ham, til han blev bundet. Og

saaledes var han flere Gange til Hjælp overfor balstyrige Fanger.

Senere brugtes han til Opvartning for en Del Delinkventer, af hvis Sindelag man ikke havde det bedste at haabe; og han var da en af de faa, der ikke hentede Brændevin til de andre. Han sparede efterhaanden saa mange Penge sammen ved sin Hjælpsomhed, at han gik klædt som »en anstændig Borgermand«.

Inspektøren vilde derfor gerne have haft ham be-naadet; men det afskyelige Brændemærke i Panden vilde umuliggøre hans Eksistens udenfor Fængslet. Det lykkedes derfor Inspektøren at faa ham ansat som Justitssergeant, og som saadan var han ham til Nytte til sin Død.

Jacob Poulsens Skæbne er ret betegnende, fordi den giver os Oplysning om de uheldige Forhold, at Fangerne paa Grund af Anstaltens Pengemangel sættes til at passe paa hinanden indbyrdes, ja endog brugtes til at *straffe* hinanden.

Man vil af det ovenfor fremstillede let se, at der i og for sig ikke er noget særligt utroligt i *Thomas Overskous* Fortælling om, at »*Mutter Messing*« handlede med Brændevin til de andre Fanger. Det var umuligt at forhindre det, fordi Fængslets Tilsyn var saa slet, hvilket atter skyldtes, at der manglede Penge til at bestride Opsynsmænds Løn med. Naar en Fange derfor skulde have Prygl, beordredes en anden Fange til at besørge det, og det er jo paa Forhaand givet, at et saadant Forhold var uholdbart. Men i hvor langt højere Grad uheldigt var det saa ikke, naar en Mandsfange fik Ordre til at give en kvindelig Medfange en Dragt Prygl, hvad der hyppigt hændte, fordi Kvinderne var trodsige og ikke vilde læse paa deres Religionslektier.

Særlig misligt var det ogsaa, at Embedsmændene undertiden ikke stod paa den bedste Fod med hinanden, især synes Præsten og Inspektøren hyp-

pig at have været Uvenner, hvad der ses af adskillige gensidige Klager. Navnlig var det Tilfældet, da den tidligere Kinapræst, *Simon Jacob Omann* i 1799 afløste *Michael Frederik Liebenberg* som Præst.

Denne *Omann* maa have været en usædvanlig kراكilsk Person. Han er grov mod Personalet og klager idelig over det, skønt han selv saa at sige aldrig kommer i Skolen og katekiserer. Han tager Fanger med ind paa sit Værelse, og naar de er løsladte, giver han dem Adgang til sig i Tugthuset, hvorved det lykkes dem at bringe Forbindelse i Stand mellem Fangerne og Omverdenen.

Af Mangel paa Plads kunde man ikke holde de forskellige Arter — de ærlige og de uærlige — fra hinanden, og heller ikke Kvinderne kunde holdes fra Mændene. Det er derfor intet Særsyn, at en Kvinde besvangres inde i Tugthuset, og Opsynet er stadig paa Jagt i alle Smuthuller for at hindre Mænds og Kvinders intimere Samliv. Det er da intet Under, at Masser af Sygdomme grasserer blandt de ulykkelige Mennesker derinde; om ordentlig Pleje kunde der fornuftigvis ikke blive Tale. Næsten allerværst var det med Drikkevandet, idet det i smaa Portioner maatte hentes ovre ved Holmens Kirke! Det kogtes da i Sygehusets Kælder, og der skulde Fangerne selv hente det til Vask og The hver Morgen Kl. 10. Naar de saa strømmede sammen, fandt der hyppig Uorden Sted, og der blev Lejlighed til Stævnemøder, Smughandel med Brød og Brændevin o. desl. Fangerne led ogsaa af Kulde og Sult; intet Under, at de tit saa deres Snit til at undslippe; naar de saa kom igen, skulde de have Prygl, og dette gav atter Anledning til Støj og Mudder.

Stanken fra Sygehuset kunde mærkes helt ud i Gaarden; Maden var frygtelig. Da saaledes noget Lammekød i 1772 var konfiskeret paa Torvet som fordærvet, blev det overgivet Spisemesteren ved Christianshavns Fængsel, for at han kunde tilberede det

til dem, der laa paa Sygehuset. Det var jo dog Lammekød! Aaret efter blev 19 Tønder »bedærvet« Torsk overgivet til Tugthuset. Det er derfor ganske forklarligt, at Tugthuset i den tidligere omtalte Inspektør *Oests* Tid aldrig var frit for Dysenteri, Plet- og Inflammationsfebre o. l. Sygdomme. I Maj-Juni 1770 døde ikke mindre end 103 Personer bag Tugthusets Mure.

Der var dog Tider paa Aaret, der bragte en Smule Lys ind til Staklerne. Fastelavns Mandag og St. Hansdag var Fridage, da trakteredes Lemmerne med Brød og Øl. Fastelavns Mandag klædte de sig ud, det vil sige, at Kvinder og Mænd skiftede Dragter og drog om i Anstaltens Gaard og sang for Penge ved Funktionærernes Døre. Dette syntes Præsten *Lange* ikke om, men da han klagede derover, gav *Oest* ham Svar paa Tiltale i følgende kraftige Vendinger: »Præsten alene holder sig op over alle Ting, der ikke findes i Bibelen, og gælder ingen i hans Øjne uden alene det Mariner-Ansigt Delinkventinden *Johanne Michelsdatter*, som dog i andres er en stor Kanaille og Hykler. Det var at ønske, at aldrig nogen Præst boede her i Huset; thi da hans Embedsforretninger er meget mangelige, bliver saadan Mand doven, og for at faa Materie til at sige noget om Søndagen, bekymrer han sig om alle smaa Ting, der passerer.«

Men til Fastelavnsløjerne indfandt der sig ogsaa en Mængde Tilskuere fra Gaden, saaledes ankom i 1776 en Mængde »Pøbel og Kanailer«, som brød Porten op og trængte ind i Gaarden, hvorfra den med Militærmagt maatte fjernes. Først 1778 blev det forbudt fremmede at komme ind, dog maatte de komme i Kirken til Gudstjeneste om Søndagen. Ogsaa dette gav Anledning til Forbindelse udadtil.

I 1779 erklærede en Dag alle de uærlige Fanger, at de ikke vilde raspe, og mærkeligt er det, at Opsynet i Følelsen af sin numeriske Underlegenhed ikke vovede at straffe dem, men maatte tale dem tilrette.

Oest udbryder ogsaa i sin Fortvivlelse: »Det er en besynderlig Guds Styrelse, om det i Tiden gaar godt!«

I 1786 indtraadte der ved en Anordning nogen Bedring, idet det bestemtes, at ingen, der var befængt med Kønssygdomme, maatte indlægges paa Sygestuen, ligeledes maatte blinde, gamle og affældige Bøttere ikke anbringes der, og dog lyder endnu de trøstesløse Ord: »Det forholder sig i alle Maader med Sygestuerne saaledes, at den friske af Stank maa krepere, langt mere de, som allerede er helt raadne!«

Raaheden breder sig fra Lemmerne til Opsynet, og det behandler Fangerne brutalt. Spisemester *Poulsen* var særlig raa; Mester *Schmidt* endnu værre. Da denne sidste en Søndag Eftermiddag saa Fangerne lege i Gaarden, forbød han det. En Fange, *Niels Benetzen*, erklærede, at det var en uskyldig Fornøjelse, hvorover Mesteren blev saa rasende, at han slog ham med knyttet Haand saa mange Slag i Hovedet, at Blodet flød, og Inspektøren maatte til for at skille dem ad.

Gurine Malvig, der var Livsfange, kom op at skændes med sin Lidelsesfælle, *Karen Marie*, om, hvem der først skulde have sin Kaffepotte paa Ilden. Da *Schmidt* hørte det, blev han saa rasende, at han uden at undersøge Sagen gav den ulykkelige *Gurine* 25 Slag Tamp. Tampen var saa svær, at Ryggen allerede ved de 8—9 første Slag blev helt sort og somme Steder gik itu, saa at det røde Kød var at se. *Gurine* gik til Doktoren, der gav hende en Lægeattest og smurte hende med Salve. Dog vilde Mester *Schmidt* ikke fritage hende for Arbejdet, men »sparkede hende for Rumpen«. Hun maatte da sælge noget af sit Tøj for at købe sig fri. Dette skete i 1799. Blandt andet herskede ogsaa den stygge Skik, at Fangerne selv maatte begrave de døde, og Mordere skulde køres bort paa Rakkerens Sluffe. Den Slags Transport gav altid Anledning til Raahed og grimme Optrin.

Ogsaa var der andre Opsynsmænd, der var uheldige, som f. Eks. Portneren i 1806, der for at tjene

Penge og staa sig godt med Fangerne solgte Brønde-
vin til dem i store Rationer.

Antagelig vil de her anførte Eksempler paa Livet i Fængslet give et tilstrækkeligt Billede, paa hvis Baggrund man forstaaer de Forhold, der Gang paa Gang drev de ulyksalige til Tumulter og Oprør og sidst medførte den alvorlige Revolte, *Carl Bernhard* har omtalt, og som endte med Tugthusets Brand.

En fortræffelig Skildring af Enkelthederne i denne Affære er givet af Redaktør *Andreas Buntzen*, det vil derfor være tilstrækkeligt at henvise til denne livlige og dygtigt skrevne Bog, hvori man faar alle de Oplysninger, man kan ønske sig.

I 1790 ophævedes Børnehuset, og Anstalten blev udelukkende en Arbejds- og Straffeanstalt. Efter Oprøret blev Fængslet opbygget igen, men mistede sit Taarn. I 1864—65 skete den vigtige Forandring, at der efter Justitsraad *Nebelongs* Tegning opførtes en særlig Strafanstalt for Kvinder paa Grunden lige overfor Frelsers Kirke, hvor tidligere den *første danske Veterinærskole* havde ligget, og det gamle Bygningskompleks blev ved Ombygning udvidet og forbedret. Herved opnaaedes en fuldstændig Adskillelse mellem Kvinder og Mænd, og da Straffeloven af 1866 traadte i Kraft, nedlagdes Mandsfængslet her, Kvinderne førtes over i Bygningerne ved Torvet, der nu udelukkende blev Kvindefængsel, og den nye Bygning overlodes Københavns Politi, der anvendte den som Arresthus for Mænd, indtil der efter 1895 blev Plads for dem i det nybyggede Vestre Fængsel; fra den Tid af er denne Bygning atter forbeholdt Kvinder.

Naar vi nu forlader disse sørgelige Steder, er det i Haabet om, at Christianshavn om ikke altfor mange Aar maa blive befriet for den store, skumle Bygning, der mispryder Byens Torv, saa at der ved privat Initiativ kan blive rejst kønnere, lysere og lettere Bygninger her som en passende Ramme for en Statue af Byens Grundlægger, *Christian IV.*

Søkvæsthuset.

FJERDE AFSNIT

OVERSKOU, hvis Erindringer vrimler af karakteristiske Billeder fra det gamle København, har ogsaa flere Ting at fortælle om sit Barndomsliv paa Christianshavn. Han fortæller saaledes om sin første Hjertesorg. En Nat lød Vægterpiben, Brandraab og Klemten med usædvanlig Heftighed. Drengens Fader sprang ud af Sengen og aabnede Vinduet: »Gud bevares! Himlen er gloende rød!« Straks efter raabtes der, at det var Faderens Sukkerhus, der brændte. Han kom hurtigt i Klæderne og af Sted. Siden gik Moderen hen paa Snurrebroen og tog Drengen med. Det var et frygteligt Skue. Hele det store, firkantede Bygningskompleks stod i Luer. Der skete en frygtelig Ulykke, der gjorde et dybt Indtryk paa Drengen. Der var paa Raffinaderiet en tysk Arbejder, som almindelig kaldtes *Johan Skomager*. Han bar »den store Hædersmedaille«, fordi han i Slaget paa Reden efter at være bragt i Land som saaret straks gik frivilligt ud igen efter at være bleven forbundet. Han var en god

Mand, som *Thomas* holdt meget af, dels fordi han forstod at spøge og lege med ham, dels fordi han altid havde noget godt i Lommen til ham. Under Branden var han gennem en Jerndør kommet ind paa Raffinaderiets Lofter, hvor han ikke var kendt, han forvildede sig og indebrændte. Han savnedes straks efter Branden, men hans Lig var ikke til at finde. Drengen tog sig det forfærdelig nær og havde næppe forvundet Sorgen, da Faderen engang uforsigtigvis, medens *Thomas* hørte derpaa, kom til at fortælle, at nu var *Johan Skomagers* Rester fundet. Faderen havde Opsyn med nogle Haandlangere, som brugtes til at rydde Brandtomten, og en Dag traf han dem siddende ved Frokosten og med megen Appetit spise noget røget Kød, som var fundet paa et af Lofterne, og som de mente hidrørte fra Spisemesterens Køkken. Det viste sig at være *Johan Skomagers* Ben, de sad og gnavedel Drengen blev ved Fortællingen saa rystet, at han i et Par Uger maatte holde Sengen.

Senere flyttede Familien til Wildersgade 53 lige overfor Kasernen i et af de Huse, som i den Tid mindre smigrende kaldtes »Sladderrækken«. Naturligvis fandt Drengen større Behag i Genboskabet med Kasernen end med Tugthuset. Og dog var Beboerne paa Kasernen den Gang ikke meget værd. Det var et Marine-regiment, hvis Mandskab var en Hob sammenløbet Pak, som endog under den strængeste Krigstugt stadig gav Anledning til Afstraffelser for Drukkenskab, Slagsmaal, Tyveri og Desertion. Men de var elegante og strunke at se paa og havde en ualmindelig klædelig Uniform: rund, højpullet, paa den ene Side opkrammet Hat med hvid Fjer, rød Trøje med mørkeblaa Rabatter og en snehvid Baandbesætning oppe fra Halsen ned mod Maven, i Længden aftagende, til de blev brede Knaphuller, hvide Lærreds Benklæder og Støvletter i eet samt hvidt Lædertøj. Den Gang var jo desuden Kasernen ny, den var opført 1802 af Professor *I. H. Rawert* og Tømremester, senere Oberst *Hallander*.

Udenfor Kasernen — paa Gaden — havde dette statelige Korps sin Stilleplads, og det var et stolt Syn, naar man saa denne »Skov af blinkende Bajonetter«, naar de tætsluttede Geledder under Trommers og Pibers Lyd eller med dundrende Janitscharmusk marcherede af Sted. Det gav Christianshavnerlivet Lys og Farve.

Da Tugthuset var brændt, anbragtes Fangerne for en Tid i en anden kendt Bygning, nemlig *Søkvæsthuset* i Overgaden. Denne Bygning har ogsaa sin store og bevægede Historie. Oprindelig var den store Bygning, som nu anvendes til Søværnets Elevskole, *Opfostringshus* og opført i 1754 — 55 i dette Øjemed af *Conradi*.

Det første Navn, vi da skal mindes, naar vi passerer Søkvæsthuset og Kasernen, er Kong *Frederik d. Femtes*; thi det var ham, der den 29. Juni 1753 underskrev Fundatsen, hvorved Opfostringshuset oprettedes. Men skønt han var en idérig Konge, der gerne gjorde noget godt og nyttigt for Folk og Land, saa er det dog et andet Navn, der mest af alt lyser i denne Sammenhæng, det er *Johan Hartvig Ernst Bernstorffs*.

Foruden sin Virksomhed for de udenrigske Sager havde Bernstorff den Opgave at føre Tilsyn med Fabriksvæsenet, og han fik da den Idé at oprette en Anstalt for fattige Drengene, som skulde opdrages til at tage Tjeneste hos »Fabriqueurer, Handlende eller Søfarende«; Det gjaldt jo om at skabe en hjemlig Industri. Det var vel for øvrigt *Franckes* Vajsenhus i Halle, der var hans Forbillede. Foruden Kongens Gave af Grund og Penge skaffedes der ved Indsamling over hele Landet og Kollektur i Kirkerne de fornødne Midler. *Conradi* paatog sig at bygge for 13,000 Rdl., og den 25. September 1754 blev Kranse på Bygningen hejst, og hver Mur- og Tømmer-svend, der havde arbejdet med, fik af Direktionen udbetalt 12 Speciedukater. Og nu fik den nysudvalgte

Forstander *Knud Broust* travlt. Han skulde jo indrette Huset til at modtage 200 Dreng, og i April 1755 var man saa vidt, at man fra næste Mikkelsdag kunde lade Børnene komme, og saa blev der skrevet til Bisper og Amtmænd hele Landet over og i Norge og Slesvig med for at faa Oplysning om Tallet af de Børn, der først og fremmest burde indlægges. Mærkværdigt nok var Folk i Begyndelsen ængstelige for at sende Børnene til den nye Stiftelse; de, man var ivrigst for at anbringe, var Zigeunernes Børn, men dem vilde Direktionen ikke have af Ængstelse for, at disses Antagelse skulde vække Anstød hos Publikum og skræmme andre. Mange Steder vilde man ikke af med Børnene, idet man ræsonnerede, at naar de var fem Aar, som var Optagelses-Grænsen, var jo det værste af deres Opfostring forbi, saa skulde man selv have Nytte af dem, de kunde begynde at vogte Gæslinger, og naar de var 7—9 Aar kunde de køre en Plov.

Den Bevilling, der støttede Opfostringshuset mest, var Retten til 20 paa hinanden følgende »Generale Lotterier«, som er Grundlaget for det nuværende Klasselotteri og en af Aarsagerne til, at det endnu den Dag i Dag er Opfostringshusdrenge, der trækker vort Klasselotteri. Det har altid været en Ære for en Dreng at blive udvalgt til Lotteridreng, og i gamle Dage var det en ekstra Fortjeneste, fordi »raisonnable« Vindere af store Gevinster gav Drengene gode Ducører. Nu betaler Lotteriet en aarlig Sum af 840 Kr., der fordeles mellem de fem trækkende Dreng.

Den første Oktober 1754 rykkede Ungdommen ind, den første Dag mødte tre Dreng, og inden Aarets Udgang var der 150. Og nu udarbejdedes der detaljerede Reglementer, og for at man kan se, at Børnene ikke led Nød, kan det være morsomt at hidsætte Listen over, hvori deres Middagsmad maatte bestaa, nemlig: »Ærter, Kaal, Vælling, Grød og varmt Øl og Brød med saltet og vindtørret Sild, salt Torsk,

Graasey eller anden tør norsk eller finmarks Fisk, og om Søn- og Helligdage Kød eller Flæsk dertil foruden, hvis Grønt, saasom Rødder, Roer, Potates etc., som kan komme og tilvejebringes af Haugen.«

Hvad Drengenes Klæder angik, skulde de være »ordinære og grove«. Drengene kaldtes efter deres Klæders Farve »de grønne Dreng«, og hver Søndag kunde Christianshavnerne se det lange Tog af Dreng bevæge sig hen imod Frelsers Kirke, alle i lange, grønne Kjoler, grønne Undertrøjer eller Veste, ligesom Kjolerne forsynet med en Masse Messingknapper, grønne Knæbukser, blaa Strømper, Sko med Messingspænder og trekantede Hatte paa Hovedet af den Form, vi kender fra Holbergs Komedier, og bag under Hatten stak en lille Haarpisk med sorte Baand. Men det var kun om Søndagen, de var saa fine; hjemme gik de i gule Skindbukser, grønne Brystduge eller Veste og grønne Huer.

Det er ikke Hensigten her at fortælle om det daglige Liv paa Opfostringshuset, derom kan man læse i det af Forstander paa Jægerspris, cand. theol. A. T. Høy forfattede udmærkede Skrift »Opfostringshusets Historie.«

Vi skal blot fortælle om en stakkels, fremmed Fugl, som Opfostringshuset for en Tid husede derude paa Christianshavn. Hans Skæbne er betegnende for Tiden.

»General-Kirke-Inspektions-Kollegiet« bad engang Direktionen om at tage sig af en *Negerdreng*, der hed *Jackki*. Der blev sendt Ansøgning til Kongen, om denne Dreng, som havde Lyst til at antage den kristne Religion, maatte modtages i Opfostringshuset til Undervisning og Forplejning og sammesteds lære Gartnerkunsten.

Kongen sagde Ja, og et Par Maaneder efter blev Drengen døbt og kom til at hedde *Christian*. Men et Aar efter kom der igen Brev fra Kollegiet med det lange Navn. Drengen skulde udleveres til Kateket

Kingo paa St. Croix, der gjorde Fordring paa ham som Pant for et Beløb, han havde til Gode. Direktionen tænkte nu paa at ansøge Kongen om at skænke Jackki Friheden; men ved nøjere Overvejelse kom den til det Resultat, at den derved vilde forgribe sig paa Kateketens Ejendomsret til Drengen, »som er hans Slave, og hvormed det har selv samme Beskaffenhed i Vestindien, som det har sig her til Lands med erhvervede Ejendomme, som kan blive pantsatte«. Og den stakkels, kristne Negerdreng maatte af Sted for at blive Slave hos en kristen (!) Kateket i Vestindien, der oven i Købet bar det stolte Navn *Kingo!*

I 1775 maatte Opfostringshuset flytte til Store Kongsgade 108 (man ser endnu Pladen over Porten, hvor det kom til at bo), og skønt det var et meget daarligt Bytte, var det nødvendigt, da Bygningerne skulde bruges til *Søkvæsthus*.

Som Søkvæsthuset nu ligger, bestaar det af fem Bygninger, nemlig Bygningen ud mod Overgaden (det oprindelige Opfostringshus), en Tid Kaserne for værnepligtige, nu Søværnets Elevskole, dernæst det tidligere Fattighus, senere Kontor og Embedsbolig. Det brændte 1838, men blev genopbygget. Nu er det Kontor og Embedsbolig for Chefen for Orlogsværftet; det har en Historie, vi straks skal komme til; endvidere Bygningen imod Baadmandsstræde, opført 1780 til Sygehus, desuden Portnerboligen og Gartnerboligen, der nu udlejes.

Men mest kendt er Chefens nuværende Hjem, og til det knytter der sig to store Navne, *Johan Ludvig* og *Johanne Luise Heiberg*.

Den 12. Oktober 1844 flyttede Heibergs til Søkvæsthuset, og her tilbragte Kunstnerparret en Række lykkelige Aar. Fruen fortæller selv i »Et Liv, genoplevet i Erindringer« om, hvor lykkelig hun var, da hun skulde til at indrette sin Have, der efter Christianshavnerforhold var ret anselig, en kvart Tønde Land. Hun fortæller om alle de sjældne Blomster og Træer, hun

fik anbragt, Slyngrøser og Lysthuse, ja endda et Egetræ fik hun plantet, og det voksede sig højt og stort, inden hun 20 Aar efter forlod den Plet, hun elskede saa højt, hvor hun havde levet sammen med Heiberg og *Fru Gyllembourg*, og hvorfra hun drog alene ud.

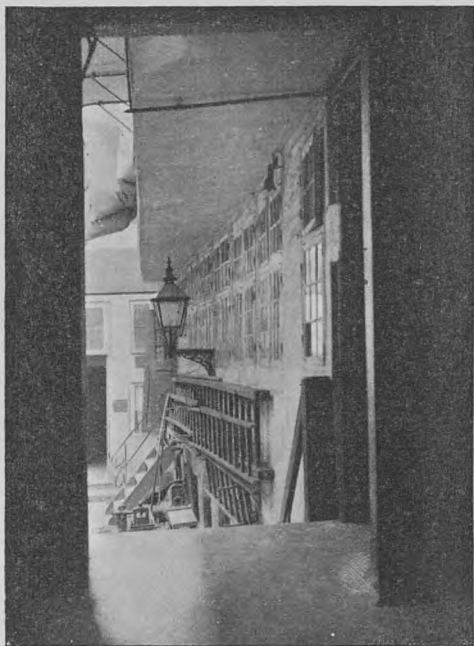
Vi ved, at det var her, Heiberg tilbragte de lange Nætter med astronomiske Studier i den øverste Etage, medens Fruen sad nede ved Klaveret og legede med Melodier, som siden gav sig endelig Form i de smaa »Duft-Vaudeviller« (ja, det holdt hun jo ikke af, at man kaldte dem!) »En Søndag paa Amager« og »Abe-katten«.

I disse Stuer tullede *Fru Gyllembourg* rundt, lille og hyggelig, i sine sidste Aar; vi kender alle Billedet, hvor hun ses siddende med sin Søn og Svigerdatter omkring det runde Bord. Hun læser op for de andre og vender Ryggen til Beskueren; hun vilde jo ikke males som Portræt paa sine gamle Dage; men over Sofaen, hvor Sønnen sidder og lytter til hendes Ord, hænger hendes skønne Ungdomsportrait.

I denne Have har *Fru Heiberg* indstuderet en Mængde af de Roller, hvormed hun henrev sin Samtid, i disse Stuer har *J. L. Heiberg* skrevet sine Digterværker, snart bidende ironiske, snart skælmsk og overlegent spøgende og saa atter lyriske i dristig Flugt. Han har studeret sin Astronomi og sin Filosofi her, og han har yndet at trække sig tilbage til dette rolige Bos Ensomhed, naar han vilde føle sig i Fred for dem, der støjede derude, ensom som han jo i Virkeligheden var i de sidste 20 Aar af sit Liv, men netop stor i denne sin Ensomhed. At *Fru Heiberg* følte sig knyttet til Christianshavn og til Amager i det hele taget, var ikke underligt; thi hun hørte jo i snævraste Forstand hjemme herude allerede fra sine tidligste Aar, og mange baade lyse og mørke Minder bandt hende til Christian d. Fjerdes gamle By.

Fru Heiberg er ikke født paa Christianshavn, men paa Nørrebro paa »Lille Ravnsborg«; men allerede

som lille Pige, da hun var begyndt paa Danseskolen paa det kgl. Theater, træffer vi hende boende i Brogade Nr. 20 i Stuen, nu Nr. 4, hvor Faderen havde Gæstgiveri og Billard. Det var her, hun og Søsteren

Brogade 4, Christianshavn.

dansede paa Strømpesokker ovenpaa Billardet og havde deres faste Publikum i de tvivlsomme Eksisterer, der søgte Faderens Knejspe; og det var her hun fandt sin første Velynder, den i hendes Erindringer saa mystisk skildrede »Herman«. At hun senere gennem det Heiberg-Buntzenske Hus var knyttet stærkt til denne Bydel, skal vi komme tilbage til.

Men vi maa nu lægge Mærke til et Hus lige i Søkvæsthusets Nærhed. Det er »*Bombøbøssen*«, det Hjem for gamle Sømænd, som er stiftet af Kommandør *Peder Norden Sølling*, hvis Medaillon findes paa Husets Mur. Han var en saa ejendommelig Skikkelse, at vi i nogle Øjeblikke maa dvæle ved ham og hans Livsværk.

Peder Norden Sølling var født i Kristianssand d. 1. September 1758; hans Fader var Kaptajnløjtnant og Indrulleringschef, selv blev han Officer i Marinen 1776, efter at han paa Grund af Ungdom havde maattet vente i to Aar, skønt han var færdig med sine Studier som Kadet. Disse to Aar anvendte han til Koffardifart og for med »Asiatisk Kompagni«s Skibe som Lærling; til Trods for manges Raad blev han i Selskabet og førte, medens han var Kaptajnløjtnant i Flaaden fra 1790—94, en Kinafarer.

Han opholdt sig en Tid i Norge og saa der, hvor elendige de aabne Baade var, hvori de norske Lodser maatte gaa ud paa Havet, hvorved mange af dem aarlig druknede. Han rejste saa til England og studerede Baadebygning, kom hjem med Model til en lukket Baad og vilde have denne indført blandt norske Lodser. Han mødte vel straks megen Modstand, men støttedes af Kronprins *Frederik* og flere af den danske Adels bedste Mænd; han tog nu selv ud paa flere farlige Rejser for at bevise sine Baades Fortrinlighed og vandt sluttelig Sejr for sine Ideer baade i Norge, Danmark, Rusland og Tyskland.

Men han glemte ikke sit Land i Farens Stund. Da Englænderne begyndte at blive mindre hyggelige i 1800, foretog han en højst eventyrlig Ekspedition til Anholt med Kanonbaaden »*Rosenkrantz*« og udspionerede den engelske Flaade.

I 1806 blev han udnævnt til Overlods og Indrulleringschef i *Frederikshald*, men han opdagede hurtig, at hans Baadebyggeri slugte en virksom Mands hele Tid, og det var derfor, han traadte udenfor Statstje-

neste; han naaede at bygge hele 63 Lodsbaade. Men i 1808 vaagnede hans gamle Lyst til Orlogstjeneste paa ny, og han fik da Kommando over Kystforsvaret fra Østerrisør til Christiansø.

Saa kom de sørgelige Aar, hvor Danmarks økonomiske Ulykke fulgtes af Norges Tab. Skønt Sølling jo hele sit Liv nærmest havde været knyttet til Norge, drog han dog nu ned til Danmark og tilbød Kong *Frederik* sin Tjeneste. I en Audiens udtalte Kongen sin Tvivl om, hvorvidt han havde Brug for ham, da han jo nu allerede var godt oppe i Aarene; han var, da Avdiensen fandt Sted, 59 Aar gammel.

Ikke saa snart havde Kongen udtalt denne Tvivl, før Sølling kastede sin Uniformskjole og vendte Mølle hele Salen rundt, indtil han atter stod fast paa begge sine sikre Ben foran Majestæten. Overfor et saadant Argument kunde Kongen kun bøje sig, og Sølling blev udnævnt til »Waterschout«*) i København i 1817. Og det blev han til sin Død.

I denne sin Virksomhed fik han Øje for, hvor smaat de gamle Sømænd, der havde »lagt op«, havde det paa deres gamle Dage, og som den praktiske Sømandsven, han var, tog han straks selv Sagen op.

Paa Loftet i Skippernes Lavshus anbragte han en 200-pundig Bombe, hvori han fra 1819 lod indsamle Penge til et Aldersdomhjem for Søfolk. Han var selv hyppigt til Stede og animerede ved sit uopslidelige Humør, ved sine Vittigheder og ved et godt Eksempel besøgende til at bidrage. Og saa heldig var han, at han faa Aar efter kunde begynde med at indrette et Loft i Wildersgade til Beboelse, men allerede 1825 havde han samlet 25,000 Rigsdaler, og for dem købte han et Sømandshjem i Skvaldergade (nuværende Nikolajgade). *Sølling*, hvem alle søgte Selskab med, fordi han var saa lunerig og tillige saa ejendommelig og

*) Embedsmand, der har Tilsyn med Rullerne over det til Koffardis farende Mandskab.

overraskende i sine Indfald*) — hvad jo Vejrmøllerne i Kongens Audienssal er tilstrækkeligt Bevis for — havde altsaa megen Glæde af sin Stiftelse, som han kaldte »Bombebøssen«, og han levede to Aar efter, at Ejendommen i Skvaldergade var taget i Brug. Han døde den 27. Februar 1827 og blev under stor Deltagelse begravet her i Danmark; men Lodserne i Norge glemte ikke deres Velgører; ved Farsund rejste de ham et Minde.

Vi her hjemme glemte heller ikke *Peder Norden Søllings* Velgerninger. I hans Aand arbejdede mange senere. Vi erindrer fra *Henrik Hertz'* »Sparekassen«, hvorledes den hæderlige og skikkelige *Adolph* til de øvriges Forfærdelse foreslaar, at de Penge, Familien *Skaarup* har arvet efter Pensionist *Sørensen*, skal anvendes som Gave til »Bombebøssen«, og skønt den mere egenkærlige Nevø formoder, at dette Forslag lugter af Egennytte, fordi *Adolph* sikkert for denne Gave vil blive paaskønnet af sine Foresatte i Admiralletet, saa viser det sig dog i Stykkets Slutning, at er der noget, den gode *Adolph* ikke lider af, er det Egennytte. Det er snarere et af *Hertz* rigtig set Træk, at det laa den Tid i Bevidstheden, at, var der noget godt, man skulde støtte, var det *Søllings* Bombebøsse, dette bærer Virkeligheden da ogsaa Beviser nok for. Thi ved gode Borgeres Bidrag og Legater voksede Stiftelsens Midler til $\frac{1}{2}$ Million Kroners Formue og over 130,000 Kr. Legater, hvorfor Ejendommen i Skvaldergade snart blev for lille, i 1844 flyttedes »Bombebøssen« til Brogade og endelig i 1891 opførtes det kønne og hyggelige Sømandshjem i Overgaden oven Vandet Nr. 48, foran hvilket det er, vi her har standset.

Vi ser, at der paa Christianshavn var sørget for Ung-

*) Her er det værdt at mindes to Linier af *Baggesens* »Boer jeg paa den tamme Bred«, de lyder

»hvor med *Sølling* jeg er Dus
og deslige forvovne *Krabater*.«

dommen i Opfostringshuset, for Alderdommen i Bombebøssen; men ej heller de Syge glemte man at tage sig af. Intet Under da, at Christianshavn har et godt gammelt *Apotek*.

Privilegiet til at være Apoteker paa Christianshavn gaves den 1. Marts 1707 til *Bartholus Ferdinand Kyblich*, der tidligere — skønt indfødt Københavner — havde forsøgt sig som Apoteker i Kalundborg, hvor han imidlertid ikke befandt sig vel, da han idelig maatte ligge i Proces med de andre Næringsdrivende, fordi de nok saa ugenert krænkede hans Privilegium ved at gøre »Indpas i hans Vinhandel«. Allerede 1705 androg *Kyblichs* Moder om, at han maatte faa Privilegium paa Christianshavn, men det trak altsaa to Aar hen, inden det lykkedes for ham.

Han indrettede da sit Apotek i Brændevinsbrænder *Niels Joensens* Gaard i Langebrogade Nr. 10, nuværende Brogade 21.

I 1711 døde han af Pesten og blev begravet under Orgelværket i Frelzers Kirke. Han var den 1252de Pestdøde, der begravedes i dette Aar (i December Maaned) i denne Kirke. Man faar deraf et lille Begreb om, hvor haardt Pesten tog fat paa Christianshavn, hvor der naturligvis ej heller i de Tider var sundt at leve paa den med al Slags Materiale opfyldte Grund.

Kyblichs Efterfølger, *Jacob Bartholomæus*, drev kun Apoteket til 1718, og saa var Christianshavn atter uden Apotek i nogle Aar; men da en anden Mand, *Tobias Werth*, i 1723 ansøgte om at faa Lov til at oprette et Apotek, vaagnede *Bartholomæus'* gamle Energi, og han hævdede sit Privilegiums Kraft; men nu forlangte Kongen, at han ifald han vilde beholde det, skulde have det i Stand inden næste Paaske. Nu fik *Bartholomæus*, der ogsaa drev Apotek i Roskilde, travlt, og han købte da af Ekvipagemester ved det kgl. octr. dansk-ostindiske Kompagni *Svend Svendsen* den Gaard i Torvegade, hvor Apoteket endnu drives.

Bartholomæus maatte nu opgive Apoteket i Ros-

kilde, men han fortrød det snart; thi i Provinsen havde Apotekerne Lov at drive Vinhandel, hvad der var deres bedste Indtægtskilde, men i København stred en saadan Handel mod det ærværdige Vintap- perlavs Ret, saa det gik kun kummerligt med For- tjenesten. Engang ansøgte han endog om at maatte flytte Apoteket til Kongens Nytorv, hvilket han dog af Hensyn til Københavns fire Apotekere ikke fik Lov til; noget hjalp det, at han senere fik Ene-Leverancen af Medicin til Søkvæsthuset.

Paa Apotekets morsomme Materialkammer fin- des endnu en Malmmorter med Bartholomæus' For- bogstaver. i Spejlmonogram og kronet af en Blad- krans. Den bærer tillige en latinsk Indskrift og Aars- tallet 1717.

Ved Paasketider 1744 købte *Mathias de Place* Apo- teket. Ogsaa for ham kneb det, men han blev dog hjulpet ved at faa Leverancen af en Trediedel af den Medicin, Søetaten brugte, og Lov til at have Kon- sumptionsfrihed for 3 Oksehoveder fransk Brænde- vin. Da han imidlertid udviklede sig i Forretninger med Salpeterværket i Hillerød, gik han fallit, og der blev gjort Udlæg i Apoteket. Han døde 1793, 8 Aar efter, at han var gaaet fra Apoteket.

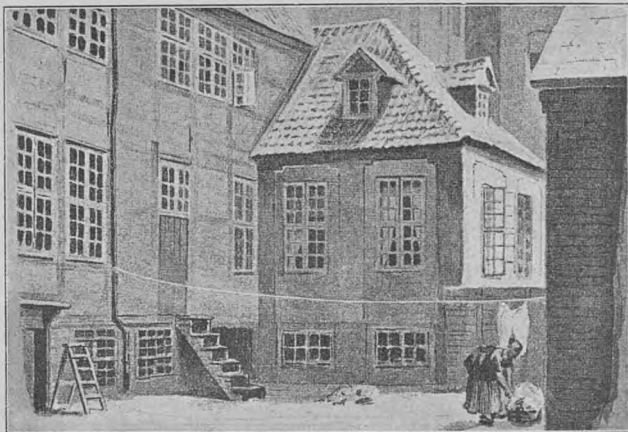
Hermed var dettes Trængselstid forbi; thi nu fik Apoteket en driftig og dygtig Leder i *Frantz Hen- rich Müller*, f. 1732. Han havde faaet sin Uddannelse paa Kong Salomons Apotek; han var en af de bety- deligste Farmaceuter, der har virket her hjemme, men han var ogsaa grundig videnskabelig uddannet, bl. a. ved Rejser i Udlandet. Paa et andet Omraade end det farmaceutiske fik Müller et Navn, nemlig som *Grundlægger af den kgl. Porcellænsfabrik*; ja hans Indsigt anerkendtes endogsaa ved, at han nød Æren af at blive Medlem af Det kgl. danske Videnska- bernes Selskab. Christianshavns Apotek overtog han 19. Oktober 1785 og drev det til 1795. Han døde i Hillerød 1820.

Hans Efterfølger var *Johan Peter Pflugmacher*, der havde ejet Vajsenhusapoteket, som brændte ved den store Ildebrand. Samme Dag købte han Christianshavns Apotek af Müller. Han var ogsaa en anset Mand og Assessor i Sundhedskollegiet. Han efterfulgtes af sin Søn, der i 1839 solgte Apoteket til *Jørgen Kristian Hauberg* (f. 1814), en Mand med mange Ideer og stor Virkeiver ogsaa udenfor det farmaceutiske Omraade. Han fik Privilegium paa at levere Medicin til den af *Abildgaard* oprettede Veterinærskole, som jo havde sit første Hjem paa Christianshavn, og det var ham, der gjorde det almindeligt, at Skibene forsynede sig med Medicinalkister; det blev en ved Tradition hævdet Regel, at det var Apoteket i Torvegade, som forsynede Sejlerne med det nødvendige. Ogsaa videnskabeligt dyrkede Hauberg sit Fag. Han opelskede saaledes paa sit Landsted »Mineslyst« i Ordrup medicinalske Planter. Men udenfor sin Apotekergerning stod han i Spidsen for saa omfattende Virksomheder som Bryggeriet i Rahbeks Allé og Jernstøberiet ved Vestervold.

For sine Medborgere virkede Hauberg i en Række humane Foretagender som Døtreskolen paa Christianshavn, De forenede Kirkeskoler, Asylselskabet, Christianshavns Bespisningsforening o. a.

Haubergs Efterfølger var Apoteker *L. V. K. E. Horn*, som tiltraadte i 1870 og virkede til 1882. Derefter kom *Karl Fr. Friis Pedersen*, hvis Søn, Apoteker *Victor Pedersen*, nu driver det.

Grundejerforeningen er i særlig Grad virksom for »det Christianshavn, der kommer«, og den vil med rimelig og lempelig Pietet fjerne de Dele af den gamle By, som Tiden kræver fjernet, men den vil sikkert arbejde for i de moderne Kvarterer at bevare den Karakter, der nu en Gang er og bør være karakteristisk for Christian den Fjerdes gamle By.

Tordenskjolds Pavillon.

FEMTE AFSNIT.

CHRISTIANSHAVN blev tidlig det velhavende Borgerkabs Hjem, og den Del af Byen, der mest minder herom, er *Strandgade*, hvor den ene gamle fornemme Gaard ligger ved Siden af den anden; næsten alle bærer de Præget af at have været Handelsgaarde, og mange af dem har en Historie, der vidner om den Driftighed og Energi, den københavnske Borger har udfoldet i Tidernes Løb. Men een Ting faar man ved en Vandring i Strandgade en behagelig og glædelig Følelse af: Den nulevende Generation af christianshavnske Grundejere holder Hævd over deres gamle Hjem, de værner om Minderne og ofrer hellere store Summer paa at bringe de gamle Gaarde tilbage til deres oprindelige Skikkelse, end de pietetsløst ser dem forsvinde for moderne Ejendomme eller forfalde. Derved har Christianshavn bevaret en Del af sit Særpræg og er blevet »en By i Byen«.

Skal vi nævne noget Hus først, er det rimeligst at tage de to ældste, *Nr. 30 og 32, Vognmand Mortensen,*

der for nogle Aar siden købte Nr. 30, har nu ladet det fuldt restavrere; en Tavle, som Vognmanden da har ladet indmure i sit Kontor ved Kakkelovnspladsen, bærer Indskriften:

I. P. S. Anno 1636. B. S. D.

Som tidligere omtalt lykkedes der ikke *Mikkel Vibe* inden sin Død at faa sin Gaard opført; men vi kan nu ved Hjælp af denne Tavle fastslaa, at den første Christianshavnske Gaard skriver sig fra 1636; og er denne Gaard fra nævnte Aar, er Sideejendommen til St. Annæ Gade, Nr. 32, det selvfølgelig ogsaa. Gaar man ind i den lille snævre Gaard i Nr. 32, ser man her Typen paa en gammel Svalegang, hvoraf der findes saa mange paa Christianshavn, ogsaa begge Ejendommens Indgangsporte er smukke og ejendommelige.

Af de nærmest liggende Ejendomme er Nr. 26 en smuk og statelig Bygning, som desværre har maattet afgive sin Stueetage til Politistation, men Trappegangen og Lejlighederne i det øvrige Hus er fornemme og gamle. Her har Filosofen, Professor *Harald Høffding* boet paa anden Sal i en Række Aar, og en Del af de Værker, der har bragt hans og Danmarks Navn ud over hele den civiliserede Verden, er blevet til her i den store stille Stue, hvor hver Plet paa Væggen var beklædt med Bogreoler, og hvorfra Udsigten over mod Gammelholm gav et smukt og straalende Billede af den larmende By som Modsætning til det store, tavse Studerekammer.

Til Naboejendommene, Nr. 22 og 24, knytter sig Søhelten *Curt Adelaers* Navn. *) Han har ejet begge disse Gaarde; man kan fra Gaardsiden endnu se, at de har været een. Man kunde indvende, at naar Rigsadmiralen har boet her, er det jo ikke nogen Handelsgaard; men deri tager man ganske fejl. Baade *Cort Adeler* og *Niels Juul* forenede deres maritime Embede med en Handelsstilling; det var jo netop i disse Dage,

*) Saaledes stavede han sig selv; i den øvrige Omtale bruges dog her Fordanskingen af hans Navn.

at man sejlede ud i store Handelsøjemed; man dannede Kompagnier og Selskaber, og *Cort Adeler* var Skibsrheder i stor Stil og Sjælen baade i Det ostindiske Kompagni og Saltkompagniet. Ja det førstnævnte

Ostindisk Kompagnis Bygninger i Strandgade.

Kompagni, der stiftedes 1670, havde endog i ham sin første Direktør, ligesom det blandt sine Deltagere talte flere andre af Rigets Stormænd, deriblandt *Griffenfeldt*, som senere anklagedes for at have gjort sig ulovlig Fordel deraf. Men selve Kongen gjorde store Indskud og gav Embedsmænd og fornemme Borgere at forstaa, at han ønskede, at de skulde følge hans

Eksempel. Han engagerede Hollændere som Skibsførere, og med stor Ængstelse og Spænding afventede man hvert Skibs Skæbne, og naar saa et Skib vendte hjem med ny Beholdning, var der Glæde og Fest i Cort Adelters Gaard i Strandgade; og der spiste man godt; thi Admiralen var en »Feinschmecker«, der endog havde drevet det saa vidt, at han i 1763 indrettede et særligt hollandsk Køkken udenfor Byen i Nærheden af Kongens Have, for at han kunde be- værtet lige saa godt, naar han var paa »Skovtur« derude, som naar han befandt sig i sit Hjem.

Gaar vi til den næste Ejendom, Nr. 20, lægger vi straks Mærke til de morsomme gamle Gibsrelieffer, der pryder Façaden; ved nærmere Eftersyn vil man se, at det er Vinhandlerskilte, og man tænker sig da en gammel Vinstue som den, hvori *Tøger Reenberg* »vilde sige sit Farvel og lægges ned«. Af dem har der været mange paa Christianshavn, og vi har jo ogsaa fornylig fortalt, at Vinhandlerne ikke vilde taale, at Apotekerne gjorde Indgreb i deres Næring. Derfor vilde et Vintapperskilt, selv om det var gammelt, ikke have noget særlig bemærkelsesværdigt ved sig, hvis man ikke vidste, at denne Gaard er en af de mange, Christian d. IV.s Hofmaler, *Carl van Mandern*, har ejet.

Man ved tillige, at det er ham, der har opsat Skiltene, og ved første Øjekast studser man jo ved, at en Hofmaler satte Vinskilte op. Vi maa da høre lidt nærmere om denne mærkelige Mand!

Carl van Mandern er en Type paa en Renæssance-Kunstner, bred, kraftig, livslysten og alsidig. Det kunde aldrig falde ham ind ensidig at kaste sig over Kunsten. Han skulde leve, og han skulde leve højt og godt, derfor søgte han alle de Kilder, han kunde komme til for at skaffe sig Indtægter.

Han kom i Christian d. Fjerdes Tid herind fra Delft i Holland for sammen med sin Moder at ind-drive nogle Penge, som man skyldte hans afdøde Fader for vævede Tapeter. Han fik Pengene og blev

saa her i Landet, hvor han blev en udmærket Maler, som Kongen havde god Brug for, saa god, at han fritog ham for al borgerlig Tynge, naar han aarlig vilde male to Malerier, »saa gode, at vi dermed kunne og ville nøjes«. Og hvad Faderen havde lovet, stadfæstede *Frederik d. III.*

Efterhaanden som v. Mandern tjente Penge, blev han Ejer af forskellige Gaarde, saaledes nuværende Nr. 15 og 54 paa Østergade, flere Gaarde i Store Kongensgade og endelig dette grundmurede Hus i Strandgade.

Men *Carl v. Mandern* vilde ikke blot være Grund-ejer, han udnyttede sine Ejendomme. Han blev først klar over, at han kunde have Indtægter af sine Sprogkundskaaber, og naar der kom fremmede fornemme Folk til Byen, optraadte han som deres Fører, og for yderligere at have Hold paa dem gav han dem Logis i sine Gaarde; vi ved saaledes, at den berømte Admiral *Obdam*, den svenske Resident *Duvall*, den hollandske v. *Amerongen* og selve *Cort Adeler* har hørt til hans liggende Gæster. Medens Konen, *Marie* hed hun, holdt Regnskaberne, kvitterede paa Regningerne og passede Huset, drak *Carl v. Mandern* sine Gæster til. Men naar han skulde det, var det baade billigst og bedst, at han selv var Vinhandler. Derfor er det, at Skiltene endnu pryder hans gamle Bo i Strandgade.

En højst ejendommelig Mand har han været, talentfuld til det yderste, altid i Virksomhed. Han arrangerede Optog og Balletter ved Hoffet, han dekorerede og digtede, og han samlede paa kostbare og sjældne Bøger.

Carl Bruun citerer to Udtalelser af samtidige, som giver et morsomt Billede af ham. Den første skyldes den bekendte spanske Gesandt, Grev *Rebolledo*, der kalder ham »Danmarks sindrige Apelles«, og siger, at Naturen misunder ham hans Kunstfærdighed, og Københavnerhistorikeren *Wolf* helliger ham et helt Afsnit, hvori det hedder:

»Her kan jeg ikke forbigaa, at jeg jo og formelder noget om den kunstrige og velbekendte Kgl. Majestæts Pieter og Sculpter, Carl van Mandern, som residerer udi Kiøbenhavn, hos hvilken er med megen stor Lyst og Forundring ikke alleneste mange livagtige adskillige højlovlige Konger og Potentater saavel som og andre højædle og velbaarne berømmelige Mænds Contrafejer og andet, som efter Anatomikunsten brugeligt er, men end og andet mere af Rariteter og Antikviteter, som af hans høje Kunsts udspekulerede Skarpsindighed gjort er; dets adskillig mange Slags ikke jeg her beskrive kan, hvilket han frivillig lader til Syne for hver Liebhaber, som det begærer, og er det værd at se, hvilket fremmed Folk, som noget underligt paa andre Steder set haver, dette og ikke noksom love og berømme kan.«

Med andre Ord, *Carl v. Mandern* har fulgt sin Tids mærkelige Lyst til at skabe Museum, og Rettesnoren for, hvad han har villet tage med deri, har ikke været et videnskabeligt Hensyn, men derimod Spørgsmaalet, om vedkommende Genstand var »rar«, det vil sige sjælden at faa fat i. Med sin efterhaanden store Formue har han haft Evne og Adgang til at skaffe sig saadanne Sager i langt rigere Maal end de Videnskabsmænd, især Anatomer, som i hine Dage skabte sig lignende Samlinger.

Et saadant Museum har *Carl v. Mandern* næppe nænnet at gemme paa altfor udsat et Sted, han har nok dertil valgt en af sine grundmurede Ejendomme, og der er derfor intet i Vejen for, at vi kan tænke os, at han har anbragt det i nogle Værelser i Gaarden i Strandgade, saa meget mere som hans Landsmænd, Hollænderne, hvem han antagelig helst har villet vise dem frem for, fremfor andre Bydele, foretrak Christianshavn, der alle Dage har haft et hollandsk Præg over sig med sine Kanaler, Træer og Skibe, naar de logerede her i Byen.

Og imellem alle disse Hylder med de »rare« Sager

kan vi forestille os den travle Mand, hvad enten han har malet et »Kontrafej« eller digtet et af sine Vers (der er bevaret et, der lovpriser et saa ophøjet Emne som Snustobakken), eller han har tilrettelagt en Udflugt med sine fornemme Gæster, idet han har svunget Bægeret, der fyldtes med Vin fra hans egen Vinstue.

Dagen for hans Død kan ikke bestemt angives; men den maa antages at være indtruffet tidlig paa Foraaret 1670, i alt Fald inden Maj. Hans dygtige og myndige Hustru fortsatte hans Bedrift som Gæstgiver efter hans Død.

Man finder ikke let en rigere og ejendommeligere Type fra Renæssancetiden end *Carl v. Mandern*, ej heller en mere sympatetisk og fornøjelig. Derfor skal vi mindes ham, naar vi passerer hans gamle Residens i Strandgade 20, og den bør holdes i Hævd og Ære.

— — — — —

Se, da glimter det i Natten,
 hør! de skyder jo!
 hør igen! — Det er Kanoner.
 Herren fri os vel!
 Vægter! Er det Svensken, som vil
 skyde os ihjel? —
 Vægt'ren er der alt til Rede,
 svarer til sit Navn:
 »Aa, det er blot *Fest hos Torden-*
skjold paa Christianshavn!«

— — — — —

Der er Begkrans og Blus i den Gaard,
 hvorfra Skuddene glimter og knalder;
 Christianshavn dette Aar
 sig en Rystelse faar,
 fra Gesimserne Kalkstykker falder,
 og i Ruderne rundt er der Skaar.
 Ja, i *Abraham Lehns meget prægtige Gaard*
 er man ret som i Abrahams Skød; —
 Residensen laa nylig som død,
 København fra de døde opstaar.

Men deroppe i Festsalen Tordenskjold slaar
 paa sit Glas, og han ser langs ad Bordet:
 »Jeg er Herre og Vært i min Gaard! —
 og Kanonerne ta'r ham paa Ordet;
 og han hæver i Haanden Pokalen, —
 der er dybt til dens Bund,
 der er Fest om hans Mund,
 han er prægtig at se, Admiralen, —
 og han drikker af Hjertens Grund.

Det er et kraftigt og levende Billede, *Holger Drachmann* i disse dejlige Ord maler for os fra den gamle *Abraham Lehn'ske* Gaard, den skønneste i hele Strandgade, Nr. 6, hvor »den naadige Arvekonge og Herre *Frederik den Fjerdes* allerunderdanigste tro Knecht«, Viceadmiral *Peder Tordenskjold* logerede og huserede i det Herrens Aar 1719—20, da Freden hindrede ham i at tumle paa Søen.

Vi kan gaa ind i Gaarden og se den lille Pavillon, hvor Tordenskjold og hans tro Tjener *Kold* boede, og vi kan gaa op til Ejeren, fhv. Godsejer *Barfred-Petersen*, og hans Søster, Frk. *E. Barfred-Petersen*, og betragte de dejlige Stuer med dejlige Lofts- og Væg-malerier, hvor hans rige Vært, den unge *Abraham Lehn*, boede, og hvor dennes Formynder gav sin urolige Gæst Lov at holde sine Gæstebud. For ganske faa Aar siden har Ejerne, efter selv at være flyttet ind, foretaget en gennemgribende Restavrering af Billeder og Stuer, hvorved disse er kommet til at straaale i deres fulde Pragt.

Tordenskjold har ikke været nogen behagelig Lejer for Folk, der ynder Hjemlivets stille Ro; thi straks, han var flyttet ind, lod han to Kanøner fra Holmen køre op i Gaarden, og med dem saluteredes der, hver Gang en Skaal blev drukket, og Tordenskjold drak mange Skaaler; thi han elskede et muntert Lag, hvor det jo efter Datidens Skik gik meget kraftigt til.

Og fornemme Gæster har Gaarden set. Selve Kong *Frederik* har ikke alene nedladt sig til at besøge sin

Viceadmiral ved hans Gilder; han har set sig i den allerhøjeste Nødvendighed at lade sig bære død-drukken derfra, naar Morgenen gryede, medens de Abekatte, som Tordenskjold for sin Fornøjelses Skyld havde ladet anbringe i Porten, vaagnede ved Rabalderet og paa en langtfra tilstrækkelig respektfuld Maade betragtede den faldne Majestæt.

Drachmanns Digt er et fortræffeligt Tidsbillede; men selve Begivenheden, der skildres, maa skrives paa den digteriske Fantasis Regning. Det er næppe sandsynligt, at Hs. Majestæt fra sit Taffel skulde have ulejliget sig helt over paa Christianshavn for at sige sin Protégé, hvem han saa daarlig kunde undvære, at han endog næsten daglig forlangte hans Opvartning ved sit Taffel, følgende unaadige Ord:

»Hr. Viceadmiral,
han faar vel dæmpe lidt sine Toner,
hvis ikke jeg skal røgte
min kongelig Befal'
og selv fornagle Tordenskjolds Kanoner!

Vi gav dig dem at bruge
og lade høre sig
til Tider; — men du har ej lært at spare
og skal Vi vælge mellem
Vor Nattero og dig,
Vi ta'r Vor Nattero og la'r dig fare.«

Den, der kender Kong *Frederik d. Fjerde* ret, vil snarere være tilbøjelig til at tro, at Kongen ved Synet af Admiralens muntre Lag — hvor *Drachmann* mærkværdig nok paa en Tid, hvor der ingen kongelige Actricer fandtes endnu, lader en saadan være til Stede — som den Ven af »Wein, Weiber und Gesang«, han notorisk var, havde baaret sig ad paa den stik modsatte Maade og havde ofret sin kongelige Nattero, selv om det var gaaet ud over den fredelige christianshavnske Borgers.

Men det derefter følgende Digt, hvor Tordenskjold

i Ensomhed gribes af mørke Anelser om sit nærførestaaende Endeligt og udbryder:

»Nej, der er Slut. Denne Sløsen maa have sin Ende;
heller — om saa skulde være — med eet gaa til Bunds;
hvert Kreatur fik sit enkelte Timeglas kuns; —
Rask skal det gaa! Vel mødt, hvad der end maatte hælde!«

er baade sandt og symbolsk; thi Tordenskjolds nærførestaaende og bratte Død i Udlandet hænger nøje sammen med den Lehnske Gaard og den Slægt, der beboede den.

Da Tordenskjold den 7. September 1720 for sidste Gang drog ud af den Lehnske Gaard for at rejse ud til Eventyr i den vide Verden, efterlod han sig i *Abraham Lehns* Slægt varme og trofaste Venner. Dette Venskab gjaldt for Tordenskjold især den unge, den Gang nittenaarige *Abraham Lehn*, som netop for nylig var sendt ud i Verden med sin Mentor for at lære noget.

Tordenskjold og den unge *Lehn* mødtes tilfældigt i Hannover, hvor Falskspilleren Oberst *Stahl* netop havde bedraget den unge Mand i Spil. I sin retfærdige Harme herover var det, at Tordenskjold indviklede sig i den dumdristige Kaardeduel, der førte til Heltens — man kan sige *Mord* den 20. November 1720 Kl. 5 om Morgenen, og man kan vist lige saa dristigt tilføje, at der var hele to Mordere; thi Tordenskjolds foregivne Sekundant, den svenske Oberst *Mynnichhausen*, skal have det Eftermæle, at han lokkede den intetanende Admiral i et fejgt Baghold.

Den unge *Abraham Lehn*, der senere blev en stor og dygtig Godsejer, og som døde 1757, bødede haardt for, at han ved sin Ungdoms Letsind ret uforskyldt indirekte havde Skyld i sin berømte Vens Død. Han blev en stille, indesluttet og alvorlig Mand, der i tung Melankoli stadig plagedes af Samvittighedsnag.

Men hvem var den gamle *Abraham Lehn*, der byggede Gaarden i Strandgade?

Hans Fader, *Johan Lehn*, var kommet her ind fra

Holland og havde aabnet den kendte Vinstue »Dyrkøb« paa Hjørnet af Nørregade og Frue Kirkegaard. Det var i de Tider en indbringende Forretning at holde Vinstuer; disse gik, nye som de da var, hurtigt ind som et Led i det offentlige Liv, og det var ikke alene, som Holberg siger i »Mascarade«, de gamle Folk, som fandt Adspredelse der, nej, ogsaa Ungdommen samledes paa Vinstuen omkring forskellige Spil, og naar saa en af de da saa kendte Sælgekællinger kom derned med den store Kurv paa Armen, hvori de havde dejlige, friske Østers, som de solgte for næsten ingenting — de var dengang en langt almindeligere Ret end nu — kan det nok være, at der blev Liv.

Men en saadan Vinstuevært maatte ogsaa være en alsidig Mand. Han skulde være berejst, kunne tale flere Sprog og drikke tæt. En af dem, *Dillev Hansen*, der havde Vinstue paa den anden Side af Frue Kirke, og altsaa var *Johan Lehns* Konkurrent, faar af en samtidig italiensk Diplomat den Ros, at »han taler Italiensk, er rød i Ansigtet, pukkelrygget, en god Kammerat, drikker tæt og holder meget af at prise Drik og mindes Italiens Herligheder.«

Johan Lehn lod sin Søn *Abraham* opdrage godt. Han var først i Vinhandlerlære hos Faderen, rejste saa til Udlandet i lang Tid, hvorefter han kom hjem og overtog Dyrkøb. Her tjente han mange Penge, saa at han i 1703 kunde bygge sin stolte Gaard paa Christianshavn. Efterhaanden som hans Kapital voksede, gjorde han den frugtbringende paa forskellige Maade. Som saa mange andre Storkøbmænd drev han Rhederi i stor Maalestok, ja sejlede endogsaa selv med til Indien. Han var ogsaa Direktør for Det ostindiske Kompagni. Senere blev han tillige Raadmand i København.

Personlig har han ikke kendt Tordenskjold. Han døde nemlig allerede i 1709; sin Søn har han heller ikke kendt meget til, han var kun 8 Aar ved Faderens

Død; men denne havde truffet Dispositioner for hans Opdragelse; han følte sig baade slægtsstolt og slægtsforpligtet; Kongen havde nemlig ophøjet ham i Adelsstanden, og den indvandrede hollandske Vinhandler er saaledes Stamfader til de to adelige *Lehnske* Slægter, der er velkendte og velansete i Danmark.

Vi har gentagne Gange nævnt *Det ostindiske Kompagni*. Det hentede jo som oftest sin Drivkraft, baade personligt og økonomisk, fra Christianshavn, og det var sikkert bl. a. dette Kompagnis Oprettelse, der gav *Christian d. Fjerde* Syn for, at en Handelshavn var nødvendig. Vi maa derfor, inden vi gaar videre, i korte Træk mindes dette Kompagnis Historie, der jo for saa vidt har haft hjemme i Strandgade, som en Del af dets Ledere har boet der. Den 17. Marts 1616 stiftedes »*Det ostindiske Kompagni*« eller »Den indianske Seglation«, og *Christian d. Fjerde* var det, der efter Samraad med en Hollænder, *Roland Crape*, fik det i Gang. Kongen skød selv den efter Datidens Forhold anselige Sum af 17,000 Rigsdaler deri, senere laante han Selskabet 30,000 Rdl. til; og 1618 var de første Skibe udrustede.

Mærkeligt nok var Selskabets første Direktør kun -- fem Aar gammel. Det var nemlig Kongens uægte Søn, *Chr. Ulrik Gyldentøve*, men der forlyder heller intet om, hvilken Indflydelse han har haft.

Ifølge Oktrojen fik Selskabet 12 Aars Eneret paa at handle med Ostindien, Kina og Japan. Men desværre forstod vi brave Danske os heller ikke den Gang paa Rænker, og vi faldt i Røverkløer. Først arriverede en »Prins af Migomme« hertil som Udsending fra »Kejseren af Ceylon« og sluttede i dyre Domme en Traktat med Kong *Christian*. Prinsen var en gemen hollandsk Bedrager. Saa drog *Roland Crape* af Sted, men strandede ved Ceylon, en Del af hans Folk blev dræbt af Portugiserne, og selv bjærgede han sig med 13 Mand til *Trankebar*, som han købte, og anlagde der Fæstningen *Dansborg*.

Nogle Maaneder efter sejlede *Ove Giedde* med Krigsskibene »Elefanten« og »Dåvid« og to Købmandsfartøjer af Sted. Han havde »Prinsen af Migomme« med; denne skulde sørge for, at »Traktaten« blev overholdt, men han var saa heldig at dø paa Overrejsen.

Ove Giedde fik dog en Traktat med Ceylon og kom fire Aar efter tilbage med baade Ibenholt og Krydderier.

De Strabadser, saadanne Skibes Besætninger maatte gennemgaa, gør man sig intet Begreb om. Islænderen *Jon Olafsson*, som deltog i et af Togterne, har i sin for nogle Aar siden i »Memoirer og Breve« offentliggjorte Dagbog givet en Skildring heraf, der, hvis man ikke vidste, at Manden var en vederhæftig Mand, hvis Ord i øvrigt har staaet deres Prøve, maa forekomme enhver som det vildeste Fantasteri.

Enden blev da ogsaa i første Omgang, at Selskabet i 1633 var insolvent; fem Aar efter søgte man at genrejse Selskabet, men i 1650 foreslog Rigsraadet det fuldstændigt ophævet; i 1658 solgte Kongen Fæstningen Dansborg til en hamborgsk Købmand; men Trankebar beholdt vi.

I 1670 kom den nye Oktroi, som satte *Cort Adeler* i Stand til at rejse Selskabet paa ny, og dette nye Selskab havde større Held med sig. Man anvendte ældre Orlogsskibe til Transport, og det var ikke faa Penge, der tjentes. Men i Krigen i Begyndelsen at det attende Aarhundrede gik det selvfølgelig stærkt tilbage for Handelen; der kom desuden uredelige Embedsmænd til, og fra 1729 maa Det ostindiske Kompagni betragtes som helt ophørt.

Naar vi forlader Det ostindiske Kompagnis sørgelige Skæbne, kommer vi, medens vi endnu er her i Strandgade, til at tænke paa et andet: *Det asiatiske*; thi som de eneste paaagtelsesværdige, nylig smukt istandsatte Bygninger paa den Side af Gaden, der ligger ud mod Stranden, træffer vi de to oprindelig saa smukke Bygninger, der endnu bærer Navnet: »Det asiatiske

Kompagnis Bygninger«. Den ældste af dem, nærmest Brogade, stammer fra 1738, den anden fra 1781. De er opførte af mørkerøde Mursten med Pilastre, Indfatninger og Frontoner af graa Sandsten og er en Pryd for Kvarteret og Gaden.

Før at faa rigtig fat i disse Bygningers og Kompagniets Historie, maa vi tilbage til 1732, da man endelig havde opgivet alle Forsøg paa at genrejse Det ostindiske Kompagni. Den 12. April gav Kong *Christian d. VI.* det asiatiske store Privilegier og Eneret til al Handel hinsides Det gode Haabs Forbjerg, desuden fik det betydelige Toldlettelser. Man sendte til at begynde med aarlig 2—3 Skibe til Ostindien og Kina, og de bragte Porcellæn, The, Krydderier, Silketøj, Damask og andre fine Stoffer og endelig — *Lommetørklæder* til Danmark. Sin Plads, hvorfra Varerne solgtes ved Auktion, fik Kompagniet straks ved Knippelsbro, men den var ikke straks saa stor som nu. Det var med Rette, at man til Symbol paa det Hus, man byggede der, paa Frontonen anbragte Merkur og Neptun, der holder Jordkloden imellem sig; thi Handelen voksede og florerede saa stærkt, at det blev Mode for Damer og Kavallerer af den fine Verden at spadserere ud til Kompagniet for i dets »Kramkammer« at tage de smukke Varer i Øjesyn.

Den med dette Handelsliv forbundne Trafik lagde tidlig en Alen til Christianshavns Vækst. Man blev nødt til at fylde mere og mere op ude i Strømmen, og Strandgade, som før paa enkelte Undtagelser nær havde været ubebygget paa Søsiden, blev paa denne Maade rykket mere og mere »ind i Landet«. Nu laa der: Vestindisk-guineisk Kompagnis Sukkerraffinaderi, Vestindisk Kompagnis Plads, Agent Bjørns Kølhalingsplads og Md. Fabritius' Plads (de to sidste er nu Holms Plads), og Købmand Jan v. Ostens Plads (nu Tyske Plads). Og bag ved Frederikskirkens (nu Christianskirkens) Grund laa Land- og Søetatens Laboratorium, der endnu kaldes »Gamle Laboratorium«.

Men paa den anden Side Brogade voksede Asiatisk Kompagnis Plads sig stadig større; saa fulgte Dokken, Den kgl. Grynølle, Agent Bjørns Plads (nu Wilders, Krøyers og Grønlandske Handels) og derpaa alt det, der nu hører ind under Orlogsværftet.

Medens adskillige andre Kompagnier sygnede hen i Frederik d. V.s Dage, gælder det ikke »Det asiatiske«, tværtimod udsendte det i Aarene 1746—66 hele 62 Ekspeditioner, og i 1748 udvidede det sin Grund, og et stort Pakhus, hvortil selve Oberstløjtnant *Eigtved* leverede Tegningen, rejste sig. Det staar den Dag i Dag. Et Minde om denne Kompagniets Stortid knejser endnu den Dag i Dag i vor skønneste Rytterstatue, Kong Frederik d. V.s paa Amalienborg Plads, som det taknemlige Kompagni rejste sin Konge, da dennes Finanser ikke slog til, saa at han kunde tilendeføre Arbejdet ved egen Hjælp.

Aarene gik, og Det asiatiske Kompagni var endnu omkring 1770 en af de væsentligste Faktorer, man kunde regne med i dansk Handel, skønt det just ikke altid havde danset paa Roser. I saa stor en Bedrift maatte der jo komme Tab, og navnlig svandt Handelen paa Bagindien svært ind, medens Kinafarerne florede og deres Kaptajner blev ansete Folk i det københavnske Borgerskab. De var velsete rundt om i Klubberne, hvortil de bragte sjældne Sager hjem. Alle kender af Omtale den store Bolle i Drejers Klub, den var hjembragt af en Kaptajn og saa skør og vældig, at den kun kunde flyttes, inden den blev fyldt. Rundt om i Borgerhjemmene havde man ogsaa lækre kinesiske Sager baade til Pynt og til Nytte. Hele den oversøiske Handel satte sit Præg paa Byen, men selvfølgelig mest paa Christianshavn. Naar det rygtedes, at en Kinafarer var for Indgaaende, strømmede Folk i Mængder ud ad Strandgade til Asiatisk Plads, og der var et broget Liv med Hilsener og Hurraraab fra Land, medens de brunede Gutter, der var Byens Kælebørn, svingede med de blanke Hatte til Genhilsen. Man

sang Viser om Sømændene i Klubberne; vi kender alle *Todes*: »Vi Sømænd gør ej mange Ord«, ja helt op til Det kgl. Theaters Brædder naaede Forherligelsen i *P. A. Heibergs* »Chinafarerne«, som dog ikke foregaar paa Christianshavn men paa og ved Toldboden.

Det var derfor ogsaa en af de Foranstaltninger, der gjorde *Struensee* upopulær, at han lagde Told paa The fra Kina. Der rejste sig et Ramaskrig. Det var en unational Foranstaltning, og Købmændene truede med at købe deres The i Gøteborg; Trykket blev efterhaanden saa stærkt, at Regeringen maatte give efter.

Og dog saa man med Ængstelse paa Kompagniets Fremtid. Oktroien udløb i April 1772, og man ventede sig ikke noget godt af Fornyelse, naar *Struensee* skulde raade. Ingen kunde jo da vide, at han til den Tid var en falden Storhed, der klædte Hjul og Stejle paa Fælleden.

Nu blev det altsaa *Guldberg. Bernstorff* og ansete Købmænd som *Ryberg* og *de Coninck*, der fik Kompagniets Skæbne i deres Haand, og disse mente, at det var rigtigst at give Handelen paa Bagindien fri og lade Selskabet nøjes med Monopol paa Kinafarten; men det syntes Selskabets Direktion ikke om, saa Enden paa det hele blev, at det gamle Kompagni blev ophævet og Oktroien blev givet til et helt nyt, der akcepterede Regeringens Forslag. Imidlertid indtraadte alle Interessenterne fra det gamle Selskab i det nye, saa at det hele jo egentlig talt ikke betød saa særlig meget, og stor Glæde vakte det hos det bredere Lag, at Kompagniets Skibe stadig fik Lov at føre Gjøs og Splitflag.

Men i Selskabets Indre var Freden forbi, en stor Opposition rasede over, at man havde givet Slip paa den ostindiske Handel, der dog var den, der oprindeligt var Grundlaget. Striden tilspidsedes, og det regnede ned over Byen med Pjecer pro et contra, og naturligvis var saadanne Kampe ikke gavnlige for Sel-

skabets Kredit. Dette indvirkede paa hele Hovedstadens Handelsliv, der ved Tusender af Menneskers Arbejde var interesseret i Selskabets Ve og Vel. Striden varede lige til 1781, da en Forening af Det hollandske og Det asiatiske Kompagni bragte Ro i Sagerne og Handelen blomstrede paa ny. Man byggede store Skibe, som den berømte Skibsbygmester *Gerner* tegnede, og Stillingen som Fører af en Kinafarer blev i disse for vor Koffardifart saa gunstige Aar i den Grad attraaet, at adskillige Officerer i Marinen var blandt dem.

Men saa skete der den frygtelige Opdagelse, at tre af Selskabets mest betroede Embedsmænd havde besveget Kompagniet for ikke mindre end 673,737 Rd. 74 Sk. Justitsdirektøren, *Haaber*, druknede sig d. 6. Maj 1783 for at unddrage sig Ansvar, og Bogholderen, *Battier*, flygtede til Sverige, saa man kun havde Kassereren, *Jacob Holm*, og hans Fuldmægtig, *Jacob Lynge*, der begge blev arresteret, at holde sig til.

Sorgen var saa stor, at man næsten kan kalde den en Landesorg, og den gav sig mange rørende Udslag. Saaledes tilbød en Del Matroser af Kompagniet at udruste et Togt til Hveen for at tage *Battier* til Fange, da Rygtet sagde, at han opholdt sig der.

Imidlertid tilbød *Battier*, da *Holm* ikke kunde gøre Rede for Bedragerierne alene, i Juni at vende tilbage hertil, naar han fik frit Lejde — og Diæter. Han kom saa hjem og levede frit og højt i de to Aar, Undersøgelsen stod paa, hvorefter han rolig tog tilbage til Sverige, hvor han døde i 1787.

Ansvar, skulde nu hvile paa de i Bedrageriet uskyldige Direktører, de store, hæderlige Købmænd *Ryberg*, *Fabritius*, Admiral *Hoeglandt* og *Cramer*; men for at berolige Gemytterne maatte Kongen — eller rettere *Guldberg* nu skride ind. Straks lød Kongens Tilbud paa, at han vilde dække alt af sin egen Kasse; men da man ikke var beroliget herved, mødte *Guldberg*

selv paa Generalforsamlingen med en kgl. Kabinetsordre, der krævede Ro; men trods dette varede Striden ved og ebbede ud i en voldsom Pennefejde, hvori saa at sige hele Byen tog Parti, og først et Par Aar efter var Striden forbi, efter at de uskyldige Direktører havde maattet betale store Erstatninger; men Jacob Holm holdtes i Blaataarn i 14 Aar derefter uden at faa Dom.

I mange Aar blomstrede Selskabet endnu, og Navne som *Peschiers*, *Erichsens* og *Zinns* spiller en stor Rolle deri. Men saa kom Ulykkesaarene over Danmark fra 1801—14, og Selskabet sygnede som al Handel hen. Der blev stille i Strandgade!

I de allerseneste Aar har Strandgade faaet endnu en Seværdighed, idet Firmaet *C. J. Carøe* har ført den gamle Handelsgaard Nr. 36 tilbage til dens omtrent oprindelige Stil. Skal man give denne Gaard et Kendingsnavn, vil det vel nok være rigtigst at betegne den som *Niels Brocks*; thi det er i denne Mands Glansperiode, at Gaarden spillede sin fornemste Rolle.

Oprindelig har det ganske sikkert været en Adelsmand, der har bygget og ejet den, men sit Købmandspræg faar den gennem Niels Brock. Denne, der var født i 1731, var en Købmandssøn fra Randers og kom efter nogle Aars Uddannelse i Lübeck i sin Onkels Forretning i Randers, og her giftede han sig med Borgmesterens Datter, *Lene Bredal*. Men da Faderen døde i 1754 og efterlod Sønnen 18,000 Rdl., drog han med denne Sum til København, købte Strandgade 36 og begyndte først i Kompagni med en anden Købmand, som han dog hurtig skiltes fra, en stor Købmandsbedrift med Kolonialvarer, som snart gjorde ham til en meget rig Mand. Han skal have været en stræng Herre at tjene; sit Hjem, der var barnløst, førte han uden Prunk og Pragt. Hans Kone døde allerede 1786, og han skal efter den Tid have været endnu mere indesluttet og sær; stor var derfor Samtidens Forbavselse, da hans Testamente efter hans

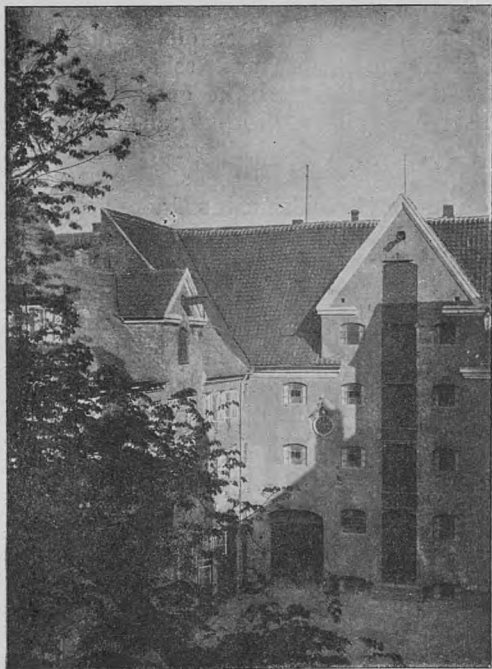
Død i 1802 aabnedes, og det var intet mindre end 3 Millioner Kroner i vore Penge, han og hans Kone havde sparet sammen, og for dem skulde der oprettes Legater, som den Dag i Dag er til stor Velsignelse.

Strandgade 36. Den Brockske Gaard.

170,000 Rdl. gik til gudeligt Brug i hans Fødeby, Randers; baade han og Konen var meget religiøse; Resten beholdt København; for et mindre Beløb oprettedes Fripladser for Borgersønner i Efterslægtsselskabets Realskole, Resten skulde være »en Begyndelse og en velment Grundsten til en Grosserer-Skoles Bygning«, hvor en retskaffen Undervisning foruden Kri-

stendom, Skrivning og Regning, udi tysk, engelsk og fransk Sprog at tale og skrive saavel som Bogholderi m. m. kunde læres for Grosserers og andre Reelhand- leres Børn og deres paarørende.»

Strandgade 36. Den Brockske Gaard.

Det blev Grosserersocietetet i København, der først kom til at administrere det, og det anvendte i en lang Aarrække Renterne til Fripladser i Efterslægten, men i 1880 oprettede »Foreningen til unge Handelsmænds Uddannelse« en Aftenskole for Handelsmænd, der havde Lokaler i Efterslægten paa Østergade og i sine

første ti Aar lededes uden Vederlag af nu afdøde Professor *Fr. Bokkenheuser*, men Midlerne var her for smaa, og man trængte stadig til en hel Handelshøjskole. Det lykkedes da Mænd som Grosserer *Holger Petersen*, *Harry Levin* og Etatsraad *F. Smith* at faa frigjort de Brockske Legater, saa at der herfor kunde bygges en virkelig Handelsskole, baade Barne- og Højskole, »De Brockske Handelsskoler«, paa St. Annæ Plads. Da Bokkenheuser ikke ønskede at følge med hertil, blev Dr. phil. *H. L. Møller* dens Bestyrer; men Barneskolen vilde ikke rigtig gaa, hvorfor den nedlagdes, og det hele, »De Brockske Legater« og »Foreningen til unge Handelsmænds Uddannelse« forenedes i den nu florerende *Købmandsskole*, der fik den endnu fungerende Skolebestyrer *L. Jacobsen* til Forstander og, takket være mange Storkøbmænds, men i Særdeleshed *Holger Petersens* Energi og Gavmildhed, florerer saa stærkt, at den nu har sin egen store Skolebygning i Fiolstræde og regnes blandt Landets betydelige Undervisningsanstalter med Realuddannelse som Grundlag.

— Den næste fremragende Besidder af Strandgade 36 er den højtansete Handelsmand og Politiker *Chr. August Broberg*, der var født i 1811 og døde i 1886. Da Broberg, inden han fik sin Handelsuddannelse, var blevet Student, hvad der i de Tider var en Sjældenhed, gav dette i Forbindelse med hans fremragende Begavelse ham let en Førerstilling indenfor Handelsstanden; fra Gaarden i Strandgade drev han et stort Rhederi og handlede særlig med Kaffe, som hans egne Skibe bragte hjem til Christianshavn fra Rio de Janeiro; saadanne Dage var der Liv i Strandgade og den gamle højfornemme Gaard; men Chafen sad selv inde paa sit stille Kontor i Stueetagen og regnede og skrev Tabeller med store Beretninger om Kaffe, der gjorde ham kendt paa alle Europas Børser. Ellers var det Synd at sige, at Broberg var den Mand, der murede sig inde. Hans Venskab med Tietgen gjorde ham saaledes selvskreven til en Række Tillidshverv indenfor Handelsstanden; det vilde blive for vidtløftigt

her at komme ind paa dem; men ogsaa Rigsdagen (baade Folketing og Landsting) og Borgerrepræsentationen nød godt af hans rige Evner, og Synd var det baade for ham og for Christianshavn, at Kaffe-krisen i 1874 bragte Firmaet Chr. Broberg & Søn saa store Tab, at det ikke kunde forvinde dem.

Efter C. A. Brobergs Død blev det Sønnen, den i 1917 afdøde Konsul *Carl Broberg*, der førte Firmaet videre; men det havde allerede faaet et Knæk, og den vittige og slagfærdige Konsul, hvem alle endnu husker fra Generalforsamlinger og Sportsverdenen, havde for mange andre Interesser, var, trods sin vitterlige Dygtighed, for stejl, hidsig og hensynsløs til, at han kunde genoprette Tabene; han maatte sælge den gamle Gaard; men det skal dog her tilføjes, at han trods sine Fejl efterlader sig Mindet om en Mand, der havde Hjertet paa rette Sted og gik paa Livet løs for det, han følte var Sandhed og Ret. Havde han Fjender, havde han sandelig ogsaa mange Venner.

Den næste Ejer af Strandgade 36 blev atter et stort og højt anset Kolonialfirma, *Sthyr & Kjær*, der var grundlagt d. 2. August 1866 af *P. B. Kjær* († 1911) og den endnu levende Grosserer *Selgen Styhr*. De knyttede den bekendte Sodafabrik og en Kartoffelmelsfabrik ved Holstebro til Virksomheden, i hvis Ledelse siden den nuværende Chef, cand. phil. *Hans Hald Sthyr* blev optaget i 1894. Desværre kan Firmaet jo ikke bevares i den Sthyrske Slægt, da den sidstes eneste Søn, en ung lovende Mand, døde i Fjor til stor Sorg for alle dem, der kendte ham og følte, at han havde arvet alle den Sthyrske Slægts fortrinlige, lysende Egenskaber baade som Borger og Menneske.

For nogle faa Aar siden solgte Sthyr og Kjær Gaarden til Firmaet *C. J. Carøe* (atter et Kolonialfirma), hvis to unge Chefer *Henri Odewahn* og *K. Gram* med stor Pietet og mægtig Generøsitet gav sig til at restavrere den skønne gamle Gaard. De kunde ikke have valgt nogen bedre Mand til at lede dette Arbejde end den unge Arkitekt *Helweg-Møller*, der har løst sin

Opgave med fremragende Dygtighed og derved sat et Monument til i Strandgade for dansk Foretagsomhed og Respekt for det nedarvede, samtidig med at et gammelt Stykke ægte christianshavnsk Arkitektur røber den Kultur og Kærlighed til den gamle Bydel, der altid har besjælet de gode Christianitter.

Inden vi forlader Strandgade, er der dog endnu et godt gammelt Christianshavns-Navn, vi maa minde, det er *Jacob Holm & Sønners*; det er ganske vist ikke Strandgade alene, det knytter sig til, snarere sagt til hele Christianshavn; men Holms Plads og Firmaets Kontor i den smukke Ejendom i Nr. 4 hører dog hjemme her. Grundlæggeren, *Jacob Holm*, nedsatte sig som ung 24aarig Mand i 1794 som en beskeden Urtekræmmer i Torvegade. Men i 1817 kunde han opgive hele Detailhandelen og fortsætte sin store, vidt-forgrenede Virksomhed saavel paa Industriens som Handelens Omraade uafhængig af den. I 1805 havde han købt Gaarden Oliegren paa Amager og tre Tønder Land paa den vestre Side af Landevejen, som han nu kaldte Olieblad. I 1807—08 anlagde han »Hollandske Mølle« til Olieslagning af Hørfør og et Stampeværk til Hamp. 1808 byggede han sin Limfabrik, 1809 en Sejldugsfabrik i Dronningensgade. 1810 byggede han et Sæbesyderi paa Oliegren, der senere blev flyttet til Strandgade. Paa Olieblad kom hertil i 1811 en Reberbane, i 1825 en Stivelsefabrik i Prinsessegade. Efter i nogle Aar at have forpagtet Wilders Plads købte *Jacob Holm* 1822—24 de Kaptajn *Jensen* og Kommandør *Fabritius* tilhørende Skibsværfter og drev herfra et vidtstrakt Skibsrhederi. I 1827 anlagdes paa *Fabritius'* Plads en Oliemølle og i 1830 paa den saakaldte Sandø et Trankogeri, der senere flyttedes ud til Olieblad. 1833 købtes Appelbyes Plads, 1840 Asiatisk Kompagnis Plads og 1844 Larsens Plads. 1845 døde *Jacob Holm*, en Type paa en christianshavnsk Storkøbmand i den gamle, bundhæderlige Stil, arbejdet frem fra en lille Urtebod i Torvegade til at blive sin Bydels mægtigste Mand, hvis Navn jo er

uadskilleligt knyttet til bypatriotiske Foretagender; hans Navn er bl. a. ogsaa ved de nu desværre forsvindende Holms Huse, der oprindelig var Reberbane, knyttet uløseligt til Forstadens Historie. Og hans Søner, der optoges i Firmaet, imedens han levede, og den derefter følgende Slægt har holdt Traditionerne

Holms Huse paa Christianshavn.

højt i Ære; det bliver for vidtløftigt her et nævne dem alle, men det vilde være uretfærdigt ikke netop nu at mindes i en Bog, der behandler Christianshavns Historie, det dygtige, uinteresserede Arbejde en af de nuværende Indehavere, Grosserer Løjtnant *Chr. Holm* i de sidste Aar har udrettet for Bevarelse navnlig af Christianshavns Vold, noget der baade skyldes hans Initiativ og er gennemført med en Energi, der vidner om en smuk og desværre ikke almindelig Kærlighed til vor By og dens Historie.

Parti fra Christianshavns Kanal.

SJETTE AFSNIT

PAA sin Mands Kontor i den gamle Gaard paa Hjørnet af Overgaden oven Vandet og Baadsmandsstræde sidder Madam *Marie Margrete Buntzen*, f. *Ache*, en Augusteftermiddag 1789 travlt beskæftiget med Arbejde. Udenfor skinner Solen, ved Siden af larmer Børnene; men hun viger ikke fra sin Plads, skønt der sandelig ikke er noget særlig tiltrækkende ved *det* Kontor, tarveligt og sparsomt som det er møbleret.

Men det er hende dog kært, hun ved, at hendes Ægteherre, *Andreas Buntzen*, fra denne Plads har lagt Grunden til den Velstand, de nu lever i; igennem sytten lange Aar har han slidt her imod alle de Vanskeligheder, de forskellige Kriser har skabt, men nu er det Opgangstider; han ejer Skibe paa Søen, Skibe, der vover sig til oversøiske Havne, til Kina, til Ceylon; alt afhænger af, hvad de kan bringe, og der gaar halve Aar imellem hver ny Efterretning fra dem. Farlig er Søen selv, farligere endnu de mange Sørøvere og Ka-

pere, der krydser viden om; der er ingen Beskyttelse i international Ret, Husets Vel og Ve hviler paa de skrøbelige Skibsplanker; Assurance er der paa Grund af Risikoen hyppig ikke Tale om. Derfor viger hun ikke fra Kontoret Dagen lang, thi hendes Mand er rejst, og hun maa passe det hele store Maskineri, saa hun hver Aften kan skrive videre paa det Brev, der skal af Sted den første Postdag.

Hun taler med sin Fuldmægtig *Redelien* og med Proviantmester *Thomsen*; hun skal udbetale Penge til Pingel, Meier & Co., hun skal huske, at Redelien møder til Auktion over Hørfro paa Børsen Fredag Kl. 12. Ude i Skuret i Gaarden er der travlt, det skal ryddes, ogsaa det maa Husfruen paase; hun kan gøre det. Gudskelov er Børnene friske, og de viser Flid begge to; thi Mor har læst Fars Brev op for dem om, at han haaber, de arter sig vel. Men selv er Madam Buntzen opfyldt af Ængstelse for sin Mand: har han nu nok Undertøj med? Nathuerne er for tynde, han maa købe sig nye i Korsør. — Gamle *Maren*, som er Husherrens stadige og personlige Opvartning, er helt vred, fordi han saadan skal rejse, hun kender ham nok til at vide, at naar der er Forretning at gøre, tager han ikke sit Helbred nok i Agt, og hvordan faar vi — hun siger selvfølgelig »vi« — ham saa hjem igen?

— Af dette lille Interiør kan vi danne os et Billed af det hyggelige Købmandshjem paa Christianshavn, hvor Grunden lagdes til megen Velstand; men vi kan tillige beskrive Huset eller rettere Gaardene meget nøje ved Hjælp af det, der af den Tradition, en saadan Slægt nødvendig maatte skabe sig, senere er efterladt os. Gamle Andreas Buntzens Dattersøn, *Andreas de Saint-Aubain* («Carl Bernhard») fortæller os selv i sine tidligere omtalte Erindringer, at han har brugt deres Lokalteter livagtigt i sin Novelle: »Et Aar i København«, hvis Indhold iøvrigt er Familien fuldkomment uvedkommende. Vi giver da *Carl Bernhard* Ordet:

.... »Gaarden bestaar af et Forhus til Gaden og to Sidefløje til Gaarden; de vender Gavlene ud i Haven, som ved en Mur er skilt fra Gaarden og ved en anden, der gaar rundt om Haven, fra den afsides og lidet besøgte Gade, som løber bagved« Han fortæller videre om hemmelige Tapetdøre med Trapper, der fører ned til Haven, som er anlagt lidt gammeldags, og Rummet tillader ingen store Forandringer, da den er meget tæt bevokset med ypperlige Frugttræer. Den hvide Havemur og et stort, tæt Buxbomtræ, som Bedstefar maaske selv har plantet, giver den et alvorligt Udseende, som de mange med lav Buxbom omgivne Blomsterbede ikke formilder Familien kommer kun sjældent derned, og det er unægtelig et oplivende Syn at se de grønne Træer og Indfatninger prange midt i Sneen.«

Den Fløj, hvori de gamle Kontorer findes, kaldes »Klosterfløjen«, og den ser virkelig ganske katolsk ud, saa meget mere, som Gavlen ender i en halvgotisk Spids med en Kugle paa og et højt Gitter ved Siden af, der adskiller Haven fra en lille Hønsesgaard, minder os om de lignende Indretninger, man paa Rejser ser i mange af de gamle Klostre.

At denne Have ejer sin dybe Poesi i en duftsvanger Foraarsnat, forstaar man af de simple Ord: »Den milde Luftning bevægede næppe Bladene paa Træerne, og kun i Buxbomtræet fornam man en sagte Fløjten i de tætte Grene, idet Vinden trængte derigennem og førte den af Natteduggen forstærkede, særegne Lugt med sig og blandede den med Hyacinthernes finere Duft.«

Idet han en sen Nattetime ser paa »Klosteret«, udbrøder han: »I Sandhed, det hedder Klosteret med Rette. Den lille Gaard forekom mig som et Kapel, hvor Himmelhvælvingen dannede Taget og Stjernerne de evige Lamper, det næppe kendelige Gitter var Sprinkelværket, som skilte det fra den store

uoplyste Kirke, og Sangen i den tavse Aften var Vigilierne, den natlige Messe for de afdødes Sjæle»

Det gamle Kontor, hvor vi nys har set Carl Bernhards Bedstemoder regere, var, da Drengen lærte det at kende, blevet fikset op; han siger, da han mønstrer det: »Jeg maa tilstaa, jeg fandt intet at rette derpaa trods al min Lyst til at ville forandre. Den store fremspringende Skorsten danner en hyggelig Krog ved Siden af en gammel Kakkelovn med store Messingzirater, hvor Onkel sad i sin Lænestol ved et Bord, der var fyldt med Bøger og Papirer. Reoler med Bøger dækkede næsten overalt de mørkebrune, gammeldags med brede Sølvstriber og Søjler prydede Tapeter, som kun hist og her skinnede frem. En malet Platform paa Loftet, omgivet af massive Gibskarnisser, fuldendte det antikke, som i Tanken satte mig hundrede Aar tilbage i Tiden, hvilken Illusion Onkel med sin kinesiske Damaskes Slobrok fuldstændiggjorde.«

Denne mærkelige gamle Gaard laa oprindelig ganske frit og kom i Andreas Buntzens personlige Eje 1779. Der kendtes da ingen Wilders Plads, og Buntzen havde fri Udsigt helt over til sin Broder i Nyhavn. En Vinterdag under et Ildebrandstilfælde løb Ungdommen derover.

Længe inden den Tid, da Buntzen fik Gaarden i Eje, ved vi, at her i 1728 var Samlingssted for en Mængde Jøder, der var flygtet fra København under Ildebranden, hvorved jo ogsaa Læderstræde gik op i Luer. Ejer var da en »Taliener« *Antonio Pelli*.

Tiderne gik, og Gamle Buntzens Børn voksede lige saa hurtigt som hans Forretning. Sønnen Andreas kom i Lære hos ham og blev optaget i Firmaet. Snart var han giftefærdig, og han ægtede da *Camilla Cecile Victorie du Puy*, en Datter af den bekendte Komponist, Sanger og Livjægerløjtnant *du Puy*, hvis Skæbne her i Landet jo er nøje knyttet til Frederik d. 7des Moder Prinsesse *Charlottes*.

Den gamle Rede var for trang, Sønnen satte Bo i deres Gaard i den anden Ende af Gaden ved Snurrebro lige over Vandet; den ligger der endnu og har en ejendommelig Historie. Firmaet havde købt Appelbyes Plads og her indrettet Skibsbyggeri og en muret Reberbane. Til Ejendommen hørte to Haver, »Plads-haven« og »Spidshaven«, og lige overfor laa »det gamle Laboratorium«.

Et ejendommeligt, ret storstilet Familieliv har udfoldet sig her. Da *du Puy* er forvist her fra Danmark, mindes han endnu paa sin Rejse over Lüneburg Hede i et Brev til Datteren den hyggelige Dagligstue med den store sorte Sofa, der eksisterer den Dag i Dag. I spøgefulde Udtryk mindes han, hvorledes han der blev forkælet med sine Livretter: »Je pense souvent, tu serais bien mieux à Christianshavn, sur le grand sofa noir, à fumer une Zigare avec Busse, en attendant que le petit plat de champignons s'apprête«, skriver han.

Om en vigtig Episode fra dette Hjems Tid fortæller *Carl Bernhard*:

»Vi havde naaet Aaret 1807, og jeg var nu henved 9 Aar gammel. Min Fader var denne Sommer ofte flere Dage fraværende; jeg vidste nok, at han da var paa Kronborg, hvor der blev stillet Kanoner op paa Voldene. Min Moder var ofte meget bedrøvet, og naar vor Lærer, Hr. *Mathiesen*, en højst elskværdig Theolog, som i flere Aar havde undervist os, kom ud til os om Formiddagen, havde han og min Moder lange Samtaler, som ikke lod til at opmuntre hende. Jeg vidste ikke, at man frygtede for Krig, at min Bedstefader havde faaet Breve fra England, hvori man berettede ham, at de engelske Sørustninger gjaldt den danske Flaade, at han havde anset sig for forpligtet til at gaa til Udenrigsministeren, Grev *Bernstorff* — ikke nogen af de berømte Grever af dette Navn, men en Søn af den ene; at han havde vist Excellencen Brevene, men at denne Statsmand havde sagt, at der ikke var

allermindste Sandhed i denne Meddelelse, det vidste han bedre, og min Bedstefader gjorde bedst i at passe sine egne Sager og lade Ministrene passe deres. Da alt senere var gaaet galt og Flaaden gaaet tabt, gik Ministeren bagefter med en stor Pension, og senere gik han i prøjsisk Tjeneste

En Aften i Skumringen spadserede vi Børn med vor Moder ned ad Vejen til København for at gaa min Fader i Møde, som vi ventede hjem. Da kom der paa een Gang en stor Sværm imod os, de brølede og sang og støjede, og mange af dem var drukne og ravende. Min Moder skyndte sig at naa et Markled og faa det lukket efter os. Og vi saa dem nu drage forbi. Aldrig havde jeg set en saa broget Sværm og hørt saa underlige Lyde. Det var engelske Matroser og Soldater, som skulde indskibes. De havde haft Landlov og kom nu svirende tilbage. Bagefter dem gik et Par Rækker høje Gardere med store Bjørne-skindshuer og korte Fruentimmerskørter under deres røde Uniformer med bare Knæ og Sandaler snørte til Fødderne. De hørte til et højlandsk Regiment Skotter, sagde min Moder, og hun var nær ved at græde over alle disse Mennesker, som jeg fandt morsomme. Men efterhaanden fik vi Børn ogsaa noget at vide om, hvad der forestod, og delte de voksnes Ængstelse for Krigen.«

Det »højsindede Albions« Beskyttelse af de smaa Nationer, som vi har hørt saa meget om men følt saa lidt til nu under Krigen, fornægtede sig jo heller ikke i 1807.

Kort efter flyttede Familien hen til de gamle Buntzens i Overgaden neden Vandet; da Morforældrene helst vilde have alle samlede i denne Ufredens Tid.

»Det trøstede os meget, at vi skulde bo hos Bedstefader; der var saa megen Plads og saa stor en Have og saa mange ypperlige Kroge overalt i Huset, hvor der kunde leges »Røver« og »Forput-dig« trods noget andet mig bekendt Sted

Forvirringen og Ængstelsen blev bestandig større, jo nærmere vi kom til de forfærdelige Septemberdage, da København blev bombarderet tre Nætter i Træk Der skete Udfald baade ved Dag og ved Nat mod Englænderne; der kæmpedes tappert, der faldt og blødte mange, men det var altsammen forgæves. Det nyoprettede Livjægerkorps var især udsat ved disse Udfald, medens Borgere og Studenter besatte Voldene, hvor de heller ikke undgik at have døde og saarede.

Jeg husker saa tydeligt en Nat før den første Bombardementsnat. Det var en trykkende, lummer Nat, min Moder og jeg sad alene i den store Dagligstue og ventede, at Klokken i Frelserens Kirke skulde slaa. Hele Huset laa i dyb Søvn med Undtagelse af min Morfaders »gamle Maren«, der puslede i Køkkenet for at koge Kaffe til »Sønnen«, hvilket hun under ingen Omstændigheder lod sig betage, hun havde jo tjent »Faderen«, længe inden han blev gift. Min Moder havde paataget sig at vække min Fader og hendes Broder (Andreas junior), som var Løjtnant ved Livjægerkorpset, han skulde være med til et Udfald i Daggry, min Fader skulde til sit Batteri ved Københavns yderste Befæstning. Det var endnu bælgmørkt udenfor og blæste.

Med eet hørte vi det rumle i Gaden, vi vidste, hvad det var, men vi kunde dog ikke lade være med at gaa til Vinduet, da denne fæle Lyd kom nærmere — det var Vognen med Ligkister til de døde, som var omkomne ved Udfaldet eller paa Lazarettet paa Søkvæsthuset, som laa tæt ved min Bedstefaders Gaard. For ikke at alarmere Indvaanerne blev disse Transporter frem og tilbage besørgede om Natten.

Vognen var stablet i Højden og formodentlig kun løselig ombundet med et Tov, Stenbroen var under Reparation, og udenfor os laa der store Bunker Grus og Sten. Enten maa Kusken have villet undgaa dem og er kommet ned i Rendestenen, eller han er kørt

op i Bunkerne — Vognen hældede, Tovet sprang vel, og to Kister, den ene efter den anden, rullede af Vognen og ned imod vor Port med to dundrende Slag. Min Moder udstødte et halvkvalt Skrig, og jeg brast i Graad. Vognen kørte videre, og Kisterne blev foreløbig liggende.

Da jeg kom til Besindelse, saa jeg min Moder knælende ved Siden af mig. I det samme slog Klokken i Frelserens Kirketaarn med sin mægtige, dybe Malmrøst. Jeg havde aldrig før hørt den slaa saa stærkt, forekom det mig.

Min Moder rejste sig, tændte en lille Haandlygte, som var hensat til samme Brug, tog mig ved Haanden, og vi begyndte vor tavse Vandring gennem det stille Hus, det var hende aabenbart en Trøst at have mig med.

Min Fader, som altid sov meget let, var snart vaagen og munter og spøjte over sine paalidelige Vægttere. Derpaa gik vi til min Onkels Værelse i en af Gaardens Sidefløje.

Han sov haardt og trygt — der laa han, ung og smuk, kraftig og sund, og nu skulde han vækkes for maaske at gaa Døden i Møde! Men han *skulde* jo vækkes. Min Moder bøjede sig over hans Seng og kyssede ham vaagen, idet hun kaldte ham ved de kærligste Navne. Omsider lykkedes det.

Da vi kom tilbage til Dagligstuen, gik vi straks til Vinduet; Kisterne var imidlertid afhentet til Lazarettet; gamle Maren kom haltende med sin Kaffekande og modtog sin Morgentak af os alle, og lidt efter forlod min Fader og min Onkel Huset for at gaa hver sine Veje. Min Moder kyssede og velsignede dem flere Gange, det var hende grueligt at sende dem bort efter et saadant Varsel. Mig kyssede de begge nok saa kærligt, og jeg var nær ved at græde. Da de var borte, kastede vi os paa et Par Sengemadrasser, som var henlagte paa Gulvet i Dagligstuen. Jeg faldt straks i Søvn og sov som et niars Barn; da jeg vaagnede,

gik Moder endnu op og ned ad Gulvet med foldede Hænder. Hendes røde Øjne vidnede om, hvor liden Hvile de havde faaet i Resten af denne uhyggelige Nat.

Varsler har ikke altid Betydning eller rettere sagt, de er ikke altid Varsler. De to Ligkister var ikke til vore kære, den næste Formiddag vendte de friske og sunde tilbage.«

Carl Bernhard fortæller ikke, at hans Morbroder, Andreas Buntzen, udmærkede sig under Udfaldene i Classens Have; vi andre ved, at det var Tilfældet, og at han i den Anledning blev hædret med en Æressabel og senere blev udnævnt til Kaptajn.

Men vi maa nu vende tilbage til Huset for Enden af Langebrogade.

Carl Bernhards ovenfor omtalte Moder var gamle Buntzens andet Barn *Anna Bolette*, gift med Artillerikaptajn F. C. J. de Saint-Aubain. Medens de endnu levede paa det tidligere omtalte, saakaldte gamle Raadhus, mistede de en Datter af Kighoste; Broderen tog sig dette saa nær, at han hverken havde Ro Dag eller Nat; derfor bestemte de bedrøvede Forældre sig til at flytte ud i Andreas Buntzens rige Hjem, hvor der var Plads og Gæstfrihed nok. Carl Bernhard fortæller, at deres Lejlighed hørte til det Kompleks, Hans Majestæt ejede, og som hans Fader senere blev Medinteresseret i, bestaaende af Skibsværft, Reberbane og lignende Anlæg.

»Der blev naturligvis stor Glæde iblandt os Børn over denne Forandring, der vilde skaffe os en saa udvidet Tumleplads med Have og Gaardsrum og andre Herligheder, og der blev Travlhed i Hjemmet, hvor der overalt blev pakket ind og rumsteret, hvorved Børnene naturligvis ikke var det mindst vigtige og mindst beskæftigede.«

Her samledes efterhaanden en Del af Familien. Selve Kusinen Fru *Gyllembourg* og hendes navnkundige Søn, Johan Ludvig, har ogsaa taget Ophold i

dette Hjem, og dette har selvfølgelig ikke undladt at sætte sig Spor i vor Litteratur.

Johan Ludvig Heiberg har skrevet sine saakaldte »Børnevaudeviller«, som er en Art Forløbere for de virkelige, til sine unge Slægtninges Fornøjelse her i en kort Ferie fra sit trælsomme Arbejde i Kiel. Han sukker i sit »Farvel til de Smaa«:

Kære Børn, jeg, som saa tidt
Eders Selskab søgte,
naar i Haven glad og frit
jeg med Eder spøjte,
ak, jeg skilles snart fra Jer,
maa til Kiel desværre!
O, hvor gerne blev jeg her,
Ja, det ved Vorherre!

Og han mindes glade Timer:

Kan I huske vor Tagfat
tit i Aftnens Skygger?
Morten selv, den ædle Kat
jo vort Selskab smykker:
Snart med os omkring han for,
snart paa Bænkens Sæde
snurrede han ved Venskabs Ord
ved vor stille Glæde.

Ofte jeg i Eders Kreds
Eventyr fortalte;
Morten lyttede veltilfreds,
Skræk hos Jer sig malte.
Nattens Maane trøstelig
gennem Frugttræer lyste;
tæt I klyngede Jer til mig
og ej længer gyste.

Jeg, som tidt blandt Eder stod
selv til Barn forynget,
som mig villig føre lod
af jer Arm omslynget,
jeg mig viste dog som Mand,
naar det gjaldt at sprænge
for Veninde, Ven og Land
Gadens voksne Dreng.

Af den følgende Skildring fremgaar det, at der var en Flok Gadedrenge, som ved Stenkast søgte at forulempe Havens fredelige Smaapiger, ja en Sten ramte endogsaa den senere Fru *Anine Lülken*, men Heiberg blev vred og sprang ud for at hævne sig; alle mente, det var taabeligt, men han kom urørt tilbage.

Han har i det hele ofret sig for sine unge Veninder, han var Hest for deres Barnevogne, saa han endnu sveder ved Tanken, og han udbryder vemodigt:

»Og mon og I mindes vil
Blomsten i vor Klynge:
det aimable Tjærespil
med sin Vippegynge!
Der jeg og har frelset een
ned fra Spillet falden:
Lotte, som var altfor sen,
fik et Slag paa Skallen.«

Helt kønt ser han paa de morsomme Omgivelser:

»Mindes Reberbanens Hjul
med dens tusend Ynder,
hvor vi tidt har leget Skjul
mellem Reb og Tønder,
og den gamle Have der
med sin Rosensommer. —

O, men mindes Skibet og
med de tvende Master,
hvor vi i Kahyttens Krog
sad med Øl og Knaster,
hvor jeg hjalp Jer op og ned
ad den stejle Stige:
Ingen Sjæl som Offer gled
ned i Ægirs Rige.

Husk, hvor tidt mod Smedens Gæs
Jer mit Mod forsvarte . . .«

Jo, han har været en galant Fætter, og han har elsket sit gamle Christianshavn, som han forherliger med en let Omskrivning af *Ingemanns Fædrelands-sang*: »Dannevang ved grønne Bred«:

»Christianshavn ved Søndervold
 Kallebodske Vove!
 Kærlighed, det er dit Skjold,
 Frihed dine Love.
 Fuglen synger højt i Sky
 over Frugttræer høje,
 i hvis Skygge hviler bly
 dine Døtres Øje.«

Ja, saa idyllisk var der dengang paa Christianshavn, og det hyggelige Borgerliv udfoldede sig frit og fornøjeligt, som naar Skovturen — hvor Heiberg er Vært for sine unge Kusiner — skal gaa for sig i straalende Solskin:

»For Porten holder
 en Vogn fra *Busk*,
 den bringer os til Skovens Telte;
 mon Skræk det volder,
 at *jeg* er Kusk,
 o, jeg skal sikkert ikke vælte! . . .

Kom nu *Pauline**)
*Elisa****) kom!
 og lad mig ikke længer vente!
 Se *Jacobine****)
 hvor god og from
 hun Livbaand om sin Søster spændte!
*Marie*****), hvor blev hun dog af? Hvad nu?
 Hun trak en Kjole paa, den sprang itu.
 Ja, hun bli'r stor,
 sprængte som Flor
 det gamle Tøj, og Mutter skændte!«

Saa kører de i Skoven, fordelte tre og tre og en hos Heiberg paa Kuskesædet, og de flygter fra det dækkede Bord med Kalvesteg og Æg i det sikre Haab, at Dyrehaven bringer baade Mad og Glæde.

Paa Vejen møder de *Abrahams*, Heibergs Studenterven, standser og faar en Passiar med ham; ud ad Nør-

*) Pauline Buntzen, død ugift.

***) Elisa og Jacobine Jørgensen, to Legekammerater.

****) Senere Fru Strøm, Nationalbankdirektør Strøms Moder.

report gaar det til Østerbro »ad Farimagen«, ad Strandvejen, hvor Vognen hælder, saa Børnene skriger, men Heiberg trøster dem ved at vise dem Sveriges Kyst med Landskrona. I Sundet vader en Mand og fanger Rejer. Det var i de Tider! Til Charlottenlund, hvor de sidder i Ly af Bøge og plukker Kløverblade, og saa af Sted til Kirstens Kilde forbi Sølyst; de nikker til Tycho Brahes Ø, jo, jo, man mærker, hvem der er Kusk! — Nu skal de spise, men det er igen galt med Maries Tøj, det sprækker! Hun er lækker og vokser høj, hun maa tage Kjolen af, og Jacobine maa sy den. Efter en god Middag kommer de paa Bakken. De beundrer dens Herligheder, Kavalleren følger sine smaa Veninder lige til »Kirstens underjordiske Bæger«. Snart skinner Maanen, og Hesten sparkes med tunge Hov og ønsker sig i Stald i Tide. Og saa i Morgen skal Skolen begynde igen med sin Alvor:

Moralen er: Alt veksler paa vor Jord,
og Sorgen stedse gaar i Glædens Spor.«

Et lille Vinterbilled viser os, hvorledes de ældre sidder hjemme; de er ikke raske. »Tante« (Fru Gyllembourg) »taber Kraften, hun kan ej længer gaa, og »Fatter« (Andreas Buntzen), som har haft'en, fik ondt i store Taa». Man ser Fruen slæbe sig ved en Kæp, hun gør de mest forvovne Hop, men takket være »Bedstefaders spanske Rør« har hun faaet en »anden Fod«, derfor kalder Børnene hende »Madam Kølle«. Fatter selv ligger af Podagra, Marie vil skænke Thevand til Gæsten, men han siger i komisk Sorg:

»Giv mig en Dram,
jeg kan, saa Skam,
ej taale Thevand nu.«

Heiberg faar sin Moder anbragt i den ene, sin Onkel i den anden Ende af Sofaen og krammer ud med sine Nyheder: Nu kommer Kongen snart hjem fra »sine

tyske Riger«, Kursen skal snart sættes *al pari*, der er roligt i Vesten og Kroningsfest i Rheims, alene Kongens Dragt skal være en Million værd. Det maa der drikkes en Snaps paa endnu! Men nu er Natten ved at komme. Der høres Vægterraab og Tuden fra »Laboratoriet«.

I den lille Havepavillon har Heiberg opført sine Marionetkomedier, f. Eks. »Pottemager Walter« for et udsøgt Parket, hvoriblandt *Baggesen* og *Oehlen-schläger*; adskillige andre Berømtheder har haft deres Gang i Huset, saaledes den udmærkede Skuespiller *Fr. Schwartz* og Professor *Weyse*, der en Tid lang var Fru Gylleborougs Spillelærer.

I »Københavns flyvende Post« 1827 Nr. 11 fortsatte Heiberg sin christianshavnske familiære Poesi og satiriserer over »Københavnsposten«, idet han optager en »Christianshavnspost«, der bringer lignende Smaatterier til Torvs som det nævnte Blad; men herved kommer han ogsaa til at give et Par morsomme Smaatræk af Christianshavns Fysiognomi paa den Tid. Det hedder saaledes:

»Paa Christianshavn, hvor vi i mange Stykker maa staa tilbage for København, have vi ikke set meget til Kanefarten. Men derimod kunne Glidebanerne her betragtes som en national Forlystelse for det halv-voksne christianshavnske Publikum. Ifølge sikker Beretning fra en paalidelig Dreng*) skal der alene i Overgaden oven Vandet findes 27 gode Glidebaner (de ganske smaa ere ikke indbefattede i dette Tal). Men den største af alle er i Baadsmadsstræde. Her saa man under hele Frosten de største og anseeligste Dreng løbe. *Hans Mortensen***) viste sig især fra en glimrende Side og lagde stort Talent for Dagen. Han var iført en graa Kawai og gule Nankins Ben-

*) Hermed menes *Camillo Buntzen*, der døde som Major i Artilleriet 1863.

**) Vi kender ham fra »Aprilsnarrene«.

klæder. Paa Hovedet bar han en blaa Kasket, og hans Bøger hang i en Rem over Skulderen uden at genere ham i mindste Maade i den beundringsværdige Lethed, hvormed han gled. Ogsaa Jens Christensen, Peter Larsen, Niels Jørgensen og Carl Østergaard lagde ved denne Lejlighed store Talenter for Dagen. Det er rimeligt, at det indfaldende stærke Tøvejr har noget hindret Glidebanernes stærke Færdsel, men den i Forgaars indtrufne Frost vil formodentlig bringe dem i Gang paa ny; dog er det at formode, at et nyt Tøvejr vil atter gøre Ende paa alle disse Glidebaner; naar kan ikke bestemt siges; men efter al Rimelighed vil det ske inden Hundedagene.«

»*Ildsvaade.* I Fredags Aftes omtrent Kl. 9 skrækkedes Christianshavns Indvaanere ved Brandraab af to Æblekjellinger, som saa en Mand i Overgaden oven Vandet puste sin Pibe ud over Kanalen, saa at Vinden førte to store Gnister af den hen over Laboratoriet. Lykkeligvis slukkedes begge undervejs. Gamle erfarne Folk forsikrede, at dersom disse Gnister var faldne i Krudtmagasinet, saa vilde hele Laboratoriet ufejlbarlig være sprunget i Luften.«

»*Coquetteri med Publikum.* I Store Torvegade bor en ret smuk Pige, som har bragt det temmelig vidt i denne Kunst. Endskjøndt hun bor paa anden Bagsal, veed hun dog ved alle Slags listige Paafund at komme til at staa i Forhusets Stueetage og i et Vindue med Spejl udenfor, hvorved hun lig en Telegraf korresponderer baade med Amagerport og med Sukkerhuset Phønix i København, paa den anden Side Vandet bag Børsen. Hvad disse Bestræbelser især om Lørdagen lede til, derpaa har man allerede havt noksom gyldige Vidnesbyrd, og Resultaterne kunne næppe være tvivlsomme.«

»*Mærkelig Mangel paa Isenkræmmere.* Paa hele Christianshavn findes ikke en eneste Isenkræmmer. Dette er en mærkelig Mangel paa Isenkræmmere.«

Der er ingen Tvivl om, at en Del af disse Notitser

har deres Udspring fra det fornøjelige Samliv mellem de mange Slægtninge i Overgaden.

Og dog var det ikke under de gamle lyse Forhold, disse Ting er blevet til. Det gamle Handelshus, som under *Andreas Buntzen*'ernes Ledelse havde oplevet en glimrende Periode, ja paa een Gang havde ejet 17 Skibe i Søen, som stod i Forbindelse med de mest ansete Huse ude i Europa og i Østasien, havde under Krigen med England lidt store Tab; flere Gange opbragte Englænderne kostbare Ladninger; dertil kom Forlis, Briggen »Den unge *Andreas*« gik under, og Skibet »*Anna Bolette*« blev indbragt til Cadiz, forladt af Mandskabet og uden Master. Ingen af disse Skibe havde man i de Tider kunnet assurere. Tab føjede sig til Tab, og i 1826 maatte *Andreas Buntzen* opgive sit Bo. Familien vedblev dog at blive boende i det gamle Hjem ved Langebrogade, og som Anerkendelse for sin Dygtighed og Hæderlighed udnævntes *Buntzen* derefter til Kornskriver. Han døde 1830.

Da den unge *Johanne Luise Pætges* paa Grund af de vanskelige Forhold i det *Wexschallske* Hus, hvor hun havde haft sit Hjem en Tid, maatte se sig om efter en anden Bolig, tilbød Fru *Gyllembourg* hende foreløbig Ophold hos sig i Overgaden: »Da min Søn ikke bor hos mig«, føjede den fine, lille Dame til, »kan det vel ikke give Anledning til nogen Art af Sladder«. Den unge Pige slog til, og den 28. April 1830 flyttede hun ind i Fru *Gyllembourgs* Hjem.

Johanne Luise var jo dengang forlovet, men meget mod sit Hjertes Ønske; hun fortæller om de Kvaler, hun led, naar hun, siddende i sit lille Værelse, der laa lige paa Hjørnet med et Vindue til Volden og et mod Langebrogade, og som var saa lille, at *Heiberg* spøgende kaldte det »*Lygten*«, kunde se sin Tilkommende komme nede fra Langebro.

Heiberg spiste hver Middag hos sin Moder, og han gjorde dybt Indtryk paa den unge *Skuespillerinde*, saa at denne hævede sin tidligere Forbindelse.

Til Fru Gyllembourgs Bolig hørte en lille Have, som hun havde ladet sætte smukt i Stand. Under et stort, skyggefuldt Kastanietræ drak hun og Johanne Luise hver Sommermorgen deres Kaffe, og hele Formiddagen sad de der og syede, og efter Middagen samledes man igen der, og Heiberg læste højt.

Før at faa mere Ro til at indstudere sine Roller, byttede Jfr. Pætges Værelse og fik et, der laa paa den anden Side af en stor Sal og i den modsatte Side af Huset, i hendes Værelse hang Jens Juels kendte Portræt af *P. A. Heiberg*, og det var i denne Stue, det lille Bord stod, i hvis Skuffe *Johan Ludvig* hver Aften lagde et »lille Capitel«, den unge Dame skulde læse paa Sengen.

Det var gennem disse Smaasedler, at de elskende fandt hinanden, hvorpaa de den 31. Juli 1831 lod sig vie i Slangstrup Kirke; og dermed ophører den heibergske Slægtshistorie med at være knyttet til Overgaden. Men den er vedblivende tæt forenet med Christianshavn, thi de nygifte fik Bolig i *Brogade Nr. 3*, nu Nr. 5; og hos dem boede baade Fru *Gyllembourg* og hendes Plejesøn *Georg Buntzen*.

Der er fra dette nye Hjem opbevaret et Par Minder, der er saa kvikke, at de bør kendes af flere end dem, der faar Lejlighed til at læse en nu næsten glemt lille Bog af *H. P. Holst*: »Fra min Ungdom«. Den burde kendes af mange, da den indeholder morsomme og fine Ungdomsminder. Et af disse hedder: *Nummer 3 i Brogade* og lyder:

I Brogaden ude paa Christianshavn
Straks foran paa venstre Side
Stod der en Bygning, mystisk og mørk
Og gammeldags — det skal Gud vide!

Porten var skummel, Opgangen trist,
Men var man først inde i Stuen
Og fik et Haandtryk, venligt og varmt,
Og et fint lille Smil af Fruen,

Saa straaledede alt i feagtig Glans,
 Saa glemte man Prosavrimlen.
 Og Dagens Træthed, dens Byrde og Savn —
 Man var som lukket i Himlen.

Og endnu velsigner jeg tit det Hus,
 Der boed' kun tre derinde,*)
 Men »det var en Treklang, en stolt Harmoni«,
 Hvis Lige man aldrig vil finde.

Den ene var Fruen κατ'ἔξοχην,**)
 Blandt de Stjerner, der dengang funkled,
 Teatrets straalende Koh-i-noor,
 Hvis Glans endnu ingen fordunkled.

Den anden var han, hvis vittige Pen
 Ej kendte til »Frygt eller Dadel«,
 Hin Smagens Ridder, hin Tænkler og Skjald,
 Der gav Sproget Finhed og Adel.

Den tredie var hun, som kvindelig bly
 Bestandig maatte sig væbne
 For at undgaa al den Berømthed, som
 Efter Døden blev hendes Skæbne.

I denne Kreds fik Livet et Skær,
 Som ellers sparsomt kun findes,
 Et Skær af yndefuld Alvor — to
 Begreber, som sjældent forbindes.

Man mærkede vel, at de leved' ej blot
 For Timen og for Minuttet,
 At det Baand var ej blot af jordisk Natur,
 Som saa fast til hinanden dem slutted;

At den Gerning, som de vied sig til,
 Som fik Ordene tit til at flamme,
 Havde fælles Udspring, fælles Rod
 Og stræbte hen til det samme.

Og dog var der Glæde i al den Gaard,
 Og ingensteds fandt jeg Tonen
 Mer livlig beaandet, mer glad end her,
 Hvor Aandrighed byggede Tronen.

*) Georg Buntzen havde, da Holst kom der, faaet sit eget Hjem.

***) Et græsk Ord, der kan oversættes: »Fruen for alle Fruer«.

Snart var det Heibergs tørre Komik,
 Snart en drillende Skæmt af »Fruen«,
 Et Indfald, en kaadmundet Spøg af en Ven,
 Der fremkaldte Latter i Stuen.

De var begge nylig kommet fra Ems
 (Det »nylig« er tred've Aar siden,
 Men Indtrykket af hine Aftener, nej!
 Det er ikke falmet med Tiden).

At »Fruen« var henrykt over sin Tur,
 Kunde paa alt man spore.
 Med eet hun sagde: »Jeg havde nær glemt
 Noget, der vist vil Dem mere.

Vil De tænke, Heiberg var formelig vred,
 Naar Herrer i Kursalen saa mig,
 Københavnske Herrer, og de saa kom hen
 For artig at hilse paa mig.«

— Han tog sig en Pris. »Naa!« sagde han i
 Sin allergemytligste Tone,
 »Man kommer da ej i en Kursal for
 At se Folk gøre Kur til sin Kone.«

»Javist! Men en Dag blev han græsselig flov:
 I hans Ansigt Vreden sig malte,
 Thi just som han kom i Døren, han saa
 At der stod foran mig og talte

En smuk, elegant beleven ung Mand,
 Som med milde, beskedne Blikke
 Vendte sig til ham og hilste ham først, —
 Men Heiberg hilste ham ikke.

»Jeg priser min Lykke,« sagde han let,
 »Der har saaledes det føjet,
 At jeg her kan takke Dem begge to.«
 Og atter han artig sig bøjed.

»Jeg er Prins Christian*.)« Naa, De kan tro,
 At saa kunde Heiberg bukke,
 Smile som en nyslaet Toskilling og
 Tale sødt som en Sirupskrukke.« —

*) Senere Christian d. IX.

»Naturligvis! — Der er Forskel paa
 En Springfyr« — sa'e han med Latter,
 »Og saa paa en Prins — og saadan en Prins!«
 Og saa tog en Pris han sig atter.

Saadan var Tonen. Ak, endnu tit
 Forunderligt Sindet den gækker,
 Og mangt et Minde, dæmpet og blødt,
 Fra hine Dage den vækker.

Huset er borte. Kun faa af dem,
 Som kom der, er endnu tilbage,
 Men de har vist sandet, at til dette Hus
 Har de siden ej fundet Mage.

Og underligt er det ej heller, om
 Dette Hus de ære og hædre;
 Thi hver Gang man var der, følte man, at
 Man blev en anden og bedre!

Hvis man af denne lille Skitse vil formode, at det heibergske Hus var et særlig aabent Hus, tager man fejl. Heibergs Aandsaristokrati gjorde ham tværtimod snarere indelukket. Han siger selv, at han ikke kunde tænke sig Muligheden af at bo i en Lejlighed uden Entré, da han ikke kunde udholde Tanken om, at Gud og Hvermand skulde kunne gaa lige ind til ham.

En maaske lidt onskabsfuld Anekdote fortæller, at Heiberg, da han var kommet til at bo paa Søkvæsthuset, altid sagde til Folk: »Se endelig op, naar De kommer *forbi*«, fordi han vidste, at der paa den anden Side Søkvæsthuset ikke var saadan almindelig Færdsel, at Folk havde Anledning til at gaa derned.

Inden vi forlader de heibergske Hjem, maa vi dog give *H. P. Holst* Ordet en Gang endnu. Han har skrevet et lille Digt, der hedder: »Husholdningsregnskaber«:

Hos Heiberg sad jeg en Formiddag,
 Jeg husker ej mer, hvad jeg vilde
 Saa tidlig derude, — jeg mindes kun,
 At hele Huset var stille.

Vi sad og snakked gemytligt. Med eet
 En Haand paa Laasen sig lagde,
 Og straks efter kom Fru Gyllembourg ind
 Med et stort Manuskript og sagde:

»Aa, Ludvig, hvis Du har Tid, saa vil
 Jeg nok vise Dig . . .« — »Ja, hvorfor ikke?«
 Afbrod han hende med ængstelig Hast
 Og Forlegenhed i sine Blikke.

»Men jeg er ikke ene.« — Hun gav et Skrig,
 Og betuttet vilde hun flygte.
 »Kære Fru Gyllembourg! Det er kun mig —
 Mig plejer jo ej De at frygte.«

— »Aa, er det Dem! Ja, jeg ser jo saa slet . . .
 Jeg troede, her var slet ingen,
 Og saa blev jeg saa bange for, at jeg kom
 Til Ulejlighed . . . ja, det er Tingen —

Men nu gaar jeg igen. Farvell!« Jeg saa
 Hun holdt Manuskriptet bag Ryggen,
 Jeg sagde: »Saa fik dog et Glimt jeg at se . . .
 Af Dem; derfor takker jeg Lykken.«

Mit Blik faldt paa Heiberg. Det var mig klart,
 At Situationen ham gotted,
 Især da han længer ej frygted for,
 At hun uforsigtigt sig blotted.

»Du vilde viist mig noget?« sagde han tørt,
 Og det kan jeg godt erindre,
 At jeg saa et muntert, satirisk Glimt
 I hans mørkbrune Øjne tindre.

Hun rysted' paa Hovedet. »Aa, det var kun
 Husholdnings-Regnskaber, Kære!
 Det har ingen Hast! Jeg kan vente med dem,
 Saa længe som det skal være!«

»Husholdnings-Regnskaber!« tænkte jeg, da
 Jeg gik bort en halv Time efter,

Mens for Tanken den lille Skikkelse stod,
Som gemte saa store Kræfter.

»Husholdnings-Regnskaber! Ja, hun har Ret,
Hvad hun skrev, jo vidner i Livet
Om, hvorledes *hun* har holdt Hus med det Pund,
Som af Forsynet blev hende givet.

»Med det Regnskab, tror jeg, kan trostigt hun
For sin Herre og Mester træde,
Naar engang hun har endt sin Pilegrimsgang
Og gaar ind til sin Herres Glæde!«

Nu er alle de Personer, der kendetegnede det Liv, der førtes i de Buntzen-Heibergske Hjem, forlængst under Mulde, men i Slægten lever en stærk Tradition; Slægtsnavnet *Andreas Buntzen* har fulgt med, Led efter Led, og det er den nuværende Bærer af dette Navn, hvem Forfatteren af disse Linier for en stor Del kan takke for deres Indhold.

Overgaderne underkastes selvfølgelig ogsaa de Forandringer, Tiden kræver; men det gamle Hus for Enden af Langebrogade ligger der dog endnu. At der ogsaa er andre Slægter, der værner om deres Familiehistorie og deres Slægtshjem, ejer Christianshavn et af de smukkeste Vidnesbyrd om i den statelige Gaard i Overgaden neden Vandet Nr. 11, der bærer Navnet *den Heeringske*. Den er opført 1785, men er vedligeholdt og holdt i Ære paa en Maade, der tjener Slægten til Hæder og Byen til Pryd.

Men tjener Gaarden Slægten til Ære og Pryd, er det dog ogsaa ganske sikkert, at Slægten altid har tjent Christianshavn til Ære. Lige siden Firmaet blev oprettet, og det var d. 1. December 1918 hundrede Aar siden, at dette skete, har Navnet *Heering* været intimt knyttet til Christianshavn, der var ingen Christianit, der ikke til enhver Tid kendte og saa op til den Heering, der i Øjeblikket var Firmaets Chef. Det gælder Oprettet, *Peter Frederik Heering*, der var født 1792 og døde 1875 og er den egentlige Stam-

fader til denne Patricierslægt, det gælder ligeledes Sønnen, den nu over firsindstyve-aarige fine gamle Herre, *Peter Nicolaj Heering*, som nu i et velfortjent Otium plejer sine paa Generationer opbyggede kunstneriske og literære Interesser i sit stilfulde, billedsmykte Hjem paa Ejendommens første Sal, og det gælder ikke mindre hans to Sønner, de nuværende Chefer *William* og *Harald Heering*. Overalt, hvor Navnet nævnes i vor By, nævnes det med Respekt og Kærlighed, fordi der altid er gaaet en saa gennemført Noblesse igennem deres Forretningsgang og enhver af deres Handlinger. Og ude paa Christianshavn følger der sig til disse Følelser en Taknemlighed og Stolthed; det er jo desuden morsomt at vide, at Vuggen til den verdensberømte Kirsebær-Likør, Cherry Brandy, der jo nydes over hele Verden som en stor Delikatesse, har staaet i Overgaden neden Vandet.

Paa den anden Side Kanalen, i Overgaden oven Vandet No 6, ligger en anden berømt og smuk gammel Gaard, den *Stanleyske*, saaledes kaldet efter sin første Ejer og Bygmester, Billedhuggeren *Simon Carl Stanley*, om hvem det ogsaa er rart at vide lidt Besked. Han var født her i København af engelske Forældre d. 12. December 1703. Som Dreng kom han i Lære hos Hofbilledhugger *J. C. Sturmberg*, der bl. a. er Mester for Christian d. Femtes og Charlotte Amalies Sarkofager i Roskilde Domkirke, den store, smukke Fronton paa »den røde Bygning«, hvor Ministerierne nu er, og Indenrigsministerens dejlige Sal der, alt i udpræget Barok. I sin Læretid hjalp Stanley sin Herre og Mester med at lave Engle til Gravmonumenter i Roskilde Domkirke og ved Stuedekorationer paa Fredensborg, men saa rejste han til Udlandet, til Tyskland og Amsterdam i 1727, senere finder vi ham i London, hvor han bl. a. besørgede Udsmykningen af Lord *Wilmingtons* Lystslot i Sussex. Han havde egentlig aldrig tænkt paa at vende tilbage til Danmark, før Kommandørkaptajn *Gerner* paa Grev *Danneskjolds*

Vegne opfordrede ham til at træde i *Christian den Sjettes* Tjeneste; han fik endda sendt Rejsepenge; men just som han skulde forlade Løndon, kom den Jobspost, at *Christian d. Sjette* var død.

Stanley lod sig dog ikke forknytte men drog af Sted med Kone og to Børn hertil, og *Frederik d. Femte* tog naadigt imod ham, gav ham en aarlig Pension og

Den Stanleyske Gaard paa Christianshavn.

lovede ham Pladsen som Flaadebilledhugger, hvorpaa han forærede ham en stor Marmorblok til at gøre et Prøvestykke af. Han lavede da en Rokokko-Gruppe, som straks blev købt af Kunstkamret og nu findes paa Aalborg Museum. Derpaa lavede han Grupper til Marmorhaven i Fredensborg og en »Ganymed med Ørnen«, for hvilken han blev Medlem af det gamle Kunstakademi, og da det senere reorganiseredes, blev han Professor der. Han maatte ogsaa som Hofbilledhugger nedlade sig til at udføre Malerammer og mo-

dellere Figurer til Majestæternes Vogne og Akademiets store forgyldte Lænestole. Paa sine gamle Dage blev han knyttet til den ældste Porcellænsfabrik ved Blaataarn ved Langebro; men mest var han kendt som Lærer, sine Elever underviste han i sit Hus paa Christianshavn, og der døde han, der stadig havde Tilsynet med Porcellænsfabrikken, d. 17. Februar 1761.

Han skal have været et ualmindelig elskværdigt og »belevant« Menneske, der tillige beskæftigede sig med at digte og oversætte religiøse engelske Bøger, der rostes for deres smukke danske Sprog.

Fuldt saa lykkeligt formede Livet sig ikke for hans Søn, den langt betydeligere Billedhugger *Carl Frederik Stanley*, der var født 1738 i London og døde i København i 1813. Han arbejdede jævnbrydigt med saa fremragende Kunstnere som *Jardin* og *Harsdorff*, især paa *Frederik d. Femtes* dejlige Kapel i Roskilde, hvor Dronning *Louises* Sarkofag, en af Kirkens skønneste, er af ham.

Men da Marmorkirkens Opførelse standsedes i 1770, knækkede Stanley sammen; han mistede omtrent hele sin Indtægt og maatte sælge Faderens Hus paa Christianshavn. Han havde noget Arbejde paa den kgl. Porcellænsfabrik; men der stødte huslige Sorger til, hans Kone var en arrig Djævel, der pinte ham, til han lod sig skille fra hende. Skønt han 1802 fik Frihølig paa Charlottenborg, kunde han ikke komme ud af det. I Stedet for den før saa sirlige, smukke Mand med den velplejede Paryk og straalende røde Frakke, man ser paa *Erik Pauelsens* Maleri af ham, blev han, som *Werlauff* har skildret ham i sine Erindringer: »en stakkels, forsumpet Kunstner, der i en højst ussel og lurvet Dragt og altid med en Skødehund under Armen gik omkring og tiggede sine Bekendte for en Mark.« Det er ikke rigtigt, at han tog sig af Dage. Han døde 75 Aar gammel en naturlig Død, forårsaget af Brændevin og Underernæring.

Baumgarten & Burmeisters Fabrik.

SYVENDE AFSNIT.

Hans *Heinrich Baumgarten* stammede fra Pinneberg i det holstenske, og hans Fader var Bonde-mand. Drengen mistede tidlig sine Forældre og maatte til sit syttende Aar arbejde ved Landbruget, skønt hans Lyst stod til Haandværket. I 1823, da han var sytten Aar gammel, lykkedes det ham dog at komme i Lære hos en Ligkistesnedker i Hamborg, og her blev han efter halvfemte Aars Forløb Svend og skulde nu egentlig have været Soldat, men han mente, at hans Fædreland kunde have større Nytte af ham som Haandværker end som Kriger, og i Stedet for at tage hjem og melde sig til Fanen, drog han i 1828 til København, hvor han fik Arbejde hos den bekendte Maskinbygger *Fr. Schiøtt*, hvis betroede Mand han hurtigt opnaede at blive.

Men i 1832 gik *Schiøtt* fallit, og *Baumgarten*, der i Mellemtiden havde giftet sig, stod nu uden noget Erhverv. Han levede da en Tid af tilfældigt Arbejde, især ved at tegne Maskiner for Folk baade her og i

Sverige. Saa kom der Sygdom til, men nogen Tid efter finder vi ham som Maskintegner ved det store Blad »Vossische Zeitung« i Berlin, og i de tre Aar, han levede der nede, benyttede han al sin Fritid til at studere Industriens nyeste Opfindelser og gøre sig saa fuldkommen som muligt i Maskinfaget.

Da Prins *Christian*, senere Christian d. Ottende, opholdt sig i Berlin, gik Baumgarten til ham og fortalte, at han agtede at etablere sig som Maskinbygger i København; men Prinsen, der vidste, hvor ilde det var gaaet Schiøtt, og hvor meget Staten havde tabt ved ham, fraraadede Baumgarten at gøre noget Forsøg, da Staten i alt Fald ikke kunde hjælpe.

Men dette Afslag skræmmede ikke den virksomme Mand, som stolede paa sine egne Kræfter, og i Oktober 1839 sagde han med Kone og tre Børn Berlin Farvel og tog til København, hvor han en kort Tid havde Ansættelse som Maskinmester ved »Berlingske Tidende«, derefter forsøgte han sig først som Jernstøber paa Farimagsvej, saa som Farvekoger, begge Gange i Kompagni med andre; men det blev dog ikke til noget større.

Prinsen, han havde truffet i Berlin, var imidlertid blevet Konge, og han havde dog haft et godt Indtryk af den djærve unge Haandværker, saa at han hjalp ham til at blive ikke blot fritaget for Militærpligten men ogsaa til Eftergivelse af den Straf, han egentlig skulde have haft, fordi han ikke havde meldt sig til Tjeneste.

Den 18. Februar 1843 fik Baumgarten da kongelig Bevilling til at oprette et Maskinværksted. 11. Marts tog han Borgerskab, det Rejersenske Fond gav ham et rentefrit Laan af 500 Rdl., og han aabnede nu et lille bitte Værksted i et Baghus paa Købmagergade Nr. 5 (nu Nr. 46), og det var den første Begyndelse til den senere saa omfattende Virksomhed, der nu bærer det verdenskendte Navn: Aktieselskabet *Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri*.

Den første Bestilling, Baumgarten fik, var at lave et Murerlød, og herfor fik han en Betaling af 1 Mark. Denne Mark gemte han, og den opbevares endnu i den Burmeisterske Slægt. Men snart gik det livligere med Bestillingerne, og han fik mange Reparationsarbejder for Bogtrykkerierne og gav sig til at fabrikere Handskesymaskiner. Men han fik snart Lokalevanskeligheder. Han havde sit Værksted paa anden Sal. Her havde han anbragt sin Ambolt, og hver Gang han slog paa den, rungede det naturligtvis i hele Huset fra Kælder til Kvist. Saa klagede Lejerne, og Værten forbød ham at hamre, hvis han ikke vilde flytte. Han lovede at lade være, men nu anbragte han sin Ambolt paa Fjedre, saa at Slagene i alt Fald ikke lød stærkere, end at Husfællerne lød, som om de ikke hørte dem.

Imidlertid var Baumgarten blevet Medlem af den nystiftede Industriforening, han traadte snart ind i dens Forevisningsudvalg og siden 1846 i dens Bestyrelse. Selv var han en af de flittigste Udstillere, og han fik Ry for sine smukke og praktiske Arbejder. Hans Arbejde voksede, han maatte flytte hen i Møntergade, hvor han gik i Kompagni med en Kleinsmed *Winther*. Men da ingen af dem havde den til Anskaffelsen af Raamaterialer fornødne Kapital, blev Baumgarten snart utaalmodig. Ideerne gærede og sydede i ham. Han maatte og vilde frem, han vilde have noget nyt at tage fat i, og en skønne Dag bankede han paa *H. C. Ørsteds* Dør og forklarede ham sin Nød. Ørsted havde lagt Mærke til hans Udstillinger og havde stor Interesse for ham. Han lovede at skaffe ham en Kompagnon med Kapital og teknisk Indsigt og anbefalede ham snart efter en ung polyteknisk Kandidat, *Carl Chr. Burmeister*, der tidligere havde været hans Assistent, men nu opholdt sig i Paris for at studere Maskinbyggeri.

Burmeister var født i København i 1821, paa denne Tid altsaa netop 25 Aar. Hans Fader var indvandret som Kok hos den franske Minister, blev senere Re-

stavrator i Silkegade, saa i Lille Kirkestræde og døde som Ejer af »Toldbodbørs« paa Hjørnet af Toldbodgade. Han stammede fra Mecklenburg og havde taget Navnet Burmeister, fordi en af hans Forfædre havde været »Burmeister« : Sognefoged nede i det Plat-tyske.

Sønnen Carl Christian arvede en meget pæn lille Sum og studerede paa Polyteknisk Lærestalt fra 1836—42; *Ørsted* havde lagt Mærke til ham og benyttede afvekslende ham og *Peter Faber* (»Landsoldaten«s Digter) som Assistenten ved sine fysiske Forsøg. Nu anbefalede han ham som sagt til Baumgarten, og de to blev snart enige, intelligente, arbejdslystne og kraftige Folk, som de var, og den 20. Juli 1846 stiftedes Firmaet *Baumgarten og Burmeister*, der foreløbig blev i Møntergade og beskæftigede de 30 Mand, Baumgarten allerede havde paa sit Værksted.

Det varede imidlertid ikke længere end til September, saa blev Møntergade dem for snæver, og for 12,000 Rdl. købte de af Sporemagermester *Otto* Ejendommen Nr. 170 paa Hjørnet af Overgaden n. Vandet og Lille Sofiegade. Her fik de større Maskiner, fordoblede deres Arbejderses Antal og anlagde et Jernstøberi, hvor der udførtes Dampmaskiner paa flere Hestes Kraft.

Der blev nu ogsaa Lejlighed for Baumgarten til med Understøttelse fra det Rejersenske Fond at rejse til England, Frankrig og Belgien, og han kom hjem med Planer om Jernstøberi og Ventilations- og Varme anlæg. Snart efter fik Firmaet den første Bestilling i denne Retning — et Varmeapparat til Christianshavns Fængsel.

I 1849 begyndte de at fabrikere Sødampmaskiner. Burmeister, der var en vidtskuende Mand, saa, at nu var Dampskibenes Tid inde, og han lod derfor al Kraft sætte ind paa at naa det store Maal: at faa eget Skibsværft. Først forhandlede Firmaet i 1851 med Regeringen om at købe en Del af Gammelholm, nær-

mest Nyhavn; men det gik ikke i Orden. De henvendte sig derefter til *Jacob Holm & Sønner* og lejede Engelskmandens Plads ud til Havnen og Christianshavns Kanal, imod at Jacob Holm & Sønner skulde udføre alt Tømrerarbejdet ved Skibenes Bygning. Men der krævedes nu nye Værksteder og Bygninger.

I 1851 byggedes en stor Bygning paa Hjørnet af Sofiegade, og Aaret efter købte man Naboejendommen, og der blev god Brug for dem; thi atter ændredes Signalerne i Skibsbyggeriet. Nu gjaldt det *Jernskibe*, og for at slaa til Lyd herfor udstillede Baumgarten & Burmeister i 1853 i Industriforeningen en Jernskibsmodel, der vakte uhyre Opsigt, og det havde den behagelige Følge, at Firmaet fik Æren af at fremstille *det første danske Jernskib*, idet Staten i 1854 bestilte »Troppetransportfartøj Nr. 1« hos det.

Fra den Tid af var der stadig Samarbejde mellem Marinen og Baumgarten & Burmeister, og det gjaldt især Leverance af Dampmaskiner til Orlogsskibene. Den første af disse leveredes til Fregatten »Jylland«, havde 400 Hestes Kraft og kostede 200,000 Rdl. Det hele saa altsaa straalende godt ud, den Mark, der i Købmagergades Baghus lagde Grunden til den kommende Velstand, havde ynglet, og endnu midt i 50'erne stod man omtrent daglig overfor nye Krav, som krævede nye Udvidelser, nye Opgaver, der kaldte paa friske Kræfter. Og da vi manglede tilstrækkelig sagkyndige Skibsbyggere til at lede Arbejdet paa Værkstederne her hjemme, hentede man to Franskmænd hertil, *Lallemand* og *Acker*, som begge blev gode danske Børgere, velkendte og afholdte paa Christianshavn. Acker holdt længst ud, først 1904 tog han Afsked for at nyde Resten af sit Liv i velfortjent Hvile.

Selv de, der ikke som vi havde Selskabets Bøger at holde sig til, kunde med Lethed konstatere dets Vækst igennem 50'erne ved de stadige territoriale Udvidelser. Ved Udgangen af Tiaaret havde man et Areal af en

Tønde Land, der strakte sig fra »Gamle Laboratorium« til Overgade 7 og Wildersgade 10, og de 30 Mand, man var rykket ud til Christianshavn med fra Møntergade, var blevet til 450, Arbejdslønnen var nu 3000 Rdl. om Ugen. Og det var endda kun, hvad der vedkom Værkstederne, hertil kom Kontorer, Tegnestuer og Støberi med deres hele store Personale.

Da Baumgarten i 1861 fandt, at han nu havde fortjent Hvile, og trak sig tilbage fra sin Virksomhed, saa han som Frugt af sin Manddoms Arbejde en blomstrende, stedse voksende Institution, der gav Mængder af Mennesker Brødet og var til Hæder og Gavn for Danmark. Han havde til fulde aftjent den Værnepligt, han i sin Ungdom unddrog sig fra. Slutningen af sit Liv tilbragte han i Lyngby. Men helt uden Beskæftigelse kunde den flittige Mand selvfølgelig ikke være. Det vilde have været en for brat Overgang. Han arbejdede i sin Have, ved sin Drejebænk og sit Tegnebrædt. Ej heller hans tekniske Snille fornægtede sig; han konstruerede en Maskine til at udprikke Frimærkeark; *H. H. Thieles* Bogtrykkeri købte den, og den viste sig mere praktisk end de hidtil benyttede engelske.

Den 3die Marts 1875 døde Baumgarten, 69 Aar gammel. Den pinnebergske Bondedrengs sælsomme Saga var endt; men hans Værk levede videre!

Burmeister savnede naturligvis Samarbejdet med Baumgarten; kun fire Aar arbejdede han alene, saa søgte han en Medarbejder, og i 1865 blev »Baumgarten & Burmeister« til »*Burmeister & Wain*«.

Den nye Mand, hvis Navn erstattede Baumgartens og endnu er knyttet til Firmanavnet, var en af Burmeisters igennem Aaringer prøvede Venner, *William Wain*, der var født i 1819 i Nærheden af Manchester. Han fik fra ganske ung Uddannelse i Maskinbyggeri i sit Fædreland og blev allerede 20 Aar gammel Mester paa en Maskinfabrik i Norwich. Derfra drog han til London, hvor han fik Ansættelse paa en anden Fa-

brik, der imidlertid gik i Stykker, og *Wain* stod nu pludselig uden Beskæftigelse.

Til alt Held opholdt den danske Marineløjtnant *N. E. Tuxen* sig netop i de Dage i Landon for at gøre Bestillinger til Marinen og for at finde en duelig Mand, der kunde gøre Tjeneste i Postvæsenets Skibe og senere knyttet til Orlogsværftet. Han forhandlede med *Wain*, og i Foraaret 1844 kom denne her til Danmark og blev Maskinmester i Postskibene. 1848 blev han Overmaskinmester i Marinen og var om Bord paa »Geyser«. Han avancerede nu rask. 1856 blev han Maskininspektør, i 1862 Underdirektør paa Orlogsværftet med Kaptajnløjtnants Rang.

Der er sagt om *Wain*, at han utrætteligt og uegenyttigt har ledet Dampkraften ind i Orlogsværftets arbejdende Liv. Det er sagt med fuld Ret. Til hans Navn er Institutioner som Holmens Maskinværksted og Snedkerværksted, det nye Smedeværksted og Jernskibsbygnings- og Panserpladeværkstederne uløseligt knyttet, og desuden var han fortjent som Konstruktor og Opfinder. Han byggede bl. a. Orlogsværftets Flydedok. Det siges, at hans Maskiner var saa sindrigt og snildt konstruerede, at der senere næsten intet har været at rette ved dem. Netop ved Udførelsen af disse Maskiner traadte Orlogsværftet og Baumgarten & Burmeister igennem *Wain* i inderligere Forbindelse med hinanden.

Da Burmeister nu i 1865 henvendte sig til *Wain* om at indtræde i hans Firma, vilde denne nødig sige sin kære Virksomhed paa Orlogsværftet Farvel, og han fik da — mærkeligt nok for Resten — Tilladelse af Marineministeriet til at forene disse to Stilling; det er et Bevis for, hvor uundværlig man ansaa ham for. Alligevel var og blev denne Dobbeltstilling uholdbar, og Enden blev ogsaa, at *Wain* fik sin Afsked; men endda anvendtes hans kloge Raad i Statens Sager i mange Tilfælde.

Fra 1865—72 bestod Burmeister & *Wain* som pri-

vat Firma, og i den Tid voksede Bedriften stærkt. Blandt de Arbejder, der da udførtes, er der et, som især lig Grad interesserer Christianshavn; man overdrog Firmaet Konstruktionen af den Knippelsbro, som først for nogle Aar siden er afløst af en ny, og den udførtes efter Wains Tegning.

Blandt andre Arbejder, der vakte særlig Opmærksomhed, kan nævnes den Dykkerklokke, Wain ligeledes konstruerede og anvendte ved Broens Bygning. Den 1. Juli 1896 stod Broen færdig, som det var lovet i Kontrakten.

Ogsaa ud over Københavns, ja, over Danmarks Grænser strakte Firmaets Virke sig. Broen over Guldborgsund, Dampmaskinerne paa Silkeborg Papirfabrik, paa Marineværftet i Karlskrona og Søkadetakademiet i St. Petersborg har deres Hjem i Fabrikken paa Christianshavn. Og Arbejdernes Antal var, da 25-Aarsdagen for Møntergade Firmaets Stiftelse fejredes, vokset til op mod 700, og Fabrikken kunde udføre Maskiner med 1200 Hestes Kraft og Støbninger paa 80,000 Pund. Og Grundarealet var udvidet ved Nyerhvervelser, det strakte sig nu fra *Heerings* Gaard i Overgaden til Christianskirken, mod Syd og Vest satte Christianshavns Kanal Grænsen — »Gamle Laboratoriums« Grund var erhvervet fra Staten 1870 — og mod Nord »Jensens Plads«. 60,000 Kvadratalen ompændtes nu af det mægtige Foretagende.

Men endnu forestod der store Arbejder, Skibsfart og Industri var i disse gode Aar i mægtig Vækst, skulde Firmaet følge med Tiden, maatte der stærkere pekuniære Kræfter til, end Privatmænd kunde yde; »Burmeister & Wain« blev fra 1872 et Aktieselskab; Firmaet havde fulgt Udviklingen. Det var *Aktieselskabernes* og *Tietgens* Decennium; fra 1. Januar 1872 var de to tidligere Arbejdschefer Direktører.

Til det nye Aktieselskabs Ledelse knyttedes en Mængde af Tidens største Pengehavne som *Holm-*

blad, le Maire, Puggaard, Broberg og M. Levy, senere Meldahl, A. P. Hansen, Adolph og G. A. Hagemann.

Og som nye Tider skaber nye Maal, gik det ogsaa her. Udvidelser fulgte paa, snart afspærredes Gaderne Overgade og Wildersgade helt i den ene Ende for at give Plads, og det store Skibsbygningsværft paa Refshaleøen skabtes, først med to Beddinger, senere tre, der anlagdes Tørdok og meget andet. Ved disse Afspærringer af Gader led Frekvensen paa Christianshavn et uopretteligt Knæk, idet man nu kun ad en meget stor Omvej kan komme fra en Side til en anden. Og som Tiderne skiftede, vekslede ogsaa Mændene. Den 1ste Maj 1882 endte Etatsraad Wain sit virksomme Liv. Tietgen mindedes det alvorlige Tab, Selskabet havde lidt, ved at skildre ham som en elskværdig Personlighed, der var i Besiddelse af en overlegen Genialitet.

Hans Afløser blev Skotten *David Halley*, der kom fra Glasgow. Under hans Ledelse var det, at de store Leverancer til Rusland indtraf, først Kanonbaaden »Mandjur«, senere Kejserskibet »Standard«, og man udvidede Fabrikationen ogsaa til *Centrifuger*, der er blevet verdensberømte.

I 1890 følte *Burmeister* sig træt. Om ham sagde Tietgen: »Etatsraad Burmeister repræsenterer i sin Person den danske Industri, dens Begyndelse under de beskedneste Former, dens Opkomst og dens Udvikling under større Forhold, indtil den nu er naaet paa samme Højdepunkt som Udlandets bedste. Han har været Kontinuiteten i denne Forretning, og naar han har holdt sig selv mere i Skyggen, har det været et frivilligt Offer i Forretningens Interesse og hverken Mangel paa Foretagelsesaaend eller paa Betingelser for at kunne hævde den faste Plads«. Den 11. December 1898 døde Burmeister, allerede i 1895 var Direktør *Halley* bukket under for Overanstrengelse. Det saa da sort ud en Tid for Selskabet. I de seneste Aar havde man ikke ret fulgt med Tiden, Udlandets Konkur-

rence blev generende, og det var egentlig kun *Tietgens* mægtige Personlighed, der holdt sammen paa det hele. Snart faldt ogsaa han fra; — ikke ret lang Tid efter hærgede en voldsom Ildløs Refshaleøen, netop som man var i Gang med Russerarbejderne. Det saa et Øjeblik ud, som om den store Bedrift gik sin Undergang i Møde; men da man var mest i Bekneb for Mænd, viste det sig dog, at Danmark havde saadanne, der var stærke nok til at løfte Fædrenes Arv. Det blev Direktør *G. A. Hagemann*, der atter bragte Arbejdet paa ret Køl og fik Værft og Værksteder omordnet efter moderne Krav, og som uvurderlig Støtte i dette kolossale Arbejde havde han den tidligere Direktør for Orlogsværftet, Kommandør *K. C. Nielsen*. Men denne sidste Fase af Udviklingen ligger for nær paa vor Tid til endnu at tilhøre Historien. Nærmere ved at blive historisk er derimod den sidste Periode under Etatsraad *Martin Dessaus* og *Ivar Knudsens* Ledelse, hvor denne sidstes epokegørende Opfindelse med Dieselmotorens Anbringelse i Skibe atter har gjort Værftet verdensberømt.

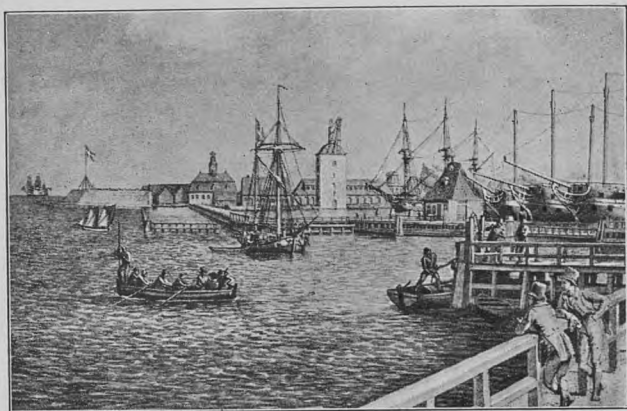
Vi har dvælet længe og med særlig Forkærlighed ved dette Afsnit af Christianshavns Udvikling, fordi det giver os det bedste Bevis for, at vort Lands og vor Bys Historie ikke alene skrives med Sværd og med Blod. Falder end Ufredstidens voldsomme og paa kortere Tidsrum sammentrængte Begivenheder først og mest i Øjnene, maa vi huske, at Uregelmæssigheder som Krig kun er Afbrydelser af Udviklingen, der standser eller ændrer Historiens Gang. Den rette og i dybest Forstand betydningsfulde Gerning, den afgørende Kamp i et Samfunds Fremadskriden, udføres ikke paa Slagmarken men i det daglige Livs stille og energiske Syslen med de Opgaver, der skaber vort Lands Kultur.

Meget faa Bedrifter giver et bedre Spejlbillede af Udviklingen igennem forrige Aarhundrede end den, der betegnes af Navnene Baumgarten-Burmeister

Wain. Det er Gangen fra Baghuset paa Købmagergade til Storindustriens mægtige Etablissementer paa Christianshavn, fra den stræbsomme, geniale Haandværkers Arbejde til Dampen og Elektriciteten, fra den enkelte Mands beskedne Markstykke til Aktieselskabets Millioner, dem, der ganske vist er tjent af »Haandens Arbejdere«, men som dog i første Instans skyldes »Aandens« Snille og Forudseenhed.

Og hvilken Mængde af forskellige Livsvilkaar har her ikke ligget imellem, fra det patriarkalske Forhold mellem Mester og Svend til den moderne Kamp om Ligestilling af Arbejdsgiver og Arbejder!

Til Ære for de Mænd, der bar Arbejdet frem netop i den Periode, hvor Forvandlingen skete med rivende Hast — *Baumgarten, Burmeister, Wain og Tielgen* — skal det da sluttelig siges, at var der noget Sted, hvor Arbejdernes Kaar og Krav holdtes i Ære, hvor Humaniteten ikke sattes til Side for alle egoistiske Hensyn i det store Konkurrencens Væddeløb, var det paa det Værft, hvor Hamrene endnu den Dag i Dag banker om Kap med Livets Pulsslag, derfor bærer Christianshavns Historie med Stolthed disse Mænds straalende Navne paa sine Blade!

Havnen først i Tyverne.

OTTENDE AFSNIT

DET lukkede Land paa Christianshavn — *Orlogsværftet* — kender de fleste Københavnerne kun paa Afstand, naar de har set over mod den gamle, morsomme Mastekran eller det fornemme Taarn paa den gamle Nyholms Vagt fra Langelinie. De har hvert Aar set Træerne grønnes mod den blaa Himmel, de har set den nye Marine-Kaserne tegne sig kridhvid i Solen og glædet sig ved dens festlige røde Tegltag; men at komme derover var ikke Hvermands Sag. Der vaages skrappt over, at den, der vil betræde Marinens hellige Enemærker, Flaadens Leje og dens Værksteder, kommer der i lovligt Ærinde, hvilket — maa han opgive til den aarvaagne Vagt ved de tre Indgange, før der lades ham Adgang.

Det sker med fuld Føje, at man vaager saa strængt over dette Sted; thi enhver Marine ejer sine Hemmeligheder, som den ikke kan staa sig ved, at nogen faar at kende, og der findes ikke i det ganske Land nogen enkelt Mand, der kender dem alle.

Den danske Marine har altid været Nationens Kælebarn, der har staaet et romantisk Skær over vore Forestillinger om den. Der findes heller ikke noget saa frisk og kønt som en solbrændt dansk Matros, en fiks lille Kadet eller en dansk Søofficer i Gala med blaa Kjole, røde Opslag og gyldne Epauletter. Det er et stolt Syn at se et af vore desværre altfor faa Panserskibe staa Sundet ud, og det risler igennem en, naar man paa en Sejlads møder en af de raske smaa Torpedobaade, der med sydende Skum om Boven farer af Sted gennem Bølgerne, der næsten helt kan gemme dem. Det er saa ægte dansk, det hele, at Hjertet hopper i Livet paa en af Glæde, naar man møder det.

Og som den danske Marine — Flaaden, Officeerne og »Mændene« regnes til vort Nationaleje, som vi glæder os ved at se det danske Orlogs-Splitflag udfolde sig kildent for Vinden, — saaledes har vi ogsaa i den ærbødige Afstand, hvorfra vi kender vor Flaades Hjem, en egen *dansk* Fornemmelse i vore Forestillinger om Orlogsværftet. Er det de lysegrønne Træer, er det de morsomme Bygninger derovre, er det Skibene eller Solen, som forgylder det hele, lige fra den staar op, til den forsvinder bag Langelinies Pavillon, eller er det blot den hjemlige Fornemmelse af Bølgerne og alt det, der hører dem til, som skaber denne Følelse? Det er ikke let at sige; men vist er det, at det er meget faa Københavnerne, som ikke har haft denne romantiske Forestilling i sig, naar han kastede Blikket over til Værftet, som vi nu skal se lidt nøjere paa, idet vi uden at krænke nogen Diskretionspligt overskrider dets hellige Enemærker.

Der findes tre Veje, ad hvilke man kan betræde Orlogsværftet. Vi kan tage med Rofærgen: — »Lynet« kalder de vittige Gutter den paa Grund af dens usædvanlige Langsomhed, — fra Toldboden over til Bommens Vagt, eller med Motorfærgen fra St. Annæ

Plads gennem Hønseløbet til Arsenaløen eller endelig ad den landfaste Adgang fra Christianshavn.

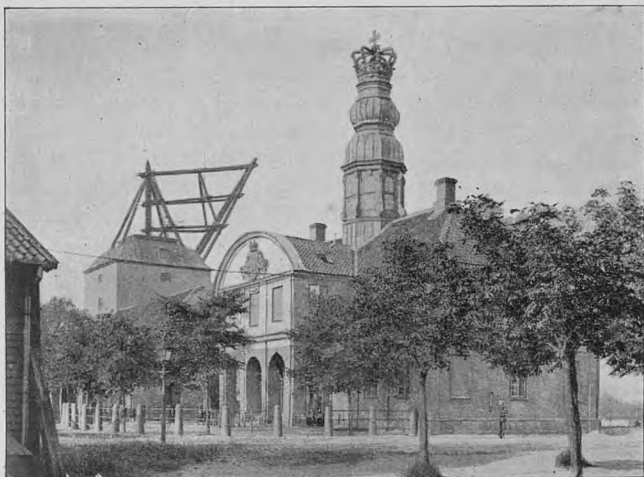
Vi maa da vælge en af Vejene, og da Oversigten bliver bedst fra Toldbodvejen, vælger vi denne. Men vi maa da allerførst kaste et Blik paa Orlogsværftets Geografi, idet vi gør opmærksom paa, at det bestaar af fem Smaaøer: *Nyholm*, *Frederiksholm*, *Dokø*, *Arsenaløen* og — tidligere — *Christiansholm*.

Nyholm anlagdes omkring 1680, og det er den ældste af samtlige Holme. Stedet var allerede i Forvejen blevet benyttet af en Del Skibe, som vilde udkaste deres Ballast, hvorfor det var afmærket ved to høje Pæle med Hænder ovenpaa; senere førtes Natrenovationen derud, saa der maa have været grundt; nu blev der sænket et Par ubrugelige Fartøjer her ned, og Paafyldningen gik saa rask; at Vagten, der tidligere havde haft Udkig og Ophold om Bord paa Skibene, i 1685 kunde drages i Land. En Del af Skibsbyggeriet blev nu henlagt her til, og det første Orlogsskib, der byggedes her, var det navnkundige »Dannebrog«, der løb af Stabelen 1692, og hvormed *Iver Hvitfeld* sprang i Luften i Køgebugt d. 4. Oktober 1710. — Da Voldene og *Nyholm* var færdige, blev der slaaet en Medaille til Minde derom.

Her foregik længe det store Skibsbyggeri, og i Tidernes Løb undergik *Nyholm* en Del Forandringer; og i Christian den Sjettes Dage anlagdes her det i hine Tidens Øjne »formidable« Batteri Sixtus, ligesom den smukke Hovedvagt, hvis Spir afsluttes med den bekendte Kongekrone, opførtes, og foran den byggede Frederik d. Femte den morsomme Mastekran, der den Dag i Dag staar saa smukt i Byens Profil, og som man altid fejlagtig ser benævnt Christian d. IV's Mastekran. Indtil 1870-erne var der 2 Mastekraner.

Frederiksholm ligger Syd for *Nyholm* og er ligesom de følgende opstaaet i Begyndelsen af det attende Aarhundrede. Vest derfor ligger en tredie, mindre Holm, *Dokø* eller Ankerø, hvor man i 1854—58 byggede den

murede Dok, Vest for denne følger *Arsenalø* og endelig *Christiansholm*, hvor oprindelig i 1695 Kaptajn *Johan Georg Motzmann* fik Lov at anlægge en Kølhalingsplads. Han manglede imidlertid Penge, saa at Regeringen i 1714 maatte købe Grunden og her indrettede et Krigshospital, indtil Pladsen endelig fuld-

Hovedvagten paa Orlogsværftet.

førtes under *Christian den Sjette* og fik Navnet *Christiansholm*.

Paa selve Pladsen anlagdes tillige Hærens og Søetatens Laboratorium paa det Sted, der endnu kaldes »Gamle Laboratorium« og er gaaet ind under *Burmeister & Wains Eje*. Dette Laboratorium var egentlig et Krudtværk, der tit forvoldte Vanskeligheder. En Gang sprang det i Luften, da »Guds Vejr og Tordenslag« ramte det, en anden Gang lagde en »Vaadeild« det øde med saa stor Tummel og Allarm, at »Vinduer og Tage i Huse, der laa langt derfra, sprunget udi

mange tusende Stykker og blev ganske udi Grund bedærvete«. Senere solgte Staten mærkelig nok Christiansholm til privat Eje til Christiansholms Fabrikker.

Naar man i gamle Dage sejlede med »Lynet« over Bomløbet, saa man til højre langs Hønsbroen en Del gamle Orlogsmænd af den forud saa kendte Type, der »viste Fjenden, hvor stolt de bar de egeplankede Bryster.« Det var »Sjælland« og »Jylland«, der blev brugt som Vagt- og Kaserneskibe; for nogle Aar siden forsvandt de for at afløses af den for øvrigt smukke Marinekaserne, hvis store Komplex sikkert byder de Værnepligtige ganske anderledes bekvemme Opholdsteder end de gamle Vagtskibe, der heller ikke kan være sunde; men der har dog knyttet sig mange fornøjelige Minder fra Opholdet paa disse to historiske Skuder for »Mændene«, der var inde i Kongens Klæder, og mange civile husker ogsaa med vemodblandet Glæde lystige Aftener i Officersmesserne hos de vagthavende Officerer.

Men de gamle Skibe ved Hønsbroen havde i de sidste Aar mistet deres Rejsning, de laa med Undtagelse af »Sjælland« tildækkede med grimme Tage og tog Udsigten fra Langelinie væk. Fregatten »Jylland«, der bl. a. var kendt fra den navnkundige Af-fære ved Helgoland, var allerede trukket bort for at sælges — ret smagløst — til Tyskere til Ophugning, da en Kreds af fædrelandssindede Mennesker erhvervede det tilbage, det blev sat i Stand og benyttedes i nogle Aar som svømmende Udstillingslokale rundt om i vore Provinshavne, derpaa købte Godsejer Schou til Palsgaard det; men i Foraaret 1919 gik der Ild i det i Aalborg Havn, og det er paa det Tidspunkt, hvor disse Linier skrives, usikkert, om det kan lykkes igen at gøre det i Stand.

Naar vi efter at være kommet over Bomløbet har passeret Vagten indenfor Laagen midt paa Broen, er

vi paa Orlogsværftets Grund, vi er under militær Disciplin, og vi maa ikke have Tændstikker i Lommen, endsige Ild paa vore Cigarer. Vi drejer til venstre og passerer Vagten, som forlanger at vide, hvad vi vil, og vi maa skrive vort Navn i en Bog.

Vi gaar saa hen over Flydebroen over »Nyt Løb«, og vi staar snart atter paa fast Grund paa »Elefanten«, som har arvet sit Navn af sin Bærer, idet et gammelt Linieskib af dette Navn her sænkedes paa Grund for at danne Underlaget for Øen. Vi vandrer paa ny over en Bro og befinder os nu overfor den gamle — tidligere omtalte Nyholms Vagt, er altsaa paa Nyholm, det ældste Stykke Orlogsværft, vi ejer, og her staar vi ogsaa ved den gamle Mastekran.

Til venstre for os ligger Batteriet Sixtus, der skylder sin Fader, *Christian den Sjette*, sit Navn; gaar vi der op, befinder vi os snart paa *Flagbastionen*, maaske det skønneste Sted paa hele det skønne Orlogsværft, sikkert et af de frieste og friskeste Udsigtspunkter i hele København, hvor vi har vid Udsigt over Øresund og ind til vor kære By, Staden med de skønne Taarne. Sejlere krydser uafladeligt ud og ind, livlige smaa Motorfærger stønner af Sted mellem tungtlastede Transportdampere og letbyggede Passagerbaade. Den store Verden derude sender os Bud paa Bud, dens Flag vajer fra Skibene i Alverdens Farver, men friest og skønnest smælder dog Dannebrog over vore Hoveder, det Flag, der hejses, naar Sol staar op, og stryges, hver Gang dens sidste Straaler slukner ovre bag Kastelsvoldens Træer.

Vi befinder os i umiddelbar Nærhed af Sixtus' to Rækker Kanoner, der peger mod Yderhavnen og mod Kongedybet, det minderige Vand, hvor vore Fædre blødte for vor By. Et Minde herom finder vi ogsaa. En simpel Sten, hugget som en afbrudt Skibsmast; den bærer den snurrige, snirklede Inskription i Datedens Sprog:

»Afkraftet
 paa lange Sygeleye,
 opflammet
 ved et Blik af
 Danmarks Frederik,
 med Fyrstens Bifalds Raad
 indviet
 foer J. C. Schrödersee
 fra dette Sted
 bekjendt med Krigers Død,
 den skønneste
 for eget Fædreland
 imøde.«

Dette Mindesmærke har stenfæstet en dansk Helts Bedrift. Den 2. April 1801 stod Kronprins *Frederik* her med sin Stab og fulgte Slagets Gang. Saa kom der Bud fra Slagpladsen, at Blokskibet »Indfødsretten« havde mistet alle sine Officerer. Kronprinsen var i Forlegenhed. Han havde jo ikke flere at sende. Men Generaladjudanten, Kaptajn *Schrödersee*, der længe havde været syg, og som nylig havde faaet sin Afsked paa Grund af Svagelighed, men gjorde Landtjeneste i Farens Stund, traadte nu frem og bad om Kronprinsens Tilladelse til at overtage Kommandoen paa »Indfødsretten«. Den blev givet, Kaptajnen ilede til Kamppladsen, men naaede ikke indenbords paa »Indfødsretten«; paa Falderebet ramte en Kugle ham, og Skibet savnede stadig en Chef. Om denne djærve Daad minder den splintrede Stenmast Efterslægten.

Gid lige saa handledygtige Mand havde staaet ved Kronprinsens Side, da *Nelsons* Parlamentær gik i Land, saa havde Kongedybets Bølger nu sunget en Mindesang ikke blot om de Danskes Daad, men ogsaa om deres Sejr.

Gaar vi nu videre, træffer vi Orlogsværftets smukke nye Kaserne, som har afløst Vagtskibet som Hjemsted for det værnepligtige Mandskab, naar det ikke færdes paa de vaade Veje. Den kan rumme 400 Mand i Fredstid, men kommer Ufreden, kan den skaffe

Plads til det dobbelte Antal. Vi passerer derpaa de tre Beddinger, der har været den første Vugge for de stolte Skibe, der i de sidste Aarhundreder er udgaaet fra vort kongelige Værft.

Ved Synet af disse Beddinger kommer man uvilkaarlig til at tænke paa, hvor festlig en Stabelafløbning i gamle Dage kunde være. *Goldschmidt* har skildret sine Følelser ved en saadan Lejlighed, men det var de gamle Linieskibe, han talte om, vi maa derfor hellere høre, hvad en moderne Søofficer fortæller herom, og vi kan da citere, hvad Kaptajn *I. Dornonville de la Cour* har fortalt i »Illustreret Tidende«:

»Stabelafløbningerne er Orlogsværftets store Dage. Da aabner sig det lukkede Land for enhver, der har Lyst til at komme. Alle indbydes til at overvære det højtidelige Øjeblik, da et nyt dansk Orlogsskib, bygget af danske Arbejdere, undfanget af danske Mænds Snille, for første Gang skal bæres af sit eget Element. Holmens Provst holder Daabstalen, selve Majestæten staar Fadder, de sidste stoppende Støtter slaas fra, under Hurraraab og Kanonsalut glider Svaneungen først langsomt, saa hurtigere, med Saltvandssprøjtet skummende for Bougen, ud i Svanereden. Der er Glæde og Festivitas over hver en saadan Stund, der virker saa haandgribeligt ved Følelsen af, at nu føjes der et nyt Led i Kæden, der gærder vort Land. Skade kun, at de Fester skal falde saa sjældent! De Panserskibe, der er nødvendige for vort Kystforsvar, koster omkring seks Millioner Kroner. Det er mange Penge, selv om det ikke er meget sammenlignet med de Summer paa 40—50 Millioner, som Stormagtspannerskibene koster, — men da vort Marinebudget kun tillader at ofre omkring en Million Kroner om Aaret til Panserskibsbygning, opnaar vi kun at se et Panserskib løbe af Stabelen hvert sjette Aar«.

Men vi maa videre og passerer nu det store *Skibsbygningsværksted*, forbi Søminekorpsets Oplagsrum,

hvor de lange metalblanke, sølvblaa Torpedoer ligger i store Rum Side om Side, og vi staar nu ved *Maskin-graven*, hvor Broen fører over til *Frederiksholm*.

Her hamrer og dundrer det den udslagne Dag fra Maskinværksted, Kedelsmedie, Støberi og Ankermedie, en djævelsk, øredøvende Larm, og kigger vi ind, ser vi de sodede Mænd med de kraftige Arme, der er i idelig Bevægelse i de halvdunkle Rum, hvor hist og her en flammende Ild blusser højt i Vejret og belyser de mandige Skikkelser.

Men stille er der paa Frederiksholmens sydlige Del, hvor den store, grønne Eng, »Marsmarken« kaldet, er Øvelses- og Excercerplads for Mandskabet. Midt paa denne staar Orlogsværftets Mast til traadløs Telegrafi, der rejstes for nogle Aar siden, og hvorfra Bud kan sendes og Besked modtages fra alle de danske Skibe, der færdes paa Søen.

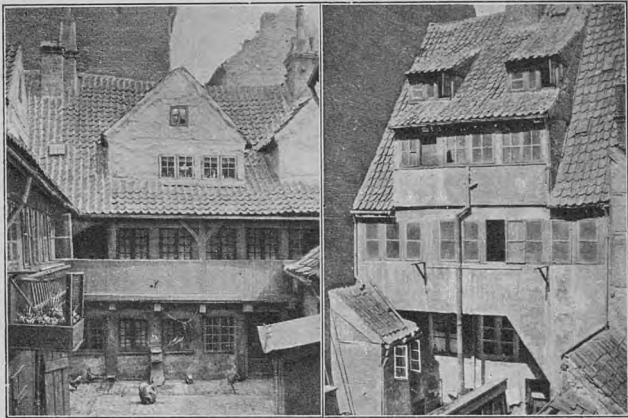
Vi befinder os nu i den store, skønne Allé, der fører ned imellem Administrationsbygningerne og Kontorerne. Foran en af Portene ser vi Marinesoldater gaa Vagt med opplantet Bajonnet; de vogter for de højtidelige Rum, hvor *Orlogsværftets Chef* residerer. Ligeoverfor ligger et af de interessanteste og smukkeste Rum paa hele Værftet, det er *Modelkamret*. Den, der en Gang har besøgt dette, glemmer det aldrig. Det er Samlingssted for de nydeligste Skibsmodeller, udførte med minutios Nøjagtighed; her findes Smaaskibe, der viser Udviklingen lige fra 1670 til Nutiden, og det mærkeligste ved det hele er, at det er en enkelt Mand, som har frembragt dem alle i sin Haand. Det er Modelmester *Dørge*, som nu er Bestyrer af Orlogsværftets Modelsnedkerværksted, og som har arbejdet sig op helt fra nedens alene i Kraft af sit Geni. Der er overhovedet ingen, der nu kan eller i Fremtiden vil kunne gøre ham hans Kunst efter; at det er Kunst, vil enhver, der har besøgt Modelkamret, straks indrømme, og dog findes hans Livs Hoved- og Mesterværk slet ikke her.

Det er nemlig den store Model til Niels Juels Flag-skib i Slaget ved Køgebugt, som beundres af alle, og som enhver nu meget let kan faa at se, da den hænger i Loftet i Holmens Kirke.

Paa Bagvæggen hænger indenfor Glas de mægtige Silkebaand, der hørte til de Dekorationer, østerrigske Officerer ved et Besøg her i København nedlagde paa Admiral Suensons Monument i Nyboder som en ridderlig Hilsen og Anerkendelse til deres tapre, sejrige Modstander ved Helgoland.

Vi passerer endnu Maskinskolen, Takkelloft, Mun-deringsdepot, en lille Tøjhusafdeling, hvorefter vi befinder os paa en Landevej, der fører os direkte til Ud-gangen mod Christianshavn ud mod Prinsessegade.

Vor Vandring paa Orlogsværftet er endt. Vi har mærket et sagte Sus af Minderne fra »de Danskes Vej til Ros og Magt«; men vi har ogsaa haft Følelsen af, at det ikke er et Museum, ikke en Kirkegaard, vi har passeret, det levende Liv rører sig kraftigt, der arbejdes med Hoved og Haand, der arbejdes for vor Fremtid og vort Vel, for vort Fædreland, og her rækker den fattigste Arbejder trofast den højeste Officer Haand.

Gamle Gaarde fra Christianshavn.

NIENDE AFSNIT.

»...Paa Christianshavn med den grønne Vold
 en skælvende Foraarsol skinner,
 paa Udsigten ud over Kalvebodstrand,
 paa alle Barndommens Minder.

Paa Knippels- og Lange- og Snurrebro,
 paa alle de Folk, som gaar der,
 paa »Jødens Bule« — som man rev ned —
 og paa Børnehuset, som staar der.

Halvt hollandsk lever den lille By
 — fra Storstaden skilt ved en Strøm,
 saa bred, som Langebroen er lang,
 sit Liv i en Fortids Drøm.

Patricier-Husene drømmende staar —
 ja, *dengang* var Pladserne fulde
 af vimplede Skuder med himmelhøj Rig,
 som rúndt om Jordkloden skulde;

men Smaamanden, han, som i Kælderen bor,
 hvor sjældent en Solstribе skinner,
 han tærer med særlig Trofasthed paa
 de gamle og kære Minder —«

sang *Holger Drachmann* i Foraaret 1899, da han helt ovre i New-York længtes hjem til Danmark.

Ordene og den Tanke, de rummer, er smukke, og som det er gaaet Digteren, er det sikkert gaaet mange, der har levet en Del af deres Tid paa Christianshavn. Allerede det Ord, *Drachmann* nævner: »Jødens Bule« bringer Erindringens Smil frem paa vore Læber. Noget rædselsfuldere skulde man have svært ved at tænke sig. Huset laa i Søndervoldstræde og tilhørte en Jøde, der hed *Perlstein*. Adgangen til dens første Sal var fra Gaarden, men ikke ad nogen Trappe, derimod ad fastsømmede Stiger. At det har kunnet være Bolig for levende Mennesker med Børn i en Tid, der ligger saa nær op ad vor, er ubegribeligt.

Man husker ogsaa den hyggelige Lille Mølle paa Christianshavns Vold. Hvor har vi iøvrigt gjort Uret ved at berøve vor gamle By de mange Møller paa Voldene, der dog bevarede det frie, landskabelige Præg.

Og Bomhuset derude, hvor Borgerne, naar de kom fra Øvelser paa Fælleden, gik ind og stillede deres Tørst, hvor var det ikke i mange Henseender et ejendommeligt Billede, som Christianshavn er blevet fattigere. Dets sidste Ejer hed *Chr. Fischer*; men det er længe inden hans Tid omtalt i Litteraturen i *Carl Bernhards* »Dagvognen«, og i *Ch. Kjerulfs* morsomme Komædie, »Madammernes Jens«, der gik paa Casino, foregaar en hel Akt der.

I Bomhusets Beværtning, hvor de mest forskelligartede Mennesker mødtes, *Holger Drachmann* med Kulleperen, Grossereren med Sjøveren, fik man en udmærket gammel Rom, som udskændedes direkte fra Tønder til en meget billig Pris af Fischers Faktotum, den gamle, alt andet end sympatetisk udseende *Bekker*.

I Fischers inderste Stue, Stadsestuen, hvor han selv residerede, lagde man særlig Mærke til den vældige Sofa, hvis to Arme tillige tjente ham til Skrivepult,

idet de var til at slaa ned, saa at de dannede et Bord.

Og Reberbanerne derude langs Volden, hvor var de hyggelige og maleriske, — og Amagergade, der jo ikke er hygiejnisk, fordi den endnu den Dag i Dag ikke har Kloaker men store dybe Rendestene, der dækkes af de gammeldags Rendestensbrætter, hvorpaa

Bomhuset ved Langebro.

i sin Tid den gamle Tømmermester *H. Kayser* tjente sin Formue, nogle af de rigtige Eventyrbrætter, hvorunder den standhaftige Tinsoldat sejlede i sin Papirbaad.

Endnu ligger ved Voldens Fod den gamle Akcisebod, det sidste Minde om Amagerport, paa hvis Plads der jo nu er et Gab; det havde saa vist ikke gjort Trafikken synderligt, om man havde bevaret den!

Saa er der »Skibet« paa Hjørnet af Torvegade og Amagergade; der var *Bodenhoffs* Plads, hvor de mange

Penge blev tjent, ak, det er altsammen borte, derimod har man skaanet det morsomme og kønne lille Hus paa Wilders Plads ved Indgangen til Bødker *Jacobsens* landskendte Forretning.

Men endnu er der en hel stor Kreds Venner, Christianshavn aldrig vil miste, saa længe de lever; det er alle de mange raske Drengene, der gik i Skole i Borgerdydsskolen i Wildersgade 5; ja Bygningen ligger der jo endnu, og der er Skole i den, endda en udmærket god Skole: den *Classenske Legatskole* for Underofficersbørn; men hvor maa det have gjort Borgerdydsdrene ondt, da man flyttede deres gamle Hjem bort fra Christianshavn i 1892 for at smide det ud i et kedeligt og fremmed Kvarter i en stilløs Bygning uden nævneværdig Legeplads — alle raske Drenge Paradis — i Helgolandsgade! Det hævrer sig at bryde med Traditionerne for en Skole, og det er umuligt uden paa Papiret at flytte Minderne med, selv om de rummer saa store Navne som *Niels Bygom Krarup*, *Martin Hammerich*, *Johannes Helms*, *Cleophas Svenningsen*, *Sophus Bauditz* og mange, mange flere, som kun de rigtige »Borgerdydere« kan nævne, tale om og glædes ved at huske!

Du gamle By med de smalle Gader, du hyggelige Hjem med de smaa Huse og de røde Tage, rejst ved Kong *Christians* Kongebud som Værn og Værge for Axels Stad, vokset op af Havet ligger du der i Slud og Sol, med grønnende Træer, med glitrende Vand, dækket af Sne og vasket af Regn som en trofast Vagt om Mindernes Skat, som et skærmende Læ for Borgerdaad og Borgersnille. Lyse Dage har du set, haarde Tider har du kendt, Ufred og Ild har hærget dig, men du holdt fast ved dit Præg, du ligner endnu din Hersker og Skaber i din brede Danskhed, din Flid og din

Djærvhed. Som han var paa Færde tidlig og silde til Gavn for sit Land, saaledes skabtes og voksede ogsaa Livet indenfor dine Mure, aldrig kendte du den dor-ske Ro, altid fremad og fremad gennem Modgang og Strid har du dog værnet dit Hjem, de tusende Men-neskeboliger, og du har holdt fast ved dit Ydre; du har ikke kastet din gamle kongelige Dragt for ny-modens Flitter og Stads. Hold fast ved alt det af den, der duer, sælg det ikke for Guld. Voks dig stor og stærk til Siderne, men bevar dit gamle Hjerte frisk og ungt, som det var i Kong Christians Dage. Riv intet ned af det, der hviler paa Mindets Grund, byg paa den, og du staar fast gennem Tiderne. Lær dine Sønner at ære og agte det gamle, fortæl dem Eventyr fra svunden Tid, og de vil elske dig og dem.

Her lægger vi en Mindernes Krans for din Fod, be-var den frisk, ryk kun de Blade ud, der visner, og føj nye til, saa Kransen bliver evig grøn; saa er du det Værn og Væрге for Axels Stad i Fredens og Fli-dens Dage, Kong Christians Kongstanke har villet!

NØRREBRO

Nørreport set fra Glaciet.

I.

INDLEDNING

HVOR lille København var, da *Henrik Hertz* i 1836 skrev sit klassiske Skuespil: »Sparekassen«, faar man et levende Begreb om af nogle faa Replikker deri. *Antonie* vil gerne bruge noget af Arven efter den »aldrende Pensionist« *Sørensen* til at leje Værelser »udenfor Porten« til næste Sommer; hun mener ogsaa, at det vil være heldigt, at man anskaffer en ny Hat til Mutter, da den gamle blaa er vendt og farvet op tre Gange, og Skildvagten, naar Familien drager ud ad Vesterport om Søndagen, vender sig og ser paa den. At Fatter ikke gider gaa med ud »paa Landet« eller rettere sagt »uden Ports«, som man da sagde, fordi han foretrak at tage sig sin Motion ved at spille Kegler i Store Kongensgade, er atter et Billede, der drager Linierne op for Byens rent ud provinsielle

Dagligliv. Alle kender hinanden lige til Sengklæderne, som man soledede paa Gaden, og det hed sig jo, at *Frederik den Sjette* var mest tryg, naar Nøglerne til Byens Porte var bragt op paa Amalienborg, og saa var ogsaa Byens Borgere sikre paa, at *Fæstningen København* var rolig; under Kongens Hovedpude laa Nøglerne, og han alene vidste, hvorledes de skulde drejes om.

En eneste Undtagelse var der dog: Nørreport var altid aaben; naar *Rahbeks* Venner eller han selv kom for sent til at slippe ind ad Vesterport, maatte de gaa den lange Vej omkring ad Nørre, — men den var heldigvis ogsaa baade vogtet og værnet af Borgervæbning og Toldvæsen, Akcisebod og Glacis, saa at der intet kunde ske, selv om Fjenden kom til Landet.

Men Nørreport var Byens største og skønneste; den gav Anledning for Digterne til Besyngelse; *Overskou* skriver i 1830 en hel Vaudeville »Nørreports Vagt St. Hansaften«; Underofficeren synger her, at Vagten

»vogter paa hver lystig Fætter
og tillader ej, at Splid
Byen af dens Søvn saa blid
vækker op ved Nattetid,
i Vagten sætter
enhver, der trætter.«

Men alligevel staar Porten frit oplukket »i Nat, St. Hans Nat«, og der sker da ogsaa de uhyggeligste Forviklinger, fordi den sædvanlige Kontrol mangler. Ægte-
manden drager uset ud for at møde sin Elskerinde; hans Kone og Datter vil ogsaa paa Eventyr til Kirsten Pils Kilde, og den tjenstgørende Soldat maa med Graad se sin Elskede, Tjenestepigen Trine, tage til Skovs og dér i Nattens Løb »fradanse sig sin Ære«.

Vi genfinder Nørreport som Udgangspunkt fra Byen den Dag, da Fodgarden gør Oprør mod *Struensee* Juleaften 1771; da sidder Kaptajn *Schiöning*, hvis Memoirer ligger utrykte paa Universitetsbiblioteket, i sit Logis paa Kultorvet og ser, hvorledes Gardens oprørske Udsendinge for at slippe ud til Frederiksberg

Slot og overbringe Kongen deres Klage søger Nørreport, som man ikke endnu helt har naaet at spærre; de springer over Bommen og naar deres Maal. Matroserne, der vil klage, vælger samme Vej; og endelig har vi i *H. P. Holsts*: »Den lille Hornblæser« et frisk og frejdigt Billede af Drengens Afsked med Byen

paa Volden over Nørreport. —
I Linie opmarcheret
staar næste Dag et Jægerkorps
vel pudset og armeret.«

Hvor kønt der var paa Nørrevold over Porten, siges i de kun faa Ord om, hvorledes Morgensolen skinner paa de grønne Træer og paa de danske Drengene i den grønne Jægeruniform. Men vi føler det maaske langt varmere og inderligere, naar vi en Aften i April følger *Poul Martin Møller* derop; han ser Jomfruerne sole sig dér, han ser Høkeren gaa dér med sin sølvbeslagne Merskumspibe. Violerne piper saa smaat frem paa Voldskrænten, og den altid forelskede Digter kan føle sit Hjerte paa Vesten og mærker, at det er tungt, at han skal gaa hjem alene, naar den yndige Strøm af skønne, unge Kvinder søger ad Hjemmet til for ikke at forkøle sig i Aftensvalen.

Den unge *Adam Oehlenschläger* vandrede ogsaa med bankende Hjerte imod *Christiane Hegers* Bolig paa Nørregade sin »Sværmetur« den 17. Juli 1800; han saa hende ikke ved Vinduet, som han havde ventet, og saa gik han tilbage ad Volden, hvor han Aftenen i Forvejen havde vandret med hende i »usigelig himmelsk Lyksalighed og Henrykkelse«! Mismodig var han, fordi han ikke engang ved at kaste et Blik ned fra Volden i hendes Have kunde stille sit Savn. Men efter en lang Vandring uden Maal gennem Byen ender han alligevel igen paa Volden, hvor de stod engang, tavse, Favn imod Favn, alting tav, ingen Lyd hørtes uden deres Kærlighedssuk.

Ogsaa *Emil Aarestrup* sender i et ret ukendt Digt:

»Københavnske Minder« de gamle Volde med deres Tilbehør et taknemligt Nik, naar han begynder i følgende Optakt:

»O, I grønne Bastioner,
hvor den unge Martsviol
stod ved Siden af Kanoner
i den friske Morgensol«

og hans Blik iler fra Volden baade indad mod:

»de matbelyste Hjørner
hvor min uerfarne Sjæl
mangen Skønhed under Kysen
kigged ved en Lygtepæl«

og udad:

»Nørrefælled, hvor du ryster,
Sælgekoner staar for Skud;
stort i Holger Danskes Brillen
tog sig Kongens Livkorps ud.

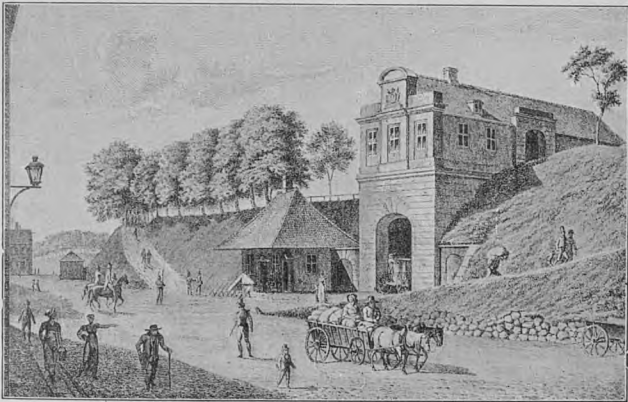
Prægtig steg min hvide Drage,
højt mod Blæsten stod den fast,«

og han mindes

Janitscharmusk ved Vagten!
Ak, som denne Amme her
tysser paa sin Glut med Ranglen,
støjed du for Folket der.«

Ogsaa i urolige Tider, hvor *Frederik den Sjettes* Janitscharmusk ikke har den samme dyssende Virkning som i *Aarestrups* Barndom, kan vi se afvekslende Billeder fra den gamle Vold, næsten altid begyndende fra Nørreport. *Overskou* mindes de bevægede Dage i 1807, da Volden var bedækket med en uhyre Menneskevrimmel. Vægterne havde deres gule Kobbel om Livet eller spadserede i Vægterkjolen med Kone og Børn; Borgerskabet, som Borgervæbningen kaldtes, gik i et eller andet Stykke af Uniformen eller med den opkrampede Militærhat til den sædvanlige

Dragt; Studenterne i korte, mørkeblaa Trøjer med hvide Lidser eller i sorte Kjoler med en paaheftet rød Krave; langs Brystværnene stod Infanteri, og i Bastionerne laa Artilleristerne lejrede om Kanonerne, medens den saakaldte »anden Afdeling« i smaa Troppe exercerede nedenfor ved Møllebygningerne og dannede det besynderligste Karikaturmaleri, da disse sammenrapsede Femtenrigsdalerkarle, som de betitledes, fordi de fik 15 Daler paa Haanden, kun havde

Nørreport indenfor Volden.

Armatuur, men ingen Mundering. Deres Klæder havde forskelligste Farver og Snit; nogle havde Trøjer, andre Frakker, enkelte endda ingen af Delene, men gik i Vest og Skjortearmer, nogle bar korte, andre lange Bukser, og dette gav dem i Forening med den kejtede Eksercits et højst løjerligt Udseende. Stabsofficerer, Herregaardsskytter og sjællandske Ryttere som Ordonnanser galoperede under Skrigen og Skraalen til Stimmelen, som overalt spærrede Vejen, frem og tilbage forbi hverandre; i en aaben Vogn kørte den gamle Biskop *Balle* med det alvorlige, store Ansigt under den store Paryk, uden Hat paa, fra den ene

Flok til den anden, for at holde Trøste- og Opmuntringstaler, som kun faa brød sig om at høre paa.

Paa mange Steder havde hele Kompagnier stillet Geværerne i Pyramider og laa gruppevis omkring Brødkoner og Brændevinssælgersker, medens Kammerater fra andre Vaabenarter halvberusede spankede, syngende og støjende, Arm i Arm, om iblandt dem. Og udenom og imellem de bevæbnede med deres i Solen blinkende Vaaben myldrede det af Mænd, Fruentimmer og Børn, som dels besøgte deres Venner og beslægtede, dels begabede dette til alle Kanter udbredte nye og overordentlige Røre.

Fra Rosenborg bevægede Mængden sig ud mod Toldboden; man kunde fra de dækkede Bastioner her følge en fire Timers heftig Kamp, da danske Kanonbaade forsøgte at faa Bugt med et af Englænderne nyanlagt Batteri ved Svanemøllen; saa stirrede man pludselig paa den engelske Flaades Masteskov, der tonede frem i det fjerne; alt blev stille, til Bombardementet faa Dage efter tordnede sin Død over de sorgløse Københavnerne derinde paa Volden fra Nørreport til Øster. Saa lidt var vi forberedt — den Gang!

— Under Belejringen af Svenskerne i 1658—59 var Nørrevold ikke den mest udsatte Del; det var ogsaa derfor, at vi til Nørrevold kan henføre Hovedscenen fra den bevægede Juleaften 1658, da Borgerne midt under Julenadveren kaldtes til Volds, men det senere viste sig at være blind Allarm, saa at Kvinderne kunde bringe deres Ægtemænd Maden derop, saaledes som vi kender Beskrivelsen fra *Vallensbæk*:

»Paa Volden ædis Aftensmad
paa Juleaften, o, hvor glad.
Med fuld godt Mod, med Øl og Vin
enhver der drikker Skaalen sin«;

men da alle var draget hjem i den iskolde Vinternat, var dette Sted ogsaa det, hvor Vagtblussene holdtes mindst ved Lige, og derfor kunde det hælde, at man

ikke observerede, at en stakkels, fattig Student, der stod dør trofast i sin tyndslidte Kjole, fræs ihjel og først blev fundet den næste Morgen.

Men fra den værnende Volds Alvor spreder der sig ogsaa i Fredstid et hyggende og for Byen smykkende Skær, fordi det er Indbyggernes naturlige Spadsere-sted, der ikke altid er lige artigt; *Tode* ivrer jo imod de unge Piger, der iklædt »Spindelvæv« og intet for

Udsigt til Nørrebro.

Resten flaner paa Volden efter Solnedgang og paa- drager sig Forkølelser og andre langt ubehageligere Følger saavel for Legeme som Sjæl. *Anders Tikøb* maa jo absolut under sit Besøg her i Byen et Svip derop.

Omkring Nørrevold samler især Minderne fra Nørre- port sig, naar man tænker paa hine stolte Tider, da Borgervæbningen fra sine Fælleddure rykkede ud og ind under den ganske Bys Deltagelse og Ledsagelse. Og det Navn, hvortil man paa Grund af *Klæstrups* fornøjelige Billede deraf mest fæster Erindringen, er Mandens, der bred og stolt red i Spidsen, Grosserer

og Oberst i Borgerne *Johan Gerhard Frederik Garbrecht*. Han var Associé i det højt ansete Firma *C. Fabritius & Wewer*, han var født i 1799 og døde i 1857. Nogen helt almindelig Mand var han ikke. Sin militære Pligt tog han med den største Alvor, og Grunden hertil var, at han virkelig i denne sin Gerning fandt et Udløb for sin patriotiske Iver, hvad han ellers ikke

Gothersgades Mølle. 1865.

kunde finde Lejlighed til uden i den Lejlighedspoesi, han efter sin Samtids Smag mestrede ved festlige Lejligheder, naar han havde været med til at spille Komædie i »Holbergs Minde« eller deltaget i Skydeselskabernes, Vaabenbrødrenes eller Det Beständige Borgerlige Selskabs Sammenkomster enten inde i Byen eller paa Ravensborg udenfor Nørreport. Mange af disse Poesier er trykte, en Del samlede i Mindeblade, Vaabenbrødrene udgav over ham efter hans Død.

Men som han red højt til Hest i Spidsen for sine Borgere, red han ogsaa sin Pegasus med susende,

højtsvungne Vinger; det er nok til for at karakterisere hans Digtningens Art at nævne et Par Titler paa de Samlinger, han udgav: »Vaarblomster«, »Riffelkrandsen«, »Valkyriernes Krands«, »Gravllilier«, »Sværd og Banner« er betegnende for hans Lyriks naive og godtroende Art.

Det var i øvrigt, hvad senere Tider næppe helt har kunnet fatte, betragtet som en stor Ære at være Borgerofficer; det var Byens bedste Folk, man betroede dertil; de gjorde deres Pligt i Krig og Fredstid; betegnende er det saaledes, at Grundlæggeren af det højt ansete Høffdingske Handelshus, Grosserer *N. F. Høffding*, der døde som Oberst i Borgervæbningen, satte Pris paa Titlen, og at hans først i 1896 døde Enke stadig lod sig titulere Oberstinde.

Hvad der ogsaa gav Volden og Livet dør et frit Præg, var de mange Vejrmøller, der tillige virkede kønt i Byens Profil. Skønt *Adolph Reckes* Møllersvend bor paa Vestervold, ikke paa Nørre, er dens frejdige Københavneropsang fælles for alle Møllerne; derfor maa denne Møllersang ikke forbigaa, hvor Voldens Billede tegnes.

»Med Hatten ej jeg melder
mit Goddag — faldera,
og Møllen ta'r ej heller
Hatten a', — faldera.«

»Vi bo saa fornemt paa den grønne Vold,
ved dens Skrænt,
der holde vi en Skildvagt og en Told-
Assistent.

Og vil vi, kan vi slaa os
ret til Ro, faldera,
for de skal passe paa os
begge to, faldera!

Og efter Klokkeren ni paa Volden tør
man ej gaa,
kun Møllen gaar, den er ej gal og spor',
om den maa.

Den driver om med Vinger
 som et Lyn, faldera,
 og se, mit Værk det bringer
 mig jo Gryn, faldera!

Mølleren fra Vestervold siger, at »de andre Møller brænde, bedst de staa, det veed Gud, og Assurance-compagniet maa punge ud«; det bringer os til her ved Nørrevold at tænke paa Gothersgades Mølle, der brændte ned, uden at Brandvæsenet mærkede noget til det hele, før det var forbi, hvilket har givet Anledning til en humoristisk Fortælling »Da Gothersgadens Mølle brændte —«, hvori Fortælleren stadigvæk bliver afbrudt, saa at han aldrig faar Lejlighed til at gøre Rede for, hvorfor og hvorledes den brændte.

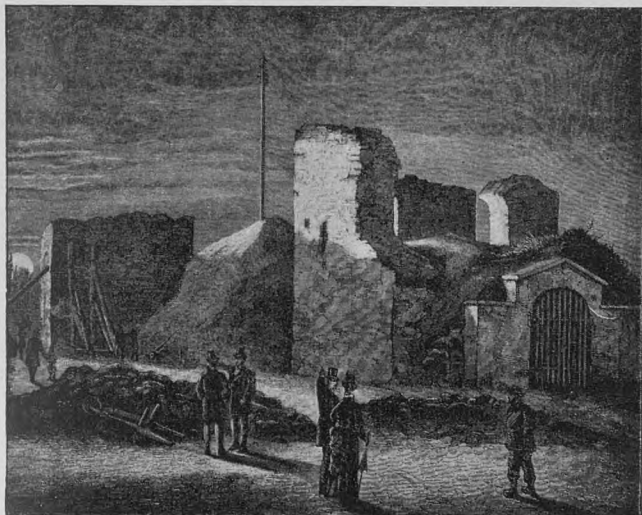
Det kan maaske derfor være morsomt at meddele, at meget gamle Folk endnu kan berette, at det skete en Lørdag Aften, som Møllerens Datter skulde konfirmeres om Søndagen; hendes Tøj skulde stryges; men man passede ikke paa med Jernene; der gik Ild i Tøjet, og Møllen brændte.

Hunæus' berømte Billede fra Volden imod Øst Store Bededagsaften med Protrætterne af Prins *Ferdinand* og Prinsesse *Caroline, Chr. Winther* o. fl. andre hænger jo nu paa Kunstmuseet, og dets Historie er morsom derved, at den Dame, der er fremstillet spadserende med den jødiske Agent *Philipson* under Armen, en Mand, der just ikke var bekendt for sine Dyders Skyld, ikke havde faaet sin Gemals Tilladelse til at lade sig afbilde med ham, hvorfor han blev saa rasende paa Kunstneren, at han — købte Billedet.

Men at der ogsaa fandtes et levende, maaske mere folkelig præget Liv paa Nørrevold St. Bededags Aften, derom vidner et langt mere ukendt, men lige saa fornøjeligt Arbejde af *Bernhard Olsen* fra 1868, som her er gengivet.

Men gemte de gamle Volde paa Minder om Livet paa dem og Kampen om dem og fra dem, saa havde de i — ja, det lyder maaske som en daarlig Brander!

— deres Indvolde mærkelige Spor fra hine Tider, da Byen første Gang blev Fæstning, som ikke nøjedes med Mure, men ogsaa brugte Planker og Jord til at skærme udadtil og Taarne, gennem hvilke man indefra fik let Vej ud. De ældste Rester af disse ejendommelige Fortidsminder — fra det 13de Aarhundrede —

Den ældste Nørreport ved Udgravningen i Begyndelsen af Halvfjerdserne.

dækkede man over, da Voldene blev lagt under Christian den Fjerde; for den moderne Krigsførelse var de ingenting værd; men man havde dog dengang Pietet nok til at lade disse gamle Taarne staa; da vi rev Voldene ned i 60'erne og 70'erne, fjernedes brutalt alt, hvad der laa i Vejen for at gøre Byen saa grim som muligt. Af Vanvare skaanede man ganske vist Jarmerstaarnets Ruiner paa Hjørnet af Vester- og Nørrevold; men da man i 1874 ved Afdækningen af Nørre-

vold ud for Larslejstræde stødte paa meget vel vedligeholdte Levninger af det saakaldte Hanetaarn, middelalderligt romantiske som de var, især naar man saa dem i Maaneskin — skønnere Syn har vi kun haft i København af Marmorkirken, inden det lykkedes *Tietgen* at faa den færdig —, rev man dem brutalt ned og anbragte til »Minde« derom en Rundkreds af Sten i Brolægningen, som faar den mindre vel instruerede

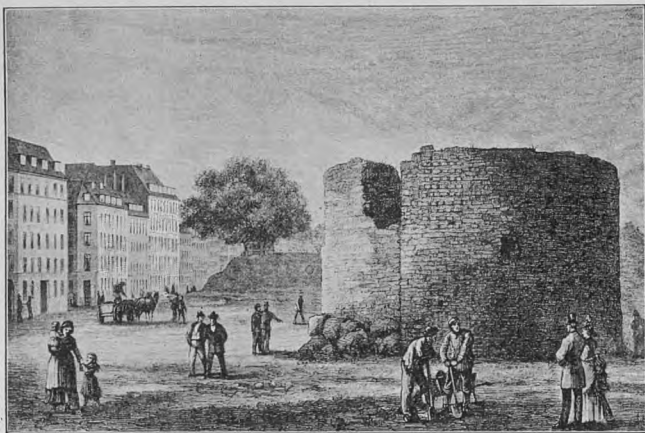

Store Bededagsaften paa Volden ved Nørreport. 1868.
Efter Tegning af Bernh. Olsen.

Beskuer til at tro, at der egentlig her findes en Aabning til et af de Rør, der takket være *Ambts Snille* gjorde vor By til maaske den bedst kloak-forsynede i Evropa.

Og dog var Hanetaarnet foruden at være smukt til lige et Minde fra Dronning *Philippas* Tid, da vi sloges derfra mod vore Fjender, og det fik senere en fornyet Berømmelse derved, at — ved et mærkværdigt Sammentræf af Lydlighed — *Hahns Bastion* laa her i 1659. Man kan mene om denne Eventyrer, *Frederik den Tredies* og *Christian den Femtes* Yndlingshofsnoget,

hvad man vil, man kan rolig give ham det tunge Ansvær for, at Danmarks maaske betydeligste Statsmand, *Griffenfeldt*, blev styrtet; men eet maa man lade ham; modigt og tappert forsvarede han netop ved Hanetaarnet i Spidsen for Kongens Livkorps sin By under Svenskerkrigen, og skønt han, da han saa tilbage paa sit Liv, medens han laa paa sit Dødsleje og gik sit Synderegister igennem, med en vis Selvironi sagde:

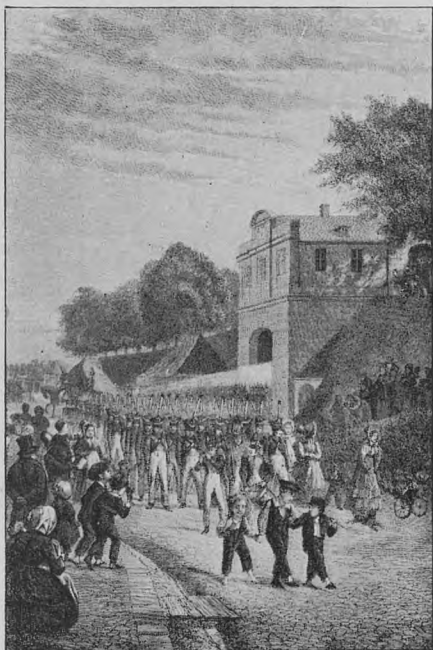
Hanetaarnet. 1874—75.

»Ich habe mich nimmer in der Welt für etwas gefürchtet«, saa tjente det ham maaske denne ene Gang til Ære, da han fra Hanetaarnet viste, at han heller ikke veg tilbage for noget i Krigstid.

Hvorfor maatte vi dog ikke beholde det Hanetaarn? Det laa jo frit ved Nørretorv og kunde kun pynte, ikke skæmme det gamle »Klude-Torv« paa nogen som helst Maade.

Langt værre end med Hanetaarnet synes man dog at have handlet med Resterne af den ældste Nørreport, som ogsaa udgravedes i Halvfjerdserne; man fandt ikke alene selve Porten inden i Volden,

men tillige begge Sidetaarnene. Da Ruinerne var udgravet, bad *Worsaae* for, at de maatte blive bevaret, idet han gjorde opmærksom paa, at de ikke alene som Byhistorie, men ogsaa rent arkitektonisk havde meget stor Værdi.

Nørreport.

Man lovede ham, at de skulde blive bevaret, og han rejste da bort i nogen Tid, men næppe var han ude af København, før en af Byens Borgmestre (det var Konferensraad *Ehlers*), gav Ordre til at lade »det Skidt« rive ned, da det generede Færdselen og ingen Nytte var til. Og saa sløv var man i hine Barbartider overfor denne Art Skatte, at der end ikke

hævede sig en harmfuld Røst til Protest imod det skete.

Og slutter vi nu ved Nørreport, maa vi erindre, at den fra sin oprindelige Plads fra *Christian den Fjerdes* Tid ved hele Fæstningens Omlæggelse i 1671 flyttedes til Enden af Frederiksborggade, der den Gang kun gik fra Volden til Rosenborggade og fortsattes i Mikkel Vibes Gade langs Vestsiden af det nuværende Kultorv, der først blev anlagt efter Branden 1728. I 1860 forlængedes Frederiksborggade til Kultorvet.

Da Loven om Demarkationsliniens Nedlæggelse den 6. Januar 1852 var blevet vedtaget, var Voldene og Portene dødsdømte. Nørreport faldt først i Barbarernes Klør; det skete allerede i Juni—Juli 1856, at man til Harme for alle dem, der elskede deres By, lagde voldelig Haand med Økse og Hakke paa den og dens Minder; Vesterport faldt Aaret efter, derefter Amagerport og sidst i 1858 Østerport.

Mærkeligt og trist nok er en saa dygtig Ingeniør som *Ambts* Navn knyttet til den sidste Voldrests Død. Det var hans og Etatsraad *Hammerichs* i sig selv geniale Jernbaneprojekt, der i Fjor tog Livet af Østervolds Levninger; det er muligt, at Tid kræver Plads; nye Tider nye Skikke!

Men det er dog heller ikke til at benægte, at et vist Pietetskrav overfor det gamle kunde have Ret til at nyde større Respekt end den eneste Trøst, der ligger i Hjertesukket:

De svandt, de svandt!

Indgangen til »Blaagaard«.

II.

BLAAGAARD

Den Del af Nørrebro, der har den største, ikke altid lige glædelige Historie, er *Blaagaard*. For vor Generation er Navnet kun en Glose, der er knyttet til en af Nørrebros grimmeste Gader; de lidt ældre erindrer noget om Blaagaards Seminarium, som er Moderskole for det nu saa navnkundige *Jonstrup*. Men Kongsgaardens og det litterære og borgerlige Blaagaards Saga er for længst gaaet af Minde.

Paa *Frederik den Tredies* Tid laa der fra Peblingesøen og helt ud til, hvor Assistens Kirkegaard begynder, en vid Mark, der kaldtes *Teglgaardsmarken*, hvilket lader formode, at der i tidligere Dage har ligget en Teglgaard. Denne Mark købte en af *Frederik den Tredies* Yndlinge, hans tidligere Kammerskriver og Omslagsforvalter, senere saa betroede Rentemester og Statholder *Christopher Gabel*, for derpaa at bygge sig et Lystslot med en mægtig Have omkring. Da Tag-

stenene var blaa, kaldte Københavnerne Gaarden *Blaagaard*, og det Navn beholdt den siden.

Hvorfra Gabel havde faaet sine mange Penge, er ikke let at sige; men at han i høj Grad har udnyttet sin Indflydelse hos Kongen, er givet; Beskyldninger for Bestikkelighed maatte Gabel bære, og han fik da ogsaa mange og mægtige Fjender, derimellem Kronprinsen, den senere *Christian den Femte* og selve Dronning *Sofie Amalie* og mægtige Adelsmænd som *Ahlefeldt'er* og *Rosenkrantz'er*. Hans Eftermæle, da han døde d. 13. Oktober 1673, var da ogsaa saa betinget heldigt, at den, der skrev venligst om ham, Juristen *Herman Conring*, kun kunde sige: »Han er ikke saa udannet, som det almindeligt siges, og ser man hen til hans naturlige Begavelse, har han ingen Lige.«

Gabel vidste selv, at hans Magt stod og faldt med Kong Frederik; han faldt da ogsaa straks ved dennes Død i Unaade og trak sig tilbage fra Hove.

Der var i Gabels Tid kun en prægtig Have, og han har plantet de senere saa mægtige Lindealléer; ellers laa der kun Smaapavilloner med blaa Tage paa Grunden. Hovedbygningen er langt yngre..

I 1688 solgte *Gabels* ganske ubetydelige Søn hele Ejendommen til Generalfeltmarskal *Ulrik Frederik Gyldenløve*, som dog kun beholdt den i kort Tid, hvorpaa den kom i forskellige Officerers Hænder; indtil Kong Frederik den Fjerdes Broder, Prins *Carl*, købte den i 1706. Han udvidede Grunden ved ogsaa at købe Jord paa den anden Side af Søen, det saakaldte Akcisebodvænge imellem Peblingsøen og Farimagsvejen, og det var ogsaa ham, der byggede den stolte Hovedbygning, det virkelige, historiske *Blaagaard*.

Denne Prins *Carl* var ikke nogen betydelig Personlighed; til Trods for, at han fik mange Titler og Embeder, var han egentlig kun en jævn, rolig Godsejer, der tilbragte sin Tid med at jage og ride, læse i pietistiske Bøger og sysle med Guldmageriet og Havekunsten; og dette har »Prinsens Have«, som man ogsaa

kaldte Blaagaard. sikkert nydt godt af i rigt Maal. For øvrigt var han god mod sine Bønder og kom godt ud af det med sin Broder, Kongen, der regnede ham for en stor Ubetydelighed, som var fuldstændig i Lommen paa sin Hofmester, den senere Minister *Carl Adolf Plessen*, og det i den Grad, at Kongen en Gang i Spøgsagde: »Der kommer *Prins Pless* med min Broder *Carl*.« Hoffet, der førtes paa Blaagaard, og hvortil Prinsens Søster *Sophie Hedevig*, en meget strængt pietistisk Dame, sluttede sig, var ganske vist lille, men yderst fornemt og tilbagetrukkent. Prinsen havde 47 Personer til sin Opvartning, Prinsessen 23, og der spistes paa Sølv.

Skønt Prins *Carl* var en af Naturen godmodig Mand, lod han sig dog af sin Søster, der havde meget strænge Principper, ophidse i den Grad imod Kong *Frederik*, fordi denne havde taget *Anna Sophie Reventlow* til Dronning, at han brød med Hoffet og forlod Blaagaard sammen med Søsteren for sammen med hende og den uundværlige Plessen at føre Hus fjernt fra Hovedstaden paa sit Gods Vemmetofte. Siden lod han sig dog, svag af Karakter, som han var, forsone med Kongen og *Anna Sophie* og nedlod sig endda til at staa Fadder til et af hendes Børn med Kongen. Ved sin Død i 1729 havde han testamenteret *Sophie Hedevig* Blaagaard.

Medens denne Gaard var i Kongens Søskenes Eje, indtraf der i 1716 en Begivenhed, der vakte stort Røre i København; *Czar Peter den Store*, der havde lovet Danmark Hjælp mod *Karl den Tolvte*, kom med *Czarina*, den senere *Katharina den Første*, til København og lagde 20,000 Russere paa Hveen og 4000 udenfor Nørreport. Glæden over denne Hjælp var noget blandet hos *Frederik den Fjerde*. For det første stolede Kongen ikke paa Czaren over en Dørtærskel; blot en Smule Medvind for Svenskerne vilde hurtig kunne vende dennes Sind imod Danmark, saa at han i Stedet for at hjælpe Kong *Frederik* mod Kong *Karl* i Skaane

kunde falde paa at hjælpe denne mod København, og saa var det ikke gunstigt at have den russiske Barbar liggende udenfor Byens Volde med 4000 Mand og med 20,000 i Reserve paa Hveen, medens vore Soldater var stærkt bundne i Norge; dernæst var der slet ikke Plads paa Københavns Slot til de mægtige Gæster, og endelig var Rygtet om, hvor forfærdeligt og brutalt baade *Peter* og *Katharina* havde teet sig, fra det Øjeblik han satte sin Fod paa dansk Grund i Gedser, og hun i Rødby, fløjet forud for dem, saa at *Frederik den Fjerde*, der ved Siden af den Hang til overdreven Nydelse af Spiritus, der havde kendetegnet de fleste oldenborgske Konger, dog var en fint dannet, lidet robust Natur, ikke havde særlig Lyst til at have det russiske Herskerpar altfor nær i daglig Omgang, og han faldt da paa at bede Prins *Carl* og Prinsesse *Sophie Hedevig* om, at de vilde huse Czaren paa Blaagaard. Det var endnu i Dronning *Louises* Tid, saa Forholdet mellem de to Hoffer paa hver sin Side af Nørreport var stadig venskabeligt; men skønt Prins *Carl*, der dog var ret ængstelig for sit pæne Sølv-tøj, var tilbøjelig til at imødekomme Broderens Ønske, strandede Arrangementet dog paa Prinsessen af religiøse Grunde. Hun saa i *Peter den Store* kun Barbaren, »Moskovitten«, der i hendes Øjne kunde sættes i Rang med Hedninger, for hvem hendes fromme Sind ingen venlig Tanke kunde rumme, og saaledes gik det til, at Blaagaard slap for Indkvartering af Selvherskeren over alle Russere og derved blev et historisk Minde fattigere.

Medens Prins *Carl* som sagt var en ret ubetydelig Karakter, var det modsatte Tilfældet med Blaagaards nye Ejer, Prinsesse *Sophie Hedevig*, der var en Dame med en stærk Vilje og meget varme Sympatier og Antipatier, stræng i sin Dom og stærkt grebet af pietistisk Sværmeri. Det var hende umuligt at indgaa i noget af de sædvanlige fyrstelige, af Politik dikterede Ægteskaber; hun havde sine udprægede Interesser,

hun dyrkede Musik, og hun malede til Husbehov og levede ellers for sin Godgørenhed, som hun drev i Stilheden, men i stort Omfang. Hun var som ganske ung blevet tvunget til at forlove sig med Arveprins *Georg* af Kur-Sachsen; men ham holdt hun ikke ret længe ud, og saa hævede hun Forbindelsen til *Christian den Femtes* Fortvivelse. Hendes Moder, Dronning *Charlotte Amalie*, arbejdede saa paa en Forbindelse mellem hende og den senere tysk-romerske Kejser *Josef den Første*; men dette satte hun sig med Hænder og Fødder imod, og da man saa foreslog hende *Karl den Tolvte* for at gøre dennes Stemning mod Danmark blidere — han var jo for øvrigt selv Søn af en dansk Prinsesse, hendes Tante, *Ulrikke Eleonora*, der havde fristet trange Kaar som Sveriges Dronning — erklærede hun, at hun var blevet klog nok af sin Fasters Skæbne til ikke at gøre den Dumhed om igen, og hun blev saaledes ugift hele sit Liv.

Helt uimodtagelig for blidere Følelser var hun dog ikke. Gud og Hvermand i Danmark vidste, at hun stod i et endog meget intimt Forhold til sin Overkammerherre *Carl Adolph v. Plessen*, saa at Rygtet endog — men med Urette — sagde, at hun var hemmeligt gift med ham. Sophie Hedevisgs Navn knyttes uløseligt til Danmarks Historie derved, at hun gjorde sit Gods Vemmetofte til adeligt Jomfruekloster; sine varme Følelser overfor *v. Plessen* dokumenterede hun derved, at hun ved et Gavebrev af 9. Maj 1732 skænkede ham *Blaagaard*, ligesom hun testamenterede ham et Sølvtaffel og en Sølvbuffet. *Plessen* vilde af Hensyn til Folkesnakken ikke tage imod *Blaagaard* i Prinsessens levende Live; men saa blev Kong *Christian den Sjette* vred og befalede ham at overtage *Gaarden*, som hermed gled ud af kongeligt Eje.

Det bliver derfor nu nødvendigt at stifte nøjere Bekendtskab med denne *Blaagaards* mærkeligste, paa en Maade ogsaa betydeligste Ejer, som ogsaa var den, der gav *Lystejendommen* dens endelige Præg.

Carl Adolph v. Plessen var født i 1678, og efter at han havde foretaget de for Datidens unge Adelsmænd sædvanlige Uddannelsesrejser i Udlandet, blev han, som vi har set, nært knyttet til Prins *Carls* og Prinsesse *Sophie Hedevigs* Hof. Da han i Striden havde taget stærkt Parti imod *Anna Sophie Reventlow*, frygtede Kong *Frederik den Fjerde* for, at han ved hans Død skulde faa stor Magt og staa *Anna Sophie* haardt imod, hvorfor han gjorde alt for at stemme Plessen blidere. Der er noget forunderligt rørende i det bekendte Optrin d. 11. Oktober 1730, da den døende Enevoldskonge kaldte *Plessen* op til sin Seng og, idet han hængte Elefantordenens Baand om hans Hals, inderlig bad ham skærme Dronningen og hendes Børn mod deres mægtige Fjender.

Plessen tog imod Elefanten; men han holdt ikke sit Løfte, han var tværtimod »stadig *Anna Sophie* lige gram«. Derfor gjorde *Christian den Sjette* ham ogsaa til Medlem af Konseillet og til Overkammerherre ved Hoffet, og det siges om hans Virksomhed, at han var en mere end almindelig begavet Mand med rig Dannelse og udmærkede Talegaver. Han var desuden en ædel, uegennyttig og trofast Karakter med alvorlige og dybe Interesser og en virkelig from Mand. Han understøttede Videnskaberne; navnlig hjalp han Historikeren *Hans Gram*, *Holbergs* Samtidige, til at skabe sit berømte Bibliotek. Men han var ogsaa praktisk; han styrede sine vidtstrakte Godser dygtigt og var en ivrig Deltager i og i lang Tid Præsident for saa vel det asiatiske som det vestindisk-guineiske Kompagni.

Til at begynde med var Forholdet mellem *Plessen* og *Christian den Sjette* ovenud venskabeligt; men skønt Plessen selv, som sagt, var dybt religiøs, kunde han ikke gaa med til den nye Pietismes Intolerance, og han erhvervede sig derved én dødelig Fjende i Dronning *Sophie Magdalene*, som satte ondt for ham hos Kongen. *Plessen* var en stejl og stolt Adels-

mand, der ikke var bange for at sige Kongen sin Mening lige ud; Kong *Christian* derimod yndede, at hans Adelsmænd iagttog en mere »submis« Tone, og *Plessen* tog derfor den 27. April 1733 sin Afsked fra Konseillet; da Kongen stadig siden ansaa ham som Fører for en »Bande«, der rettede sine Kræfter imod ham, fratog han uden videre *Plessen* hans Pension, og han kom aldrig mere i Statstjeneste. Han levede Resten af sit Liv for Ledelsen af sine Godser; han ejede *Førslevgaard*, *Harsted*, *Gundersløvholm*, *Salto*, *Kastrup*, *Fuglebjærg* og *Fodby* paa Sjælland og *Dronninglund* i Jylland.

Han interesserede sig ikke meget for Landbo-reformerne; derimod var han ivrig for Skoleunder-visningen hos sine Bønder og oprettede hele 16 Almueskoler, som han selv kontrollerede ved sine stadi-ge Besøg; han var i høj Grad godgørende, var ugift og døde d. 30. Januar 1758.

Blaagaard kunde saaledes ikke være kommet i bedre Hænder end *Plessens*. Selvfølgelig var Gaarden ham ikke stor nok, han købte Grund helt til Ladegaardsaaen og saa meget paa den anden Side af Peblingsøen, at denne kom til at ligge som et Slags Indsø. Meget opholdt *Plessen* sig dog ikke herude, og efter hans Død solgte Arvingerne *Blaagaard* til *Rahbeks* Faders Morbroder *Knud Lyne*, der den Gang var Konsumptionsskriver og en meget velstaa-ende Mand, efter hvis Enke *Rahbek* som bekendt arvede 12,000 Rdl.; om denne Lykke beretter Ven-nerne fra *Storms* Bord i Drejers Klub i et Brev til en fraværende Søofficer, der er Medlem af Klubben: »Paa *Rahbek* ses, siden han arvede, ingen anden For-andring, end at han har faaet sig en ny blaa Frakke med blanke Knapper i, og at Biblioteksdirektionen har mulkteret ham for 12 Rdl. for uafleverede Bøger, da de fandt det billigt, at han afgav $\frac{1}{1000}$.«

Disse Linier er overordentlig betegnende. Man maatte lægge Mærke til, naar *Rahbek* fik en ny Frakke,

for det hændte næsten aldrig, og den Uorden, der siden kunde bringe selv *Kamma* til Fortvivelse, har sikkert retfærdiggjort den idømte Straf. Pengene fik for øvrigt hurtigt Ben at gaa paa; Økonom var *Rahbek* som bekendt ikke; ved hans Død var *Bakkehuset* prioriteret op over Skorstenene; men de satte ham i Stand til at foretage en stor og frugtbringende Rejse til Udlandet, hvor han navnlig studerede Skuespilkunst, og om hvilken han fortæller vidtløftigt i sine »Erindringer« andet Bind. Men i første Bind omtaler han *Knud Lyne* og *Blaagaard*, og da det er dette, der i denne Forbindelse har Interesse, skal vi give den gamle Digter selv Ordet:

»*Knud Lyne* var en Slegfredsøn af min Farmoders Fader, en velhavende Selvejer, der af to Ægteskaber havde adskillige baade egne og Stedbørn (blandt hvilke den i sin Tid saa ansete Generalkrigskommissær *Stephen Hansen*, Ejer af Hammermøllens Gæværfabrik m. m.). Hver Gang *Knud Lynes* Moder kom med Drengen til hans Fader, var de øvrige Sødskende, især Søstrene, studse og uvenlige imod begge; kun min Farmoder, der var et ejegodt Gemyt, skjulte ham under Trappen og gav ham Ost og Brød, langt fra at drømme om, at det i Tiden skulde gældes hendes Afkom med en Formue af omtrent en Tønde Guld.

Hvad der siden gav Anledning til, at samme *Knud Lyne* kom til København, er mig ubekendt; men at han tidlig maa have været utilfreds med sin Stilling i Bondestanden, véd jeg af den pudserlige Anekdote, at han alt som Barn med en jævnaldrende Bondedreng gjorde Forsøg paa at rømme til Holland, hvortil man hyppig i den Tid udvandrede der fra Egnen, og at de til den Ende, medens Gaardens øvrige Folk var paa Marken til Høstarbejde, bemestrede dem Grødgryden paa Skorstenen og saaledes forsynede begav dem paa Vejen; men da deres Proviant slap op, inden de uden Tvivl var komne ret

langt, vendte de angergivne og mismodige med den tomme Gryde tilbage.

At han her i København kom i Tjeneste hos den i de Dage saa navnkundige Købmand *Severin*, véd jeg af, hvad jeg mindes at have hørt ham selv fortælle, at denne hans Husbond engang, han skulde staa Fadder, sendte ham ud at hente sig en Vogn, og at han nu i sin jydske Enfoldighed kom hjem med en af de Arbejdsvogne, der holdt ved Stranden, uden at gøre sig den ringeste Forestilling om, det maatte være en anden Art Vogn, som her gjordes fornøden. Om hans videre Opkomst véd jeg intet, uden at hans fornemste Handel var med ostindiske og kinesiske Varer, og at hans forstandige, huslige, driftige, ædle og gudfrygtige Hustru, der evig vil blive mig et uovertruffet Ideal af en af de Dages Dannekvinder, sikkerlig ikke mindre end han selv bidrog til at drage Guds Velsignelse ned over deres Hus, og holde den fast dertil.«

Denne jydske »Uldbonde«, som hans Uvenner, da han var naaet til Velmagt, yndede haanligt at kalde ham, har sikkert været en hyggelig og god Patriark i sin Slægt; han har aldrig ekstravageret, men levet sit solide borgerlige Liv i Gemytlighed. Herom vidner *Rahbek*, naar han fortæller om sine Forældres muntre Selskabsliv, hvor der samledes en fornøjelig Kreds om dem i samme glade Stemning; især kom gamle *Knud Lyne*, der efter Dagens Møje og Byrde nok gad forslaa Aftenen i et godt Lag og ved et godt Glas Vin.

Lyne havde to aarlige Højtideligheder, nemlig een Gang om Vinteren at komme paa Komædie og een Gang om Sommeren til Skoven, 3: til Kilden.

Til Komædien tog han en hel Loge og inviterede de nærmeste Omgangsvener med, som da efter Forestillingen, der var tidligt forbi, fulgte med hjem »paa et Stykke Smørrebrød«. Naar saa det var fortæret, drak man Punch, og naar de lidt fjernere Gæster var

taget hjem, sagde *Knud Lyne* gemytligt til gamle *Rahbek*: »Nu, *Rahbek!* nu er de paa Døren, lad os to nu faa os noget at drikke!« hvorpaa de satte sig i god Ro til at ryge deres Piber, hvortil de drak ikke mindre end fire Flasker Vin; dette var maaske lovlig meget; men *Lyne* havde af sin Stedbroder, den før omtalte Generalkrigskommissær, faaet den noget mærkelige Leveregel, at, dersom han ikke lærte at drikke, blev der aldrig noget af ham. *Knud Lyne* havde ogsaa mange morsomme »Sprichwörter«; naar han satte sig til Bords for at drikke, sagde han til Konen: »Der er en Ring om Maanen, Morlille, det betyder vaadt!«

Om *Blaagaard*, da *Knud Lyne* købte den, fortæller *Rahbek*:

»*Onkel Lyne* havde købt *Blaagaard*, et Sted, om hvilket der fra dets forrige kongelige Ejere endnu svævede en Art Nimbus, saa meget mere som Hovedbygningen beboedes af højfornemme Lejere og Ejeren deraf beskeden tog til Takke med Økonomibygningen ud mod Vejen. Havde jeg, den første Gang, jeg spiste i Byen til *Lynes*, med det barnagtige Frisprog, som hele min sælsomme Opdragelse havde forvænt mig til, erklæret, at dør kom jeg ikke mere, da de gav mig Vand i min Vin og »røde Korender« — Tyttebær, der naturligvis ikke forekom i min Bedstemoders jydsk Kjøkken —, da vendte Bladet sig aldeles ved de senere Søndagsture til *Blaagaard*, der endnu lever mig i festlig Erindring, og hvor min Kærlighed for det landlige saa meget mere maatte faa Næring, som der var et Sagn omkring mig, at *Lyne*, efter hvem jeg var opkaldt, og som derfor i Fadder-gave havde bestemt mig 12,000 Rdl., i Stedet for disse nu tiltænkte mig denne Ejendom, en Plan, der desværre blev omstødt, da nogle Aar derpaa *Christian den Syvendes* Yndling, *Grev Holck*, i sin høje Naades Dage saa godt som nødte Ejeren til at sælge sig det ved et saa højt Bud, at jeg mindes den Tid at have hørt *Lyne* sige, at han ikke kunde forsvare ikke at

modtage det. Naturligvis kunde han ikke forudse, at Køberen, inden han fik sine Forpligtelser opfyldte, skulde falde i Unaade, og Sælgeren nødsages til at tage Gaarden igen, just ikke saa særdeles vel behandlet.

Saaledes erindrer jeg, at af de seks dejlige, gamle Linderader, der udgjorde de stolteste Alléer, jeg véd at have set, adskillige i Overensstemmelse med den nyere Havesmag straks blev omhugne; og har det Indtryk, dette Hærværk da gjorde paa mig, min hele øvrige Levned saaledes bevaret og forstærket sig, at der er faa Ting, jeg nødigere gaar til, end at lade et især gammelt Træ fælde; og mindes jeg ligeledes, at det var mig en stor Forargelse, da nogen Tid efter min Fader lod en Lindeløvhytte i sin Have omhugge for at bygge et muret Lysthus, at drikke Kaffe i om Sommeren, i Stedet.*)

Mellem hine blaagaardske Erindringer, af hvilke endnu adskillige lever hos mig, vil jeg her anføre et Par, fordi de hver paa sin Maade forekommer mig at have noget karakteristisk. En Eftermiddag gik jeg i Haven med min Fader i en af de store Alléer og havde paa Drengewis en Kvist i Haanden, med hvilken jeg gav en af Lejerens, daværende Statsminister *Rosenkrandses* Jagthunde, hvoraf han, efter Tidens Skik, havde mange, et Smæk. Hunden, en stor, hvid Høsehund med brune Øren, som jeg i dette Øjeblik synes at kunne se for mig endnu, satte sine Forben paa mine Skuldere, kastede mig over Ende og blev staaende over mig. Paa mit Vræl kom min Fader til, jog Hunden bort og hjalp mig op, men gav mig der-

*) Denne Respekt for og Kærlighed til gamle Træer bevarede Rahbek lige til sin Død. Som bekendt var Vejen i Bakkehusalleen og Stedets Have navnlig om Vinteren ufremkommelig som et bundløst Morads; Solen kunde ikke trænge ned og tørre den. Man foreslog da Rahbek at lade de fire store Popler udenfor Huset fælde; men da blev han vred og sagde, at han vilde komme igen og spøge, hvis nogen vovede at røre dem efter hans Død.

paa en dygtig Irettesættelse og foreholdt mig, at, dersom Hunden ikke havde været bedre end jeg, kunde den have skambidt mig, en Lærdom, der uden Tvivl ikke har haft liden Del i den Modbydelighed, jeg stedse selv har haft for at mishandle Dyr og for at se dem mishandlede.

Af en helt anden Natur er næste Anekdote, men der og, mener jeg, har sit karakteristiske. Det var gerne Skik, at vi om Søndag Eftermiddag efter at have drukket Kaffe kørte en Tur med *Lynes* velbekendte graa Heste, som efter ældre Dages Skik en stor Hund løb ved Siden af. En smuk Eftermiddag, da Vognen var kørt frem, og jeg var løbet i Forvejen ud i Gaarden, medens de andre gjorde dem færdige, faldt det mig ind, at jeg den Dag havde faaet ny Kjole paa af en af min Faders gamle, rød med gule, toppede Knapper, Modedragten i *Frederik den Femtes* Tid; og da jeg vidste, det ikke vilde bekomme mig vel, hvis jeg smurte den til, fandt jeg det forsigtigst at prøve, om jeg kunde smøre den paa Hjulet, og jeg gik til den Ende hen og satte Ryggen mod Hjulet.

Da nu de andre kom ud og skulde i Vognen, opstod naturligvis et stort Anskrig over Tjærepletten paa min Ryg, og forundrede det mig ikke lidet, at min Fader i Stedet for at tage mit Forsvar for gyldigt, at jeg havde gjort det med Flid for at erfare, om Hjulet kunde smøre mig, gav mig et Par dygtige Ørefigen, som jeg i Betragtning af min gode Hensigt fandt helt uforskyldte.

Endnu maa jeg, inden jeg slipper Blaagaardsanekdoterne, medtage een, skønt den uden Tvivl baade er af noget ældre Dato, end for det indtil denne Dag uudslettelige Indtryk, det gjorde paa mig. Som en Søndag Eftermiddag min Fader, min Moders Broder, en Student *Gertsen*, min Informator og jeg kørte ud til Blaagaard, gik paa Broen over Peblingesøen Hyrekareten, vi kørte i, i Stykker, og begge

Bommene op for Dørene, saa vi ikke kunde komme ud, hvorpaa min Fader, arrig over det uforsvarlige Køretøj og den Vrimmel, der samledes om os, lod Vinduerne gaa ned, greb med een Haand i hver af Dørene og satte nu sit Hoved mod Karethimmelen for at sprænge den og fra den Side skaffe os Luft; til Lykke var de omkringstimplende alt i Begreb med at løfte Karet saaledes i Vejret, at vi kunde komme den ordentlige Vej ud. Jeg nægter imidlertid ikke, at naar min Fader i senere Dage undertiden lod mig høre, at jeg gerne vilde over alt igennem med Hovedet, kunde jeg ikke bare mig for at tænke ved mig selv paa, hvo der vel i Ordets bogstaveligste Forstand havde givet mig Eksemplet, og fra hvem det vel i nogen Maade kunde være en Arvedel.«

Man erfarer igennem disse *Rahbeks* Barndoms-erindringer, at *Knud Lyne* en Tid havde solgt *Blaagaard* til *Christian den Syvendes* Yndling, *Holck*, og hans Tid hører til det mørkeste af *Blaagaards* Historie.

Frederik Vilhelm Conrad Holck, der var født 1742, blev som ganske ung Kammerpage hos Kronprins *Christian (den Syvende)*, og enhver, der kender Kongens forfærdelige Historie, véd ogsaa, hvilken ulykkebringende Indflydelse denne Djævel i menneskelig Skikkelse havde paa den ulykkelige Fyrste. *Reverdil* giver ham det Skudsmaal, at han dansede godt og løj med Fripostighed, men han var tillige vittig og omgængelig. Den Magt, han havde over *Christian den Syvende*, misbrugte han til at skille Kongen og *Caroline Mathilde* ved at hindre, at Dronningen kom med paa *Holstens-Rejsen* og siden paa den store *Udenlandsrejse*; han fortrængte den eneste, der kunde have hjulpet Kongen, nemlig *Reverdil*; han lod sig af Kongen lønne med de højeste Titler og Ordener og steg til sidst til *Gehejmraad* og *Hofmarskal*. Hans *Pengesager* var i en evig Uorden; to Ægteskaber — med *Stiftamtmand Stokfleths* Datter, der bragte ham 80,000 Rdl. i Medgift, men døde kort

efter Brylluppet af Smaakopper, og med en Datter af Grev *Danneskjold-Laurvigen*, der endnu kun var et Barn paa 15 Aar — bragte ham en Rigdom, han hurtig forødede, og han plyndrede derfor Kongen for alle de Penge, han kunde flaa af ham; men det værste var, at han opnaaede denne Gunst ved at deltage i og anføre Kongens vilde Orgier og Nattetogter rundt i Byens Gader.

I Særdeleshed har *Holck* »Æren« af at have ført Kongen sammen med Prins *Georg Ludvig af Braunschweig-Beverns* uægte Datter *Anna Kathrine Beuthak*, den under Øgenavnet »*Støvlet-Kathrine*« saa berygtede Skøge, der fuldstændig bjergtog Kongen. Da *Holck* indsaa, at Stemningen i København var farlig ogsaa for ham selv, saa længe *Støvlet-Kathrine* og Kongen gjorde Byens Gader usikre ved Nattetid, fandt han det klogest at forlægge Skuepladsen for disse Udskejelser lidt udenfor Byen, og hans Øjne faldt da paa den gamle Prinsegaard ude ved Peblingesøen, og saaledes gik det til, at han fik Kongen til at sætte ham i Stand til ved et mægtigt Tilbud at tvinge den skikkelige *Knud Lyne*, der slet ikke trængte dertil og nødvendig vilde miste sit kære Blaagaard, til at sælge den. Der er næppe Tvivl om, at Købet af Blaagaard har været et Maskekøb, og at Kongen har været den virkelige Køber. Saa meget mærkeligere lyder det, at Pengene først skulde betales i Rater; man kan maa-ske deraf slutte, at den stærkt forgældede *Holck* har draget Fordel ogsaa af denne Handel paa Kongens og *Knud Lynes* Bekostning.

Dette Salg af Blaagaard maa vel kunne sættes til Begyndelsen af 1767; thi *Støvlet-Kathrine* blev eksporteret til Hamborg i Januar 1768. Og *Knud Lynes* Genovertagelse af den mishandlede Gaard maa være sket i Eftersommeren 1770; thi i Juli Maaned dette Aar var det, at Kongen paa en Rejse i Holsten, som *Holck* selv havde arrangeret for at adsprede ham, og som blev saa skæbnesvanger derved, at *Struensee*

da blev Livlæge, gav *Holck* Afsked paa graat Papir.

Men der havde desværre været Tid nok til at ødelægge det skønne Blaagaard. Som *Rahbek* fortæller, blev en Del af Lindealléerne fældet; men ogsaa inden Døre blev meget lagt øde. Enhver, der har set, hvor smukt *Plessen* selv udstyrede sine Ejendomme, enhver, der f. Eks. har beundret de dejlige Gibslofter paa Førslevgaard, vil forstaa, at han ogsaa har udstyret Blaagaard pragtfuldt; men hvor *Støvlet-Kathrine* kom med sin vilde Horde, ramponerede og itubrød hun alt, hvad hun kom i Nærheden af, Malerier, Lofter, Møbler og Vægge, og den drukne Skare, der med Kongen i Spidsen fulgte hendes Parole, lystrede kun altfor villigt, medens *Holck* som Herlighedens nominelle Ejer saa smilende til; det var jo ikke hans Ejendele, det gik ud over; det var lige meget, naar bare Kongen morede sig og betalte!

Efter at den kongelige Unaade havde ramt *Holck*, trak han sig tilbage til sine Godser *Eckhof* og *Bordesholm* i Holsten; han opnaaede ogsaa i 1789 at blive Amtmand over *Kiels*, *Cronshagens* og *Bordesholms* Amter, og paa sine ældre Dage levede han som en Patriark stille og tilbagetrukket her, elsket og æret af sin Familie og sine undergivne, fordi han var en munter og godmodig Herre, hvis landlige Idyl kun forstyrredes af hans Ungdoms Kreditorer, der ikke lod ham i Fred, før han døde. Den danske Diplomat *Johan Georg Rist*, der som Privatsekretær hos *Greve Schimmelmänn* traf ham i Kiel i 1797, skildrer ham som Typen paa en fuldendt Kavaller fra Frederik den Femtes og Christian den Syvendes letsindige Hoffer, en Type, der dengang allerede hørte til Sjældebederne. Han døde d. 7. December 1800 paa *Eckhof*, og hans senere Biografer har søgt at dømme ham mildt, idet de hævder, at der næppe fandtes Ondskab hos ham; men Hovedtrækkene i hans Karakter var en utrolig Lethed og en grænseløs Godmodighed.

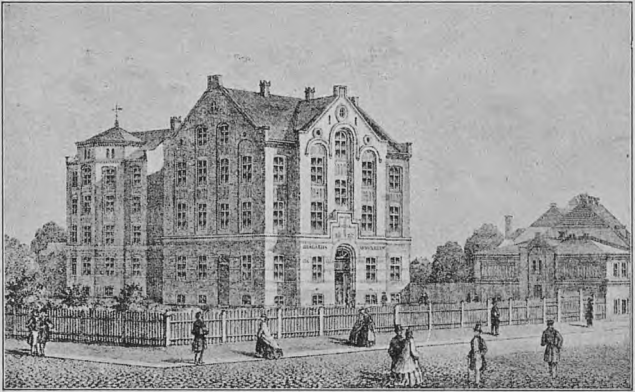
Man kan imidlertid ogsaa være for blødsøden i sin Dom over afdøde; vore tidligere Historikere har haft en altfor stor og ofte for den historiske Sandhed misvisende Tilbøjelighed hertil. For sit Forhold til *Christian den Syvende* fortjener han ingen Tilgivelse; han staar Danmark til Ansvar for Historiens Domstol for den Part, han for Tilfredsstillelsen af sin egen Lyst har i den ulykkelige Konges senere Skæbne, og her kender Dommen ingen Naade!

Det er urigtigt, naar det f. Eks. i *Carl Bruuns* »København« siges, at *Holck* 1777 solgte Gaarden til den bekendte Købmand *Peter Tutein*; det var *Knud Lynes* Arvinger, der foretog dette Salg, og *Tutein* beholdt kun Ejendommen i tre Aar, idet en Plan om her at anlægge en Silkebaandsfabrik strandede; men Salget betyder dog det i *Blaagaards Historie*, at dens Dødsdom er fældet; der er ikke længer Plads til kongelige eller private Lystslotte paa Nørrebro, og da *Johan Paul Kalckbrenner* i 1780 sammen med *Den kgl. danske Dugmanufaktur* anlægger en Klædefabrik paa Grunden, der, hvor nu Slots-gade ligger, lader han den stolte Have og Hovedbygningen forfalde, og Udstykningen af *Blaagaard* er fra dette Øjeblik kun et Tidsspørgsmaal.

Inden vi imidlertid gaar videre i denne sørgelige Ødelæggelseshistorie, maa vi dog se lidt paa Grundene til, at sligt virkelig kunde og med historisk Nødvendighed maatte ske. Hoffet, der hidtil havde haft noget Afglans af *Christian den Sjettes* Pragtsyge, levede først under *Guldbergs* Periode efter den store Katastrofe ved *Struensees* Fald meget indtogent; der var jo heller ikke mange Personer at holde Hof for; Enkedronningen, *Juliane Marie*, og hendes Søn levede helst udenfor København, *Caroline Mathilde* var død i Landflygtighed, og hendes to Børn, Kronprins *Frederik* og Prinsesse *Louise Augusta*, skulde jo først være voksne, inden de trængte til at holde Hof, og da Kronprins *Frederik* tog Magten

og styrtede *Guldberg*, var *Blaagaard* allerede under Forvandlingens Tegn; og som bekendt var Kronprinsen, den senere *Frederik den Sjette*, saa nøjsom og lidet fordringsfuld med Hensyn til sin egen Person, at han var fuldt ud tilfreds med de Slotte, der allerede stod til hans Disposition.

Hertil kom, at den lange Fredsperiode i Slutningen af det attende Aarhundrede, da Europa ellers stod i Revolutionens og Krigens Tegn, takket være *Bern-*

Blaagaards Seminarium.

storffs kloge Politik blev en lykkelig Tid for Danmark, hvori der kom mange Penge til Landet, det blev de store Industri- og Handelsforetagenders Periode, og til den krævedes der Plads; intet Under derfor, at *Blaagaard* maatte med i Udviklingen, og selv om Tilintetgørelsen gik langsomt, gik den sikkert.

Da i 1786 *Det kgl. Dugmanufaktur* ophævedes, gik Ejendommen for en Vurderingssum af 65,000 Rdl. over til Finanskollegiet, der udnyttede den ved at leje den ud til industridrivende og private for Bygningernes Vedkommende, og Haven og Markerne bortforpagtedes. Men d. 8. November 1790 oprettedes

et kongeligt *Skolelærerseminarium*, og man anvendte da Hovedbygningen og en Del af Pavillonerne til Undervisningsbrug, ligesom man i 1806 henlagde 1,7 Hektarer af Jorderne til Undervisningsbrug.

I denne Periode besøgte senere Generalmajor *Julius Paludan* i sine Drengaar Forstander *Strøm* paa Blaagaards Seminarium, og han giver i sine i 1877 offentliggjorte Erindringer følgende Skildring af Blaa-gaard, som det saa ud i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede:

København set fra Blaagaard, med Haven i Forgrunden.

»I Begyndelsen af dette Aarhundrede,« siger Paludan, »fandtes kun en Mølle og nogle faa Bygninger langs Vejen mellem Kirkegaarden og det nuværende Nørrebrostræde omtrent i Flugt med Fælledvejen. Blaagaards Hovedbygning med Have laa paa Nordostsiden af dette Areal, 3: med nordre Sidesfløj ud til Nørrebrogade, et eenetages Hus med Frontespice og vistnok et lille Taarn. Indkørselen til Slotsgaarden og Ridebanen var fra Nørrebrogade, hvor nu Slotsgade munder ud. Indtil for faa Aar siden (3: 1873) stod der endnu de murede Portstolper til Indkørselen; de to Bygninger, der nu danner henholdsvis det sydlige

Hjørne af Nørrebrogade og Slotsgade samt Hjørnet af Slotsgade og Baggesensgade, er blandt de faa Rester, der endnu eksisterer af det gamle Slot. I sidstnævnte Hus havde jeg 1838—39 Sommerlejlighed, og der var dengang tydelige Spor af, at det tidligere havde været anvendt til Badstue; der var ogsaa dybe Kældere med høje, hvælvede Gibslofter og dobbelte Døre. Fra Slottet og lige ned til Peblingsøen strakte Haven sig, begrænset paa begge Sider af store Lindealléer, dernæst en Boulingrin (Esplanade) med Gange og smaa Damme; nærmest Søen stod to store Sandstensløver, som endnu eksisterede i Treserne, da Nørrebros Dossering anlagdes til Kørsel. Resten af Arealet var Marker.«

Da Englænderne i 1807 belejrede København, maatte Seminariet fortrække, og det flyttedes da til *Jonstrup* ved Værløse, hvor det genaabnedes i 1809 og staar den Dag i Dag; men Englændernes Besøg satte alvorlige Spor; alle Havens Anlæg ødelagde de, og efter at have plyndret Frugttræerne fældede de dem og anvendte dem til Brænde. Medens Krigen stod paa, altsaa til 1814, anvendtes Bygningerne derefter til Lazaretter for Landmilitæretaten, og Jorderne udlejedes til forskellige. Da Krigen var endt, trængte *Frederik den Sjette* til Penge, og han solgte derfor hele Blaagaard ved Auktion for 100,000 Rdl. til sin Generaladjutant *v. Römeling* og Divisionsadjutant, Kaptajn *v. Scholten*.

Om disse siger *Paludan*, at de vel ikke ejede nogen egentlig Formue, men deres let erhvervede Prisepenge forsvandt her, for sidstnævntes Vedkommende saa grundigt, at han selv maatte fortrække. Saa vidt bekendt døde han i Tyrkiet.

Det var for at udparcellere Ejendommen, at Adjudanterne havde købt Blaagaard; det første, de gjorde, var at anlægge en Broncefabrik; men den gik i Stykker, og det var her, de mistede deres Penge.

I 1828 anlagde Isenkræmmer *M. Anker Heegaard*,

der siden 1804 havde drevet en Forretning i København, sit Jernstøberi og Maskinfabrik paa en Parcel, han købte af Blaagaards Jord, og denne store Bedrift viste sig i høj Grad levedygtig. Da han døde i 1837, gik Fabrikken over til Sønnerne *C. A. Heegaard* (f. 1810, † 1879) og *S. P. Anker Heegaard* (f. 1815, † 1893). Kompagniskabet mellem Brødrene ophævedes dog i 1847, og den sidstnævnte blev da Ejer af Jernstøberiet, som han udvidede ved Køb af det af Generalmajor *Classen* i 1757 paa Frederiksværk anlagte

Anker Heegaards Fabrikker.

Jernstøberi, der da tilhørte Staten; i 1884 overdrog *Heegaard* Fabrikkerne til sine Sønner *L. C. Heegaard* (f. 1845, † 1914) og *H. F. C. M. A. Heegaard* (f. 1858, † 1910) samt Svigersønnen *Bjørn Stephensen*, der nu i Forbindelse med *L. C. Heegaards* Enke er Indehaver af Firmaet; men i 1898 forlod man den gamle Fabrik paa Blaagaard, som flyttedes til Lyngbygade, men senere er nedlagt, saa at hele Virksomheden nu er henlagt til Frederiksværk.

Den *Anker Heegaardske* Bedrift har været til stor Ære for dansk Industri. Af Firmaets Ejere har *S. P. Anker Heegaard* tillige gjort sig fortjent ved sin Virksomhed som Industriforeningens Formand, som Bor-

gerrepræsentant, som Stifter af »Det tekniske Selskabs Skole« og i »Arbejderforeningen af 1860«. *H. F. M. Anker Heegaard* har ved sin Død knyttet Navnet til »*Anker Heegaards Legater*«, der allerede i sin korte Levetid har gjort megen Nytte, bl. a. ved det Arbejde, der for disses Bekostning spreder Oplysning blandt Københavns Arbejdere.

Blandt dem, der har Barndomsminder knyttede til Blaagaard og selv har boet paa Ejendommens Grund, er den for ikke saa mange Aar siden afdøde Hædersmand, Forlagsboghandler *Otto B. Wroblewski*, som i en lille Afhandling »Nørrebro i Trediverne« giver en god Skildring af, hvorledes der saa ud derude i hans Barndom.

Lige som man kom over Broen, laa der en uanselig lille Bygning med et stort Tag paa Hjørnet af Dosseringen og Nørrebrogade. Den kaldtes »Stenhuggerhuset«, og der boede et Par gamle Folk, der havde Opsyn med nogle her anbragte Stenoplæg og med »Dronehuset«, et Skur lige derved, hvori de nødvendige Redningsapparater til Hjælp for de ikke saa faa livstrætte, der søgte Døden i Peblingesøens Vover, fandtes. Men det mærkeligste ved Huset var, at der boede en ung Kvinde, der var meget smuk, men tillige var en af Gadens løse Fugle. Ingen kendte noget til hendes Historie; men hun gik under det saare poetiske Navn: »*Pigen ved Søen*«, italianiseret til »*Donna del lago*« og atter københavneriseret til »*Donna de La'gaard*«, paa hvilken Anstalt hun da ogsaa paa sine gamle Dage skal være endt.

Lige fra Stenhuggerhuset og op til Blaagaardsgade langs »de smaa Alléer« gik Blaagaardsvejen. Her laa først bl. a. en lille Een-Etages-Pavillon med Kvistetage, som stammede fra Lystslottets Tid, og ved Slotsgade stod ligesom i Paludans Dage de to Stenpiller, der tidligere dannede Hovedindkørselen til Blaagaard; disse Piller var meget store og kronedes af en Gesims med en svær Jernkugle, og de var indbyrdes forbundne med en Jernstang.

Blaagaards Hovedbygning var i *Wroblewskis* Dage kun Rester uden Tag, Vinduer og Døre, og paa begge Sider laa der en lavere Tilbygning, der endnu var beboelig; i den ene boede en Lysestøber, i den anden Nørrebros gemytlige Politiassistent *Garborg*, der var bekendt for sine lystige Indfald og Historier.

Naar man hører, at det stolte Blaagaard i 30'erne stod som en Ruin, rettere maaske en Brandtomt, kommer man ganske naturligt til at tænke paa den sidste straalende Historie, det gamle Lystslot op-levede.

En Bagermester *Schur* havde nemlig købt Hovedbygningen og omskabt den til et Pantomimetheater, *det første Nørrebros Teater* altsaa. I 1827, da *Pettoletti* brød med det oprindelige *Kuhn-Priceske* Selskab paa Vesterbro, lejede han Nørrebros Teater af Bageren og engagerede hertil den udmærkede engelske Line-danser og Mimiker *Joseph Luin* (udtales *Levin*) og hans to ualmindelig yndige Døtre *Rosa* og *Flora*, der gjorde fænomenal Lykke ved deres Optræden. Kort efter blev *Luin* dog uenig med *Pettoletti*, og han og Døtrene drog ad Vesterbro til og lod sig engagere af *Price*; Resultatet heraf blev det fornøjelige, at *Rosa* blev gift med *James Price*, *Flora* med *Adolph Price*, og de blev derigennem Stammødre til den store *Price'ske* Kunstnerslægt.

Mindre fornøjelig var imidlertid denne Udvan-dring for *Pettoletti*, der kæmpede en fortvivlet Kamp for Tilværelsen ude paa Nørrebros Theater; men der skete dog det i dansk Theaterhistorie højst mærk-værdige, at *Pettoletti* i sin Vaande søgte Kongen om Tilladelse til at lade opføre smaa tyske — og senere ogsaa danske Vaudeviller paa sit Theater, og han fik den. Dette betyder hverken mere eller mindre end, at vi her fik *det første offentlige danske Privattheater*, og at Det kongelige Teaters Eneret til at opføre Skuespil paa Københavns Grund endelig er brudt; hvilken Betydning Privattheatrene har haft for vor

kulturelle Udvikling siden, behøver ikke at paavises. *Luins* boede, medens de optraadte her ude, hos *Wroblewskis* Bedstefader, Voksdugsfabrikør *Schorn*, der ejede en Parcel af Blaagaard, det nuværende Nørrebrogade 49.

Dette Nørrebros Theaters Saga blev dog kun kort; thi d. 14. April 1833 brændte det, og det er Resterne af det, altsaa af det gamle Blaagaard, *Wroblewski* husker at have set i sine tidligste Drengaar. *Pettoletti* drog til Vesterbro og grundede Vesterbro Theater, hvorved han for stedse glider ud af Nørrebros Historie.

Otto Wroblewskis Fader, Stempelpapirforvalter, Etatsraad *Johan Daniel Wroblewski*, ejede i Sønnens Drengaar en Parcel af Blaagaard, og derfor kan *Otto W.* maaske bedre end nogen anden give Billeder herudefra.

En af Fordelene ved at eje noget af Blaagaards Grund var for øvrigt, at man havde Nøgle til Stierne langs Sortedams- og Peblingesøen, som ikke var tilgængelige for almindelige dødelige.

Naboparcellen ejedes af en Assessor *Koop*, der hyppigt lejede sin Ejendom ud til forskellige Selskaber af fornøjelig Art, saaledes til det borgerlige Fornøjelsesselskab »Holbergs Minde«, hvis muntre Punchesold var berømte i sin Tid, navnlig oplivede som de var ved den før omtalte brave Borgeroberst *Garbrechts* Taler og Hymner til Borgerdyd, Krigsdaad og Venskab.

For nærmere at betegne, hvor Grænsen gik mellem *Koops* og *Wroblewskis* Haver, kan man sige, at den laa lige midt i Slotsgade.

Blandt alle de øvrige Parceller af Blaagaard er nuværende Nørrebrogade 49, der til i 1880'erne var i Voksdugsfabrikør *Schorns* Eje, den mest navnkundige, dels fordi den er en af de ældste, og dels fordi *Schorn* i 1839 udlejede den til en indvandret Holstener, *Hans Henrik Baumgarten*, der var Maskin-

mester ved Berlings Trykkeri, og han kogte i en derude indemuret Kedel Farve til Trykningen. I 1843 begyndte han paa Købmagergade sin egentlige Virksomhed, senere fortsatte han i Møntergade, indtil han i 1846 stiftede Firmaet *Baumgarten & Burmeister*, det senere *Burmeister & Wain**).

Og Vanskelighederne med at passere Akciseboden er ogsaa forbi. Datidens Tjenestepiger mærkede dem jo nok, for under Lovens Beskyttelse var Toldbetjentene meget hyppig ret nærgaaende i deres Beføling; men Skoledrengene havde let Spil; der var ingen, der faldt paa at se deres Tørnystre efter, og dog bragte de mangen Gang adskillige toldpligtige Sager fra Hjem til Hjem paa hver Side af Søen imellem Balles Lærebog og Badens tyske Grammatik!

Paa Volden fik Skoledrengene Tid til at iagttage Slaverne, der i deres mærkelige Uniform, hvis ene Side var sort, den anden graa, gik med deres tunge Jernlænke og arbejdede dér. Hvor langt friere havde ikke vore Tidens Ladegaardslemmer det, og dog syntes vi, der mindes dem fra vore Barndomsaar, at det var raat og inhumant, at de skulde gaa rundt som saaledes mærkede Faar imellem os.

Langs Husrækken ude paa Nørrebro laa, som bekendt, den dybe Grøft, hvor der i Regnsvejr dage samlede sig et næsten bundløst Mudder. For Resten viste det sig, at disse Grøfter ejede en kolossal Værdi; da man rigtig anlagde og regulerede Gaden, købte en meget bekendt Tømmermester, man kaldte for »Bjælken«, disse Grøfter; man smilede ad ham, da han gjorde det; men Bjælken døde som en hovedrig Mand; thi det var netop det Areal, der indvandt ved at dække disse Grøfter til, som satte Prikken over i'et, da man skulde vinde saa megen Plads som muligt; og Bjælken, der næsten ingenting havde givet for Grøftekanten, vidste saa godt som nogen, hvad den I-Prik var værd.

Se herom: Christianshavn, S. 121 ff.

Men Grøften havde i de samme Tider en strategisk Betydning; under Høstmanøvrerne, der mandede ud paa Nørrefællend, dannede den en fortrinlig Løbegrav for Angriberne; og i Frokostpavserne fraterniserede de brave Borgere med Nørrebros Dreng, som fik deres Lommer fyldt med Patrøner, der senere anvendtes til Fyrværkeri i Haverne; og paa Grøftekanterne udviklede der sig desuden i Pavserne et malerisk Skue; thi her havde Mutter og Ungerne Lov til at besøge Fatter, der ligervis som Napoleon og andre tapre Krigere under Strabadserne drak sig et hjemligt Glas »Krambambuli«.

Før at give et paalideligt Billede af Livet, som det til daglig udfoldede sig ud over Nørrebrogade, bliver det imidlertid absolut nødvendigt at huske paa, at over Nørrebro gik Vejen til Assistens Kirkegaard, om hvis Historie senere skal tales, og at Ligtogene derud hver Dag bidrog til Gadens Fysiognomi, som de gør det den Dag i Dag; men det saa jo lidt anderledes ud i gamle Dage, naat »12 Studentere« fra Regensen i sorte Kapper bar Kisten af Sted, medens ligeledes sørgekappede Mænd og Dreng, aldrig Kvinder, fulgte efter til Fods.

Og hvor frygteligt maa det ikke have været i Koleræaaret 1853, hvor der jo for øvrigt var Baraklejr paa Nørrebro, at se de lange Tog af Arbejdsvogne, der hver bar en Snes uhøvlede Kister, anbragte hulter til bulter, og hvor selv de nærmeste af Frygt for Smitten ikke turde følge med. Jo, en Gang imellem saa man langs Havedigerne paa den anden Side Grøften en ulykkelig Hustru snige sig af Sted ved Siden af den Vogn, der førte Liget af hendes eneste Ven til det sidste Hvilested.

Inden man slutter Omtalen af Blaagaards gamle Grund, hvorpaa jo de gamle lave Huse lige overfor Fællendvejen er afløst af den skønne katolske Kirke, som først skal til at have sin Historie, maa vi dvæle ved en Bygning, der har en endogsaa meget stor so-

cial Betydning, fordi den er blevet en Art Foregang for megen anden human Gerning, og fordi den igennem over et halvt Aarhundrede har virket som Mønsteranstalt for en Række Foretagender af lignende Art.

Da Haandværkerforeningen i 1857 havde faaet sin Koncession til at drive og organisere et Lotteri til Gavn for sin Stand, foreslog straks en Række fremragende Mænd med Formanden, Malermester *Geisler*, i Spidsen, at man for Overskuddet skulde oprette en Fribolig for trængende Medlemmer af Haandværkerstanden for Overskuddet, og denne skulde bære det i sig selv tiltalende Navn »Alderstrøst«. Dette vedtoges, og den 15. April 1862 købte Foreningen af Handelsgartner *J. P. Hansen* den store Grund paa 10,192 Kvadratalen foran paa Nørrebrogade, bag hvilken den da endnu ubebyggede Baggesensgade var afstukket, og man tør vel nok sige, at det var alle Haandværkeres Foregangsmand og bedste Ven i hine Tider, Krigsraad *J. Lassenius Kramp*, der var den virkelige Sjæl i og Ophavsmand til Idéen. Han skrev ogsaa Sangen, der tonedes ved Grundstensnedlæggelsen den 3. September 1862, hvor Overpræsident *Lüttichau* paa Kong Frederik den Syvendes Vegne indmurede den første Sten.

Et Spørgsmaal var dog aabent endnu: hvem skulde være Bygningens Arkitekt? Der var jo nok af gamle og unge Ærgerrigheder og Forfængeligheder, som netop hos Haandværkerne, hvem de kunde skaffe Arbejde, havde Fortalere nok.

Man behøvede dog ikke at gaa ret langt, blot skraas over Gaden, for at finde den rigtige Mand; en Søn af en brav dansk Haandværker, Snedkermester *Severin Sørensen*, var blevet Arkitekt efter en af Guldmedailler og Rejsestipendier stjernebestrøet Karrière. Det var Arkitekt *Severin Theodor Emilius Sørensen*, som havde gaaet i Lære hos selveste *Bindesbøll*, blandt hvis kæreste Disciple han var. Fra sin Rejse i Tyskland i 1854 havde han medbragt Udkastene til den i gothisk Stil opførte St. Johannes Kirke paa Nørre-

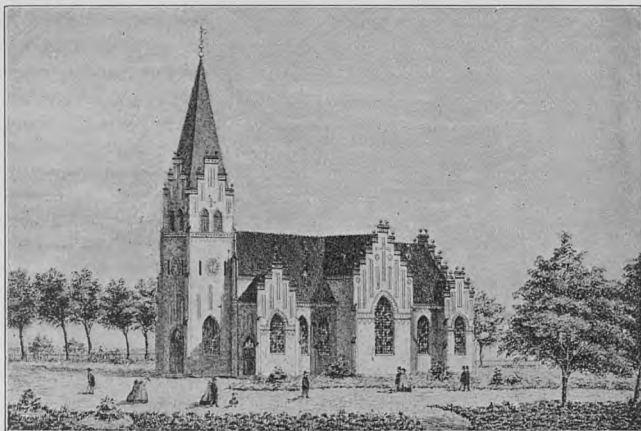
bro, og denne blev i 1861 indviet under Københavnernes udelte Beundring. Han var vel nok paa det Tidspunkt, da Spørgsmaalet om Alderstrøst kom frem, een af den da opvoksende Bydels mest populære Mænd; i Haandværkerkredse var han desuden i høj Grad afholdt paa Grund af sin Lærervirksomhed ved »Teknisk Institut«, og da han desuden i Følge med sig havde den nye Johannes-Kirkes unge og nidkære Præst *Rudolf Frimodt*, der i Folkekærlighed fandt sin Ligemand i sin næstsidste Efterfølger, *Olfert Ricard*, var det givet, at de to var de rette Mænd til at skabe Haandværkernes Alderdomshjem. Desværre fik Arkitekt *Sørensen* ikke Lejlighed til at opfylde alle de Forhaabninger, der knyttedes til hans Kunst efter Johannes-Kirkens og Alderstrøsts Fuldendelse; thi han døde allerede d. 5. Maj 1867 et Par og fyrretyve Aar gammel; men bedre og dygtigere Minde om sin Kunst end de to, *Sørensen* har sat sig ude paa Nørrebro, kan ingen dansk Kunstner ønske sig. Desværre trykkes Alderstrøst nu af grimme og høje Nabohuse; ve over de Bønhuse, der ikke lod Haandværkernes eget Hus ligge frit, som det var tænkt og skabt!

Selvfølge var der stor Fryd, da de 7 Enker og 8 ærværdige Ægtepar den 20. Oktober 1863 flyttede ind i de 15 Boliger, der var enten paa to eller eet Værelse; men allerede to Dage efter maatte Flaget vaje paa halv Stang over Alderstrøst, og det af en rørende og betegnende Grund. Den ældste Beboer, den 85-aarige Guldmedemester *N. Ebbesen*, var blevet saa glad over dette Paradis, at han døde af Glæde.

Det blev en af Kong *Frederik den Syvendes* sidste Kongegerninger, inden han drog paa sin Dødsrejse til Slesvig i de mørke Efteraarssage 1863, at bese Alderstrøst. Det skete den 2. September. Kongen var allerede dengang træt, men det morede ham at se de hyggelige Smaaboliger, og da han forlod Huset efter en Kollation, sagde han de lige saa »Frederik den

Syvende'ske« som historiske Ord: »Det glædede mig at se, at der var Lokummer til alle de gamle!«

Siden da er dansk Haandværk og Industri gennemgaaet en rivende Udvikling; Alderstrøt er vel nok nu Bedstemoder til adskillige Stiftelser af lignende Art og har selv Filialer; men det knejser den Dag i Dag paa Blaagaards gamle af Tiden omtumlede Haves Grund som Vidne om den gode bestandig borgerlige

St. Johannes Kirke.

Aand, der særlig knyttede den københavnske Middelstand til Nørrebro.

Inden vi forlader Blaagaardsgade, maa det maaske være paa sin Plads at udtale en dyb og alvorlig Beklagelse af den Mishandling af al god Smag og kunstnerisk Fornuft, vor Tid har gjort sig skyldig i ved at lade Billedhugger *Kai Nielsen* »udsmykke« Blaagaards Plads, som skulde være et Samlingssted for den folkeligste Del af Nørrebros meget folkelige Beboere. Et værre Rædselskabinet kan man ikke tænke sig med

dets forvredne og forhuggede Figurer; det synes ogsaa, som om vor Kommunalbestyrelse nu, men desværre altfor sent, har faaet Øjnene op for, hvor mislykket det hele er, da man har besluttet sig til at plante Grønt, der kan slynge sig op og skjule Uhyrlighederne; desværre vil dette jo kun hjælpe om Sommeren, hver Vinter vil fjerne Tider blive mindet om det kunstneriske Standpunkt, Thorvaldsens Fødeby stod paa i det tyvende Aarhundredes Begyndelse!

Indgangen til Assistens Kirkegaard.
Efter Lahde: Kirkegaards-Monumenterne.

III.

ASSISTENS KIRKEGAARD

DET var fint i gamle Dage at blive begravet inde under Kirkens Gulv; da man for ikke saa mange Aar siden restavrerede Ribe Domkirke, fandt man ikke mindre end et Par Tusend vel konserverede Skeletter i Kirkegulvet, og jo længere man kom op mod Alteret, des pragtfuldere var Ligene klædt paa; man havde den Fornemmelse, at Højalteret var nærmest Guds Hjerte, og den smukke Tanke, der giver sig Udslag i den nu saa berømte Sang: »Nearer my god to thee«, er altsaa ikke ny.

Kunde man imidlertid ikke have Raad til at søge sit Hvilested inde i selve Kirken, saa kunde man dog lade sine Ben hvile nær Kirkens Mur, jo tættere op til den des bedre. Vi har Kirkegaarde i den indre By endnu omkring Helligaandskirken, Holmens Kirke, Garnisons Kirke, Trinitatis Kirke, Petri Kirke, Frelserens Kirke og Christianskirken, og i gamle Dage var der jo ogsaa Kirkegaarde ved Vor Frue og Nicolaj Kirker.

Blandt de endnu eksisterende Grave i den indre By er vel *Johannes Ewalds* bag Trinitatis den navnkundigste. *Oehlschläger* giver i sit skønne Digt til Ewald netop noget af det, der gør hans sidste Hvilested symbolsk:

»Ved Issen: Kirken rolig i sin Sky
 Ved Foden: Usseldom i store By!
 Her hellig Kraft og Trøst, hist Sorg og Nød --
 Du stodst i Livet, som du laa i Død.«

Og da vi nu just er paa Vej ud mod Assistens Kirkegaard, den første, der blev anlagt udenfor Byens Volde, som Johanneskirken er den første Kirke, der er bygget der udenfor, er det ganske naturligt, at vi minder om, at det netop var i Aarene omkring *Ewalds* Død, 1780'erne altsaa, at Københavnerne oplevede at se de første frivillige Ligfølger, det var *Henrik Gerners* og *Johannes Ewalds*; og begge havde de Karakteren af Demonstrationer, ikke saa meget til Ære for selve den døde som mod de Personer, man med Ret eller Uret mente var Skyld i deres Død.

For Gerners Vedkommende gik det saaledes til, at man mente, at han, den glimrende og geniale Marinekonstruktør, var blevet hæmmet og drillet i sit Arbejde af Marinens forhadte Generalsekretær, Geheimeraad *Rosenkrantz*, saa at Ærgrelsen herover havde fremskyndet eller — som man rent ud sagde det under Ophidselsen i Klubberne — foranlediget hans altfor tidlige Død. Der prægedes Medailler for ham, der lavedes Epigrammer, som f. Eks.:

»Da Pallas saa ved *Gerners* Grav de Danskes Taarer rinde,
 elsk — bød hun — saa i Live den, som I hans Lige finde.«

Og rundt om i Byen standsede Venner hinanden og sagde: »Gerner er død«, ja, selv fremmede tiltalte, efter hvad *Rahbek* fortæller, hinanden med lignende Udbrud. Kronprinsen maatte, hvor nødigt han vilde, give Møde ved en officiel Sørgefest i det kongelige Landhusholdningsselskab, og da Gerners Ligbegæn-

gelse skulde gaa for sig, bares han, ligeledes efter hvad *Rahbek* i sin hvidglødende Begejstring beretter, til Jorden »paa Danmarks Skuldre. Det danske Folk overleverede ham til Udødeligheden, medens mangan mægtig og højbaaren Herre alt længe er undflyet sin forskyldte Skændsel i Forglemmelsens evige Nat. Studsende saa man for hvert Skridt, man gik, Skaren vokse og vokse; med Glæde saa man endog sine Uvenner der; thi det var, som om Fædrelandet den Dag havde ophævet alt sit Had mellem sine værdige Sønner, og man agtede og yndede dem, fordi de var retfærdige mod Gerner. Det var et betagende Syn at se denne mylrende Vrimmel om Kisten, den blandede Skare af alle Aldre og alle Stænder, alle utaalmodige efter at blive delagtige i den Ære at have baaret denne store Mand til Hvile, alle stundede frem mod Kisten, som hine fromme andægtige mod een dem hellig Relikvie eller som kærlige Venner mod en bortdragende broderlig Vens sidste Favntag.« Højtideligt ender *Rahbek* sin Beretning: »Jeg har stundom hørt Mængdens Skrig; men den Dag hørte jeg Danmarks Stemme.«

Hvor retfærdige disse Angreb paa *Gerners* Bane­mand har været, er ikke let at bedømme; man men kan med ganske bestemt Sikkerhed hævde, at den Skare, der i Marts 1781 fulgte *Ewald* til Graven, havde givet sin Demonstration en fejl Adresse, naar den rettedes imod Medlemmerne af Det norske Selskab, der lige saa lidt havde gjort ham noget ondt, som de kan have Ansvaret for de Pøbeldemonstrationer, der faa Dage efter skændede hans friske Grav. Demonstrationerne burde have været rettet imod hans letsindige Moder, der pinte Sjælen ud af Livet paa ham, paa hans bi­gotte Formynder, Præsten *Schönheyder*, der ikke for­stod et eneste Ord af *Ewald*, og mod de Autoriteter, der til sidst lod ham sulte ihjel.

Men netop den Omstændighed, at to saadanne Lig­følger vakte Opsigt og gav Anledning til Diskussion

i Byen, viser, at de var Undtagelser. De af Bedemanden tilsagte Følger, der fulgte Liget fra Hjemmet til Kirkegaarden, var helt op i Fyrrerne endnu de almindelige. En Mand som *Schorn* beretter da ogsaa om sine Formødres Begravelser, hvor han fra Hjemmet som Dreng fulgte til Fods efter Ligbærerne ud til Assistens Kirkegaard; saa lille, han maa have været, da han ledsagede sin Oldemoder, maa han have taget sig løjerlig ud med den lejede højtidelige Sørgekappe med den store, flere Lag dobbelte Krave over Skulderen;

J. Cl. Tode,
efter Eckersbergs Maleri.

mærkeligere endnu maa dog Drengen *Rahbek* have set ud, da han fulgte sin Moder; thi da hans Fader Dagen forud havde faaet Øje for hans ildrøde Haar, fandt han det højst upassende, at han skulde møde i saa festlig en Farve til den triste Anledning, og han gav derfor Ordre til, at Drengets Haar skulde sværtes med Kønrog for ikke at bryde den højtidelige Stemning.

Men inden vi fik Assistens Kirkegaard uden Ports, gik der en lang og voldsom Kamp for at faa Bugt med den taabelige Overtro om, at man var nærmere Gud, naar man laa under Kirkens Gulv eller ved dens Mur inde i Byen. Og den, der førte de drabeligste og heldigvis til sidst frugtende Slag, var Lægen og Digteren *J. Cl. Tode*, der med denne Kampagne som med saa mangen anden begyndte med at forarge for til sidst at faa Ret.

Han siger, at man ikke ved at lade sig begrave under Kirkens Gulv ofrer Røgelse til Guds Ære, men Stank og Pestilens uden Røgelse til sine Efterkommere. Mærkværdigvis indrømmer han »meget høje Personer« et Hvilested i Kirken, som om de stank mindre end de lavere. Han mener dog

selv, at tilmurede Begravelser er de farligste, fordi de holder paa Dunsterne, saa at de, naar Graven aabnes paa ny for at indsætte den næste, udbreder en forfærdelig Giftatmosfære. Nej, *Tode* vil have en Kirkegaard til at ligge langt fra Byen, frit og højt, hvor Vinden kan blæse det syge og usunde langt bort; han ivrer mod den taabelige Idé, at det kun sømmer sig for Fattigfolk at komme i Graven paa slige kirkeløse Begravelsespladser; han føler det tværtimod værdigt, at de afdøde viser de efterlevende det Hensyn ikke ved deres jordiske Levningers Uddunstninger at forkorte Efterkommernes Liv.

Han vil gerne se alle Begravelsesstederne i den indre By helt sløjfede; men, hævder han, saa maa de henligge som frie Pladser, ikke bebygges; han kender sine Pappenheimere og tør derfor ikke straks rykke ud med sin for mange Læsere maaske irriterende Pukken paa de hygiejniske Hensyn, der vilde hævde, at saadanne aabne Pladser vilde være fortræffelige »Lunger« for en stor By, nej, han taler til Hjerterne ved saa listelig at hævde, at man ikke maa forstyrre de dødes Rø ved at grave Grund til Bygninger, og til den praktiske Sans ved at sige, at man let paa Torve kan lave Boder, hvilket vilde være af stor Betydning for vore Tjenestepiger, der da ikke behøvede at løbe saa langt i Byen som nu(!).

Vi havde imidlertid, inden vi fik den virkelige Assistent- (eller Hjælpe-)Kirkegaard ude paa Nørrebro, haft adskillige saadanne inde i Byen, og det er deres Art og Beliggenhed, som bedre end noget andet viser, hvor forfærdelige Forholdene egentlig var, og hvilket enormt Savn denne Kirkegaard i Virkeligheden afhjalp. I Pestens Tid i 1711—12, da Folk døde som Fluer, var det umuligt at faa Plads til alle Ligene paa de gamle Kirkegaarde, og der var aldeles ikke Tid til at grave dem ordentligt ned, i Almindelighed ej heller Folk, der turde eller vilde paatage sig det Arbejde, saa Rakkerens Folk og de allerfattigste Stu-

denter, der kun havde et usselt Liv at vove, maatte træde til.

Saa anlagde man Assistens-Kirkegaarde flere Steder rundt om i Byen; for at nævne et Par Eksempler laa der een imellem Fiolstræde og Peder Hvitfeldsstræde, hvor nu »Linden« ligger, og en anden laa paa Hjørnet af Slippen og Vognmagergade, hvor nu »Hjemmet«s nye Bygning knejser. Men man fik ikke i hine travle Dage Stunder til at lægge Ligene i Kister, ej heller til at grave Grav til hver enkelt; man lavede Kuler, hvor Ligene blev anbragt i Bunker, nogle afklædte, nogle med Klæder paa, som det kunde falde sig, og man overholdt selvfølgelig ikke de for enhver Hygiejne nødvendige tre Alen under Overfladen; tværtimod smed man et saa tyndt Lag Jord over Ligdyngerne, at det ikke var sjældent at se, at herreløse Hunde, der var halvvilde af Sult, og hvorpaa København i de Tider var rigt, om Natten gravede Ligene op og aad dem. I disse Assistenskirkegaardes rent tilfældige Beliggenhed har man en ganske naturlig Forklaring paa det Fænomen, at man Gang paa Gang, naar man graver ud til Nybygninger, finder Skeletter eller Dele af saadanne, og det er saamænd ikke noget at gøre saa stor en Staahej ud af, som visse Blade altid ynder, naar sligt sker. Det er Ligkuler fra de gamle Assistens-Kirkegaarde, ikke Grave, man støder paa.

Den nuværende Assistens Kirkegaard udenfor Volden er ikke den første udenbys; der har allerede i langt ældre Tid udenfor Nørreport ligget en saadan Hjælpekirkegaard, som blev nødvendig, da Byen voksede. *Christian den Fjerde* havde i 1618 en Plan fremme om at anlægge en Hjælpekirkegaard udenfor Vesterport; men dette opgaves, uvist af hvilke Grunde, men allerede længe før, i 1546, havde man anlagt en Fattigkirkegaard mellem Søerne og Voldene, mellem Frederiksborggade og Gothersgade, dér, hvor Linnésgade nu ligger; der blev paa dens Grund en halv

Snes Aar senere opført et Bindingsværks Kapel, der dog var meget lille og kun benyttedes til Ligprædikener. Men i 1624—28 blev der, da Frue Kirkegaard var for lille, opført et større Kapel for denne Kirkes Midler; det havde baade Taarne og Spir og fik sin Altertavle fra selve Frue Kirke, hvorfra der ogsaa flyttedes en overflødig Prædikestol derud. De Sager havde man jo trods Reformationstiden Billedstorm endnu en Del til overs af i Frue Kirke fra dens katolske Dage.

Men da Svenskerne begyndte deres Belejring i 1659, raseredes alt, hvad der var i Forstæderne uden Volds, af os, inden de kom; og da sank ogsaa Nørrebros første Kirke med Spir og Taarn, Altertavle og Prædikestol i Grus for Ildens Magt; og ingen af Forstæderne fik mere nogen Kirke, før Nørrebro fik sin St. Johannes Kirke, som opførtes nøjagtig 200 Aar efter, at den første Nørrebros Assistens-Kirkegaard, forsvandt.

Der var imidlertid ikke Tvivl om, at alle de indenbys Kirkegaarde med tilhørende Assistens-Kirkegaarde, hvoraf man efterhaanden havde faaet hele otte, maatte nedlægges; foruden de to omtalte i Landemærket og Fiolstræde kan nævnes: Nicolaj Kirkes mellem Borgergade og St. Kongensgade, Helliggeistes paa Gammelmont, St. Petris i Larslejstræde, Vartovs og Vajsenhusets paa Halmtorvet, Frelserens Kirkes og Børnehusets, begge i St. Annegade paa Christianshavn. Som man vil se, laa de alle i Byens elendigste og fattigste Kvarterer. Det var ogsaa de »billige Lig«, der blev jordsat her, og det blev til at begynde med ogsaa Assistens-Kirkegaards Ulykke, da man i 1760 samlede alle disse Reservekirkegaarde paa eet Sted, udenfor Nørreport, hvor den ligger den Dag i Dag, at det var og blev betragtet som de Fattiges Kirkegaard, hvor ordentlige Folk ikke kunde lade sig begrave.

Der var Masser af Vanskeligheder at overvinde,

først og fremmest fra Kirkebestyrelserne selv. De opdagede nemlig, at de mistede Indtægter ved, at Ligene ikke førtes til deres egne Kirkegaard eller deres private Assistens, men til den fælles udenfor Nørreport, og derfor holdt de fast ved den »papistiske« Slendrian med at jorde Folk i eller ved Kirken.

Det slap man dog i Aarenes Løb over derved, at Assistens Kirkegaard maatte yde et vist Afdrag til de forskellige Kirkebestyrelser for Lig, der ifølge de gamle Regler burde være tilfaldet den ene eller den anden Kirke; med andre Ord, det var et Slags »Sognebaand«, Liget løste for at komme »paa Assistens«.

Hertil kom derefter de nye og slet ikke ringere Vanskeligheder, der laa i, hvorledes man skulde fastsætte Prisen for hvert Lig. Fra gammel Tid kostede et stort Lig en halv Snes Rigsdaler, de mindre det halve. Men man opdagede nu, at det gamle Ord: »foragte skal man just ej de smaa, naar de tit, hvor ej de store kan naa« passede glimrende netop paa Forholdene her, fordi det tit var netop de smaa Lig, der efterlod sig rigeligst med Penge men slap billigere til det sidste Hvilested end de store.

Saa fandt man paa en ny og langt bedre Udvej, takket være den Omstændighed, at Assistens Kirkegaard laa saa langt borte, at Studenter-Ligbærerne ikke kunde orke at bære Liget saa langt, saa dette maatte køres. Ligvognene var alle af forskellig Art, som de, skønt Døden jo er lige for os alle, er den Dag i Dag. Man værdsatte altsaa Ligenes Ydeevne efter Ligvognens Elegance, og saa fik man fastsat siden det Herrens Aar 1798, at de Lig, der udførtes i den bedste Ligvogn til 20 Rdl., til Hovedkirken inde i Byen skulde svare 4 Rdl., de, der kom i Vogn til 10 Rdl., stod i 3 Rdl.'s Afgift; var Vognen til 8 eller 5 Rdl., slap man med 2 Rdl.; men for Lig, som udførtes i ringere Ligvogne, betaltes der som tidligere kun 1 Rdl. 2 Mark.

Det var nu imidlertid bestandig ikke fint at komme paa Assistens. *Rasmus Nyerup* raser ganske vist over,

at *Wiedewells* prægtige Gravmonumenter stadig anbringes inde i Kirker og Kapeller. Han siger: »De ansete *Wiedewellske* skønne Gravminder har alle en Hovedfejl, men en Fejl, som er Tidernes og ikke Mesterens. Det er i Kunstværkernes Lokale, Fejlen ligger. De er indsatte i Hvælvinger, Udbygninger og Kapeller i de af uformelige og stygge Stenmasser indesluttede Rum, hvor de af saa mange begravnes Lig opstigende mephitiske Dunster (dette Udtryk stammer fra, at Mephitis var Oldtidens »Gudinde for Stank«, hvilket igen vil sige den Gudinde, der beskyttede Menneskene *imod* skadelige Uddunstninger) forgifter Luften. De staar der hen enten usete eller ubemærkede i Kapeller under Gravernes Laas og Lukke, eller i Kirkerne selv alene til Skue for ørkesløse Faderes flygtige Øjekast. Navnet Begravelses-Monumenter fortjener de i dobbelt Henseende, da det baade er Monumentet, som begravnes og hengemmes i Afkroge, og de tillige begraver og udelukker den Afdødes Minde, som de skulde tjene til at vedligeholde.«

Han anbefaler først og fremmest som Begravelsespladser: Assistens-Kirkegaardene ved Solitude uden Nørreport tillige med de sammø Steds beliggende St. Hans Hospitals Kirkegaard og Jødernes Kirkegaard; udenfor Østerport Skibskirkegaarden, Soldaterkirkegaarden og Almindeligt Hospitals Kirkegaard; udenfor Amagerport Frelserens Kirkegaard.

Men dog var der lang Vej igen, inden man naaede saa vidt; endnu i Koleraaaret 1853 jordedes en Mængde Lig paa de christianshavnske Kirkegaarde, indtil Politidirektøren forbød det den 28. Juli s. A.; ellers var det allerede 1805 forbudt at begrave Folk i Kirker*); men der skulde alligevel en særlig Begivenhed til for at faa Folk til at være bekendt at lade sig jorde

*) I Aaret 1900 jordedes undtagelsesvis et Lig paa en Kirkegaard i den gamle By — nemlig *J. P. E. Hartmanns* ved Garnisonskirken.

paa Assistens Kirkegaard, fordi det var simpelt, og denne Begivenhed indtraf i 1785.

Herom udbryder *Nyerup* begejstret:

»Omsider fremstod en ædel Mand, en af vort Olds praktiske Philosopher, som besad Sjælsstyrke nok til at opløfte sig over Fordomme og sætte sig ud over Tidernes Smag. Det var *Augustin*. Paa Gravsens Bredde gav ham hans skyldfrie Aand det Vidnesbyrd, at han aldrig havde fornærmet nogen i levende Live; nu vilde han ej heller efter Døden forgifte den Luft, som de Efterlevende skulde indaande; han vilde hvile under aaben Himmel. Han jordedes paa Assistenskirkegaarden udenfor Nørreport og gav derved Signalet til Udryddelsen af den erkedumme, papistiske, af selve *Luther* bestredne Overtro, som tillægger Kirkegulvet og Kirkegaardsjordene udmærket Hellighed. Et Gravminde, forfærdiget af *Wiedewell*, anbragtes i Muren ved det Sted, *Augustin* laa. Paa en Marmorplade staar Begyndelsesbogstaverne til hans Navn J. S. A. med de Ord:

»bene vixit, qui bene latuit.«

Dette Minde sattes *Augustin* 1785, og fra den Tid er der Aar efter Aar begravet flere og flere formuende, og der opsættes alt flere og flere Monumenter, og Assistenskirkegaarden, som Digteren *Guldberg* kalder:

»de Dødes Have, hvor i Fred
og Blomsters Ly de manges Kummer sove«,

er bleven det helligste og højtideligste Sted i København, hvortil Familier hyppigt gaar Pilgrimsgang, opflamtes til sandeste Andagt og ofrer henfarne Venner en Tanke.«

Den omtalte *Augustin* er en nu helt forglemt Person, som jo dog, fordi han ved at bestemme i sit Testamente, at han vilde begraves i fri Luft mellem de fattige, der var lige saa rige overfor Gud som han, og for hvem han virkede i hele sit Liv, fortjener at

mindes, naar vi dvæler ved Assistens Kirkegaard og dens Minder.

Johan Samuel Augustin var født i en gammel eiderfrisisk Familie i Oldenswort i 1715 og døde 1785 i København. Han var en meget stor Bogelsker og Samler, selv astronomisk Forfatter og en virksom Deltager i Clemens berømte Kobberstikudgave af »Peder Paars«. Han kom i 1750 ind i Krigskancelliet og beskæftigede sig i øvrigt saa meget med Astronomi, at han, navnlig paa Grund af sine Skrifter om Tycho Brahe, blev Medlem af Videnskabernes Selskab. Han var en velstaaende og meget godgørende Mand, der døde ugift d. 26. April 1785 som Etatsraad, og han vakte det datidige demokratiske sindede Københavns Begejstring ved sin Beslutning om stik mod almindelig Skik at lade sig begrave paa Assistens Kirkegaard. Han efterlod sig en stor Bogsamling; i Kataloget over den findes hans Portræt.

Naar *Nyerup* saa skønt talte om det fredlyste Sted, Assistens Kirkegaard var, saa passer det nu ikke helt. Der findes adskillige Beretninger om Gravrøverier der ude, endda af ret alvorlig Art, og det er jo fortalt mange Gange, hvorledes den mindre besiddende Klasse af Københavns Borgere, der ikke havde Raad til at tage i Skoven, drog med Børn og Madkurve til Kirkegaardene, bredte en Dug over Ligstenen og havde det hyggeligt, medens Graveren serverede Vand paa Maskine og andre Forfriskninger; først i 1813 blev det ved Anordning forbudt Graverne at udskænke Spiritus paa Kirkegaardene. Det lyder utroligt, men er ikke des mindre fuldstændig rigtigt.

At Assistens Kirkegaard er rigere paa skønne Monumenter end nogen anden her i Byen, ligger jo allerede deri, at det er den ældste og i lange Tider største; men det vilde være altfor vidtløftigt her at gaa i Detailler.

Men inden vi forlader Kirkegaarden, maa vi et Øjeblik dvæle ved dens eneste mærkelige Bygning,

den gamle Graverbolig, der ligger yderst i dens nordligste Del, omtrent dér, hvor Jagtvejen og Nørrebrogade skærer hinanden. I mange Tider laa denne skønne gamle Graverbolig hen i en højst forsømt Stand. Aarsagen hertil har vel nærmest, at dens Bagside mest af alt minder om et Skur, og man brugte den da ogsaa til Opbevaring af Spader, Skovle, Hjulbøre og andet paa en Kirkegaard højst uundværligt

Den gamle Graverbolig paa Assistens Kirkegaard.

Materiale; men omkring 1900 fik Professor *H. B. Storck* Kig paa den og fik den restavreret; da den fremtraadte i sin oprindelige, skønne Skikkelse med de smukke Søjler, begyndte den ogsaa at interessere de sagkyndige, der hurtigt og rigtigt fik den vurderet til at stamme omtrent fra 1805; derimod førtes der en ganske hidsig Strid om, hvem der var dens Mester. Nogle mente, at man stod overfor et af den anerkendte Arkitekt *P. Meyns* Arbejder, og meget kunde ogsaa tyde herpaa; men der var da andre, der holdt paa, at Bygningen, fordi den led af visse dilettantmæssige Fejl, ikke kunde skyldes Meyn men snarere skyldtes

Frederiksberg Slots dygtige Slotsforvalter *M. F. Voigt*, der bl. a. omskabte Frederiksberg Have og Søndermarken fra fransk til engelsk Stil; men der er ikke Sandsynlighed for, at denne saa stærkt optagne Mand skulde have haft Tid til at beskæftige sig med et ham saa fjernt liggende Arbejde som dette.

Endelig er den nyeste Tids Forskere ved Hjælp af Arkiver og Regnskaber kommet til det Resultat, at Graverboligens Mester er en nu glempt, men højst mærkelig Mand, Justitsraad, Læge, Arkitekt og Viceborgmester *Jens Bang*, der døde i 1808. Han var en saa ejendommelig Mand, at han fortjener nogle Mindeord, naar vi staar og ser paa hans Graverbolig.

Allerede som ung fik han den vanskelige Opgave at undersøge Aarsagerne til den da grasserende Kvægsyge, men kort efter finder vi ham som Lærer for Jordemødrene paa Fødselsstiftelsen, en Videnskab, der da var forholdsvis ny herhjemme. Da han til sine anatomiske Studier havde Brug for sine Evner for Tegning, gav han sig til at være Elev paa Kunstakademiet, hvor han samtidig holdt Forelæsninger over Anatomi for de unge Kunstnere. Hans Skrifter om Anatomi og Fødselsvidenskab begyndte allerede i 1770'ernes første Aar at vække Opmærksomhed i Udlandet, hvortil han selv drog paa lange og grundige Studierejser. Urolig var han, der ejede *disjecta membra poetæ*, i al sin Færd. Vi genfinder ham kort efter som Læge paa Næs Jernværk i Norge, derefter som Distriktskirurg i Sorø, og endelig blev han i 1801 lægekyndig Viceborgmester i København, hvor han særlig blev en Art Fattigborgmester, hvilket, da han var blevet Direktør for Fattigvæsenet i København, let forklarer, at han fandt paa at levere Tegningen til den eneste Bygning, der da fandtes paa den Kirkegaard i Byen, hvor hans Fattigfolk, for hvis Ve og Vel han levede og aandede, fandt deres sidste Hvilested.

Hvor agtet han var af sin Samtid, forstaar man bedst, naar man hører, at han var Medlem af Videnskabernes Selskab, Æresmedlem af Kunstakademiet, Medlem af Sundhedskollegiet, Æresmedlem af Det kongelige medicinske Selskab og til sidst Professor i Anatomi ved Kunstakademiet.

Mærkeligt nok kender *Weilbach* i sit Kunstnerleksikon, hvor han dog omtales, ikke noget til, at han har tegnet Graverboligen; derimod nævnes han som en dygtig Kobberstikker, en udmærket Lærer i Arkitektur og Perspektiv, og der siges, at han gjorde Udkast til et Gravmæle over Familien *Reitzenstein* i Sorø, og at han som Borgmester leverede Tegningen til et Kommunehospital — en Opgave, der først langt senere og paa helt anden Maade blev løst, hvad vi siden kommer tilbage til — og til et nyt Forbedringshus, samt at han tegnede en Del af Prospekterne til Pontoppidans danske Atlas; den eneste Bygning, han virkelig fik opført, Graverboligen, kender Forfatteren til vort eneste danske Kunstnerleksikon slet ikke!

Kapellet paa Assistens Kirkegaard er opført i 1867—68 af Arkitekt *Valdemar Ingemann*, men er som det meste af, hvad denne Arkitekt her »beriget« sin By med, banalt, kedsommeligt og idéforldt.

Nyerup omtaler som før sagt Assistens Kirkegaard som beliggende ved »*Solitude*« paa Nørrebro, og forinden vi forlader Blaagaardssiden af Nørrebro, maa vi ofre denne Landejendom, der laa i den yderste Spids, helt ud mod Ladegaardsaaen, en Omtale.

Paa *Struensees* Tid ejedes denne Gaard, der bestod af to anselige Bygninger med en meget stor Have omkring, af en General *Haxthausen*, som solgte den i 1769 til Staten, for at *Struensee* og Professor *Berger* dér kunde indrette en Koppeindpodningsanstalt efter den da nylig opfundne Inokulationsmetode, som er en Forløber for den mere moderne Vaccination. Der kunde optages 48 Personer ad Gangen, 16 betalende af »borgerlig og middelmaadig Stand«, 32 fritliggende,

som fik gratis Kost, Klæder, Medikamenter og Opvartning. Anstalten aabnedes 14. Juni 1770 og kom ind under Frederiks Hospitals Direktion; men som saa meget andet nyt, *Struensee* vilde have frem, mødtes ogsaa dette med Uvilje og Mistro; helt ufarlig var Kuren sikkert ej heller; men at *Struensee* selv troede paa dens Ufejlbarlighed og Nytte, fremgaar bl. a. deraf, at han den 2. Maj 1770 egenhændig inokulerede Kron-

»Solitude«.

prins *Frederik*. I 1783 blev Anstalten lukket af Mangel paa Søgning, hvorpaa der oprettedes et i Forbindelse med Fødselsstiftelsen staaende Opfostringshjem for spæde Børn; men da heller ikke dette lykkedes, solgtes Gaarden af Staten ved Auktion, og den blev da omdannet til en herskabelig Lystgaard med Have, Marker, Humlegaard, Enge og Aspargeshave, der strakte sig lige fra Ladegaardsaaen om bag Assistens Kirkegaard. En smuk Lindeallé, den nuværende Solitudevej, førte fra Nørrebrogade op til Gaarden, der i 1806 købtes af den ikke meget ansete Bogholder i Generalpostamtet, Kancelliraad *Vissen*, der ogsaa havde

Penge i Blaagaard. Han skulde betale Gaarden med 10,000 Rdl., hvoraf han selv indrømmer, at han ikke ejede en eneste Skilling. Han blev ganske vist Aaret efter hjulpet ved en kongelig Gave paa 750 Rdl. og et Laan af Statskassen paa 8000 Rdl.; men han maatte dog siden sælge det hele til en Kaptajn *Bangert*, efter hvem Broen over Ladegaardsaaen og senere Gaden

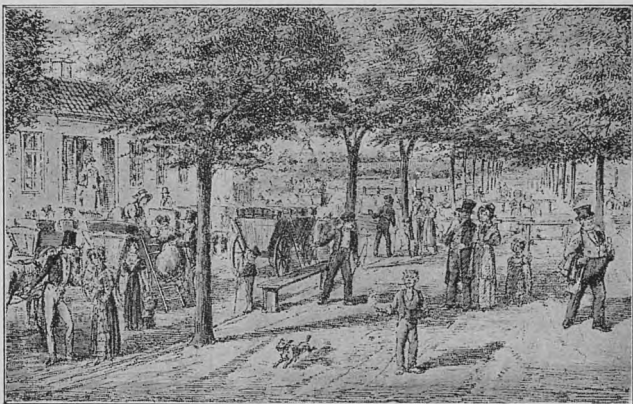

Lille Ravensborg.

fik Navn. Siden hans Tid faldt det stolte Solitude i Spekulanthænder, og vi kan jo desværre den Dag i Dag de se sørgelige Følger deraf i den Bebyggelse, der nu skæmmer det forudm frie Landskab.

Helt ude ved Siden af Graverboligen laa endelig en lille, obskur Knejspe, *Lille Ravensborg*, som tilhørte en Inspektør *Knoblauch*; der var Keglebane og Billard; men den besøgte kun af den lavere Del af Befolkningen, der, naar de havde været til Begravelse, gerne drak Gravøllet dér. I 1812 havde Værtshusholder *Chr. Heinrich Pätges* og hans Kone Lille Ravensborg, og her

fødtes d. 22. November deres ottende og næstyngste Barn, *Johanne Luise*, den senere saa navnkundige store Skuespillerinde Fru *Heiberg*. Noget almindeligt Tilflugtssted for Københavnerne blev det aldrig, dertil laa det for langt borte, og henad Aften var det ikke hyggeligt at færdes her; man maa jo huske, at Nørrebro og Østerbro hverken havde Vægtene eller Lygter før i 1830; i den Grad var man »paa Landet« saa nær Staden.

»Hvide Svane« med Kaffemøllerne.

IV.

PAA RAVNSBORG-SIDEN.

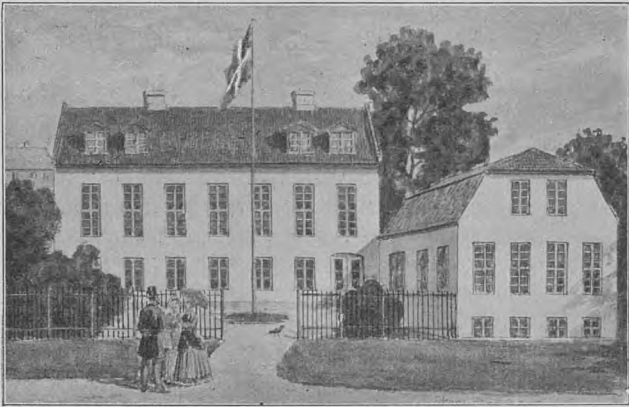
DET var et meget lille og roligt Folkefærd, der i gamle Dage boede paa Nørrebro. Rhabarberkvarteret og dets Bøller er en senere Tids Velsignelse, der er fulgt med den saakaldte Civilisation, efter at Rhabarberdyrkerne derude for længst var forsvundet. Man levede yderst tilbagetrukkent, som boede man helt paa Landet, og Besværlighederne fik man især at føle derved, at der kun boede yderst faa Handlende derude, saa at man maatte hente de allerfleste Livsfornødenheder i Byen, hvilket betragtedes som en hel Rejse. Det er yderst betegnende, at *Molt Wengel* i »Kærlighed paa Taget« lader en Person betro den rykende Skræder, at hans Debitor er flyttet ud paa Nørrebrovejen »lige overfor Assistens Kirkegaard«, og Publikum godter sig ved Tanken om, at Rykkeren — der jo aldrig har Sympatien paa sin Side — skal rende op og ned langs Kirkegaardsmuren, som jo er dejlig lang, uden at kunne finde sin upaalidelige Kunde.

Derimod var der en Del Forlystelseshaver, der mest tjente som Udflugtssteder for det bredere københavnske Publikum; der var almindelig jævn Beværtning med Vand paa Maskine og Keglebane, og fra Begyndelsen af det nittende Aarhundrede kom der særlig paa Nørrebro en ny Forlystelse til, om hvilken *Werlauff* siger, at den vakte stormende Jubel i Byen; det var en fra Rusland indført mærkelig Indretning, man aldrig havde set før herhjemme; man studser nu til Dags ved at høre, at det besynderlige Instrument slet og ret var en Svinggynge. I Bladene for 1804 klager Tidens uundgaaelige Moralister over, at der hersker et sandt Gyngeraseri i Byen, og at ellers fornuftige og adstadige Borgere spilder deres kostbare Tid og Penge paa at gaa i Gyngen paa Nørrebro. Det gaar saa vidt, at man i sædelig Forargelse over denne unyttige Anvendelse af sin Tid foreslaar, at der lægges ikke blot en alvorlig Afgift paa »Gyngenhøvdingen«, men at det gyngende Publikum skal give en Art Forlystelsesskat for hver Tur. Der udspinder sig herover en Strid mellem de gyngelystne og de gnavne, der ender med den fornøjelig-sindede Parts Sejr, saa at Nørrebro faar Lov til at beholde sine Gynger.

Det vilde ogsaa have været Synd at berøve den dem; thi idelig kun at stikke Næsen til Ruden for at se paa Ligtog kunde godt gøre en hel Befolkning hypokonder, og mange andre Adspredelser var der ikke, selv om Forlystelsesstedet »Store Ravnsborg« — hvor den af de besøgende saa yndede tamme Ravn aarlig fornyedes, uden at Publikum anede, at det var en ny, da Ravnens Ansigtstræk i Almindelighed i menneskelige Øjne er temmelig ens — af og til overraskede »det højstærede« med et Kunstfyrværkeri, som da i 1804 *Pierre Magito*, der var Indehaver af den betroede Stilling som Kunstfyrværker hos Hs. kongelige Højhed Prins *Ludvig Ferdinand* af Preussen, brændte nogle »meget begejstrende« Luftskuespil af derude.

Paa Store Ravnsborg havde et af Byens mest an-

sete Selskaber, »Det Beständige Borgerlige Selskab«, der stammer fra 1798, i mange Aar sit Samlingssted. Selskabet, der eksisterer og florerer den Dag i Dag, er meget eksklusivt. Det maa kun have et bestemt Antal Medlemmer — 100 —, og det har ved Siden af sit selskabelige Formaal ogsaa et filantropisk, idet det bl. a. opretholder Wilians Stiftelse paa Nørrebrogade som Bolig for ældre trængende Medlemmer. Det har,

St. Ravnsborg.

efter at Store Ravnsborg forsvandt, nu sine Lokaler i Nationals Selskabslokaler, og her samles Medlemmerne stadig til ugentlige Sammenkomster, hvor der spises og spilles Kort; imellem er der ogsaa musikalsk Underholdning, og da har »Brødrene« deres Damer med.

Alt gaar til efter et gammeldags Ritual, og der synges kun Sange, der er skrevne for Selskabet. Til de mest yndede hører den bekendte Borgermajor *Garbrechts* Selskabssange, der dels priser Venskab og Borgersind, dels forherliger Vinen og andre af Livets Nydelser.

Selskabet har i Perioder været meget velstaaende; men engang for nogle Aar siden syntes Brødrene, at der var for mange Penge i Kassen, og da Lovene ikke hjemlede nye Anvendelsesmaader og alle Forpligtelser var opfyldte, besluttede man — at dele Pengene, hvorved hver af Brødrene pludselig følte sig 5—6000 Kr. rigere.

Ogsaa Beridere fandt Vej herud, ja, en fransk Kunstberider *Jean Lustre* købte endda Ejendom ved Siden af Ravnsborg og fik Tilladelse til at undervise i sit Ridehus dèr, imod at han løste et særligt dertil oprettet Borgerskab. Senere udvidede han sin Virksomhed til ogsaa at omfatte Gymnastik og andre Legemsøvelser; men da disse gik under Mærket af at være Sundhedsøvelser, som Lægerne anbefalede som noget nyt og godt, kom han ikke til at betale Ekstra-Honorar herfor. Gymnastik var jo dengang noget helt nyt; først i 1790'erne var *Nachtegall* begyndt med at anskaffe »en liden Hest og et Springbrædt« til Brug for Kadetterne paa Søkadetakademiet; men det var dog først da den for al Pædagogik i hine Tider banebrydende Efterslægtsselskabets Skole i 1800 gjorde Gymnastik til Skolefag, at det blev moderne, og enhver velopdragen Skoledreng skulde lære det; saa længe til de øvrige Institutter naaede med til at faa Legemsøvelser paa Programmet, havde derfor *Jean Lustre* sine gyldne Dage. Selv voksne Mænd begyndte at drive Gymnastik, skønt det i Begyndelsen ikke ansaas for rigtig passende, og der kastedes et vist Latterligheds Skær over de udøvende voksne Gymnastikere, ligesom vi i vore Dage kan huske, at man smilede ad de første ældre Folk og Damer, der kørte paa Cykle, noget, vi jo nu betragter som en selvfølgelig Sag.

Ellers er Ravnsborgsiden først og fremmest Blomsterhavernes. Og de Huse, som laa dèr, var da ogsaa at regne som Havehuse. Dèr, hvor *Floystrups* Forretning siden kom til at ligge, lige overfor nuværende Slotsgade, boede i Nr. 8 Gartner *Hansens* Enke, født

Löchte, og hun havde to Døtre, *Marie* og *Emilie*. Grunden er nu optaget af Elmegades Stenkolosser, men Madam *Hansens* Hus laa der endnu i 1885, og op til det stødte en Grund og et Havehus, der tilhørte en afdanket Koffardikaptajn *Gram*, som efter sin Fader havde overtaget en Slags Beværtning, hvor dog kun de kom, der hørte til en fast Kreds, og de behandlede nærmest, som om de var Medlemmer af Familien. Det var ældre Embedsmænd, Studenter og unge Kunstnere, der fandt sig hjemme her. Og at navnlig de sidste søgte derhen, kan man vel nok finde Forklaringen paa i den Omstændighed, at *Gram* havde fire meget smukke Døtre.

Naturligvis søgte de unge Jomfruer *Gram* sammen med Jomfruerne *Hansen*, og naar Sommeren stod i sin fejreste Glans, samledes de gerne ved et Haandarbejde i et Lysthus, der laa omtrent paa Grænsen mellem de to Haver. En skønne Dag overraskedes de — det var i 1837 — pludselig ved, at ingen ringere end *Chr. Winther* svang sig over Havediget og stod midt iblandt dem, og efter at den første Forskrækelse havde sat sig, syntes de unge Piger i Grunden godt om denne besynderlige Troubadour, der altid havde Hjertet paa Læberne, altid et lille galant Vers parat; det hele var gaaet saaledes til, at *Chr. Winther*, som i den Tid kæmpede en haard Kamp for at frigøre sig fra sin Forlovede, den ulykkelige Jfr. *Sophie Hansen*, med hvem han kort efter slog op i sit hjerteløse og brutale Digt »Ravnens Kvide«, for at faa Ro i sit ustyrlige Sind havde lejet sig to Værelser uden Ports hos Madam *Hansen*.

De unge Piger havde med en vis Nysgerrighed — som enhver nogenlunde kendt Forfatter eller Digter endnu den Dag i Dag føler sig udsat for, smigret eller generet af — observeret, hvorledes han levede sit daglige Liv, og de kunde fra deres Lysthus kigge lige ind i hans Stue. De vidste, at han stod sent op, ja, somme Tider var de helt flove over, at han laa i

Sengen, naar Klokkeren var slaaet 12. Saa gik han, naar han endelig var kommet ud af Fjerene, ind til *Gram*, hvor han spiste sin Frokost og passiarede en Timestid, især naar en af Døtrene var til Stede. Galant og ridderlig var han altid, lidt lapset syntes de rare Piger dog af og til. Men det hændte ogsaa, at han beordrede sin Frokost sendt over paa sit Værelse, og saa fik Pigebørnene travlt med at passe paa; for saa vidste de, at Aanden var kommet over Digteren, og de glædede sig til, at han den næste Dag vilde komme ind til dem i Lysthuset og læse højt for dem, hvad han havde skrevet. Og der var ingen, der kunde læse saa kønt og hjertevarmt som *Chr. Winther*, — syntes de da.

Og var det noget rigtig interessant, satte man alle mulige andre Hensyn til Side i Huset, ja, Døtrene fik endda den skikkelige *Madam Hansen* til engang at udsætte en Storvadsk i fire Dage, bare for at Pigebørnene kunde faa Lov til at høre *Chr. Winther* læse højt.

Naar denne Højtlesning var forbi, gik *Chr. Winther* gerne til Byen, hvor han spiste sin Middagsmad hos Traktør *Petersen* paa Vestergade, hvor der var saadan en Pokkers køn Tjenestepige, der hed *Louise*.

Men naar han kom hjem, var han atter Oplæseren; han svømrede for alle de unge, friske Piger, og det var ikke helt sjældent, at han improviserede et Vers til dem. Et af dem begynder:

»I Haven glad jeg træder ind,
mens Morgendæmringen svinder,
jeg kan ej andet end takke Gud
for Smilet paa Rosens Kinder.«

Og Pigebørnene var alle glade for ham: »Nu kan man mærke, Digteren kommer,« sagde de, ikke alene fordi han, der jo holdt af at hæge om sin Person, altid bragte en diskret Duft af Eau de Cologne med sig, men ogsaa fordi han ved en lystig Sang eller Nynnen bebudede sin Ankomst. Det var kun een eneste Gang,

han forfærdede dem ved at plumpe lige over Havediget fra Nørrebrovejen ind i deres Lysthus.

Da han slap fri for *Sophie Hansen*, var det, som om der vældede ny og fri Livslykke op i ham, og Erotiker som han var, kunde han ikke tænke sig selv uden en Genstand for sit Sværmeri, og hans Kærlighed faldt da ganske naturligt paa den yndefulde, nittenaarige *Marie Hansen* der ude i Gartnerhaven paa Nørrebro. Hun var høj og slank med brune Lokker ned ad Nakken, blaa Øjne, der saa saa barnligt og drømmende ud i den store Verden, som hun forstod sig saa lidt paa.

Naar *Chr. Winther* var forelsket, troede han selv fuldt og fast paa, at det var for hele Livet, og dog mener jo vore Psykologer, at han egentlig talt kun har haft een eneste stor og virkelig Kærlighed, det var *Alvilde Müffelmann*, til hvem han skrev »Flyv, Fugl, flyv!« — Det var derfor ikke saa underligt, at han i fuldt Alvor erklærede til Marie Hansen, at, naar hun blev hans Hustru, skulde hun kun gaa klædt i Atlask, fordi det var det eneste, der passede for hendes kvindelige Natur og æteriske Skikkelse.

Det kan maaske her interessere at faa at vide, at, da *Chr. Winther* flyttede fra Nørrebro, lejede en af hans Venner, den senere Stifter af en højt anset Skole, Professor *Schneekloth*, hans Værelser; han blev forlovet og i 1841 gift med Marie Hansen; den yngre Søster ægtede Litograf *Tegner* og blev Moder til Professor *Hans Tegner*. Af Jomfruerne *Gram* blev den ene gift med Professor *Prosch*, den anden med *C. V. Rimestad*, saa man ser, at det ikke alene var Skønheden, men ogsaa Intelligensen, der i de Tider prydede de unge Piger i Nørrebros Blomsterhaver.

Da *Christian Winther* boede paa Nørrebro, havde han den store Sorg at miste sin »Halvbroder«, *Poul Møller*, der jo tillige var hans faderlige og bedste Ven; han fik da travlt med at forberede Udgaven af hans samlede Skrifter. Det var dog ikke med blø-

dende Hjerter, han sagde Marie Hansen Farvel; for han var da allerede stærkt optaget af sin Kærlighed til *Julie Werliin*, født *Lythans*, der senere blev hans Hustru.

Ad Jødevejen, der nu hedder Møllegade, kom man til den endnu eksisterende Mosaiske Kirkegaard, der er anlagt allerede 1694, og som har et ganske ejendommeligt Præg derigennem, at alle de store flade Gravsten, der bærer sære hebraiske Indskrifter, vender imod Øst, altsaa mod Jerusalem. At vi allerede saa tidlig har haft en særlig Jødekirkegaard, taler egentlig den danske Nation til Ære; thi selv om Jøderne til at begynde med ikke var særlig ansete, var de dog ikke som i andre Lande, hvorom *Baggesen* jo f. Eks. taler i »Jødegaden i Frankfurt« i »Labyrinten«, henvist til særlige Kvarterer af Byen.

Lige overfor Jødevejen, paa Nørrebrogade, boede i lange Tider, lige til han fik Fribolig paa Frederiksberg Slot, en højst mærkelig Figur, nemlig *Israel Salomon Levin*, den saakaldte »Sproglevin«, der var født 1810 og døde 1883.

Ved sit mærkelige Ydre var han kendt af hver Mand i Byen, men næsten endnu mere kendt var han ved sin højst besynderlige offentlige Optræden. En dygtig Sprogforsker var han; hans »Dansk Lyd- og Kønslære« og øvrige Afhandlinger over vort Sprog er anerkendte som meget betydelige videnskabelige Arbejder; men ifølge hele sin koleriske Karakter var han slet ikke til at arbejde sammen med.

Kendt var hans Hidsighed og Modsigelsestrang allerede fra Studenterforeningen, hvor han ikke lod nogen Generalforsamling gaa uden at opponere, og hvor Ankeprotokollerne svømmede over af hans Klager. Men ogsaa i Dagbladene stødte man stadig paa hans Kværlantartikler, der altid var vel skrevne,

men ganske ubarmhjertigt hensynsløse mod hans Modstander, især naar denne var en Mand, der dyrkede samme Fag som han. Blandt dem, han særlig var ude efter, var saaledes *Svend Grundtvig*, *Chr. Molbech*, Salmeudgiverne *Brandt* og *Helweg* og til sidst ogsaa hans egen Elev *Liebenberg*.

Jødekirkegaarden.

Til alles Forbavselse giftede Levin sig i en ældre Alder; alle ynkede den stakkels Kone, hun holdt det da ogsaa kun ud et Par Aar, saa blev de skilt; derimod var han, der havde vundet en kortere Tids Velvilje ved sin udmærkede folkelige Udgave af *Wessels* Skrifter, ret populær blandt fattige Studenter, som han dels støttede pekuniært dels underviste gratis.

Paa Nørrebrogade var han en meget kendt Skikkelse, der færdedes tit ude og saa at sige altid led-

sagedes paa sin Vej baade til og fra sit Hjem af en eller flere fattige Studenter. Men afholdt var han ellers ikke.

Den stille Kirkegaard der ude paa Nørrebro led heldigvis ikke noget under Jødefejden; skønt der var Røster nok, der krævede, at man skulde skænde Jødernes Grave, var Vejen derud dog for lang, og Kirkegaarden ligger hen i den Fred, der tilkommer de dødes Have; men den ligger der tillige som et Minde om al den Tak, Danmark skylder sine Jøder. Gaar man derind, vil man se, at Stenene taler; det ene højt ansete Jødenavn straalere een i Møde efter det andet, idet det bærer Vidne om den Hæderlighed, Dygtighed, Uegennytte og fremfor alt uselviske Fædrelandskærlighed, der har præget de gode Jøder, og det er ingen Overdrivelse at sige, at det er de fleste af Jøderne, der hører til de bedste i vort Samfund.

Naar man blandt Navnene paa Stene i Flæng nævner: *D. B. Adler, J. Ballin* (Kobberstikkeren), *Frænckel, Levin, Melchior, Meyer, David Eibeschütz, Nathansohn, Ruben, Salomon, Simonsen, Trier og Wolff*, vil man let indse, at man her staar overfor en Række Navne paa Slægter, der i den ene eller den anden Retning har været med til at bære Danmark og gøre det Ære i det sidste Aarhundrede. Intet Under derfor, at der har siddet og sidder Jøder i Kongens Raad, noget, der for et Aarhundrede siden vilde klinge som en Absurditet, og at Jøder paa Handelens, Industriens og Videnskabens Omraade nu i mange Tilfælde indtager Førstillinger.

Ære være derfor de danske Jøder, der, selv om de er blevet bedre behandlet end en stor Del af deres Trosfæller i det øvrige Evropa, alligevel led Mindremandskaar gennem Aarhundreder, inden sund Fornuft fik Bugt med Dumhed og Fordom.

I Halvtredserne købte Rebslagermester *Hans Thrane* (Fader til Tivolis Direktør) Major Svendsens store

Reberbane, der strakte sig fra Møllegade til hen imod Jagtvejen, og paa dennes Grund opstod senere Meiningsgade, Frederik den Syvendes Gade etc.

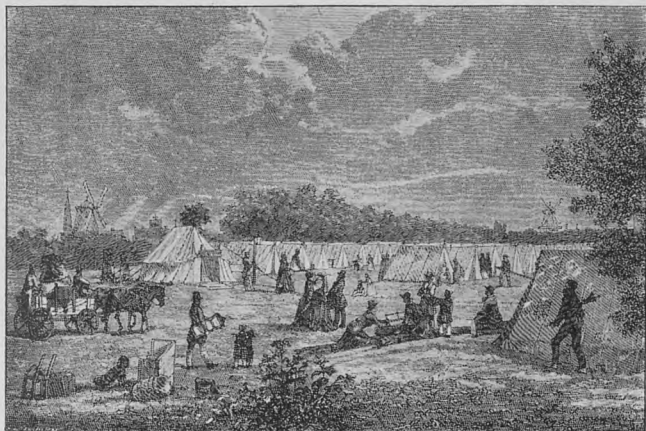
Mærkeligt nok er det alligevel, at denne lille indeklemte Kirkegaard skal være flankeret af den eneste Smule Friluft, vi endnu har tilbage: *Nørre- og Blegdams-Fællid*.

At skrive Fællidernes Historie fra Lersøen, Jagtvejen og Holger Danskes Briller til Østerbrogade vilde være at fylde en hel Bog med Stof. Men Nørrefællid er vel dog endnu den mest uberørte; dens Nabo, Blegdamsfælliden, fik Lov at aflevere Areal til Blegdamshospitalet, Rigshospitalet og Johannes Kirke, og med al Respekt for det øvrige, det nye, man vil lave ud af Fællidernes sørgelige Rester i Retning af Park og lignende, saa har Nørrefællid dog Æren af at bevare det mest oprindelige Præg, det være sig nu fra Borgernes Tid, fra Bøllernes eller fra Friluftens. Nørrefællid var ikke den største, man regner den for 100 Tdr. Land; Østerfællid maalte kun 86 Tdr.; men Blegdamsfælliden, som strækker sit Areal baade over Øster- og Nørrebro, maalte 151 Tdr. Land; Vesterfællid var den største og naaede hele 193 Tdr. Land; men dertil kom saa alle Smaafællidene som Kløvermarken, Brudesengen, Christianshavns Fællid o. m. a., som omgav København, ikke blot med udstrakte Græsmarker men ogsaa med Lunger, som den store stadig voksende By trængte til.

I vore Dages Fantasi lever Lersøbøllen Ferdinand Eriksen og hans Elskede, den lille Karen Spidsmus, endnu som Illustrationer til den Fællidpoesi, der husedes ude hos Jomfru Græsmejer, til den fandt tryggere Ly indenfor Fængselets gæstfrie Mure.

For at forstaa, hvorledes Fællidene overhovedet

er blevet til, er det nødvendigt at gaa tilbage saa langt som til selve Roskilde-Bispernes Dage, da Byen var lille, og da den maatte have et Opland omkring sig for engang at kunne udvide sig. Søerne dannede da et naturligt Skel om Staden, men de var vel næppe dengang andet og mere end Mosedrag med en Masse Siv. Peblingsøen og Sortedamssøen gik i eet, og Vejen ud fra Nørreport gik rimeligvis mellem Peblinge-

Koleralejren paa Nørre Fælled.

søen og St. Jørgens Sø (Peblingedammen hed det hele da), og Middelalderens »Nørrebrogade« gik sikkert langs Ladegaardsaaen. St. Jørgens Sø var et lille Vandhul med Afløb i Rosenaen, og saa fortabte man sig i Enge og Pløjemarken; det var disse Marker, der var fælles eller Fælleder for Byens Beboere, deres Bymarker og Orer.

Om saa Nørrefælled har tilhørt Landsbyen Serridslev, der snart slugtes af København og laa mellem Jagtvejen, Rørsøen, Lygtevejen og Strandvejen, eller den har været Bispe- og Kongseje, derom er de lærde

uenige. Men Serridslev Kongsgaard laa i alt Fald paa Nørrefælle.

Alt dette ligger imidlertid saa uendelig fjernt for os; om Borgernes Øvelser paa Fælleden, især fra Nørrefælle til Vibenshus, er der talt her og andre Steder; det, som i vore moderne Tider giver Nørrefælle dens Historie og Kolorit, knytter sig til vort Socialdemokratis første Dage. Her er ikke Stedet til at værdsætte Idéerne eller dømme Ret og Uret imellem. Det er kun de faktiske Oplysninger, vi maa søge, og det er da let at konstatere, at det var Danmark, der havde Æren af først i Skandinavien at bringe de socialdemokratiske Idéer frem ad Teoriens Vej; det var uretfærdigt, naar man staar paa Nørrefælle, ikke at mindes de Mænd, der, mere eller mindre betydelige, bar Kampen for de moderne Idéer i de første og sværeste Dage.

Den første, hvis Navn maa nævnes, var Pioneren i den hele Bevægelse, den stille Videnskabsmand, der fra sit Studereværelse spredte sine Idéer ud igennem Pjecer og Smaaskrifter, og som, skønt han døde som kun 26aarig, formaaede at slaa til Lyd paa sit saa fint mærkende Instrument, at det gav Genklang over Lande, og selv om Tonerne havde over en Snes Aar behov for at samle sig i Eenklang, var det dog det, *Frederik Henrik Hennings Dreier* skrev i sine socialøkonomiske Bøger i Begyndelsen af Halvtredserne, der lagde Grund for alt det, der senere skabte det store socialdemokratiske Parti her hjemme. Da Dreier i 1853 var oppe til sin medicinske Embedseksamen, maatte han sætte sine socialøkonomiske Studier til Side; han anede ikke, at han gennem dem havde lagt Grund til noget, der fik næsten verdenshistorisk Betydning, saa lidt som han vidste, at en Overanstrengelse midt under Eksamen skulde ramme ham med et apoplektisk Tilfælde, der betød Døden for ham, men ikke for hans Idéer. Han burde være Socialdemokratiets martyrkrone Helgen; men se, om han

nogen Sinde bliver nævnt! Hvilken menig Socialdemokrat aner hans Betydning?

Derimod — og nu er vi paa Nørrefællad — stod der en egen Martyrglorie over Heltene fra det berømte Folkemøde paa Nørrefællad d. 5. Maj 1872, *Pio*, *Brix* og *Geleff*. Oprigtigt talt var der ingen af disse, der fortjente det.

Louis Albert François Pio var en underlig Blanding af Viden og Uvidenhed, af Entusiasme og Pjalteri, af Videnskab og Humbug. Hans Ungdomsstudier over Folkesagn, navnlig om Holger Danske, førte ganske vist til nye og overraskende Resultater, der for øvrigt siden er blevet omstødt paa væsentlige Punkter; men den Begejstring, hvormed han derfra kastede sig ud i Politik, efter at han først havde prøvet den lille Omvej at være Huslærer hos Kammerherreinde *Berling* og været nær ved at gaa over til Katolicismen, hvad der jo passede godt i det Kram, fortæller os straks om en Mand, som tog sit Gods, hvor han fandt det, og sejlede med den Vind, der var ham gunstigst.

Da han skabte sit i Tilslutning til »Internationale« stiftede Parti, troede han vel nok paa sine Teorier; men da han Dagen inden Fælledmødet blev arresteret og siden af Højesteret i 1873 blev dømt til fem Aars Forbedringshusarbejde, hvoraf han dog kun udstod de to, da han blev benaadet 1875, var han saa præpareret til at svinge sin egen Sag, at han, der dog havde søgt at vække Opsigt om sig ved at stille sig i femte Kreds mod *Bille* i 1876, var let at købe til for 4000 Rdl. kontant at forlade Danmark og sine Idealer.

Og var *Poul Geleff* egentlig meget bedre? Han var ringere begavet end *Pio*, han havde Forsyndelser mod den borgerlige Straffelov paa sin Samvittighed, og han formaaede egentlig kun at række Tunge bag sine Tugtemestres Ryg, som da han efter sit Fængselsophold udgav sin Beskrivelse af det: »Under Laas og

Lukke«. Det hed sig i lange Tider, at *Pio* skulde have taget den Præmie, der tilfaldt *Geleff* fra Politiets Kasse, for at han skulde forlade Danmark, til Indtægt for sig; dette er dog den rene Bagvaskelse; der foreligger en klar og tydelig Kvittering fra *Geleff* til Politisinspektør *Hertz*, hvori *Geleff* tilstaaer at have modtaget 2000 Rdl. af Københavns Politi.

Den tredie af Nørrefælleds Helte, *Harald Frederik Valdemar Brix*, var vel nok den ubetydeligste, men tillige den mest sympatetiske. Han havde næppe synderligt Begreb om, hvad Socialisme var; det var nærmest skuffede Haab og økonomisk Ruin, der drev ham til ganske blindt at følge i sin Fætter *Pios* Kølvan, og han kom, som man vil vide, til at bøde haardt nok derfor. Ejendommeligt for ham som for de andre to Førere, hvis man kan kalde dem saa, var det, at han ogsaa efter udstaaet Fængselsstraf søgte ganske afmægtigt at smæde sine mægtige Modstandere, deres Religion, Kongen og alt bestaaende; men medens de andre lod sig købe ud af Landet, tog *Brix* sin Ekstrastraf af 4 Aars Forbedringshus for sine Skriverier i »Ravnen« og døde ret ubemærket i København d. 28. Maj 1881.

Nørrefælled fik en vis historisk Glans ved dette første Socialistmøde; siden har den jo under de for Idéen langt lykkeligere Forhold givet Plads for mange lignende; men de første Lederes Mangel paa Personlighed og Mandighed lammede dog den socialistiske Bevægelse saa stærkt, at det varede til 1883, inden den satte sig virkelige Spor i dansk Politik; men da var den ogsaa konsolideret igennem Fagforeningsdannelser o. l.; praktiske Mænd som *P. Holm* og *C. Hørdum*, der selv var udgaaet fra Arbejdernes Kreds, førte an, og de stuelærdes Katederpolitik og Mistag paa det virkelige Livs Krav var en saga blott.

Som Sommerrevuernes Hjemsted par excellence staar for alle glade Københavnerne det i 1886 opførte *Nørrebros Theater* i Ravnsborggade, og som Forholdene har udviklet sig, har dette Synspunkt vel ogsaa sin Berettigelse; men vi maa ikke tro, at *Nørrebros Theater* er Revuernes Vugge.

Den er at søge andet Steds, og hvad man end vil mene om den efemere Kunststarts Berettigelse, spiller den og navnlig har den dog spillet en saa stor Rolle i vort offentlige Liv, at det er forklarligt, at vi standser et Øjeblik ved *Nørrebros Kunsttempel* og ser os tilbage.

De første egentlige Revuer var i hele deres Tilskæring i nær Slægt med den heibergske Vaudeville, og dette er i og for sig ikke saa besynderligt; thi *Heiberg* havde jo faaet sin Inspiration til den af ham skabte Digtart under sit Ophold i Paris 1819—22, hvor han saa de franske Vaudeviller, der netop var og ikke var andet end Revuer over Døgnets Begivenheder. Selv om *Heiberg* saa vidt muligt søgte at løfte Vaudevillerne ud af det døgnflueagtige, undgaar han det ikke helt. Et slaaende Eksempel paa, hvorledes *Heiberg* har taget det, man talte om i København, med i sine Arbejder, saa at han ved senere Opførelser maatte stikke andre Vers ind, har vi allerede i den allerførste Vaudeville, »Kong Salomon og Jørgen Hattemager«, der opførtes første Gang den 28. November 1825, midt under den græske Frihedskrig, der vendte hele Evropas Øjne og Sympati med spændt Opmærksomhed mod det lille tapre og underkuede Folk. I Sangen ved Bollen lyder her et Vers:

»Hvad mener Hr. Baronen vel
om Grækernes Affærer?
Hvis Tyrken slaar ham rent ihjel,
det mig i Hjertet skærer!

og *Heiberg* lader den forlorne Baron *Rothschild* svare:

»Jeg derom ene sige vil:
es kostet schwer zu krieges;
jeg gi'r sgu ingen Penger til,
saa faar de nok forliges.«

Men disse revue-mæssige Glimt er dog kun rent sporadiske i Vaudevillerne. Snarere kan man sige det om et Par smaa Pjecer af *H. C. Andersen*, *H. P. Holst* og *Overskou*, der fremkom i Begejstringens Hede under Treaarskrigen for at forherlige den brave danske Jens. Som litterære Revuer kan vel ogsaa polemiske Arbejder, f. Eks. »Julespøg og Nytaarsløjer«, ja, for saa vidt ogsaa »St. Hans Aften Spil« og »En Sjæl efter Døden«, betragtes; de har i al Fald det til fælles med Revuerne, at de forstodes særdeles godt af deres Samtid; men de kan paa Grund af deres mange Allusioner til Dagens Begivenheder nu kun læses med Kommentarer.

Det bliver derimod Københavnernes Uvilje mod Grevinde *Danner* og hendes Regimente, der i Halvtredserne og Treserne med eet Slag skabte den virkelige Revue, der dog ikke var Sommerrevue men Nytaarsrevue. Den skyldtes den uforlignelige Rim-mester *Erik Bøgh*, og den mest bekendte, eller maaske mest berygtede, er »Grevinden og hendes Søkendebarn«, der indeholdt følgende hadefulde Vers:

»Jeg hader den, der steg fra Dybet,
bedækket med et Folks Foragt,
som nu behersker hele Krybet
ved stjaalet Guld og ranet Magt,
som frækt fortrænger, hvad vi ejer
af hædret Navn og ædelt Blod,
og med sin Skare lydige Lakajer
en Skanse slaar om Tronens Fod.«

Mærkeligt nok havde *Erik Bøgh* til disse revueagtige Angreb paa Grevinden sit bedste Publikum i den akademiske Verden. Aarsagerne hertil maa dog

vel nok søges dels i den akademiske Nationalliberalismes Aandsaristokrati, der saa ned paa alt, hvad »der steg fra Dybet«, dels i, at Studenterne allerede i mange Aar inden Døre dels paa Regensen dels i deres Foreninger, havde kendt Revuegenren saavel i *Plougs* »Atellaner« som i *Hostrups* (*Jens Kristrups*) smaa spøgefulde Aftenunderholdninger og vel næsten mest i *Helms* og *Ottos* fornøjelige aktuelle Viser ved Lørdagssoldene.

Den første Spire til den virkelige Sommerrevue finder vi dog først midt i Halvfjerdserne paa Mor-skabsteatret paa Frederiksberg, hvor »Rejsen til Maanen« i 1876 gjorde stormende Lykke med de dengang unge, senere saa kendte Kræfter som *Elisabeth Jørgensen* (senere *Elisabeth Christensen*), »Tykke Anna«, senere *Anna Christensen*, og Fru *Witzleben* (Spindesiden har øjensynlig ikke lidt af Kød mangell) samt *Fr. Christensen*.

Rigtig Fart tog det dog først, da *Wilh. Petersen*, den nu saa folkekære *Peter Wilh.*, i Begyndelsen af Firserne overtog Ledelsen af Sommerrevuerne. Han spillede selv i 1883 — vistnok for eneste Gang i sit Liv — Hovedrollen i Revuen, der hed »Schweitzereus Kurér«, hvis Titel var en Omskrivning af »Kejserens Kurér«, der samtidig gjorde stormende Lykke paa Casino. Heri optraadte for første Gang Frk. *Constance Braunstein*, den senere Fru *Ferdinand Rasmussen*.

I Sommeren 1884 rykkede *Peter Wilh.* ind i en Træcirkus i Tivoli, og hertil havde han stiftet det første Revueforfatterfirma — det er for Resten mærkeligt, at Revuerne næsten altid er skrevne ikke af en Enkeltmand, men af et Firma —; det bestod af ham selv, *Poul Marcussen* og den uforlignelige Folketeater-Skuespiller *Carl Wulff*. Revuen hed: »Det København, der kommer.«

Musikken bestod mest af de mest kendte og nyeste fahrbachske Melodier, og da Tivoli lukkede, drog

Peter Wilh. paa Tournée med den i Provinsen, der saaledes første Gang fik en Københavner-Revue at se. Denne Tournée var mærkværdig i to Henseender: *Peter Wilh.* dirigerede selv sit Orkester, og da han manglede en brugbar mandlig Kraft, indvarslede han til Prøve enhver, der mente sig i Besiddelse af sceniske Evner. Der meldte sig mange; men til alles udelte Forfærdelse valgte han en ung Urtekræmmersvend af den zünftigste Københavner-Stil; han havde »skæve Ben, umulige Hænder og et gyseligt Organ«, syntes de øvrige Skuespillere; men *Peter Wilh.* havde dog set rigtigt; thi Manden var ingen ringere end Revuernes nu ubestridte Herre og Mester: *Frederik Jensen*. Han havde forøvrigt optraadt nogle Aar forinden i Provinsen.

Det var dog først, da han i 1892 kom til Nørrebro's Teater, at han vandt sit store Navn; kun een eneste har i alle de svundne Aar gjort ham Førstearangen stridig derude; det var den ganske uimodstaaeligt geniale *Gerner*, der desværre døde altfor tidligt. Det kan vel næppe fornærme *Frederik Jensen* at sige, at *Gerner* overgik ham i impulsiv Komik, hvorimod han manglede noget af *Frederik Jensens* friske og umiddelbare Københavnerhumør.

Aaret efter, i 1885, vilde *Peter Wilh.* fortsætte sin Sukces i Tivoli, og han havde for at styrke sit Personale engageret *Ferdinand Schmidt* og en i sin Tid meget omtalt Stationsforstander *Knutzen* fra Laven Station, der havde aflagt Prøve for Kammerherre *Fallesen* paa det kgl. Teater og derefter skrevet en meget omstridt Pjece mod Kammerherren. Ikke des mindre blev denne Revue, skønt den brovtede med sin »Gøren og Laven« og skulde være knutzende morsom, den eneste, der nogensinde har gjort Fiasko, skønt vore Anmeldere hvert Aar forsikrer, at den i Aar ikke er nær saa god som den i Fjor. Sagen var vel nok den, at de første Revuer egentlig talt kun byggede paa den gamle, ret vandede Studenterbrander-

Manér, som denne satte sig Blomst i *Carl Møllers* og *Villiam Fabers* Viser og Komedier. Der manglede Salt og saa den Omstændighed, at en Digtart som denne skal være hensynsløs og i Opposition til alt og alle.

Peter Wilh. fik først en Konkurrent i sin tidligere Skuespiller, *Ferdinand Schmidt*, der selv grundede et Revueteater i National, men han fik langt farligere Fjender i de to Revue-Mestre *Axel Henriques* og *Anton Melbye*, der unge og kaade lagde ud for frisk Vind med deres »Venstre-Revuer« paa Frederiksberg Mor-skabstheater i Estrupiatets allerhidsigste Dage. Enden paa det blev da ogsaa, at Konkurrenterne slog sig sammen i Ravnsborggade, der er og var »den rigtige gamle Sæbekælder« for Revuerne; dér skabte *Henriques* og *Melbye* i Forening med Komponisten *Olfert Jespersen* og *Peter Wilh.* Standardtypen for Københavnerrevuen, støttet selvfølgelig af Kunstnere som *Frederik Jensen*, *Gerner* og Fru *Friis Hjorth*; og man kan, hvor meget gamle, sure Gnavepotter end snærrer ad Genren, ikke nægte, at Revuerne danner uvurderlige Træk i Københavnernes Fysiognomi fra Halvfemserne til vore Dage, som ingen virkelig Kulturhistoriker kan lade upaaagtet. En Kunstart er det, og enhver Art Kunst har sin Berettigelse.

Siden da er der kommet mange fornøjelige Revueforfattere, *Carl Arctander*, *Johannes Dam* o. fl.; men ingen kan tage Æren fra Nørrebro's Teater for, at det er Revuens rette Hjem og Arnested.

Hvor mærkværdigt veksler Billederne dog her fra Ravnsborgsiden af Nørrebro, dér, hvor Land begyndte og By holdt op, hvor By aad Land, og Land hjalp By. Det er, som om der kæmpes, strides og lides i alt dette.

Ravnsborg med sin »Bestandige borgerlige Forening« lokker til Smil, Blegdammene med deres vidtstrakte

Friluft fortæller om Landliv og rent ud sagt om Jagt og Frihed, naar Jægeren blæste i sit Horn og Nattergalene slog i Busketterne langs Fællede Sider, og samtidig dermed piner og tvinger vi moderne os ind i de mørkeste Billeder derudefra Blegdamsvejen; La morgue paa *Johannes-Stiftelsen* maner om alle dem, der trætte af Livet bad om Fred, ikke for deres Sjæl — hvor findes vel Fred for den? —, men for Alverdens Vederstyggelighed, for Sygdom og for Rykkere.

Benmøllen.

Epidemihospitalet derude fortæller rørende Billeder af unge ængstelige Mødre, der titter ind gennem en Rude til deres lille Barn, hvis Skæbne hænger i en Traad, men hvis Hjerte hænger ved deres Moders, saa at det slet ikke kan forstaa den ubarmhertige Barmhertighed, der hindrer, at det og dets Moder kan faa Lov helt at være sammen. Legetøj er jo baade rart og godt; men Mor —?

Saa er der de vide Veje ud imod *Brøndshøj*, Spadsereture, Københavnerne saa at sige aldrig bruger, fordi de jo ikke »fører til noget«. En Mil inde i København ad Stenbro og Asfalt regner en Københavner

ikke, fordi han ikke aner, hvor langt han gaar. Men prøv at lægge Milen ud ad en Landevej, saa skal det nok føles som noget.

De historiske Minder paa Ravensborg-Siden er kun faa og smaa; en lille Skanse laa der fra Svenskekrigens Tid i Ravensborgs Have. Englænderne efterlod sig ikke nævneværdige Minder. Men for alle indfødte er der dog Friluftsminder endnu. Møllernes Poe-

Ejendommen »Bellahøj«.

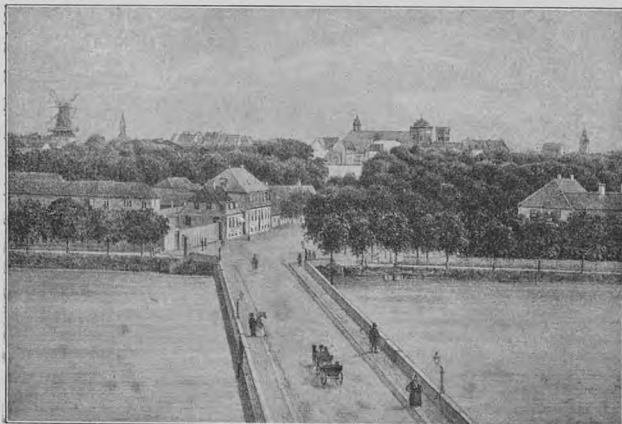
si, der svandt, har sin egen Duft; spørg enhver gammel Nørrebro-Bo, om han husker Benmøllen derude, Jagtvejens Mølle, Bispebjergs Mølle der langt ude i Horisonten, ved Siden af hvilken nu Hospitalet knejser; om han erindrer Lammefælleds Friskhed eller har glemt Bellahøj, hvor den *Lütkense* Slægt holdt til Huse, og han vil svare, at det er blevet ham i lige saa høj Grad et Stykke fin og fjern Københavnerpøsi, som det gamle forfaldne Parti om »Lygten« er det; selv ved Ordet »Kro« er der dog noget landligt og frit, som ingen med Hjertet paa rette Sted vil slippe.

Er det da af det onde, alt det, der er handlet med det gamle Nørrebro? Mange vil svare Nej og ramse op alt det gode, der har fundet Vugge og Vækst paa den golde Grund; men den, der elsker sin By, vil raabe til Himlen om Barmhjertighed for alt det, den Moloch, der hedder København, næste Gang vil æde; har vi ikke Lov at beholde det uberørt og jomfrueligt, som det laa, saa er der dog den Udvej, der er fulgt af vor nærmeste Forstad ad den Kant, *Søborg*, at lave Villakvarterer med Landsbyhaver og Hegn i Stedet for at genskabe det nuværende Nørrebros Rædsler i Stenklumper og Aandløsheder som Ryesgade og Nørrebrogade; ja, det lyder underligt, men man fristes til at bede for de faa lave Rønner, der ser ud, som de skulde falde, og hvor Rotterne selvfølgelig ejer deres Eldorado, fremfor at skulle kigge paa nok en Skyskraber, der dog kun faar Lov til at rumme Jammer og Elendighed med Kamp og Kiv for Tilværelsen, Slagsmaal mellem Mand og Hustru, der under lykkeligere Forhold kunde være blevet Venner for Livet men nu kun i Forligelsesstunderne sætter Børn i Verden, for at Byfogden skal have saa mange flere at sætte ud, naar Manden er rendt og Konen, udpint af al Modgangen og Ulykken, forgæves har prøvet at værne sin usselige Rede og sine blegnæbbede Smaa.

Det er Nørrebros Tragedie, dette. Og det er et ganske bagvendt Billede af, hvad Samfundet skylder sine, naar man ser det klistre Elendighedens Boliger op, saa at den rigtig kan trives i de smalle Gader med de høje Huse og mørke Gaarde, med de trange Trappegange og smaa, usle Lejligheder, for saa bagefter, naar det er for sent, i mere eller mindre ha-stemt lyriske Opraab i Bladene at bede om Hjælp til alle dem, der trænger til Lys og Luft i de usle Huler, vor egen Tid har givet dem i de Stræder og Gyder, hvor det frie og luftige Nørrebro engang laa.

De Mennesker, der har Ansvaret for det Nørrebro, hvor Fattigdom og Usselhed har til Huse, blev i deres

Tid baade Konferensraader, Professorer, Borgmestre og vise Fædre i vor By; de faar nok deres Minde paa offentlig Plads eller Kirkegaard — om de døde skal man jo efter et ganske hysterisk bon-mot kun sige godt! —, det vilde have været retfærdigere, om man paa Nørrebros Runddel rejste en Skamstøtte i Lighed med Ulfeldts paa Graabrødretorv til evig Spe, Spot og Skændsel; thi de forraadte deres By, som de var sat til at vogte!

Nørrebro mod Frederiksborggade.

V.

OMKRING SØERNE.

I 1887 stod der i Januar en gammel Mand paa Hjørnet af Nørrebrogade og Dosseringen; dengang var den nye *Dronning Louise-Bro* omtrent færdig, og han sagde: »Jeg vil ikke ønske, at jeg oplever at se den færdig; det er jo Cement og Beton og Puds alt sammen; men Stemningen, som de stjal, da de »regulerede« Søernes Bredder og huggede Sivene, havde dog suget sig ind i den Bro, de nu tog fra os. Det var jo dog endnu lidt af vort eget, skønt det ikke var det hele!«

Han var en lykkelig Mand, han oplevede ikke at se Dronning Louises Bro færdig. Der var jo dog det Forsvar for den, at den førte fra den Asensørken, Det københavnske Byggeselskab havde skabt med stilløse Taarne og Spir paa Hjørnerne af Gothersgade, Frederiksborggade og Vendersgade, over til

Elendighedens Boliger paa Nørrebro, og der er jo et gammelt Ord, som siger, at man skal stikke Fingeren i Jorden og lugte, hvor man er.

Tager man imidlertid gamle Billeder i sin Haand og ser de gamle og hyggelige Forbindelsesled mellem Byen og Nørrebro, føler man en saa inderlig Væmmelse over dette moderne Stykke Stuk, der har misbrugt alle de rige Lejligheder, Søernes medfødte

Nørrebro set fra Ægteskabstien.

Skønhed gav det, til at holde Stil og Landskab rent. Ja, man ler højt, naar man i *Traps* »Danmark«, der i denne Henseende i mange Maader fungerer som en Baedeker, læser, at Vejen fra København til Nørrebro fortsættes »over det af store palæagtige Bygninger omgivne Søtorv«.

Hvis vi skal se Palæer i København, kan de ikke søges paa Søtorvet men paa Amalienborg og ude paa Christianshavn. Dengang kunde man bygge i vor By, da var Arkitekterne Kunstnere, der forstod den store Hemmelighed, at enhver Bygning kun fik sin

Ret ved at fortælle, hvad den skulde huse. Muligvis er det uretfærdigt ikke at indrømme, at de taarnkronede Kaserne langs Søerne ikke ærligt og redeligt røber, at de huser Spekulation og det laveste Pengebegær. De er Kransekagen til den Festmiddag, Det københavnske Byggeselskab trakterede vor By med, da de begyndte at erstatte den gamle Hovedvagt paa Kongens Nytorv med det Skrædder- og Skomagerhus, der ligger der den Dag i Dag til Spe og Spot for vort fornemste Torv.

Men det var *Peblingesøen*, vi stod ved. Den har et lysere og lykkeligere Navn end dens Søster, den sorte Dam med det mørke Dyb. Hvorfra dens Navn kan komme, er ikke helt godt at vide; men det kunde dog formodes, at Peblingene fra den ikke saa fjernt liggende Vor Frue Skole kan have haft Lejlighed og Anledning til at tumle sig dér om Sommeren med Sejl og Baad, om Vinteren paa dens islagte Flåde.

Og dog har Peblingesøen aldrig spillet den Rolle som »Byens Amme«, som *St. Jørgens Sø* senere blev, da Vandforsyningen gik herigennem. Da *Christian den Fjerde* vilde skaffe Byen frisk Vand, hentede han det fra »Emmedrup«, og, da han manglede Penge, lod han de velhavende Professorer ved Københavns Universitet være Participanter i Anlægget — i 1626 havde vi altsaa et formeligt Aktieselskab med 50 Aktionærer med Kansler *Christian Friis* til Krogerup i Spidsen. Værket kostede Interessenterne 5000 Rdl., en stor Sum i hine Tider. Men Hovedrenden blev lagt fra Emdrup Sø over Fælled, gennem Ravnshøjs Have ind gennem Nørrevold, gennem Nørregade til Klædeboderne med Stikrender til Universitetet — af Hensyn til Aktionærerne — ad Kannikestræde og delvist Fiolstræde; en anden Arm gik fra Bispens Hjørne ned gennem Studiestræde, en tredje fra Klædeboderne og den fjerde og sidste fra Hovedrenden til Vesterport. Alle senere anlagte Render til Pustervig og Aabenraa og videre, til Helligøjststræde og Peder

Hvitfeldtsstræde gaar ogsaa omhyggeligt uden om Peblingesøen, fordi Hjertet af Ledningen ligger paa Store Ravnsborg.

Derimod har Peblingesøen Æren af at have været med til at danne det naturlige Værn om Byen, da Carl Gustav lagde sin Skanse paa Ravnsborg. Og den kan godt tage sin Del af Æren for det, der siges om vor By i en samtidigs Vers:

»O Kongestad! Dit Sejrsminde
til Danskes sidste Slægt skal staa.
Det Land, som *Gustav* vilde vinde,
bag dine svage Volde laa.
Men Borgerkærligheden vinder,
og *Gustav* skælver for sit Navn.
Hans Haab og Helte Gravsted finder
omkring det frelste København.«

Selv om Peblingesøen ikke fik Lejlighed til at gemme svenske Lig i sit Dyb, var dens blotte Eksistens dog nok til, at *Carl Gustav* lagde sit Angreb paa Byen uden om den, og derved frelste hele den Del af Byen, som man da ansaa for dens Hjerte, Omegnen af Frue Plads, fra Undergang.

Brandmestrene, som havde deres Kortegal (Corps de garde) i Vor Frue Kirke, vidste godt, at de kunde hente Vand i Peblingesøen. De holdt deres Skildvagter i Taarnet, nogle øverst i Lydhullerne, nogle »lidet bedre nede, nogle derunder igen, at den ene straks kunde tale til den anden indtil den nederste, som var nede i Kirkens Taarn. Hver Gang der kom en Granat eller gloende Kugle fra Svensken, raabte Brandmesterens Skildvagt: Ho, Vægttere, ho! — Der kommer gloendes Kugler. — Den faldt paa Nørregade — den paa Vestergade — den gjorde ingen Skade, — den gjorde Skade, løb, Vægter, løb! Dermed i Hast et stort Parti ud til Stedet!«

Mærkeligt var det, at Byens Bagere fandt et Helle netop om Peblingesøens Bredder, hvor de under Belejringen kunde bage nogenlunde i Fred.

Man har jo smykket Spadseregangen langs Søerne med saa smagfulde Navne som »Kærlighedsstien« og »Ægteskabsstien«, og dette lyder jo baade idyllisk og godt; men man skal nu ikke, skønt det tit i vore Dage er fristende, altid være en *laudator temporis acti*, man skal lytte en Smule ogsaa til Tidens egen Stemme. Den fortæller ganske vist og ganske rigtigt om Skønheden ved Blegdammene, der gik helt ned fra Blegdamsfællend til Søens Bred, hvor Jægerne drog ud, og hvor man om Aftenen paa landlig Vis hørte Hornsignaler og Skud. Men den bestandig borgerlige Klagesang har ogsaa sin Berettigelse, gemmer i sin Potpourri-Stil og lidt anstrængte Aandfuldhed lidt Københavnerpoesi af den Art, som nu lokker hyggelige Smil frem paa vore Læber.

Lad os tage »Politivennen« fra 1830, netop det Aar, da *Henrik Hertz* haanede Spids- eller Bedsteborgernes Beklagelsestrang. Saa finder vi en Artikel, der bærer en lovende Overskrift: »*Kærlighedsstien er slibrig*«, og den har vel nok sin Interesse, blandt andet af den Grund, at man maa give Præsten i »Intrigerne« Ret, naar han mod de unges Fremstød argumenterer:

»Og saa faar man, min Ven,
kun det gamle igen.«

Hvad har Cementering og Asfaltering hjulpet os? Griseri var der dengang som nu, blot paa en anden Maade. Om den er bedre, véd man ikke. Men — altsaa skriver en Indsender i »Politivennen« 1830:

»Mange paastaar, at Kærlighedsstien er bestrøet med Roser, kan være; men efter den Erfaring, jeg har gjort, kan jeg ikke andet end bemærke, at den (nemlig Kærlighedsstien) er meget slibrig og glat, hvorved jeg dog maa tilføje, at denne Bemærkning ikke gælder Kærlighedsstien i figurlig Forstand (ad hvilken vi alle en Gang mer' eller mindre *have* vandret), men i egentligste Betydning, nemlig: i den for adskil-

lige Aar siden anlagte Spadserevej paa Dosseringen langs Søen, mellem Vester- og Nørreport. At denne meget yndede Spadseregang trænger til Forbedringer, haaber jeg ved det efterfølgende noksom at godtgøre.

Indsenderen heraf foretog sig for henimod 14 Dage siden (den Rejse glemmer jeg aldrig!) med sin Kone om Aftenen at gaa tilbage fra Blegdamsvejen til sin Bolig paa Vesterbro og valgte dertil den nærmeste Vej ad Stjerne langs med Søen. I Førstningen, paa den saakaldte »Ægteskabssti«, gik det ret godt — og hvad Under! Thi i over 30 Aar har jeg ført det lykkeligste Ægteskab og kunde derfor ikke andet end befinde mig vel paa denne Vej. — Men nu kom »Kærlighedsstien«. Hvilken Række af Elendigheder paaførte den os ikke. Men hvad vilde ogsaa vi to gamle Folk, som for over 60 Aar siden traadte vore Børnesko, paa en Vej, som vi billigen burde overlade de yngre at vandre? En niogtrediveaarig Ægtemand betræde Elskovsstien! Hvorfor lagde vi os ikke Ordene paa Hjerte, som staar i Hr. *Heibergs* Vise

Men er man for gammel til Amor at naa,
man er incurabel, og hvad gør man saa?

»Man bliver stikkende i Dyndet,« svarer jeg. »Thi hør: samme Eftermiddag havde det regnet meget stærkt; men om Aftenen var det klaret op, og altsaa maatte jeg formode, at Vandet, som det sømmer sig for en brav og honnet Regn om Sommeren, var løbet bort igen, og at det atter var blevet tørt. Men ganske det modsatte. I Dynd og Morads maatte vi vade til op over Anklerne. Ved hvert Skridt, vi gjorde fremad, gled vi to tilbage. Snart hed det: »Søde Mand, nu falder jeg,« snart: »Aah, nu kan jeg ikke mere!« Som en god Ægtemand og Ridder understøttede jeg efter ringe Kræfter hendes vaklende Fjed, men ogsaa jeg havde Vanskelighed ved at holde mig paa Benene og maatte ofte holde mig ved et Træ, for at vi ikke begge skulde falde omkuld. Flere Gange maatte vi

staa stille og angle efter min Kones Sko, som paa en forræderisk Maade havde løsnet sig fra Fødderne ved Dyndets store Tiltrækningskraft og med lumske Miner aldeles havde skjult sig i Snavset for vore spejdende og forbavsedede Blikke.

Men Gud være lovet! Taalmod og Standhaftighed sejrer tilsidst, og efter $1\frac{1}{2}$ Times — siger og skriver $1\frac{1}{2}$ Times — besværlige Gang naaede vi, efter udstanden Livsfare, Hjemmet. Hvad om vi var blevne stikkende i Dyndet til næste Morgen til Spot og Spe for den gabende Pøbel?

Efter vor Hjemkomst vejede jeg min Kones Sko, og befandtes de da med Snavs og alt at veje Brutto $6\frac{1}{2}$ Pd. Naar jeg nu regner Thara af Skoene til $\frac{1}{2}$ Pund, saa er det lig Netto 6 Pund Snavs, som min stakkels Kone maatte slæbe paa i hin uheldsvangre Nat. Paa mine Støvler sad Snavset i Lispundevis; men jeg har altid som brav Mand paataget mig at bære de tungeste Byrder i vort Ægteskab. Som sagt altsaa: Den Rejse glemmer jeg aldrig.

Min ærbødige Bøn til høje vedkommende, der i denne Tid har indhentet saa megen Ros i de offentlige Tidender for disse Spadseregange, er derfor: at træffe saadanne Foranstaltninger, at Elskoven ikke forkøler sig ved at vandre paa en vaad og slibrig Sti, men at denne, der egentlig burde bestrøes med Roser, bliver lige saa god at passere som »Ægteskabsstien«, den dog ikkun faa i disse pengetrange og næringsløse Tider med frejdt Mod kunne betræde.»

Selv om denne lille Artikel ikke siger noget direkte, kan man sikkert billedligt forstaa, at den snusfornuftige Indsender har villet moralisere over den mere »ubedækkede« Ægteskabsstis Fortrin (langs Sortedamsdosseringen), hvor alle kunde følge de spadserendes Færd, fremfor den umoralske, let skjulende Kærlighedssti, hvor slibrige Ting kunde gaa i Svang. Derved faar denne tilfældige Artikel virkelig Inter-

esse ud over det rent efemere, som et Træk i Tidens Billedbog.

Over *Plessens* gamle Have fra Peblingsøen til Volden gik Tidens Mishandling lempeligere end paa den anden Side; og skulde der handles ilde, var det jo alligevel godt, at der her rejstes noget, der ikke gav det kolde Gys, som vi ellers føler, naar vi tænker paa det, der svandt.

En af de sidste Dage, *Sophus Bauditz*, der boede lige paa Hjørnet af Teglgaardsstræde og Nørrevoldgade, levede, stod han ved sit Vindue og saa ud over alt Roderiet, hvor nu Boulevardbanen er færdig. Han vidste næppe da selv, at han skulde dø saa snart, han, der elskede sin By og ikke forstod, at man kunde nænne at gøre den Fortræd. Og han sagde paa den stille og inderlige Maade, der gjorde alle de Ord, han talte, til Poesi: »Her vil jeg blive, for nu véd jeg, at de ikke kan tage mere fra mig, end de har gjort. Ørstedsparken dernede er dog min. Se den i Vinter og Sne, og se den i Foraarets Gry. Der er dog noget af den gamle Voldpoesi over den. Det er morsomt at tænke paa, at Broen derovre, hvor Stadsgravens sidste Rest gemmer vore sidste Bysvaner, i sin Tid forbandt Øster- og Nørrevold.« Med et Ryk vendte han sig om og sagde: »Ved De, at det var, fordi Frederik den Syvende ikke gad ride ned ad Nørre- og op ad Østervold, at den Bro blev bygget? Men saa . . . ja, nu staar jeg og tænker paa *Kaalunds* blodige Ord om Boulevarderne med Træer, der plantes paa ny hvert Aar; jeg har jo set dem trille ikke alene Minderne, men Træerne væk paa Skubkarrer, og hvor er de blegnæbbede, de gamle Træer, som de nu forsøger at pynte op med i Byen. Hvad der bliver oven over det Kloakrør, der skjuler den nye Bane, véd jeg jo ikke. Kønt kan det i alt Fald ikke blive. Og det er en ringe Trøst, at jeg endnu om Aftenen har det Eventyrsyn, at de tusend Lys tændes over Banegaardens Terræn; det bliver vel ogsaa bebygget, saa at jeg ikke læn-

ger om Morgenene kan se helt ud til Frederiksberg Slot; for det tror De ikke; men det kan man nu alligevel, hvis man har lidt Fantasi.

En By med høje Huse og graa Tage har ogsaa sin Charme, naar man ser den paa Afstand, ikke gaar i den. Der ligger en Taage derover, som kan faa selv en rygende Skorsten til at blive malerisk. Jeg véd ikke,

Teglgaardsbroen.

hvorfor jeg altid, naar jeg kigger ad den Vej, kommer til at tænke paa Den kongelige Porcellænsfabrik og Bing & Grøndahl. Gaar jeg maaske paa Akkord med Skorstenene, eller tænker jeg paa, hvad der skabes og arbejdes derude?

Ingen véd det; men kigger jeg til højre, hvor i mine unge Aar Stadsgraven og Teglgaardsbroen laa — den dejlige Teglgaardsbro! — saa ser jeg dog nu Frøken Zahles Skole og Teknisk Skole, og jeg forstaar, at der er andet her i Livet, der har Ret og

Krav end min Friluftssans. Tænk paa det en Dag, naar De rigtig bliver ond paa alt det, der tog haardt om Deres Hjerte, og forstaa saa, at vor gamle By kan gøre os Sorg, den kan volde os Smerte; men man kan aldrig *blive vred paa den.*»

Der er Folk, der har ment, at *Sophus Bauditz* var for lille til, at man skulde rejse ham et Minde her i Byen. Han trængte til en Bænk med sit Navn paa ude et Sted ad Landet til. Aa nej; han turde vel være af dem, hvis Hjerte slog varmest for *Absalons By*, og hans Kongsmærke som Digter og som Menneske var vel netop det, at han følte, hvad han sagde og skrev, og aldrig skrev andet end netop det, han følte og kunde sige. Hans Farvel til Nørrebro og til Udsigten fra Teglgaardsstrædes Hjørne bør gemmes i enhver god Københavners Hjerte.

Han saa ud imod Ørstedsparken, og han glædede sig over, at her var lagt Klavsul paa Byggespekulanternes Trang til at gøre ideelle Værdier i Penge. Det var alt sammen rigtigt og godt. Blot han kunde have sparet Parken for alle de velmente Gaver i Retning af mere eller mindre godt afstøbte Statuer, vor nu afdøde Mæcen, Brygger *Jacobsen*, har velsignet den med. Men han tænkte neppe paa, at flere Aar senere lod Skoleborgmesteren Østre Anlægs ene Yderkant ødelægge ved Opførelsen af en Kommuneskole.

At *Ørsted'erne* staar der, *Anders Sandøe* i en skøn og klassisk Gengivelse, *Hans Christian* saa forfærdelig idéforladt, saa alle Muser maa sig forbarme, er der jo intet st sige til, da Parken har deres Navn. Men alt det andet? Halvfemsernes franskglade Publikum standsede henrykt ved den slette Afstøbning af *Chapus* Jeanne d'Arc. Hun hører hjemme i Marmor og langt finere Gengivelse paa et Glyptotek. Og *L. N. Hvidts* Buste er ikke saa lidt af en Fornærmelse mod den Mand, der gik i Spidsen for Fremskridtet, da han bragte Kongen Borgernes Krav om Frihed. Der var ingen Hvilebænk under hans Tanke, og han var ikke

saa bedsteborgerlig, som hans bredbarmede Buste gør ham til derinde. Resten af Statuerne er vel at betragte som Nips, der ikke tager sig ud paa et offentligt Torv; at skelne mellem Museumsgenstande og offentlige Monumenter har Københavns Magistrat aldrig lært, og selv om man efter et gammelt Ord ikke skal føle given Hest paa Tænderne, saa har man dog Lov og Ret til at anbringe en Gave dér, hvor den ser bedst ud i ens Hjem.

Der staar dog endnu en lille og skøn Statue i Ørstedsparken, og den gaar ingen forbi uden at føle, at den staar der med Rette. Det er Mindet om Frøken *Nathalie Zahle*. Alverdens Modstandere af al Kvindebevægelse — de bliver da Gudskelov færre for hver Dag, der gaar — vil føle og forstaa, at hun ikke kunde eller burde have en ringere Plads end den, hun her har faaet.

Prøv selv, hvad det vil sige, at hun i en Tid, hvor Pigebørn kun var Ægteskabsobjekter, vovede imod alle i de Dage gældende Begreber om sund Sans, at sætte Kvinden paa sin rette Plads. Hun begyndte ikke paa det letteste Sted, fra nedent, hvor man sukede efter Frigørelsen; nej, hun tog den vanskeligste af alle Opgaver op, da hun tog fat ovenfra og lærte Danmarks unge Piger deres Pligter mod Samfundet baade udad- og indadtil, og hun havde den rigtige, ægte pædagogiske Følelse af, at de, der kunde sprede Kulturen nedad, maatte søges oppe i de Lag, der ejer Kultur, de kunde bringe nedefter.

Der har næppe levet nogen Kvinde, der havde dybere Forstaaelse af, hvad Ordet *Moder* betød, end den ugifte, moderlige Frk. *Zahle*; der er ingen, der bedre kunde prædike ikke Pligten, men Retten for Kvindens Kald end hun; derfor har hendes Billedstøtte sin Plads, hvor den staar, blot den ikke vendte Ryggen men Ansigtet til det Sted, hvor hendes Livsvirke kronedes med Sejr.

Teknisk Skole er en underlig Nabo til Frk. *Zahle*; det stille og det larmende mødes her. Gaar man en Aften ved Titiden forbi og ser alt det løsslupne Liv, som Haandværkets Læredrenge skaber her, naar de faar fri fra deres i Almindelighed ret tvungne Op- hold inde paa Skolens Bænke, lugter man deres nys antændte Cigaretter, og hører man deres ret djærve Ord, saa føler man en besynderlig Medliden- hed med, at de har været spærret inde saa længe; de kunde maaske haft bedre af at tumle sig i det frie. Men tænker man sig en Smule om, indser man, at den altid har Ret, som gaar imod, som tænker læn- gere frem end fra i Dag til i Morgen. Er man da saa heldig, at man faar Lejlighed til en skønne Dag at se Resultaterne af det, der er arbejdet for derinde, studser man over, at dette har været muligt. Der er imellem det, der udstilles, hele smaa Kunstværker, som der kunde være Plads for paa selve Charlotten- borg, og man glæder sig over, at det virkelig er muligt, at sligt kan skabes, og at vore unge Haandværkere kan drive det saa vidt, at Foreningen af Kunst og Haandværk kan gøre vore unge bærende Kræfter til de bedste i Europa. Man ser samtidig det glædelige Resultat, at der, da der var ved at gaa »Akademi« i vor tekniske Skole, herhjemme blandt selve Haand- værkerstanden var Kræfter og Energi nok til, at den frie Skole for dansk Kunst-Haandværk, der giver Per- sonligheden dens Ret over for Akademiet, takket være Maler *Møller Jensen*, baade kan eksistere og trives.

Kommunehospitalet med Kandidatgangen.

VI.

KOMMUNEHOSPITALET.

DET er for Nutidsmennesker ubegribeligt, at man i gamle Dage har undgaaet større og alvorligere Sygdomskatastrofer end dem, der lige fra *Absalons* Dage noteres i Form af Den sorte Død, Pest, Kolera og andre periodiske Epidemier, hvor man kun havde faa eller slet ingen Midler til at komme de lidende til Hjælp. Den barbariske katolske Anskuelse, at mange syge led med Rette, fordi de var mærkede af Herrens Vrede og skulde sone egne eller Fædrenes Synder indtil tredje og fjerde Led, var vel nok een af Aarsagerne til, at det kun var de allerbarmhjertigste Munkeordener, der kom disse ulykkelige til Hjælp gennem Helligaandshospitaler.

Det er jo ogsaa barbarisk at tænke sig, at man endnu i forrige Aarhundrede spærrede sindssyge inde i Tugthuse og behandlede dem mere som Dyr, endda vilde Dyr, end som Mennesker. Man behøver blot at læse *H. C. Andersens* Barndomserindringer

fra Odense eller hans Roman »O. T.« for at finde Bekræftelse herpaa, eller man kan kigge en Smule i de nylig fremkomne Oplysninger om Møens Tugthus og dets ulykkelige Beboere for at se, at der ikke er noget overdrevent i denne Paastand.

Munkene var vel nok delvis lægekyndige, derom vidner *Juels* og *Harpestrængs* Lægebøger, der i al deres Naivitet dog viser en Vilje til at helbrede; men Tid og Livsforhold gør jo dog, at den Lægekunst, der her udfoldes, væsentligst bestaar i Saarkunst.

Tragikomisk er det ogsaa, at Flertallet af Læger (naar man ser bort fra den lærde Tids store Polyhistorer som *Steno*, *Borch* og *Worm*, der dog mere er Teoretikere, der undersøger det menneskelige Legemes Indre ved Dissektioner og derved opdager, at Hjertet er en Muskel, og paaviser andre indre Organers naturlige Bestemmelse og Funktioner, men ikke kendte til Praksis) var Barberer, Chirurgus'er, som *Holberg* med en vis Haan kalder dem. Ja, selv *Tode* var af Uddannelse slet og ret Barbersvend.

Absalon skal dog have den Ros, at han ogsaa paa det sanitære Omraade var forud for sin Samtid, saa at han, ikke af Hensyn til de syge, men til de sunde, indrettede Isolationsanstalter for spedalske, St. Jørgensgaard for sindssyge og Pesthuse; men hvad hjalp det paa Sygdommene, naar man ikke havde Midler eller Kundskaber til at bekæmpe dem?

Senere naaede man de ret fortvivlede Lemmestiftelser som Vartov og Almindelige Hospitaler rundt om i Landet; men Behandlingen var ikke bedre dér. Et Lyspunkt i vor Sygeplejes Historie skabes i Svenskekrigens Dage 1659 her i København af de rent faktiske historiske Forhold; de under Byens Belejring faldne kunde man nok faa skaffet af Vejen, men man maa erindre, at de, der saares og kvæstes i en belejret By, kommer ikke som paa en almindelig Valplads til at ligge fjernt fra dem, der elsker dem og vil værne dem. De lider i eller ved deres Hjem, dér, hvor

deres Hustruer og Børn hjælpeløse maa se paa Rædslerne.

Saa rejser sig ganske naturligt Kravet i Mennekens Hjerter om, at der skal gøres noget fra den Stats Side, for hvis Skyld de lider og maaske dør, for at lindre Smerterne; derfor faar vi i 1659 baade et Sø- og et Landkvæsthus, hvor man efter fattig Evne yder fornøden Hjælp.

Det er imidlertid forfærdeligt at tænke sig, at en By af Københavns Størrelse faar sit første egentlige Hospital, Det kongelige Frederiks Hospital i Bredgade, hvortil der senere føjes Fødselsstiftelse og chirurgisk Akademi, saa sent som i 1757. Det er indtil 1769 Byens eneste Hospital, som endda er ret fornemt, dyrt og eksklusivt, og det bredere og lavere Lag af Befolkningen henvises derpaa til det i nævnte Aar indrettede Almindeligt Hospital.

Der skulde en alvorlig Forskrækkelse til for at ruske Byens Myndigheder op af deres mærkværdige Kortsyn og Ligegladhed. Det skete først i vore egne Fædres Tid, da Koleraen skræmmede dem op og med brutal Kraft ruskede de ansvarsløse vaagne.

Frederiks Hospital var da det bedst indrettede, og det var sat i Stand efter Mønstre fra det attende Aarhundredes Berliner-, Westminster- og Stockholmer-Hospitaler, der da var forældede, og det var desuden et Rigshospital, ikke Byens: Endelig besluttede da Byens vise Fædre sig i 1854 til at nedsætte et Udvalg, en Kommission, til at overveje Muligheden af en hurtig Tilvejebringelse af et Kommunehospital. Det gik, som det gamle Ord siger, at naar Fanden helst ikke vil have en god Sag fremmet, nedsætter han en Kommission, saa at Sagen kan trækkes i Langdrag. Saaledes gik det ogsaa her. Først paa sjette Aar derefter var de kloge Hoveder færdige, og den 1. September 1860 kunde man hejse Kransen til Rejsegilde paa det prægtige *Kommunehospital*, der kom til at knejse paa Nørrebros Glacis.

Det er den udmærkede Arkitekt *H. Chr. Hansen*, vi skylder denne skønne Bygning, hvis mægtige, men lette Façade virker som en Fjer i Hatten paa sin Bydel, og hvis smukt irrede Kobberkuppel, efter at Kirken i Rigensgade brændte, er den eneste, der straalere i saa herlig en Patina.

Denne Kuppel og denne Bygning viser bedre end meget andet, at man med faa Midler — kunstnerisk som økonomisk set — kan skabe det skønne og praktiske, at man med andre Ord bygger lige saa billigt kønt som grimt. Hvorfor er der da saa meget af det nye, der er saa fornærmelig grimt?

Hvad vi ikke ser i det ydre men véd af sagkyndiges Dom, er, at det indre, der er skabt efter det dengang saa anerkendte Længdekorridorsystem, er bygget af en usædvanlig fremadskuende Aand, og man undrer sig over, at hele den store Hovedbygning med de 844 Senge kun har kostet 2,753,000 Kr., Montering 263,056 Kr.

At Byens Vækst senere har krævet Tilbygninger og Udvidelser, siger sig selv; men mere end sørgeligt er det, som man har handlet med Hospitalets Omgivelser. Billeder fra Treserne — Hospitalet blev taget i Brug i 1863 — viser, under hvor landligt skønne Forhold det var tænkt og i Begyndelsen kom til at virke mellem Sortedamssøen og senere Botanisk Have og med grønne Træer omkring sig, medens den landsbyagtig skønne »Kandidatgang« snoede sig idyllisk ind imod Volden. Kandidatgangen hed saaledes, fordi de medicinske Kandidater, der gjorde Tjeneste paa Kommunehospitalet, altid skød Genvej ind til Byen ad den.

Meget dygtigt og godt er der udrettet indenfor Kommunehospitalets Mure; store Lægenavne er knyttede til Gerningen derinde, hvor der er lidt og stridt, kæmpet, sejret eller tabt; dobbelt sørgeligt er det derfor, at den Plet, der omgiver dette Barmhjertighedens Hjem, ikke til evige Tider har været fredlyst, men tværtimod har været et letvundet Bytte i brutale

og sjæleraa Byggespekulanters og Kalkpudseres Hænder. Al Ære være dog *Martin Borchs* stilfulde Andreaskirke.

Det var i Grunden underligt, at Kommunehospitalet i lange Aar for den almindelige borgerlige Bevidsthed stod som noget, der var at betragte som mindre fint end Det kongelige Frederiks Hospital; ligesom man ved Begravelser skelnede mellem mere eller mindre fine Lig og Kirkegaarde, ansaa man Patienter, der laa paa Kommunehospitalet, for mindre fine end Bredgade-Hospitalets; vel sagtens fordi Kommunehospitalet var en Afløser af Almindeligt Hospital, der jo mere ydede Fattigfolk Ly og Hjælp.

Og med stor Uret overførte man denne Klassificering ogsaa paa Lægerne. Overlægerne her regnedes for ringere end Frederiks Hospitals; der er indenfor Kommunehospitalets smukke Mure udrettet et saa stort og glimrende Barmhjertighedsarbejde som vel tænkeligt, og det har ført dets Bæreres Navne ud over Landets Grænser til Verdensberømmelse.

Blandt Kirurgerne straalere mange og store Navne, ikke just den første Overlæges, *Carl David Withusens*, der ansattes ved Hospitalet ved dets Aabning i 1863. Han var vel en dygtig Kirurg, der havde besejret selve *H. M. Saxtorph* i Konkurrencen om et Lektorat i Kirurgi allerede i 1854; men han var i 1863 en syg Mand, og da han i 1867 foretog en meget vanskelig Operation, ramtes han under Arbejdet af et apoplektisk Tilfælde, der medførte en kronisk Hjerne-lidelse, som tvang ham til at tage sin Afsked i 1868; han praktiserede vel endnu nogle Aar, men døde 1874, kun 52 Aar gammel. Hans Skæbne viser, at han arbejdede med stor Opofrelse og beundringsværdig Tilsidesættelse af Hensynet til sit eget Vel. I hans Nekrolog siger Medicinalhistorikeren *Jul. Petersen* om ham, at han vel var noget tung og langsom, men han dyrkede sin Specialvidenskab med Trofasthed og Alvor, og hvad han manglede fra Naturens Haand, erstattede han ved sin Grundighed, Omhygge-

lighed og Soliditet, og sine dygtige Indsigter som Kirurg og Operatør viste han tilfulde i sin Stilling som Overkirurg for Landets største Sygeafdeling, hvor han var skattet baade af sine Patienter og Elever.

Under *Withusens* Sygdom traadte hans Reservekirurg, den stille og beskedne *Valdemar Holmer*, der blev hans Efterfølger, til som fungerende Overkirurg. Han havde paa dette Tidspunkt mest ad Selvhjælpens Vej søgt at fuldkommengøre sin Uddannelse; men han følte sig paa det nævnte Tidspunkt ikke fuldt ud sikker, men eksperimenterede bestandig, og det var hans Princip aldrig at offentliggøre noget Resultat af nye Behandlinger, som han ikke paa Forhaand følte sig helt sikker paa. Derved gik han glip af Æren, som tilkom ham for at være den første, der indførte den *listerske* Antiseptik i Danmark, det første Land udenfor England, hvor denne nu verdensanerkendte Metode, der til at begynde med i det øvrige Europa mødtes af Lægerne med Skepsis og Kulde, blev prøvet.

Hidtil har man tilskrevet Professor ved Frederiks Hospital *Mathias Hieronymus Saxtorph* Æren for at være den første kirurgiske Avtoritet, der fulgte *Lister*, hvad denne selv ogsaa troede, han var, hvilket fremgaar af Breve, *Lister* skrev til ham. Sagen var, at *Saxtorph* allerede i 1870 i det store engelske Tidsskrift »*The Lancet*« offentlig ydede den *listerske* Metode sin Tilslutning, men *Holmer* havde faktisk den Gang allerede i to Aar anvendt og eksperimenteret med Antiseptikken paa Kommunehospitalet; men beskeden, som han var, ventede han med at forelægge sine Resultater til det almindelige danske Lægemøde i 1871, da *Saxtorphs* Artikel i »*The Lancet*« allerede var fremkommet. Men *Holmer* kunde belægge sin Offentliggørelse med ældre og grundigere Erfaringer end *Saxtorph*. I den Grad var imidlertid *Saxtorphs* Førsteret slaaet fast i den almindelige Bevidsthed, at det egentlig først var i Foraaret 1917, at Professor *Carl Jul.*

Salomonsen efter et Foredrag af Professor *Vilh. Schal-demose* i Medicinsk Selskab under Diskussionen slog fast, at han og andre med ham som unge studerende havde fulgt *Holmers* Førsteforsøg paa Kommunehospitalet, forinden *Saxtorph* var begyndt paa sine paa Frederiks Hospital. Dette forringer selvfølgelig ikke i mindste Maade *Saxtorphs* Fortjeneste; men Ære den, som æres bør. *Holmer* og Kommunehospitalet var Førerne herhjemme for Antiseptikken.

En Fortjeneste til havde *Holmer* i denne Forbindelse; den nye Fremgangsmaade, der jo gjorde Operationer langt mindre farlige end tidligere, medførte, at adskillige Læger gik frem med altfor stor operativ Dristighed; *Holmer*, hvis Afdeling blev verdensberømt, saa Læger fra Alverdens Lande strømmede hertil for at lære deraf, holdt stærkt igen imod al Uforsigtighed; han var altfor human til nogen Sinde for Videnskabens Skyld at sætte Hensynet til Patienten til Side; hans skrupuløse Samvittighed laa enhver saadan vidtgaende Dristighed fjernt, selv om han uden Vaklen og med stort Talent foretog alle de indgribende Operationer, som han efter alvorlig Overvejelse fandt forsvarlige under Antiseptikkens nye, sikre Skjold.

Holmer var en ridderlig Personlighed, der ved Siden af sin Hospitalsgerning ved sit elskværdige, fornemme og humane Væsen vandt en mægtig Praksis i hele Danmark. Men ogsaa han overanstrengte sig i en altfor tidlig Alder, og han tog aldrig Hensyn til sig selv, naar det gjaldt om at redde andres Liv, og allerede i 1884, ligesom han skulde have hævdet den danske Lægestands Ære paa den internationale Lægekongres i København, døde han den 8. Juli, kun 51 Aar gammel. Hans Venner, Elever og Patienter rejste i Taknemlighed en Buste, der staar i Kommunehospitalets Gaard, til Ære for ham selv og den Afdeling, han ved sit Arbejde gjorde til en Mønsteranstalt.

Hans Efterfølger, *Carl Ludvig Studsgaard*, havde allerede fra 1875 virket ved Hospitalet som Overlæge ved dettes femte Afdeling; ogsaa han vandt ved at træde i *Holmers* Fodspor Anerkendelse for sin store Omhu og Dygtighed, uden at han dog brød Bane for noget egentligt nyt. Men han havde allerede under Krigen 1864 som Operatør ved Lasareterne paa Augustenborg og Hvedholm vundet Navn som en behændig og dristig — nogle mente noget for dristig — Operatør. Mest beundrede man hans Koldblodighed og uforstyrrelige Ro; hans tekniske Færdighed vandt ham Beundrere i hele Europa, Han døde i 1899 midt under sin Gerning, 69 Aar gammel.

Endnu en betydelig Kirurg skal her nævnes; det er Professor *Peter Axel Thorvald Iversen*, der paa en Maade var *Holmers* Elev og ved dennes Død overtog Studsgaards Afdeling. Han uddannede en hel Stab af dygtige Læger og Sygeplejersker, som han med stor Myndighed og organisatorisk Evne satte ind i de mest minutiøse Detailler i enhver Operation, saa at han i Spidsen for disse stod som uovertruffen i Snarraadighed og Dristighed. Vel brød heller ikke han nye Baner, men hans kliniske Afhandlinger var saa friske, saa fyldte af egne Erfaringer og Fordybelse i Æmnerne, at Udlandet ogsaa knyttede store Forhaabninger til hans Fremtid. Netop som han stod paa sit højeste, fejret og hyldet fra alle Sider, døde han den 22. November 1892, kun faa Dage efter, at han med glimrende Dygtighed havde udført de vanskeligste Operationer paa sin Afdeling. Ogsaa han faldt som Offer for sit Arbejde. Rastløs, som han var, ænsede han ikke sin egen Sygdom, en Nyresvaghed; han havde, mente hans Venner, dog selv haft en Anelse om, at hans Gerning skulde blive kort; derfra skrev sig hans febrilske, rastløse Iver for at være Medmennesker, der led, en god Hjælper, og derfor var Sorgen ved hans Død, der rømte ham i 48 Aars Alderen, ogsaa ægte og ubegrænset.

Endnu til den Dag i Dag har Kommunehospitalets kirurgiske Afdelinger hævdet deres Ry som mønstergyldige under Ledelse af Autoriteter som nys afdøde *Eilert Adam Tscherning*, der blev *Iversens* Afløser, og den yngre Dr. *P. N. Hansen*.

Fra andre Afdelinger paa Kommunehospitalet lyser Navne som *Brünniches* og *Fr. J. Triers*; som Offer for sin Videnskab faldt Overlæge *Alexander Haslund*; den stolte og stærke Mand bukkede i 1906 under for en venerisk Sygdom, han havde paadraget sig som Leder af Hospitalets tredje Afdeling under sit Arbejde for at redde andre syge. Af nulevende Overlæger maa man ej heller glemme Professor *Rosenthal*, hvis Studier over interne Brystsygdomme har vundet europæisk Berømmelse; men det vilde blive altfor vidtløftigt her at nævne alle de betydelige Læger, der har virket ved eller faaet deres Uddannelse paa Kommunehospitalet.

Kun eet Navn er der endnu, som ikke kan forbi-gaa, naar man skal nævne Kommunehospitalets største, Navnet paa en Mand, der blev Martyr i sin trofaste og dygtige Gerning, fordi han var sat paa den Urias-Post, der hedder Sjette Afdeling, som jo midlertidig optager sindssyge til Observation. Hans overlegne Dygtighed og Mesterskab gjorde, at den brede Hob ikke forstod ham og derfor forfulgte ham. Det er Professor *Knud Børge Pontoppidan*, der jo desværre er død i 1917.

Pontoppidan hørte til vort Lands mest patriciske Slægter, hvis Aandsadel igennem Aarhundreder har prydet Danmarks Kultur. Han var Søn af den myndige og ansete Præst *Dines Pontoppidan* i Randers. Hans Brødre er Forfatteren *Henrik Pontoppidan*, Præsten *Morten Pontoppidan* og Hudlægen *Erik Pontoppidan*. Allerede som ganske ung vakte *Knud Pontoppidan* Opsigt ved sin Guldmedaille-Afhandling om Ansvarligheden hos sindssyge Personer, hans Doktorgrad omhandlede kronisk Morfinisme, og da han 1888 over-

tog Stillingen som Overlæge for Sjette Afdeling, vakte hans Klarhed i Fremstillingen af de enkelte Sygdomstilfælde, hans sproglige Mesterskab og hans Finhed i Opfattelsen af de enkelte Tilfælde alle sagkyndiges Beundring; men det skulde desværre være de usagkyndige, der fældede ham. Det var sindssyge Kværu-lanter af den allervanskeligste Art, han fik til Behandling, og saa snart de var vel sluppet ud af Hospitalet, hvor naturligtvis hyppigt Tvangsforanstaltninger maatte foretages imod dem, faldt de over *Pontoppidan* med de mest grundløse og vanvittige Overfald, der fandt Støtte i en altfor ansvarsløs og samvittighedsfri Dagspresse; men Angrebene fik dog endnu større Vægt, ved at føres over i selve Skønlitteraturen, da Forfatterinden *Amalie Skram*, der selv havde været blandt hans Patienter, i Slutningen af Halvfemserne i sine to Boger »Professor Hieronymus« og »Paa St. Jørgen« gav en Skildring af sine Indtryk fra et Ophold paa et Sindssygehospital, som af Publikum toges for en tilforladelig Skildring af Forholdene paa Sjette Afdeling, hvad den nok ogsaa tilsigtede at være; men det er ganske sikkert den blodigste Uret, der nogen Sinde er gjort en dansk Læge, som her øvedes mod *Pontoppidan*. Det havde imidlertid til Følge, at denne vor mest fremtrædende Avtoritet paa Sindssyge-omraadet dybt krænket trak sig tilbage fra sin Ger-ning i 1897; men i sit bidende og overlegne Forsvar: »Sjette Afdelings Jammersminde« afvaskede Pontop-pidan alle Beskyldningerne, og at han derigennem vandt en eklatant Sejr over sine Modstandere, viser allerede den Kendsgerning, at han endnu samme Aar uantastet kunde overtage den fuldstændig tilsvarende Stilling som Overlæge ved Sindssygeanstalten i Aar-hus, hvor han virkede til stor Velsignelse til 1901, da han overtog Professoratet i Retsmedicin ved Univer-sitetet, som han beklædte, til han selv trængte til Ro i 1914 og tog sin Afsked.

I disse Dage har hans taknemlige Elever og Kolleger blandt Lægerne rejst hans Buste i Kommunehospitalet.

Der er ingen Tvivl om, at Pontoppidan ligesom saa mange af hans Kolleger paa vore danske Hospitaler faldt som Offer for en Gerning, som de i fuld Trofasthed viede alle deres Kræfter. Hans Navn er forlængst vasket rent for de infame Beskyldninger, der rettedes imod ham, hvad man ikke kan sige om hans Angriberes.

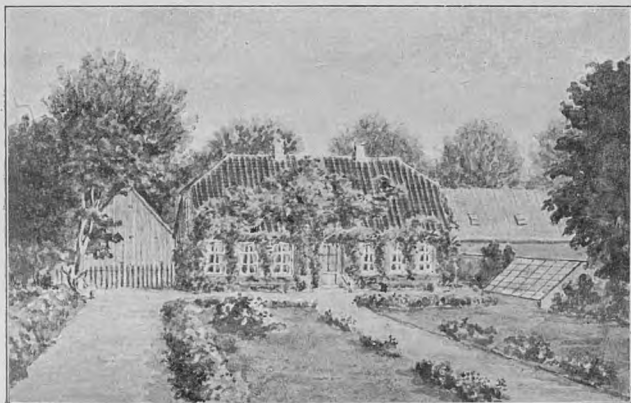
Kommunehospitalet har igennem de Aar, hvor det har knejset her i København, staaet der som et Ærestegn for den danske Lægevidenskab; det har ogsaa været det Ly, hvorhen mange Lægers og Patienters taknemlige Tanker har søgt. Et Sygeleje, der medfører Hospitalsophold, er ikke altid det mørkeste Minde, et Menneske kan bevare gennem Livet; der er udgaaet meget Lys fra Kommunehospitalet; i Minderne fletter sig Billedet ind om Barmhjertighed, Klogskab, Selvførelse og Kærlighed, som gør godt, netop fordi det virkede som Helsebod for syge Sind og syge Legemer. Og Lægerne, der virkede og virker derude, har jo ikke alene haft Tilfredsstillelse i deres Gerning og i den Lærdom, de her, unge og gamle, høstede; de mindes fra deres Virksomhed som Kandidater og Reservelæger ogsaa meget godt Kammeratskab, mangan munter Stund paa Vagtstuerne og Fællesværelserne, der faar dem til at glemme alt det triste og sørgelige, som uvægerligt er knyttet til det daglige Liv derinde; derom vidner bl. a. saa fornøjelig en Bog som gamle Overlæge, Professor *Nicolai Holms* Ungdomserindringer: »Glade Aar«, hvormed han i 1915 prydede dansk Memoirelitteratur.

Mest af alt bliver dog, naar man dvæler ved Kommunehospitalet og dets Historie, een Følelse den fremherskende i det danske Folk; det er Taknemlighedsfølelsen overfor alle dem, Læger som Sygeplejersker, der uegennyttigt viede og gav deres Liv for at frelse andres!

Der er noget inderligt vemodigt ved at tænke paa de gamle Haver, der er svundet, alle de, der laa mellem Vold og Sø, som *Rørholm*. Ingen Historie har

den gamle Have i levende Live, først efter sin Død fortæller den om sin svundne Herlighed, den stille, landlige Idyl i Voldskræntens Ly, nær Byens Larm og dog saa fjern fra den, — Landliggeriet i Voldenes Læ og dog udenfor dem. Hvorfor beholdt vi ikke een eneste Rest af det? Rørholmegade er Gravmonumentet over den gamle Have.

Inden vi forlader Partiet fra Port til Sø, er der endnu Observatoriet tilbage, den underlig skjulte

Rørholm.

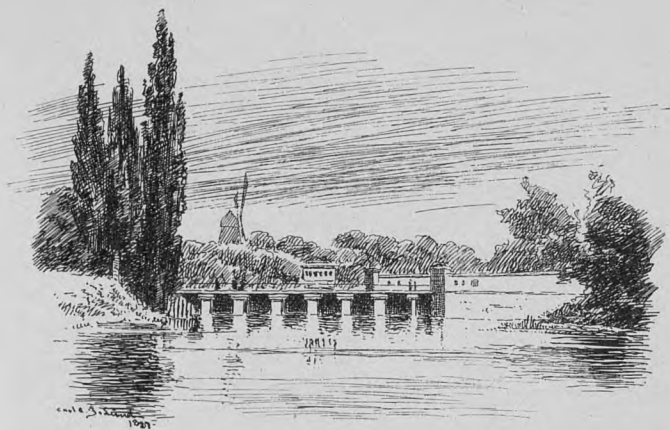
Bygning, hvor mange Københavnere tror, at man bestemmer Vejret, fordi man derfra gransker Himlen og dens Stjerner. Og intet andet Land burde dog vide bedre Besked om, hvad Astronomi er, end Danmark. Det Land, hvorfra *Tycho Brahe* »vilde bære op til Stjernerne dets Ære«, den By, hvor han fra Vandmøletaarnet paa Volden gjorde sine første Observationer, har først glemt hans Videnskab og saa gemt hans Mindesmærke mellem Buske højt oppe paa en Voldrest, hvor ingen kommer, fordi Adgangen er forbudt. *Rundetaarn* skulde have mindet os om *Christian*

den Fjerdens ideale Skuen mod det himmelske Lys, og *Ole Romer*, vor Bys gode Politimester, bar Danmarks Navn ud over Verden som Astronom, da han med Midler, over hvis Fattigdom nutidig Videnskab kun kan smile, beregnede Lysets Tøven med saa stor en Nøjagtighed, at Eftertiden kun har haft et Par latterlige smaa Decimaler at rette. Nu staar jo hans Monument foran Polyteknisk Lærestalt, rejst af den gode Borger *Alexander Foss*.

Men vort eget Observatorium fik vi først paa Nørrevold, da Arkitekt *Chr. Hansen* byggede det i 1859 til 61, en mærkelig Bygning, hvis irrede Kuppels Skønhed man først beundrer, naar man gaar i Botanisk Have, saa langt imod Kommunehospitalet som muligt. Der er mange andre Navne end de to store, berømte, som knytter sig til Studiet af de Eventyr, Stjernehimlen fortæller Menneskene hver evige Nat, »medens de sove derved som Stene«, som Astronomen *J. L. Heiberg* siger. Et eneste Navn skal vi her mindes endnu, fordi det knytter sig saa tæt til Københavns Historie; det er *Th. Bugges*. Hans Billede hænger paa Observatoriet, hans Minde staar lysende for alle dem, der har læst saa meget, at de véd, hvor glimrende han ordnede, reddede og hjalp ikke alene Mennesker, men ogsaa uvurderlige, saakaldte døde Skatte fra Undergang under Københavns Bombardement i 1807.

Med Sorg ser vi paa, at alt det gode gamle svinder; vi bøjer os for Tidens ubønhørlige Krav; men vi har nu mere end nogensinde den Pligt overfor vor By, naar det gode gamle skal fjernes, da at erstatte det med endnu bedre nyt!

ØSTERBRO

Østerbro 1857.

I.

INDLEDNING.

PARIS har haft Raad til at bevare sine Volde og Porte, efter at Staden voksede sig udenom dem og de var blevet for gammeldags til Fæstningsbrug. For København var Fæstningens Nedlæggelse kun Signal til, at Kommunen spækkede sin Kasse; om lidt af eller rettere al Byens Poesi gik med i Købet, gjorde intet.

Og selv nu, længe efter at vi har haft Tid til at fortryde den Vandalisme, 60'ernes og 70'ernes Mænd øvede, fremturer vi i deres Spor. For nylig faldt den lille Stump Østervold; Østre Anlæg er delvis spoleret, den kønne Aborrepark fuldstændig forsvunden; Boulevardtræerne er fældede eller flyttede.

Og København var dog i sin Tid en køn By og en grøn By. At dette er forandret, skyldes sandelig ikke Mangel paa advarende Røster igennem Tiderne. Men det har været »spildte Ord paa Ballelars«, og Ballelars er i dette Tilfælde Københavns Magistrat.

Allerede i 1870'erne finder vi advarende Ord, og da et saadant, der kom frem i »Illustreret Tidende«, netop havde Bud til Østerbro, som dette Arbejde skal behandle, skal vi citere lidt deraf:

»Da jeg forleden Morgen paa Vejen til mit Atelier passerede Skibskirkegaarden, stod min gamle Lærer fra Akademiet udenfor Porten. Efter en bedrøvelig Mine i hans Ansigt at dømme, troede jeg, at en eller anden sørgelig Anledning havde ført ham til Kirkegaarden, hvorfor jeg gik ham forbi uden at hilse.

Jeg var imidlertid kun kommet nogle Skridt, før han i en arrig Tone raabte efter mig: Hvad synes De, Petersen, om det Svineri derovre paa den anden Side af Gaden? — Jeg vendte mig, og knap havde jeg ærbødigt fremstammet mit Godmorgen, førend han med sin bekendte Heftighed vedblev: Har De kendt Magen? Det kalder man at *forskønne* København! Træer hugges om, enorme Summer smides ud til Ekspropriation, og saa bilder man sig ind ved at gøre Baghusenes gamle Rønner til Façader at forskønne Byen!

Jeg tillod mig at sige, at det kun var en Overgang, og at der vel ikke vilde hengaa ret lang Tid, førend ogsaa denne Adgang til Byen fremtraadte paa en Hovedstaden værdig Maade. — Ikke lang Tid?»

Herefter følger den gamle Kunstners Eksempler paa, i hvilket Kaos Nørrebro og Vesterbro, Halm-torvet og andre Steder har ligget i umindelige Tider, og han fortsætter med en ægte Indignation, der røber hans Kærlighed til den gamle By:

»Og nu Østerbro! Jeg har en Formodning om, at der er en eller anden formaaende Mand i Magistraten, der har en Idiosynkrasi mod gamle Træer og kun er glad, naar de smukke Træer, der har skabt megen Glæde og Behagelighed, ligger i Favnamaal, beredte til at bringes under Auktionshammeren. Hvorfor kunde ikke den gamle botaniske Have med sine dejlige, kostbare, store Træer blive staaende? Parc Mon-

ceaux i Paris vilde ikke kunne maale sig med det Anlæg, der her kunde være blevet, og jeg troer sandelig ogsaa, at det er de gamle Lindetræer foran Huset her, som har dødsdømt denne stakkels Husrække. — Jeg kunde ikke ganske give min gamle Lærer Uret i hans gnavne Udbrud, men søgte at berolige ham med Udsigten til Fremtiden. Der var kun een Ting, der formildede ham, og det var, da jeg gjorde ham opmærksom paa det karakteristiske i det fremkomne Baghus. Det høje Tag og de høje, spidse Vinduer minde stærkt om Afbildninger, jeg har set i en illustreret Udgave af Bellman. Gud ved, naar det er bygget, og hvortil det i sin Ungdom har været benyttet? De ved, Hr. Redaktør, at vi Malere har større Forkærlighed for en Bisse med Bulehat paa end en moderne klædt Herre, og at vi foretrækker til Model en Ko, som ingen Slagter eller Landmand vil betale med 10 Kr., for en god Fedestud. Og ganske oprigtigt: denne Knaldhytte med sin karakteristiske Tagform interesserede mig mere end det store, moderne Hus ved dets Side«.

Denne Artikels Forfatter, der beskedent skjuler sig under Navnet *Petersen*, har været Kunstner; han ledsagede sin Meddelelse med en morsom Tegning af den gamle Baggaard, som nu ogsaa er forsvundet; og at den vrede Akademilærer med Hensyn til de grønne Træer fik Ret, ved vi af Selvsyn, og den Ængstelse, »Petersen« lader skinne igennem Slutningen af sine Linier, skulde desværre altfor hurtig gaa i Opfyldelse. Mon der nu er nogen, der i det Herrens Aar 1919 kan pege paa et eneste originalt eller smukt Hus paa Strækningen fra »Lille Triangel« ud til Vibenshus, som jo for ikke ret mange Aar siden maatte vige for en moderne Kasse med altfor dyre Tre-fire-Værelses-Lejligheder med alle moderne Bekvemmeligheder, men uden Gnist af Eksistensberettigelse ud over den, som vore Tidens skamløse Spekulation har skabt? Det skulde da være det nye

»Lille Amalienborg«, der er rejst, hvor tidligere Hundekirkegaarden med dens mange komiske Ligsten over »Deller« o. a. laa.

Er det ikke med en egen Vemod, enhver, der kender *Købkes* landlige »Morgen paa Østerbro«, sammenligner denne Idyl med den nymodens Stenørken? Og hvor er Sortedamssøens landlige Ynde? De smukke, bugtede Bredder med Siv og Krat, med smaa Baadebroer og hyggelige Robaade er afløst af de ked-sommelige, lige afskaarne Kanter; grimme Motorbaade, der stinker af Benzin, har erstattet Robaadene, og nu brolægger man Strandvejen! Det er en virkelig Nemesis, at man er begyndt at tage under Overvejelse, om man ikke ved Udfyldning igen kan give Sortedamssøen mere maleriske Bredder.

Man har sagt, at Østerbro dog er den frieste og friskeste Forstad, vi ejer; aa ja; men det kan vi takke Øresund for. Hvor er *Classens* og *Tuteins* dejlige Haver, hvor er *Aggersborg*, hvor har man ikke ødelagt Kalkbrænderierne og det skønne Rosenvænge? Og, ærligt talt, lader Sidegader som Ryesgade og A.B.C.-Gade og længere ude Koldinggade, Viborggade og hvad dette Kvarter ellers kaldes, Vester- og Nørrebros Sidegader meget tilbage i Retning af Tristhed og Grimhed? Man har sagt, at det gjorde ikke noget, Østerbro har ingen Historie. Naah! det turde dog, som disse Blade vil søge at bevise, være Tilfældet alligevel.

Hvad der er det allersørgeligste, er dog, at det Liv, der i gamle Dage levedes paa Østerbro, er fuldstændig forfladet; alt det karakteristiske for det er slugt af Hverdagens irriterende Kedsommelighed. For at bevise dette behøver vi kun at søge tilbage til en saa nærliggende Tid som den, da gamle Skuespiller *Rosenkilde* havde sit Hjem derude, og med Skam maa vi erkende, at det er Halvfjerdsernes og Firsernes Synder, der nu gaar i Arv til os. En bedre Illustration til, hvad vi har tabt, end den, Fru *Julie*

Sødring giver i sine mesterlig fortalte »Erindringer«, kan ikke findes, og en tungere Anklage end den, der fremkommer ved en Sammenligning mellem denne os nærliggende Fortid og Nutiden, skal vanskelig kunne føres. Vi vil da lytte til Fru *Sødrings* Fortælling.

Det var i 1834, at *Rosenkilde* fra de snævre, men hyggelige Værelser i Adelgade flyttede ud paa Øster-

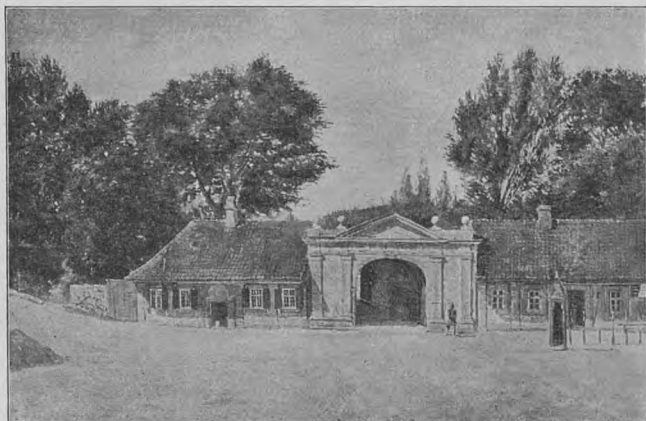
Udenfor Østerport. 1850.

bro; det var som at komme til at ligge paa Landet; saa snart man kom udenfor Østerport, begyndte en ny Verden. Der kom et frisk Pust, der bragte Hilsen fra Skov og Sø. »Det hvide Hus« hed Boligen; det laa lige for Søen og lignede nærmest et gammelt Palæ, og til Ejendommen hørte en stor og prægtig Have med mange gamle Frugttræer, og der var en stor Altan paa første Sal, hvor de boede; den vendte ud mod Søerne. I Baggrunden af Haven var en lang Lindeallé langs et Plankeværk, der adskilte Haven fra Assessor, Apoteker *Møllers* Ejendom, »Venners-

ro«, der selv havde en stor Have, som stødte op til Classens prægtige Park og nord for strakte *Tuteins* Gods sig.

Det var fuldstændigt »paa Landet«, og man kunde gaa de herligste Ture her. Fra Øresund til Kallebodstrand omgaves Byen af et levende Hegn; Lysthaverne, Voldene, Kirsebærgangen og Gartnerierne.

Fra det Øjeblik, Mildheden mod Vinterens Slut-

Østerport fra Bysiden. Efter P. A. Fischers Maleri. 1851.

ning begyndte at komme i Luften, den sidste Sne svandt, og den lille velkendte Sanger ovre i Glaciets Træer forkyndte, at nu var alle Trængsler endt, fulgte man Foraarets gradvise Frembryden fra Dag til Dag. Man frydede sig ved at se Voldskrænterne lidt efter lidt dækkes af et lysegrønt Tæppe, og med Jubel hilste man de første Blomster, de gule Ranunkler eller Smørblomster, som de populært kaldtes. Snart efter begyndte Ahorntræerne paa Volden at udfolde de brunlige Blade, og nu gik det Slag i Slag, indtil Kastanietræerne stod i deres fulde, gravitetiske

Pragt, Tjørnene spejlede deres hvide Slør i Stadsgravene, og Frugttræerne dannede et duftende hvidt og lyserødt Blomstervæld. Og saa kom den dejlige Sommer. Straalende Solskin og smaa bitte Skyer.

Særlig Østerbro betragtedes dengang som liggende udenfor Byen. Familiens gamle Venner var derfor halvt vrede over Flytningen og ophørte med at komme der. Kun enkelte aflagde sjældne, men derfor saa meget mere kærkomne Besøg.

Gladest ved Forandringen var gamle Madam *Rosenkilde*, hun saa her et af sine højeste Ønsker opfyldt; hun fik en Køkkenhave. Og hun fik en Gartnerdreng til Hjælp. Han var til stor Fornøjelse for Familien, om end Køkkenurterne havde mindre godt af hans Behandling; han var altid oplagt til Gavyvestreger. Naar Madammen oppe fra sit Vindue kommanderede den lange opløbne Fyr, var han uimodstaaelig med sit rødmussede Ansigt og de plirende Øjne. Han kunde saa pludselig til Madammens Forskrækkelse lade sig dumpe forlæns over Ende i den bløde Jord, ligge som død og i næste Nu med en Kolbøtte atter staa paa sine Ben.

En Gang havde han i flere Timer gaaet og plantet Hindbærbuske. Et Par Dage efter saa man ham til almindelig Forfærdelse gaa rundt, omhyggelig trække Planterne op en for en og ryste dem i Luften. »Men Gudbevares, Peter, hvad er det, du tager dig for?« raabte Madammen. »Jeg lufter Rødderne. Det har de saa nederdrægtig godt af.«

En sen Aften, kort efter at Rosenkilde var flyttet ud, gik der Ild i Hatten paa Østerbros Mølle, der laa lige overfor Blegdamsvejen. Den gamle Mølle brændte i Ro og Fred langsomt ned som et Spedelys. Sprøjter manglede nemlig dengang fuldstændig. Den eneste, der eksisterede paa Østerbro, var kort i Forvejen kørt ind i Byen til en Skorstensild, der dog allerede var slukket, da den kom. Efter at have styrket sig ovenpaa den anstrængende Tur begav

Sprøjtemandskabet sig igen paa Vej hjem til Østerbro. Klokken var imidlertid blevet saa mange, at Porten var lukket, og man maatte derfor gøre Omkring og begive sig til Nørreport, der som bekendt stod aaben hele Natten. Da de brave Folk endelig langt om længe naaede Østerbro, vilde de ikke tro deres egne Øjne, da de saa, at Møllen i deres Fraværelse var forsvunden. Ved en saadan Begivenhed var alle oven Senge, og Mor gav Kaffe, akkurat som ved et natligt Tordenvejr paa Landet i vore Dage.

Om Sommeren lejedes Sidebygningerne ud til velhavende Københavnerne, som laa paa Landet der. Udenfor Det hvide Hus var det, at de danske Underhandlere ved Kapitulationen i 1807 for første Gang mødte de engelske Kommissærer d. 6. Spetember Kl. 6½ om Aftenen.

Fru Sødring fortæller dernæst om *Classens* og *Tuteins* Haver, der begge var af overordentlig Størrelse og gik helt ud til Stranden. Den gamle Hr. *Tutein* gav venligt Familien Adgang til sin Have, der syntes den 12aarige Pige et helt Ferige. Den indeholdt højst forskelligartede Skønheder. Der fandtes et straalende Blomsterflor, store Strækninger med Frugttræer, smaa Søer, udstrakte Græsplæner, Marker med Kør og Lam, store Alléer, hvorimellem een, der gik helt ned til Stranden, endende i en Høj, og hele Skovpartier, hvorfra der i den tidlige Forsommer lød henrivende Fuglesang.

Der spadserede man de lange Sommereftermiddage i Havens Gange, nydende Luften, der var krydret af Lindetræernes Millioner af Blomster. Stille sad man paa Bænkene og hørte paa Nattergalene, som slog i det tætte Krat, fjernt og nær. Naar de saa brød op og langsomt vandrede ned ad den store Allé, kunde de undertiden møde Herskeren i dette Tryllelige, den gamle Hr. *Tutein*, »Marki'en«, som man kaldte ham, med sine Damer. Han standsede dem altid, og idet han med gammeldags Gravitet tog

Hatten af, spurgte han bestandig: »Hvem har jeg den Fornøjelse at hilse paa?« hvortil der med samme Gravitet blev svaret: »Skuespiller Rosenkildes Familie«. Der blev saa atter hilst, og man skiltes.

Paa en stor aaben Plads fandtes der en Gyng og et Vippebrædt, som den ældre Søster *Marie* helst førte Børnene udenom, da hun fandt det upassende,

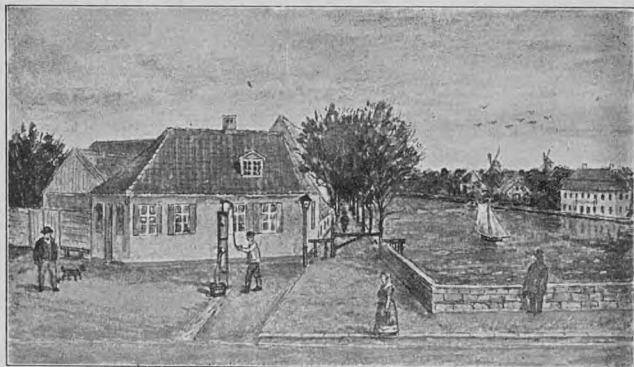

Ejendommen Rosendal. Efter gl. Maleri.
Sortedamssøen mod Østerbrogade.

at *Julie* satte sig op og lod sig svinge op og ned. Man skulde ikke misbruge den Godhed, der var vist; man skulde spadsere i Haven, ikke trænge ind paa Ene-mærker, der var forbeholdte Familiens Børn. Men Følgen var jo naturligvis, at Børnene netop droges med uimodstaaelig Magt mod det forbudte Land. Saa en Eftermiddag fik man Besøg af Kasinos senere saa beundrede Elsker, *Edvard Hansen*, som da var Elev paa Det kgl. Theater. Marie, han og Julie samt et Par andre Pigebørn gik da ned i Tuteins Have,

og inden de vidste et Ord af det, stod de til Mariæ Forførdelse foran den berømte Gyng og Vippe.

Edvard Hansen og de unge Piger var snart baade paa Vippen og i Gyngen, og da Hansen var lige ved Jorden, sprang han i Kaadhed af, saa at den lille Pige paa den anden Side gik ned med et Bums uden dog at komme noget til; hun blev liggende i en mindre skøn Stilling, halvkvalt af Latter. I det samme lød

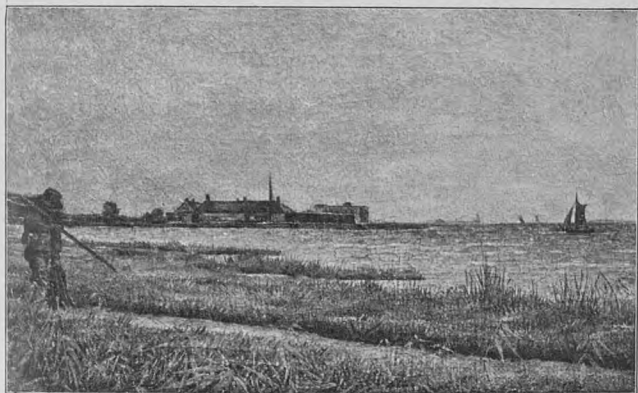

Østerbrogade ca. 1840 (lille Triangel). Tilv. Østerfarigmagsvej.
Midt for Kærlighedsstien.

en Stemme: »God Aften!« Og til almindelig Forførdelse stod den gamle Marki der i al sin Stivhed med Hænderne foldede over sin Stok og betragtede den muntre Leg. At sige, at Marie saa ud, som hun skulde synke i Jorden, vilde kun give et svagt Begreb om hendes Elendighed.

Tuteins Ejendom hed *Rosendal*, hvor han i 1766 anlagde sit Kattuntrykkeri, der før havde ligget ude paa Christiansholm ved Dyrehaven. Tidligere havde det *Frontinske* Klædemanufaktur ligget her. Til Gaarden hørte Strandgaarden og Rolighedsdal eller Rolighed, til hvilken Adgangen var gennem en sta-

telig Allé, det nuværende Nordre Frihavsgade, som fra Trianglen i flere Svingninger førte ud til Kalkbrænderierne. Tutein havde først drevet Fabrikken i Forening med Baron *Iselin* og andre Interessenter; derefter overtog han den for egen Regning, men solgte den i 1804 til Brødrene *Schleisner* og *Mathias Koechlin*. Han beholdt dog Rosendal med tilhørende Have og opførte her i Begyndelsen af Aarhundredet

Kalkbrænderiet. Efter Rørbyes Maleri.

et smukt Beboelseshus. Rosendal gik lige saa lidt som Classens Have helt op til Østerbrogade; foran laa nogle Smaahuse, hvoraf eet hed »Pæretræet«, et Bryggeri og en Barkmølle, som brændte under Belejringen, og paa Hjørnet af Kalkbrænderivejen ved Nordre Frihavsgade laa Ejendommen *Petershaab*. Her omkring maa ogsaa Traktørstedet Schwermannsdal have ligget; det var opkaldt efter en Fiskeriforpagter *I. L. Schwermann*. Det laa nær ved det gamle Kalkbrænderi og nævnes i 1778 i Anledning af en Fest paa Dronning Juliane Maries Fødselsdag, til hvilken *Johannes Ewald* havde skrevet en Sang.

Ved Stranden laa Rakkerkullen imellem Gammel og Ny Kalkbrænderi; i Nærheden af det sidste, i Slagtervænget, blev der i 1792 opført et nyt Rettersted i Stedet for det gamle udenfor Vesterport, hvor Amerika Mølle senere laa. Justitsstedet paa Østerbro blev dog allerede i 1806 paa ny flyttet og fik Plads ved Renovationskullen paa Amager, fordi det hyppig blev oversvømmet ved Højvande fra Sundet.

Østerbrogade 1857.

Paa Hjørnet af Øster Allé og Triangelen, paa Østerfælleds Grund, laa et Salpeterværk, anlagt i 1801 af to svenske Salpetersydere; men ogsaa det ødelagde Englænderne i 1807.

Classens Have var i visse Henseender mere interessant end Tuteins. Den sidste var langt bedre holdt, bar mere Præget af at være til Lyst og Glæde. *Classens Have* var et Vildnis, et Stykke Urskov. Alt voksede imellem hinanden. De ældgamle Træer sammen

med det tætte Krat dannede ligefrem Skovtykninger, og brød man igennem disse, stod man pludselig ved Bredden af en stor Mose, hvor gule Iris, Brudelys og Muskedonnere førte Tanken langt bort fra Byens Nærhed. Midt i Haven laa en skummel graa Bygning, hvor man sagde, at der i Svenskekrigens Tid havde siddet Fanger i Bolt og Jern. Fra Classens Have lød i de lyse Nætter Nattergalens Sang saa stærkt over imod »Det hvide Hus«, at man havde svært ved at sove.

Classens Have bestod af to Ejendomme, nemlig Generalmajor *I. F. Classens*, hvis officielle Navn var Frederikslund, og Broderen Konferensraad *P. H. Classens*. Før Generalmajoren i 1755 erhvervede Stedet, tilhørte en Del af det de *Danneskjold-Laurvigske* Arvinger, medens en anden Del ejedes af Geheimeraad *Hans v. Ahlefeldt*. Da Konferensraaden i 1792 efter Broderens Død ved Forpagtning kom i Besiddelse af Haven, som han først købte i 1809, udvidede han den i 1799 ved at tilkøbe det fra Holbergs Tid bekendte Traktørsted »Fiskerhuset« paa Hjørnet af det nuværende Classensgade og Strandboulevarden. Haven, hvorfra der var en glimrende Udsigt over Sundet, havde en parklignende Karakter med Kanaler, Øer og Fiskedamme, hvoraf der i 1806 var ikke mindre end tolv, og beherskedes af et stort Landsted, bygget af Konferensraaden og opkaldt efter hans Hustru med Navnet *Justinenborg*. Denne Bygning har været mere ejendommelig end egentlig smuk; en samtidig fortæller, at Hovedfaçaden var romersk med Søjler, Bagsiden forestillede et Kloster, den ene Ende et maurisk Hus, den anden en gothisk eller engelsk Borg. Der fandtes i Haven desuden et Antonieborg, et norsk Hus med Straatag og flere lignende Anlæg.

I Holsteinsgade Nr. 9 minder en Marmorplade om, at det var herfra Livjægerens Udfald i Classens Have foregik i 1807.

Nede ved Sundet laa i gamle Dage Badeanstalterne, nemlig *den militære*, udenfor hvis ene Hjørne mod Opgangen til Langelinie sad en Kagekone, der bl. a. forhandlede nogle dejlige haarde Skibsbeskøjter, som smagte herligt, naar Skoledrengene havde været i Vandet, og *Bechs* Badeanstalt samt *Engelbrechts*, hvis Hovedbygning eksisterer endnu paa Resterne af den gamle Strandpromenade. Hvor Christianiagade og Bergensgade nu ligger, laa Ingeniørernes Øvelsesglacis, For Enden af Alléen, der førte fra Ravelinen ned mod Holmens Kirkegaard laa en Sangerindepavillon lige efter den endnu eksisterende Holmblads Trævilla. Hertil hørte en Have med Lysthuse, i et af hvilke en Student engang skød sig af Kærlighed til en af de optrædende »Kunstnerinder«.

Med et Suk sender den store Kunstnerinde sin Barndoms Idyl en vemodig Tanke: »Nu er al denne Skønhed og Fred forsvunden, ligger dræbt under Murstensmasserne. Gaar man i vor Tid ud ad Østerbro, møder man Tummel, Travlhed og Pengespekulation overalt. Romantikken er forlængst borte, den hører Sagnet til.«

Der fortælles ogsaa en Mængde Smaatræk, der illustrerer Livet derude i Trediveerne og Fyrreerne, og som i al deres Fornøjelighed tjener til at gøre Billedet helt.

Rosenkilde holdt meget af at spille Kort; men hans Spillepartier, der undertiden trak ud, voldte hans Kone en Del Ængstelse paa Grund af den lange, mørke Vej, han sent ud paa Natten skulde vende hjem ad. Han var ej heller selv videre modig, og han søgte derfor undertiden at skaffe sig militær Eskorte fra Vagthuset ved Porten.

En Vinternat, da det var spejlglat Føre, spurgte han saaledes den vagthavende Underofficer, om han kunde faa en Soldat til at følge sig hjem. Der blev da stillet en skikkelig Knøs til hans Tjeneste. Vederlaget blev bestemt til en Mark. *Rosenkilde* fik nu

pludselig den Idé at lade, som om han havde drukket for meget, og gav sig til at svinge ud og ind. Soldaten tog da troskyldig den gamle under Armen og sagde: »Se saa, nu skal jeg nok stive ham af!« Rosenkilde vrøvlede med sin Følgesvend, lige til de kom til hans Port. »Nu skal De jo have Deres Mark,« sagde han og trak Pungen op af Lommen. Han tog da som af en Fejltagelse en Rigsdaler og gav Soldaten den. »Nej holdt!« raabte denne, »det var ikke efter Aftalen. Jeg skal kun have en Mark.« »Ja, det er jo ogsaa en Mark!« »Nej, min gode Mand, det er en Riggsbankdaler.« Rosenkilde kastede nu Masken og lod Fyren beholde Daleren.

Naar Sønnen, den senere Skuespiller *Adolph Rosenkilde*, der blev opdraget og undervist til Studentereksamen paa Vallø, kom hjem i Ferierne, blev der Fest, især da han vendte hjem som Student. Og han var ogsaa fuld af Spilopper.

Det var paa Frederik den Sjettes Tid, da Militæret spillede en stor Rolle. Flere Gange daglig muntredes man paa Østerbro af Militærmusik. De store Øvelser paa Fælled og rundt om paa Glaciet og andre Steder hørte til Dagens Orden. I Reglen var det Vibenshus, der skulde stormes. Der var da store Troppemasser paa Benene, og de unge fornøjede sig i høj Grad over det smukke Syn, som de mange forskellige Korps med deres brogede Uniformer frembød, naar de drog forbi. Der var Kastelsjægerne, de jydskke Dragoner, Lansenererne og den straalende Hestgarde. Men Københavnernes særlige Yndlinge var dog Borgerne, der ledsagedes til Fælled af deres Koner og Børn, og under Hvilet indtog man Aftensmaden her i skøn Forening.

Adolph Rosenkilde drev den Sport at skyde med Pusterør. Til Kugler brugte han Kit. Saa en Dag, da Borgerne intet anende kom marscherende forbi i deres hvide Bukser, listede Adolph sig ned ved Plankeværket ud mod Østerbrogade, og gennem et

Hul fyrede han paa den Del af deres Legeme, som mest udæskede hans Færdighed som Skytte, idet han i høj Grad nød, hver Gang et velrettet Skud fik vedkommende Krigers Haand til at fare ned mod det udsatte Parti.

Optaget som han var af sin Idræt, lagde han ikke Mærke til, at Faderen var kommet bag paa ham og havde iagttaget ham. Værdigt og formanende foreholdt den gamle ham det urigtige i, hvad han gjorde. Adolph tog saa Pusterøret og gik. Dagen efter stod han i Haven, da pludselig gamle Rosenkilde kom farende og raabte: »Adolph, Adolph! Skynd dig og hent Pusterøret. Der kommer Borgerne!«

Der fandt ogsaa større Øvelser Sted derude paa Broen; der blev skudt med Kanoner, og alle Beboerne fik Ordre til at tage deres Vinduer af, medens det stod paa. Det var selvfølgelig en Begivenhed af Rang, og Rosenkilde havde da ogsaa indbudt fremmede til Frokost for at se paa Skuespillet. Da Dagen kom, blæste Vinden gennem alle Stuerne, men oppe paa Loftet var der dækket et hyggeligt Frokostbord.

Herom bænkedes Familien, og medens Kanonerne tordnede og Musikken klang, herskede der indenfor den muntreste Stemning. Kastelsjægerne laa langs Broen og ned ad Dosseringen og skød ud over Vandet. Det var helt festligt. Kun een syntes ikke om denne Festlighed, det var den gamle *Tutein*; han havde ikke været til at formaa til at tage sine Ruder af paa Slagdagen, og Følgen deraf var, at de alle sprang.

Et ejendommeligt Skuespil har det ogsaa været, da de kongelige Herolder den 3die December 1839 ude paa Østerbro forkyndte, at Kong *Frederik d. Sjette* var død. Med ham svandt Krigsbilledet lidt efter lidt fra det daglige Liv, og den lille Forstad fik helt en Landsbys fredelige Karakter i en Række Aar.

Det var ganske mærkværdigt, hvor Folk, der boede udenfor Portene, var vante til at spadserere endda lange Ture, og de betragtede det som noget naturligt og

selvfølgelig, noget, vi i vor Sporvogns- og Automobil-forkælede Tid daarligt gør os Forestilling om. Som noget slet ikke underligt fortæller Fru Sødring, at hun og hendes Fader en Sommerdag gik fra Østerbro over til Valby og tilbage, for at besøge Fru *Gyllembourg*, der laa paa Landet der, og det gjorde de endda paa maa og faa; thi de anede ikke, om

Østerbrogade Nr. 66—70.

Fruen var hjemme. Men dengang var Vejen ogsaa hele Tiden køn, den førte langs Søerne, over Marker og Enge og forbi dejlige Haver.

Af disse fornøjelige Erindringer faar vi let et Billede baade af Østerbro i gamle Dage og af Livet derude. Østerbro var den Forstad, der holdt sig længst landlig, det var jo ogsaa Vejen ud til Skoven; ogsaa langs Søerne bevaredes Freden længe; den smukkeste Skildring heraf har *Søren Kirkegaard* givet i »Forførerens Dagbog«, hvor han betagende fortæller om en Spadseretur langs Blegdammene paa den ene Side

og Sortedamssøen paa den anden, først ved Solnedgang, senere ved Midnatstid, hvor Maanen skinner og Jægerens Horn giver Genlyd over de stille, øde Marker.

Ogsaa »Ægteskabsstien«, mere folkeligt kaldet Kærlighedsstien, paa den anden Side Søen, hvor Poppelen endnu ikke havde fortrængt Linden og Kastanien, var yndede Tilflugtssteder for dem, der søgte Fred og frisk Luft.

Ja, i langt tidligere Dage var Østerbro et Udflugtspunkt, der lokkede. Paa Frederik d. III's Tid laa en Skanse, *Gammel Vartov*, en lille halv Mil udenfor Staden for Enden af »den sorte Dam«. Den var da en vigtig Del af Fortifikationen, efter at Henrik Rüse havde fuldført det nye Citadel *Frederikshavn*, som vi skal tale om i næste Kapitel. Den laa ret ud for den nye Østerport tæt ved Kongens Fiskedamme, og gennem den førte Hovedvejen nordpaa.

Aaret 1852 danner et Vendepunkt i vor Bys Udviklingshistorie, idet Demarkationslinien ved Lov af 6. Januar 1852 rykkedes ind til Indersiden af Søerne, derfra følgende en Linie fra Sortedamssøens nordøstligste Hjørne ad Citadelsvej til Øresund; dette er, hvad der vedkommer Østerbro; udenfor denne Linie blev der fuldstændig Byggefrihed; men medens Nørrebro og Vesterbro straks faldt i Byggespekulanternes Hænder, kom Østerbro først rigtig med i Kehraussen omkring 1880.

Loven af 1852 betød faktisk, at de gamle Fæstningsværker var opgivet; de gamle Volde var priggivet, og snart trængte Bebyggelsen ind paa Glaciernes Grund; det første var, at Portene faldt. Østerport var den sidste, i 1858 forsvandt den, og i Glaciet indenfor Sortedamssøen rejste sig fra 1859—63 Kommunehospitalet, 1859—61 Observatoriet, og i 1867 blev Fæstningsterrænet fra Kallebodstrand til Citadellet givet frit. I Glaciet foran Citadellet havde allerede Blindeinstituttet faaet Plads 1857.

Saa længe det kun gjaldt større Institutioners Anbringelse, bevarede Østerbro sit landlige Præg; men fra 1880 tog Ødelæggelsen, som vi i det senere skal se, Fart. Her vil vi slutte med et Par Ord om Porten, der var det Bolværk, der hidtil havde skærmet mod Oversvømmelsen.

Oprindelig laa Østerport paa Kongens Nytorv; dèr holdt Byen op og Landet begyndte; men Christian d. IV førte Voldlinien over Kultorvet til Gothersgade omtrent ved Brøndstræde og i næsten lige Linie mod Øst, og i denne Linie lagdes Østerport, ret ud for Hjertensfrydsgade, og først i 1708 stod Porten færdig; den bar da ogsaa dette Aarstal og Frederik d. IV's Navnetræk paa sin Frontespice.

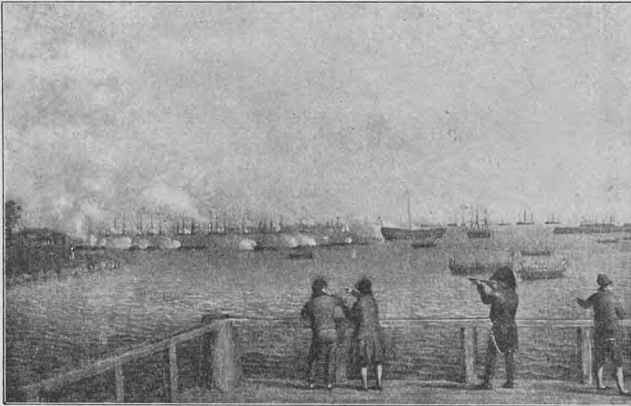
Naaede man udenfor Østerport og over Voldgraven gennem de smaa Alléer, befandt man sig i Heltenes Skygge.

»Baadsmanskirkegaarden«, senere »Skibskirkegaarden« og til allersidst *Holmens Kirkegaard* er den ældste af Byens nuværende Kirkegaarde. Tidligere havde man begravet Holmens Folk paa det nuværende Gammelholm; over den første Skibskirkegaard staar nu Det kongelige Teater, og den lille Korskirkegaard inde omkring selve Holmens Kirke rummer jo ikke Plads for altfor mange, selv om adskillige af de der hvilende ikke hører til Landets ringeste Sønner.

Holmens Kirkegaard stammer allerede fra 1666, og det, der mest behersker den, er vel nok det skønne Monument over Heltene fra 2. April 1801: »De faldt for Fædrelandet d. 2. April, — Medborgeres Erkendtlighed rejste dem dette Minde. Den Krans, som Fædrelandet gav, den visner ej paa falden Krigers Grav«, staar der; Obeliskens er tegnet af Kobberstikker *Lahde* og er det sidste, den store Billedhugger *Wiedewelt* fuldførte. Blandt dem, der har fundet Hvile her, kan særlig nævnes Dr. Ryge, H. C. Lumbye, Chr. Winther, P. Heise, P. N. Sølling samt Fru Gyllembourg og Johan Ludvig med Johanne Luise Heiberg.

Paa en anden, men langt sørgeligere Maade knytter *Johannes Wiedewells* Navn sig til Østerbro, fordi han den 17. December 1802 søgte og fandt Døden i Sortedams søens Bølger.

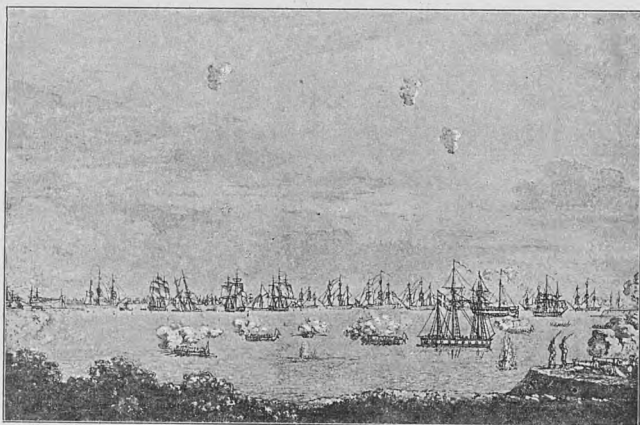
Historien er betegnende for de Kaar, hvorunder Kunstnere altid har virket i vort ellers saa velnærede Danmark. Skønt han var Danmarks berømteste Bil-

Udsigt fra Kalkbrænderiet 1807.
Maleri i Frederiksborg Museet.

ledhugger og havde været Kunstakademiets Direktør otte Gange, ved hvilke Lejligheder han viste Akademiet endog meget store Tjenester, særlig ved at skaffe det ud af pekuniære Vanskeligheder, som Regeringens store Sparsommelighed paanødte det, var han selv ussel lønnet. Virksom var han til det sidste, skønt han i sine ældre Aar plagedes af haarde Sygdomme, der fornyedes ved gentagne Slagtilfælde. I sin kraftigste Manddom havde han vistnok siddet i ret gode Kaar, men som gammel maatte han ligefrem kæmpe mod Fattigdommen. Hans Lønninger beløb sig kun til 500 Rdl. dansk kurant eller lidt over

1500 Kr., hvilket paa en Tid, da en Tønne Rug kostede 18 Kr. og alle andre Priser stod i Forhold hertil, kun kunde forslaa lidet til fire Menneskers Underhold; Wiedewelt giftede sig ganske vist aldrig, men maatte dog ikke alene ernære to gamle Søstre, men ogsaa en fattig Slægtning, han havde taget til sig. Usselt blev hans Arbejder betalt, og til sidst var Nøden i

Rheden efter Eckersbergs Tegning.

den værkbrudne Mands Hjem saa stor, at næsten alt, hvad der kunde pantsættes, var vandret til Assistenshuset og han selv maatte sove paa laante Sengklæder. Og saa kom, hvis Traditionen har Ret, en afgørende Katastrophe: et Skib, der førte en Del Marmorblokke, som Wiedewelt havde betalt med en lille Pengesum, hans Søstre ejede, gik til Bunds under Læsø. Alt dette var mere, end han kunde bære, og om Aftenen d. 17. December 1802 druknede han sig saa i Sortedamssøen. Først fire Dage senere fandtes hans Lig, og Juleaften blev han begravet paa Assistens Kirkegaard. Der var Sorg ved hans Død, thi han havde været ualmindelig elsket af alle; Oehlenschlägers berømte Mindedigt over ham bærer Vidne herom.

Landetaten kan takke Pesten i Aaret 1711 for, at den fik sin *Garnisons Kirkegaard* paa den anden Side af Alléen. Man kunde ikke længer nøjes med Hjælpekirkegaardene f. Eks. i Fiolstræde og Landemærket, og saa flyttede man udenfor Porten. Her er vel nok *Olaf Ryes Monument* det mest fremherskende; men ogsaa mange civile ligger begravede der, deriblandt *Georg Carstensen* og *C.N. Rosenkilde* samt *Fru Dannemand*.

Classens Have efter Eckersbergs Tegning. Truslevs Stik.

Men naar vi lader de døde hvile i deres Grave, er der dog mange Minder om svundne Begivenheder, der drager Tanken, og først og sidst vil man da dreje til højre for at naa ned til Øresunds Kyst, hvor de stolte men desværre saa sørgelige Minder om Engländernes Besøg i 1807 taler til os.

Kysten fra Kastellet og nordpaa til Svanemøllen blev i August 1807 Skuepladsen for engelske Angreb saavel fra Sø som fra Land. Det læge Vand her udenfor hindrede de store Linieskibe i at nærme sig Kysten, men til det samlede Angreb mod Danmarks Hovedstad med Flaadens Erobring for Øje medførte Ad-

miral Gambier en mægtig Transportflaade og foruden Hovedstyrken af Linieskibe en let Eskadre paa 40 Korvetter, Brigger og Mortérfartøjer, som efter at den engelske Hær var sat i Land ved Vedbæk d. 16. August, Dagen efter begyndte Angrebet paa Københavns nordlige Kyst for at understøtte Landtropperne, der hurtigt naaede Vibenshus og drog kæmpende sydefter, anlæggende Batterier ved Svanemøllen og Kalkbrænderiet.

Trods mange Varsler om den truende Fare laa selve den danske Flaade utaklet i Flaadens Leje, og i største Hast fik man som eneste Udvej under Kommandør *Steen-Billes* kraftige Ledelse dannet et flydende Forsvar, der opankredes mellem Trekroner og Kalkbrænderiet og bestod af Blokskibene »Mars« og »St. Thomas«, 3 Stykpramme, 4 Bombardéer og en bevægelig Flotille paa 27 Kanonbaade og Kanonchallupper under Kommando af Kommandørkaptajn *Johan Cornelius Krieger*, kendt fra sin udmærkede Tjeneste i Kampen mod Barbareskstatene i 1798—1800.

Medens den engelske Landhær rykkede sydpaa, kæmpede den danske Flotille fra 17. August til 2. September med ofte gentagne Angreb paa den fjendtlige Flaade, beskydende de nyopførte engelske Batterier og beskyttende de danske Tropper, der rykkede ud fra Kastellet. Det var her under det sidste af de danske Udfald gennem Kastelsporten mod de i Classens Have fremrykkende Fjender, at Herregaardskytterne og Københavns Livjægerkorps under Major *Holstein* udmærkede sig, og det er fra disse Begivenheder, at de nye Gadenavne som Holsteinsgade, Livjærgade og Steen-Billesgade stammer.

I hele denne Tid løste Sødefensionen sin Opgave og havde særlig hæftige Kampe at bestaa d. 23. og 31. August, men Bombardementet fra Landsiden d. 2.—5. September tvang til Vaabenstilstand og til Udlevering af Flaaden.

Af disse Begivenheder giver hosstaaende Billeder et samlet Overblik over Kampen paa Søen d. 31. August 1807.

Maleriet i Frederiksborg Museet fremstiller Københavns daværende Inderrhed, set fra Bommens Vagt paa Orlogsværftet med Trekroner langt til højre, Kastelspynten til venstre. I Midten ses Blokskibet »Mars«, hvorfra Kommandørkaptajn Krieger førte Kommandoen, omgivet af skydende danske Kanonbaade. I Baggrunden den lette engelske Eskadre af Korvetter og Brigger, der fra Svanemøllebugten søger at trænge ned mod Københavns Havn.

Den originale Underskrift paa Truslevs Stik er følgende: »Angreb af de Danske Bombardér- og Canonbaade, hvorved et blev skudt i Sænk, et andet sprængt i Luften, flere ilde tilredte, saavel som og de Övrige forfulgte og forjagede fra deres Stationer«.

Forgrunden i dette Billede er Strandbredden ved Classens Have, og til højre ses Blokskibene »Mars« og »St. Thomas« omringet af de danske Kanonchalupper. I Baggrunden ses et af de fjendtlige Skibe stærkt hældende og i Færd med at synke. Det er et engelsk armeret Transportskib, som ifølge Rapporten sprang i Luften denne Dag paa Grund af Beskydning af den danske Bombardérdivision.

Lahdes ikke helt udførte Stik kaldes saavel »Saarede bringes i Land efter Slaget« som »Canonbaadernes Attaque mod Fjenden d. 31. August 1807. Sø Etaten helliget«. Forgrunden, hvor de saarede bringes i Land, er Classens Have og Baggrunden en noget lignende Fremstilling af Søkampen som i de ovenstaaende Billeder, der mangler end ikke den hældende Brig, der er i Færd med at synke. —

En Pendant til dette Stik er det smukke og velkendte Stik om Livjægerens Kamp og hedder: »Udfald mod de Engelske i Classens Have under Københavns Beleiring d. 31. August 1807. Land Etaten helliget«.

Esplanaden og Grønningen ca. 1790. I Bagg. Søkadetakademiet og Frederiks Hospital (Bredgade).

II.

KASTELLET OG GRØNNINGEN.

DEN Glæde, der i 1660 havde grebet Københavns Borgere i Anledning af Statskuppet, fik en brat Ende. De mærkede snart, at det ikke var dem, der var gaaet af med Sejren, men Kongen, og de fik Enevældens Magt at føle. Fremmede Udsendinge vidner til deres Regeringer om dette; saaledes skriver den brandenburgske Gesandt hjem til sin Kurfyrste: »Naar nogen kun tør tale frit ud, da hedder det: Det kan ikke bestaa ret længe, som det nu staar. Borgerskabet er yderst utilfreds, sværger og bander og taler farlige Ord.« *Gabel*, som nu havde Kongens Øre, var yderst forhadt, og naar nogen vovede at give sine Tanker frit Løb, blev han forfulgt med en Stræng-
hed, der snart skulde knuse al Modstand. En Borg-
mester og en Raadmand fra Christianshavn blev saa-
ledes sat i Blaataarn, fordi de havde forgrebet sig

mod den Respekt, de var Kgl. Majestæt skyldige, og en theologisk Professor fik Afsked, fordi han i sin Logik havde anstillet nogle Eksempler paa sandsynlige Sætninger og falske Slutninger, der blev tydede som Angreb paa den nye Forfatning, ja, selv Hofpræsten fik en Næse, fordi han i sine Prædikener ikke havde udtalt sig med behørig Respekt og Begejstring om Enevælden. Rundt om paa Vinstuer og i Forsamlinger havde Gabel sine Spioner ude for at høre, om noget skulde blive talt, der kunde være til Skade for Regeringen.«

Da det nu desuden i 1661 rygtedes, at Kongen havde indkaldt en hollandsk Ingeniør *Johan Henrik Rüse* (senere adlet *Ryssensten*) for at anlægge et Citadel, brød Misfornøjelsen højlydt ud, idet man paastod, at denne Fæstning var anlagt, ikke mod Fjenden men mod Byens egne Borgere, at den vilde blive en Bastille, hvis Eksistens de frie Københavnerne ikke vilde taale. Det var kun med yderste Nød, at Kongen ved højtidelige Forsikringer om, at han nylig havde haft saa store Beviser paa Borgerskabets Loyalitet, at en saadan Tanke laa ham fjernt, og at Fæstningen ingen Sinde skulde blive benyttet mod andre end Rigets ydre Fjender, at det lykkedes ham at berolige Stemningen nogenlunde.

Det var navnlig den Omstændighed, at der var bygget et Fængsel derude, som ængstede. Dette Fængsel, som ligger lige bag den nuværende Kirke, stod endnu i Midten af forrige Aarhundrede saaledes i Forbindelse med denne, at det var muligt for Fangerne, da der var Huller i Væggen ind til Kirken, at høre og følge Gudstjenesten uden at komme ind i Kirken eller selv blive set.

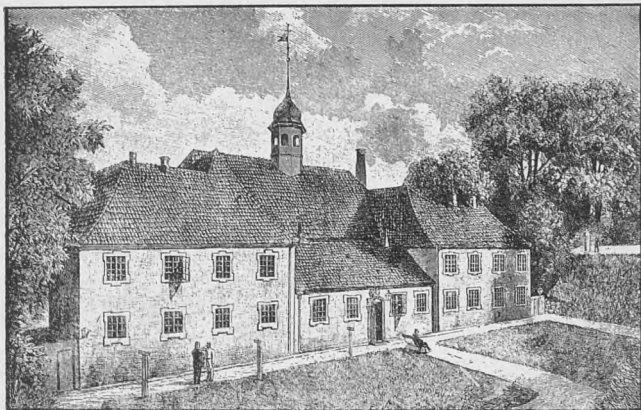
Oprindelig var dette Fængsel bestemt for fornemme militære; man havde i det hele taget hvert Fængsel til sit Brug, saaledes var Børnehuset nærmest Tvangsarbejdsanstalt, Blaataarn ved Langebro var bestemt for Hoffets Betjente (deriblandt de kongelige

Skuespillere) og udenbys, navnlig Nordre Birks Mis-dædere, Universitetskælderer for Studenter, og Slots-taarnet anvendtes til Advokater, der ikke opførte sig beskedeligen i Højesteret, men hengav sig til Skæl-den, Smælden, Sværgen, Banden og deslige Uskikke-ligheder, og endelig havde man Slutteriet, der var Gælds-fængsel.

Efterhaanden blev det dog mere og mere Skik, at Kastelsfængslet blev det egentlige *Statsfængsel* for sær-lig farlige Forbrydere.

Herhen førtes saaledes d. 11. Marts 1676 *Peder Griffenfeld*, og han sad der, til han d. 6. Juni førtes ud paa Skafottet i Kastellet for i det yderste Øje-blik at modtage Kongens Pardon, der dog kun betød strængt og ensomt Fængsel paa Munkholm, fra hvil- ket først Døden befriede ham i 1699. Det er nemlig fejlagtigt at tro, at Griffenfeld i de sidste Aar af sit Liv var paa fri Fod. Naar han døde i Trondhjem By, var Aarsagen følgende: Drikkevandet paa Munk- holm var, som det er den Dag i Dag, giftigt, og Grif- fenfeld paadrog sig derved en alvorlig Nyresygdom, som skaffede ham saa svære Lidelser, at han to Gange daglig maatte have Lægehjælp. Dette var baade be- sværligt og bekosteligt, og han blev derfor foreløbig befordret til Trondhjem. Men Beviset for, at denne Forholdsregel var foreløbig, ligger i, at han, der i 18 lange Aar fra sin Celle havde stirret ind imod Trond- hjem, gerne vilde se denne By nærmere, hvorfor han aftalte med en af Borgerne, at denne skulde køre ham en Tur rundt i Byen; men da dette blev Fæst- ningens Kommandant bekendt, blev det Fangen be- tydet, at det var forbudt, og saafremt han alligevel vilde forsøge derpaa, vilde baade han og den Borger, der hjalp ham dertil, øjeblikkelig blive ført tilbage til Munkholm. Griffenfeld døde altsaa ikke, som vi har lært det i vor Skoletid, som en benaadet Statsfange med begrænset Bevægelsesomraade, men som Munk- holmsfange, der blot af Sygdomshensyn var anbragt paa et for hans Pleje bekvemmere Sted.

Natten mellem den 16. og 17. Januar 1772 modtog Kastellet to lige saa navnkundige Fanger, *Joh. Fried. Struensee* og *Enevold Brandt*; man har endnu bevaret deres Celler uforandrede. Det var her, Struensee forraadte sin kongelige Elskerinde; det var her, Præsten *Münter* »omvendte« ham til Kristendommen, og herfra førtes han og Brandt den 28. April til Øster-

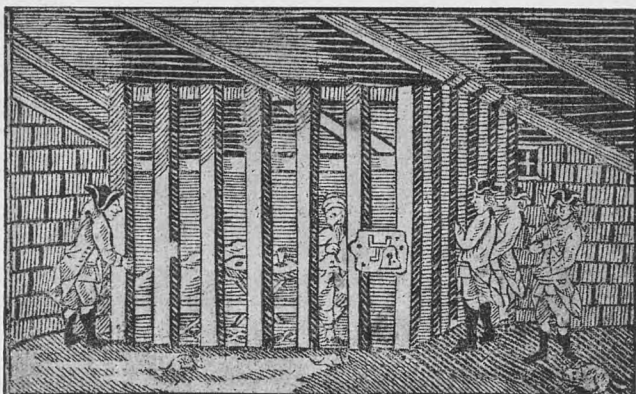

Fængslet i Citadellet. Efter et Træsnit.

fællede for at lide en forsmædelig Død ved først at faa afhugget højre Haand, derefter miste Hovedet, hvorpaa Legemerne parteredes og sattes paa Stejle og Hjul.

Den ejendommeligste af alle Statsfangerne, der har siddet indenfor disse Mure, var dog sikkert den engelske Fribytter *John Nicholas Norcross*, der var svensk Kaperkaptajn og blev fanget af *Tordenskjold* 1718 og sat paa Bremerholm, hvorfra han flygtede til Sverige. Han fik saa den dristige Tanke, at han vilde fange og bortføre den danske Kronprins *Christian*, som da boede paa Gyldenlund, det senere Char-

lottenlund. Han blev imidlertid grebet i sit Forehavende i 1726 og hensat i Kastellet; men som den Troldmand, Datiden ansaa ham for, lykkedes det ham ogsaa at slippe herfra; han svømmede da helt over til Hveen og slap derfra til Hamborg. Men han blev nu tillige anklaget for at have stræbt selve Kong Frederik d. IV efter Livet og at have næret

Norcross i Buret.

lumske Planer om at stikke den danske Flaade i Brand. Han blev grebet i Altona og ført hertil.

Nu syntes man, at Bolt og Jern var for lidt for ham, han blev smeddet i Lænker og anbragt i et Bur af tykke Egebjælker, i hvis Midte der var en Jernstang paa tværs, som han blev fastgjort til. Buret var fire Alen langt og tre Alen bredt. Længere kunde han ikke bevæge sig. I dette Bur levede den ulykkelige i 15 lange Aar. Det eneste, han bestilte, var at dressere de Rotter og Mus, der kom indenfor hans Burs Tremmer. Det var en Søndagsfornøjelse for Københavnerne at gaa ud at se paa »den gale

Englænder«, og det er betegnende for de Tiders »Humanitet«, at ingen oprørtes ved denne dyriske Behandling af et Menneske.

Først i 1742 blev han paa Dronningens Forbøn sluppet ud og anbragt i et humanere Fængsel i Kastellet. Her levede han til sin Død d. 4. December 1758. Han efterlod sig en Slags Levnedsbeskrivelse, der formede sig som et Forsvarsskrift, hvori han bestemt benægtede at ville have været Frederik d. IV eller den danske Flaade til Livs. Meget paalideligt er det ikke, men det er alligevel ret interessant at læse.

Nu anvendes de gamle Celler bag Kirken ikke mere. Kun een Gang for nylig er de paa ny kommet til Ære og Værdighed; det var ved Prøvemobiliseringen i September 1913, da de var gæstfri Asyler for de mødepligtige, der havde taget for rigeligt for sig af de vaade Varer, før de drog af Sted. De sov Rusen ud i Struensees og Brandts gamle Celler. Til den danske Soldats Ære skal det siges, at der intet Brug blev for Cellerne, da de i August 1914 mødte til Sikringstjeneste under de alvorligste Forhold, der nogen Sinde har truet Europa og vort lille Fædreland.

En Fange til maa vi nævne, fordi hans dristige Forehavende i noget minder om Norcross' Planer, og fordi hans Bedrift er saare lidet kendt, fremdraget som den er af Kaptajn *Chr. Blangstrup*, der har fundet dens Akter i Arkiverne.

I Aarene 1788—90 laa Sverige som bekendt i Krig med Rusland, og den svenske Kong *Gustaf III's* Følelser overfor Danmark var ikke heller af de blideste. I Vinteren 1788—89 var det streng Frost, og en russisk Flaadeafdeling paa 6 Linieskibe og en Fregat overvintrede paa Københavns Rhed. Allerede i December sad et russisk Skib fastholdt af Isen mellem Hveen og den danske Kyst. Generalmajor *Toll*, der var Gustafs gode Ven, sendte ham Bud herom fra Helsingborg og foreslog, at man skulde søge

at bemægtige sig Skibet eller sætte Ild paa det. Kongen greb med Glæde Ideen og sendte Toll en ung Officer, Marineløjtnant *Lars Benzelstierna*, hvem han bad Generalen understøtte med Penge og, hvad han ellers behøvede, da han havde lovet Kongen at foretage »en entrepris«, hvis nærmere Art han ikke turde betro Papiret.

Benzelstierna var en ung Mand paa 30 Aar og havde været Løjtnant i Flaaden siden 1787. Han var en glødende Patriot og rede til at ofre alt for at komme Sveriges Fjender til Livs. Han var villig til at stikke Russernes Flaade i Brand og fik Penge af Toll til at rejse til København for at undersøge Forholdene. Han kom hertil i Januar 1789, undersøgte Skibenes Stilling og konstaterede, at der laa fremmede Koffardiskibe i Nærheden af Russerne. Derpaa udarbejdede han sin Plan og sendte den til Toll, der lod den gaa videre til Kongen, idet han dog udtalte sin Ængstelse for, at det var galt at foretage en saadan Handling paa neutralt Territorium. Kong Gustaf mente ikke, at man behøvede at respektere Øresunds Ukrænkelighed, da russiske Kapere havde taget svenske Skibe i Sundet og det dog vilde komme til Kamp dér, hvis svenske og russiske Orlogsskibe mødtes.

Fra en svensk Skibskaptajn havde *Benzelstierna* faaet en Anbefaling til en Traktør *Schilds* i Dybensgade, og denne satte ham i Forbindelse med en irsk Kaptajn *O'Brien*, hvis Skib laa i Nærheden af Russernes. Han var villig til at sælge sit Skib. Toll raadede dog indstændig til, at Planen skulde opgives; men Løjtnanten vilde udføre den. 12,000 Rdl. forlangte *O'Brien* for at lægge sit Skib tæt op til Russernes og stikke Ild paa det, naar Vinden en Dag bar den rigtige Vej. Kongen approberede d. 14. Februar Forslaget og anviste de fornødne Penge dertil; man maatte skrive han, finde sig i mulige Repressalier, da det vilde være af uvurderlig Betydning, om man kunde ødelægge baade den russiske og den danske

Flaade; »ty den stryker väl med på köpet«, føjede han til.

Nu skruede O'Brien Prisen i Vejret, men Benzeltierna kom dog overens med ham imod, at han lovede ham ekstra 5000 Rdl. for hver russisk Tredækker, 3000 for hver Todækker, der brændte; desuden vilde han skaffe ham svensk Skib at føre og hans Søn en Ansættelse hos den svenske Chargé d'affaires i København *d'Albedyhll*, der for øvrigt var imod Planen.

O'Briens Skib »Alexander« blev nu lagt saaledes: 25 Favne fra Agterenden af et russisk Skib og 60 Favne fra Bredsiden af et andet. Der blev anbragt nogle Tjæretønder, Værk og Krudt om Bord tillige med en Pibe Rom, og Skibet blev overtjæret og beget. Saa snart Vinden vendte sig, skulde der om Bord paa »Alexander« holdes et Gilde for nogle russiske Officerer, disse skulde drikkes fulde for at hindres i Slukningsarbejdet, og Rommen skulde antændes. At der var Krudt om Bord, der let vilde eksplodere, skulde skræmme andre fra at deltage i Redningsarbejdet. Da der var 38.000 Pund Krudt om Bord hos Russerne, nærede man det smukke Haab, at ikke alene den russiske Flaade men den danske og de nærliggende Værfter og Magasiner skulde gaa med, maa-ske ogsaa en Del af København kunde gaa op i Luer.

O'Brien fik saa d. 25. Februar den første af fire Veksler, trukne af den svenske Konsul *Gustmeyer* i København paa *Grill* i London. Men han forstod sig ikke paa Veksler; han saa, at det var en Sekunda-Veksel, tvivlede om dens Gyldighed og raadførte sig med en Forretningsforbindelse, Købmand *Taaffe*, der erklærede Vekslen ugyldig, hvad den for øvrigt ikke var. Han forlangte derfor et Bevis fra *d'Albedyhll* eller Primavekslen fra Toll. Men *Taaffe* var blevet underlig ved det høje Beløb, O'Brien havde faaet for sit Skib, og gik d. 28. Februar til Søprokurør *Hagen*, som underrettede Generalauditør *Nørregaard* og Vicead-

miral *Fontenay* om Sagen. Kl. 12 samme Nat bragtes O'Brien til Admiralen, hos hvem Politimester *Flindt* var til Stede, og ved Femtiden om Morgenen tilstod han og blev arresteret, hvorpaa man gik paa Jagt efter *Benzelstierna*.

Denne havde imidlertid faaet Nys om Sagen og gik straks til d'Albedyhll, der skjulte ham i sit Hus nogle Dage og overtalte den portugisiske Gesandts Sekretær til at tage Løjtnanten med, forklædt som Tjener, paa sin Vogn til Helsingør. Men ogsaa dette mislykkedes. Rygtet fløj paa hastige Vinger ud over København, og selvfølgelig skabte det stor Ophidselse. Russiske Matroser og københavnsk Pøbel lavede Optøjer og truede med at storme den svenske Gesandts Hus, hvor man troede, *Benzelstierna* var. Man erfarede nu, at han var i det portugisiske Gesandtskab, og truet af en Katastrofe overgav *Benzelstierna* sig selv til Politiet og blev ført til Kastellet, hvor han blev indsat i *Struensees* gamle Celle. D'Albedyhll blev nu tvunget til at forlade Danmark, saa længe den russiske Flaade laa her; men vore Autoriteter var forsigtige, da de frygtede for, at der skulde komme noget frem, der kunde kompromittere Kong Gustaf.

Den 17. November faldt Dommen. *Benzelstierna* og O'Brien dømtes fra Livet. Deres højre Haand skulde først afhugges, dernæst Hovedet, der skulde sættes paa en Stage, og Kroppen skulde parteres og lægges paa Stejle. Schilds skulde have Fæstningsarbejde paa Livstid. Dog indstilledes *Benzelstierna* til for Livstid at hensættes paa et sikkert Sted under nøjeste Bevogtning, fordi han til sin Undskyldning havde, at han havde handlet som *svensk* Patriot. Saa skikkelige var vi dengang! O'Brien kunde derimod ikke slippe, men Schilds, som var over 60 Aar og svagelig, skulde hensættes til sikker Bevogtning, til hans Helbred tillod ham at bære Jern paa Fæstningen.

Kejserinden af Rusland skrev nu til Kronprins Frederik, at hun ikke ønskede den svenske Løjtnant henrettet, og Kongen bestemte nu Munkholm til hans fremtidige Opholdssted; men af ukendte Grunde blev han i sin Celle i Kastellet.

Kommandanten her kom hurtig paa fortrolig Fod med sin Fange; i Samtaler aabnede han sit Hjerte for ham; han følte sig altfor fast knyttet til Kong Gustaf til, at han kunde tro, at denne ikke engang vilde hjælpe ham. Derimod kunde den blotte Lyd af General *Tolls* Navn faa ham til »at skumme af Raseri som et Vildsvin«, han ønskede at duellere med ham for at dræbe ham. I øvrigt fortæller Kommandanten, at Benzelskiernas kæreste Beskæftigelse er, »at han den hele Dag skraar og ryger Tobak, et Tegn paa, at hans Opdragelse ikke har været den bedste«. Han anfører tillige, at han kun »to Gange i sin Fængselstid har forlangt Vand til at vaske sine Hænder i; man maa frygte, at det ser lige saa sort ud med hans Sjæl, hans Moral og Religion«.

Da Gustaf IV i 1796 overtog Regeringen, vilde den danske Regering paa alle Maader vise ham Venlighed for at fremme en god Forstaaelse med Sverige og besluttede derfor at frigive Benzelskierna og Schilds; det skete den 24. Oktober 1796, og de transporteredes begge ud af Landet. Benzelskierna indtraadte igen som Sekondløjtnant i den svenske Flaade; men man var ham ikke dør velsindet; allerede to Aar efter fik han Afsked uden at være avanceret. Han var gift og døde barnløs paa Källögård i Södermanland Juleaften 1808, Nittenaarsdagen efter at den danske Højesteret havde stadfæstet hans Dødsdom.

Det var, som sagt, *Frederik d. III*, der anlagde Citadellet Frederikshavn i 1661. De Sten, der skulde bruges til Bygningerne, tog Kongen for en Del fra Christian d. IV's ufuldendte Kirke, St. Annæ Rotunda, »den trinde Kirke«, der havde ligget bag Rosenborg

Have indenfor Voldgraven, hvor Sølvgadens Kaserne er nu; Hovedbygningen blev den smukke gamle Kommandantbolig, der stammer fra Frederik den Fjerdes Tid men endnu den Dag i Dag er Kastellets skønneste Pryd; endvidere slog Stenene til til Fængselet, Arsenalet, Bryggers, Bagers, Vagthuse og en lille Kirke, der laa i Artilleristokken, dér, hvor nu Pastor *Storm* har sin Bolig.

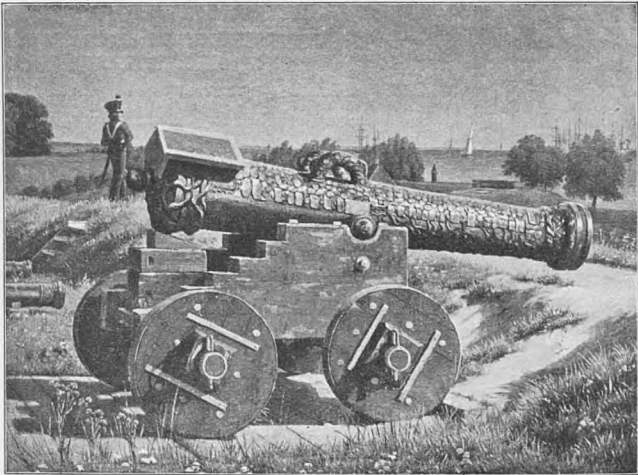
Denne ældste Kirke har været meget skrøbeligt bygget; men den bar ikke des mindre det stolte Navn »Slotskirken i Frederikshavn«; thi det havde oprindeligt været Kong Frederiks Hensigt at opføre et Slot indenfor Kastellet, og det var vel nok denne Omstændighed, der fik Københavnerne til at tro, at Kongen vilde opføre et Slot indenfor sine egne Volde for derfra at kunne vende sine Vaaben mod selve Byen.

Da Misstemningen blev Kongen foruroligende stærk, opgav han imidlertid Tanken om Slottet, og Kirken, som var paabegyndt, fik ikke længer den Betydning for ham, han oprindeligt havde tænkt sig, hvorfor han ikke ofrede synderligt paa dens Fuldstændelse; den blev uhyre skrøbelig, og allerede omkring Aar 1700 var den saa forfalden, at den ikke kunde benyttes til Gudstjeneste uden med Livsfare for dem, der skulde bruge den. Derfor maatte man have en ny Kirke, og i Juli 1703 blev Grundstenen nedlagt til den kønne og hyggelige lille Citadelskirke, der indviedes af Kong Frederik d. IV den 26. November 1704.

Oprindeligt var Kirken et Slags Anneks til »Den Herre Zebaoths Kirke«, Garnisonskirke paa St. Annæ Plads; men den 9. Januar 1739 fik den sin egen Præst. Ejendommelig for Sproget i Hæren i de Dage var det, at der fra først af prædikedes skiftevis paa Tysk og Dansk i Kirken, i 1808 indskrænkedes den tyske Prædiken til hver fjerde Uge, og endelig i 1819 henvises den tyske Kirkes Menighed til nuværende Christianskirke i Strandgade.

Kirken er vel lille, men den er med sit tøndehvælvede Stjerneloft festlig og rolig i sin Stemning.

Altertavlen bestaar af tre Billeder oven over hverandre, Nadveren, Hyrdernes Tilbedelse og Christi Korsfæstelse. Man kender ikke Kunstnerens Navn, maaske har der været flere om Billederne; derpaa

Den »røde« Kanon paa Kastelsvolden.
Efter Maleri af Rørbye.

kunde det tyde, at Hyrdernes Tilbedelse er et virkeligt Kunstværk, hvad man ikke kan sige om de andre.

Døbefonten har ogsaa sin Historie; den er af Træ og havde staaet i Frue Kirke til dennes Brand i 1807, og da den ikke passede i den genopførte Kirkes Stil, stod den ubrugt til en Side, indtil den i 1839 blev skænket til Citadelskirken. Pladsen udenfor Kirken er en af de smukkeste i vor By, selv om man har gjort sit bedste for at ødelægge den ved Tilbygninger

— et Gymnastikhus —, som ikke alene falder ud af Stilen men selv er fuldkomment stilløst.

Omkring denne lille oprindelige Fæstning lagde Kong Frederik en Jordvold med fem ved Kurtiner forbundne Bastioner og en Grav, der mod Landsiden var dobbelt, mod Søsiden en lav Ydervold, det nuværende Langelinie, og mod Nord laa et Glacis med Udenværker, ind mod Byen en Esplanade.

Paa Volden ud mod Langelinie stod den gamle *røde* Kanon, der nu opbevares paa Tøjhuset. Sit Navn havde den af sin røde Fading; selve Kanonen er af Bronze, rigt forsiret, og menes at være en Erobring fra Sverige. Sin Munding rettede den mod Langelinie, og hver Københavner vidste saa bestemt, hvor den stod paa sit ophøjede Stade, at det blev et Mundheld: Vi mødes ud for den røde Kanon. Rørbye har, som vedstaaende Billede viser, malet et Billede af den, hvilket tillige giver et godt Begreb om Udsigten over Langelinie i Trediverne, da Kastellet endnu var Fæstning helt ud til Øresund og Porten til Langelinie lukkedes hver Aften, naar Retræten lød.

En stor Del af disse gamle Volde er jo heldigvis skaanede endnu; ved Vandringer dør kan vi gøre os Begreb om, hvor idyllisk det har været i gamle Dage at spadsere i Kirsebærgangen og langs Stadsgraven. Tidligere var hele Volden afspærret, det gjaldt længst Smedelinien og en Del til den stødende Vold, hvortil man maatte løse Tegn hos Kommandantskabet, hvis man da ikke vil bære sig ad som i sin Tid kgl. Skuespiller *Phister*.

Det fortælles om ham, at han en Dag spadserede ude i Kastellet med en god Ven. Vejret var herligt, og de fik Lyst til at gaa op paa Volden; men Tegn havde de ikke, og Skildvagten stod truende ved Voldens Fod. *Phister* tabte dog ikke Modet: Lad du mig om det, sagde han, og idet de hurtig gik forbi Vagten, sagde han med megen Værdighed til ham: »Den Herre er med *mig!*« Imponeret af denne Myndighed skuldrede Soldaten og lod dem passere.

Paa Volden arbejdede Slaverne fra Stokhuset; de var brændemærkede og havde Lænke om Benet. *Vilh. Bergsøe* har i en lille Fortælling: »Den gamle Slave« med rørende Farver skildret en af disse Staklers usle Liv og fortalt, hvorledes de i Smug, naar Opsynsmanden vendte Ryggen til, solgte Smaaskibe og andet Legetøj, de i deres Fritid havde forarbejdet, til Byens Børn.

Vagten bag Norgesporten.

Selvfølgelig har man heller ikke helt kunnet lade disse Volde i Fred. Den østlige Del af Fæstningsværkerne med to Bastioner ud mod Søen blev delvis ødelagt ved Frihavnsanlægget; ogsaa paa Vestsiden har man i 1905, og her var det til aldeles ingen Nytte, brudt en Boulevard igennem og fældet en Mængde gamle, dejlige Træer. Boulevarden blev aldrig færdig. Den Bank, der spekulerede i den og byggede store Kransekagehuse uden Sammenhæng og Enhed, gik fallit, og endnu ligger store Pladser ubebyggede. Naar

vi ser dette, forstaar vi inderlig godt gamle Kong *Christian den Niendes* Sorg, da han saa *Ødelæggelsen* af den Del af Grønningen, hvor han havde sin daglige Gang. Han var ikke mere til at formaa til at lægge sine Spadsereture ud ad denne Vej.

Smukke er de to gamle Fæstningsporte, *Sjællandsporten* mod Københavnssiden og *Norgesporten* mod Søsiden. De bærer begge *Frederik d. V's* Navnetræk. Indenfor Norgesporten ligger den gamle Vagtbolig, medens man indenfor Sjællandsporten med Rædsel ser den i 1873—74 opførte og ti Aar efter forlængede Hovedvagt med Arresthus, og man glæder sig paa dens Arkitekts Vegne, fordi hans Navn ikke kendes; thi en mere aandløs *Ødelæggelse* af en smuk Helhed har Københavnerne kun set i den i 1885 opførte nye Kaserne, de to Eksercerhuse og Staldbygningerne; hvor langt skønnere er ikke de seks gamle Længer (Elefant-, Fortun-, General-, Stjerne-, Svane- og Artilleristokken)? Om den muligvis ikke opfylder moderne Krav som Kaserne, var der dog ikke noget i Vejen for, at vi i vor Tid kunde have bevaret Stilen i det nye. Bygmestrene fra forrige Aarhundrede er saa at sige de eneste, der har lagt Fjendehaand paa Kastellet; kun een Gang har en ydre Fjende betraadt det. Det skete d. 7. September 1807, da Englænderne besatte det i de Dage, det efter Københavns Kapitulation varede, inden vi havde udleveret hele vor Flaade til Fjenden.

Men i 1901 saa det alvorligt ud til, at Kastellet skulde falde og København blive denne ejendommelige Bydel fattigere. Som Fæstning havde det jo for længst ikke mere Betydning, og der var »praktiske« Folk, der havde ondt af, at de 45,7 Tønder Land, der hører til, skulde ligge hen uden at gøres i Penge; man fremkom med Forslag om at forvandle Terrænet til Sports- og Legeplads eller til en Folkepark. Heldigvis blev denne Plan ikke til noget; vi har faaet en ypperlig Folkepark med Træer og Grønt

paa Fælleden; naar den vokser til, bliver den en Pryd for vor By, og vi kan da maaske faa Lov at beholde Kastellet, som det er, med Vejrmøllen paa Kongens Bastion og Krudttaarnet paa Dronningens; vi maa da finde os i, at den Del, der ligger ud mod Langelinie, er gjort til et Anneks af Langelinieparken, og vi kan leve i Haabet om, at vi endnu manges en Søndag kan høre Vagtparadens Musik foran den gamle Kommandantbolig, og at der ikke er Plads til flere Monumenter paa Volden end det, *Bindesbøll* velsignede os med til Minde om Slaget paa Rheden.

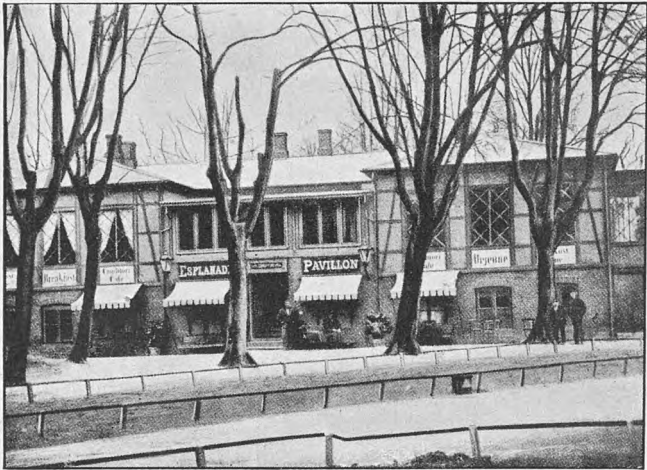
I 1903 skabtes den saakaldte Langeliniepark, der omfatter Terrænet omkring Lystbaadehavnen og Mollen, selve Promenaden og Grønningen; den er smukt anlagt af Professor *Dahlerup* og Haveinspektør *Flindt*.

I 1884 opførtes den nuværende Esplanadepavillon, der erstattede den ældre og mindre, som havde ligget, hvor nu den engelske Kirke ligger. Den allerførste Pavillon laa paa Bastionen ud mod Langelinie. Bygningen af den nye Pavillon vakte en Del Uvilje; man mente, den var overflødig, fordi vi samtidig fik den dejligt beliggende Langelinies Pavillon, der tilhører Kommunen, og hvor Kgl. dansk Yachtklub bor; men det har jo vist sig, at de begge to kan trives særdeles godt. Langelinies skønneste Prydelse er det af *Dahlerup*, *Ring* og *Fristrup* skabte Ivar Huitfeldt-Monument; Kanonerne ved dets Fod er i 1872—75 opfisket i Køgebugt fra Heltens Skib »Danebrog«.

Om *Bundgaards* Gefionsspringvands kunstneriske Værdi hersker ingen Tvivl; derimod kunde man disputeres om, hvorvidt Udsigten herfra ned over den smukke Amaliegade, der med sine lige Lygterader tager sig saa dejlig ud om Aftenen, ikke var skønnere i de Dage, da vi nøjedes med et beskedent Rosenbed paa Monumentets Plads.

Havde man nu nøjedes med det gode Monument af Prinsesse *Marie*, der paa en værdig Maade tolker Københavnernes Taknemlighed overfor den folke-

kære, altfor tidlig døde Prinsesse, og for Resten ladet Langelinie være sig selv uden overflødig Oppyntning med mere eller mindre værdifulde Afstøbninger af fremmed Kunst, Mindestene, Havfruer og andre Snurrepiberier, vilde vor skønneste Promenade have været godt hjulpet ved Naturen selv. Det lyder maa-ske blasfemisk at sige det; men det er ikke desmindre sandt nok.

Esplanadepavillonen, hvor nu den engelske Kirke ligger.

En Bygning, der ogsaa tog sig langt skønnere ud i al sin Herlighed, inden Gefionspringvandet trykkede den ned, er St. Albans Kirken i Grønningen, for hvilken København ikke kan være England taknemlig nok.

Vi skylder da ogsaa vore engelske Venner at dvæle lidt ved denne Kirkes Tilblivelseshistorie. I lange Tider havde København huset en ikke helt ringe engelsk Koloni; men endnu i 1850'erne samledes den engelske Menighed i Brødremenighedens Sal i Storm-

gade, og Gudstjenesten forrettedes af den Præst, der til enhver Tid var knyttet til den engelske Legation. Denne Ordning var meget mangelfuld, og i 1853 traadte tre af Menighedens mest fremragende Mænd, Professor i Engelsk *G. Stephens*, Grosserer *L. I. Grøn* og Legationspræsten *Mr. Ellis*, sammen for at forberede Opførelsen af en engelsk Kirke i København. Men Sagen døde hen; da de samme Mænd traadte sammen igen 7 Aar efter, naaede man ikke videre end til at slaa fast, at Grønningen vilde være det mest ideelle Sted, man kunde anbringe Kirken. Men her mødte man straks tilsyneladende uoverstigelige Vanskeligheder. Terrænet tilhørte Militæretaterne, og de vilde paa ingen mulig Maade give Slip paa noget af Kastellets Grund.

Imidlertid gik Tiden, og København oplevede de historiske Dage, da vore Kongedøtre med deres Slægt tilbragte Somrene her i Landet, og Grønningen genlød af jublende Hurraraab, hver Gang Selvherskeren over alle Russere, Czar *Alexander d. III*, *Prinsen af Wales* og Kong *Georg af Grækenland* med deres Gemalinder og straalende Følge steg i Land paa Nordre Toldbod og kørte gennem Byen. Det var i de Tider, at det glücksborgske Hus knyttedes inderligt og uløseligt til det danske Folk; men der voksede ogsaa hos vore Gæster en Kærlighed til Danmark, som den Dag i Dag giver sig Udslag i de tilbagelevende Kongedøtres trofaste Vedhængen ved deres gamle Fædreland.

Følgen heraf var blandt andet ogsaa den, at mange Russere bosatte sig her, og de Skibe, der i stedse stigende Mængde kom hertil, kunde ikke byde deres Mandskab nogen passende Gudstjeneste. Czar *Alexander* bestemte da, at i den Stad, hvor hans Gemalinde fødtes, og hvor han selv havde følt sig hjemme, skulde der dels ved kejserlig Gavmildhed rejses et Kapel, der var den russiske Kirke værdigt, og dels skulde den russiske Stat yde Hjælp til Menighedens yderligere

Opretholdelse. Paa denne Maade fik vi den russiske Alexander Newski-Kirke i Bredgade.

Men herved fik den engelske Komité den Idé at henvende sig til daværende Prinsesse *Alexandra* af Wales med en lignende Anmodning for den engelske Kolonis Vedkommende. Prinsessen greb med Glæde Tanken, og ved hendes Hjælp lykkedes det den engelske Gesandt, *Mr. H. C. Vivian*, at overtale daværende Krigs- og Marineminister *N. F. Ravn* til at love, at Kirken kunde finde Plads i Grønningen, naar den kom til at ligge paa et Sted, der ikke kunde genere Færdselen eller det planlagte Anlæg, hvormed man dengang vilde erstatte Citadellet. Man fandt da den heldigste Plads, der kunde tænkes; i 1883 i November Maaned reorganiseredes Komitéen, og ved Bidrag herfra og fra England, specielt fra Kong *Edward d. VII* og Dronning *Alexandra*, fik man den fornødne Kapital.

Tegningerne blev udført af den engelske Arkitekt, *Mr. Blomfield*, og det blev bestemt, at den efter engelsk Mønster skulde bygges af hugne Sten. Men vaklede mellem svenske Kalksten og Sten fra Fakse Brud. Det blev Fakse, der billigst tilbød den kløvede Flint samt Sten til Hjørnekvadre, Vindues- og Dørindfatninger, Led og Gesimser, medens Spiret opførtes af de tættere svenske Sten. Opførelsen tog sin Begyndelse i 1885, og Aaret efter indviede daværende Prinsesse *Alexandra* af Wales Kirken. Fra dansk Side førte Professor *L. Fenger* Tilsyn med Opførelsen.

Kirken fik Navn efter *St. Alban*, Englands første Martyr, der led Døden Aar 303 efter Kristi Fødsel. Han var blevet omvendt til Kristendommen af *Amphibolus*, en Præst, hvem han modtog i sit Hjem, Verulain i Hertfordshire, og skjulte under Kristenforfølgelserne. *Amphibolus* slap bort i *St. Albans* Klæder, men Hedningernes Vrede vendte sig nu mod denne, og da han vægrede sig ved at ofre til Afguderne, blev han pint og halshugget. Men paa det Sted,

hvor det skete, rejste sig snart en Kirke »af vidunderlig skøn Bygning«, der blev Begyndelsen til det store Benediktinerkloster St. Albans nord for London, hvis Forstander gik forrest af alle Englands Abbeder, fordi St. Alban var den første engelske Martyr.

Det var Relikvier af St. Alban og St. Oswald, *Knud den Hellige* bragte til Odense og rimeligvis havde bestemt til at anbringe i den Stenkirke, hvis Opførelse han havde begyndt. Midlertidig opbevarede de i den Trækirke, hvor Kongen blev dræbt.

Stenkirken indviedes til St. Knud, men St. Alban beholdt sin egen Kirke til Reformationen, da den nedbrødes, og Sognet henlagdes under St. Knud.

Det var en smuk Tanke at kalde den første engelske Kirke i København op efter St. Alban; dermed fornyedes gamle Minder saavel for Englændere som Danske.

Det er dog ikke alene engelske Gæster, der har fundet Ly i Grønningen; ogsaa for vort nærmeste Frændefolk, Svenskerne, har Citadellet i de seneste Aar givet Plads. Valget af Stedet, hvor den svenske Kirke er lagt, er baade godt og kønt, ikke alene med Hensyn til det rent landskabelige, men ogsaa fordi det symboliserer det glædelige, at dér, hvor Svenske og Danske blødte i uforsonligt Had til hinanden, rejste forsonede Efterkommere et saa smukt Monument, som en Kirke er. Det minder for øvrigt om den Tanke, der i sin Tid skabte Monumentet for Slaget ved Lund, og hvor Indskriften netop siger noget lignende.

Dér, hvor den svenske Kirke nu ligger, laa paa *Karl X Gustafs* Tid *Grønlands* Bastion, den yderste mod Øst af hele Voldforsvaret, og her blev i 1659 *Gustaf Baner* efter en tapper og hidsig Kamp slaaget tilbage af Byens Forsvarere.

Navnet *Grønlands Bastion* har intet med vort nordlige Biland at gøre. Som bekendt kaldtes hele Terrænet fra Nyboder ud til Øresund paa dette Sted *Grønlandet*.

Lange og bitre var Kampene mellem Sverige og Danmark, og vi skal jo helt ned til 1814, inden de hører op. Men derefter udvikler der sig ganske stille et Samarbejde mellem de to Lande, som tager Fart og giver sig mere haandgribelige Udslag i Skandinavismens store Dage, men sikkert har loddet en langt dybere Grund og knyttet langt fastere Baand derved, at de to Nationer gensidigt har været Genstand for Indvandring. Ganske stille er saaledes den svenske Koloni her i København vokset stor og stærk. Allerede i 1910 fandtes der saaledes i København og paa Frederiksberg tilsammen 19,173 Svenskere, som har faaet deres Hjem her og hører til Byens driftigste og bedste Borgere, en Kolonisation, vort Naboland kan være stolt over, og vi være det taknemlige for. Det er ikke Folk, der selv ynder at gøre sig bemærkede; det er stille, driftige Borgere, hvis Hovederhverv fra først af var at søge i de tjenende Klasser og Arbejderstanden, men som senere mere og mere tilfører Haandværk og Industri udmærket dygtige, friske Kræfter, ligesom vor Handel har nydt godt af svensk Flid og Foretagsomhed.

Det var ikke saa underligt, at denne Koloni maatte føle Trang til at slutte sig sammen om fælles nationale Interesser i det fremmede Land, og allerede i 1867 finder vi da ogsaa Svenskerne samlede i Svenska nationalföreningen, der paa udmærket Vis har forstaaet at virke for det, der var dem fælles.

Naturligvis var Trangen til Gudstjeneste tidlig vaagen; men i lange Tider var de Svenske henviste til den danske Kirke. Da var det i 1894, at Domprovst *Pehr Eklund* fra Lund begyndte at holde sine svenske Andagtsmøder for de mange Sømænd, der kom hertil, i Bethelskibet; men det viste sig hurtig, at dette ikke var nok. I 1900 androg Professor *Seved Ribbing* sin Regering om Ansættelse af en svensk Præst i København. Det lykkedes, og der samledes en ikke ringe Menighed omkring den afholdte og højt

ansete Pastor *Widner*, der bl. a. har skrevet en lærerig Bog om Svenskerne i København, men som nu desværre har forladt os. Det var oprindelig i Garnisons Kirke, Gudstjenesten fandt Sted; men efter at »Kyrkoföreningen af 1903« var dannet, fik man egen Menighedspleje og eget Forsamlingshus i Ryssenstengade.

Som den, der fra nu af arbejdede ivrigst og dygtigst i disse Sager, forbigaar vi ingen ved at nævne den udmærkede Generalkonsul *A. Karlsson*, hvis Navn vil være indskrevet i svensk-dansk Københavnerhistorie for stedse.

Paa Kong *Oscars* Guldbryllupsdag oprettedes d. 6. Juni 1907 en svensk Poliklinik for ubemidlede, og der viste sig mere og mere Trang til at faa en egen Bygning, der kunde samle Menighed og al anden social Fællesstræben under eet Tag.

Man fik da først Grunden til en saadan, her hjemme hidtil uset Forening af en Kirke- og Foreningsbygning overladt for en meget billig aarlig Afgift, og nu kom Hjælpen fra Sverige. Rigsdagen derovre bevilgede 80,000 Kr., og en skøn Foraarsdag, det var d. 4. Juni 1908, nedlagde Kong *Gustaf d. V* Grundstenen til Gustafskyrkan, idet han samtidig skænkede de kostbare Alterkar.

Det var første og sidste Gang, Kong *Gustaf* besøgte Kong *Frederik d. VIII*, der jo gennem nære Svogerskabsbaand var knyttet til Sverige; næste Gang, Kong *Gustaf* kom, var det for at følge sin kongelige Frænde til den evige Hvile i Roskilde Domkirke.

Men den svenske Kirke derude paa Grønlandet rejste sig under Domarkitekt *Th. Wåhlins* Ledelse og Arkitekt *Godfred Tvedes* Tilsyn skøn og rød af de mærkelige skaanske Sten som et Vidnesbyrd om, hvor godt de forsonede Efterkommere af svundne Tiders bitre Modstandere formaar at forliges, i hvor høj Grad Svenskerne er velkomne hos os, og at de forstaar at hygge og smykke om deres hjemlige Fællesskab her i Danmark.

Toldbodvejen.

III.

TOLDBODVEJEN.

KOMMER man fra Store Kongensgade, ligger gamle, nu afdøde Brændevinsbrænder *Høbergs* Hus som det andet Hus, lige overfor det Sted, hvor den gamle Husarkaserne havde sit Bo. Det var endnu til Juli 1916 i *Høbergernes* Eje, og det har sin første Historie deri, at gamle *H. C. Lumbye* i mange Aar havde sin Bolig her, hvor hans Svigersøn boede nedenunder; det er den endnu levende gamle *Høberg*, og han fortæller morsomt baade om, hvorledes *Lumbye* blev trukket Halvvejen hjem af begejstrede Tivoligæster, hvorledes han selv fulgte Svigerfaderen hjem om Aftenen; og naar *Lumbye* var gaet ovenpaa hos sig selv, kunde han, da den gamle skrev sine fleste Ting om Natten, høre ham sætte sig til Klaveret og komponere til den lyse Morgen. Naar saa *Lumbye* næste

Dag ikke kunde hitte paa det Thema, han havde fundet om Natten, hentede han Peter Høeberg, og denne kunde da spille det for ham.

Og endnu langt ned i Tiderne, endda den Dag i Dag, er det gamle Hus derude paa Toldbodvejen et Musikens Hjem; der boede og opdroges de prægtige Sønner, Cellisten, Kammermusikus *Ernst Høeberg*, Kapelmester *Georg Høeberg* og, værdigt ved Siden af *Helge Nissen*, Simonsens første virkelige Arvtager paa den kongelige Scene, Kammersanger *Albert Høeberg*.

To Steder herfra laa til 1916, da det nedbrødes, en lav, lille Bygning, hvor de franske St. Josephs Søstre til i Fjor havde deres beskedne franske Pigeskole. Nu virker den under langt større Forhold paa Østerbro; men det var en god Skole, og den vandt i Juni 1914 sin Navnkundighed gennem en af sine Elever. Ingen skulde paa den unge, hvidklædte Pige, der med en flunkende ny Studenterhue beskedent, ja næsten ængsteligt traadte ud fra den uanselige Bygning d. 3. Juni, se, at det var hende, der henledte Opmærksomheden paa Skolen. Det var det imidlertid; thi den nydelige unge Dame var ingen ringere end Prinsesse *Margrethe* af Danmark, Prins *Valdemars* og Prinsesse *Maries* eneste Datter, og som hun stod dør, var hun den første Prinsesse i Verden, der med Ret kunde bære sit Lands Studenterhue, ligesom hendes kongelige Fætter, vor nuværende Konge, 25 Aar i Forvejen havde hædret de danske Studenter ved som den første Prins at tage Studentereksamen i Metropolanskolen, og ligesom Kong *Christian* i de forløbne Aar aldrig har svigtet sine akademiske Traditioner men den Dag i Dag er Student i Ordets bedste Forstand, saaledes nærer man ogsaa det Haab, at Prinsesse *Margrethe* trofast vil følge hans Eksempel.

Lidt herfra, paa Toldbodvejen Nr. 20, støder vi paa et andet Minde, som er af en noget anden Art men ikke mindre fornøjeligt. Som i saa mange andre

Kældere her paa Vejen fra Skibene til den store By var her i 1812 Keglebane og Beværtning, hvor Søfolk og Smaaborgere søgte hen i deres Fritid. Værten hed *Hansen*, og han og hans Kone sad godt i det, da de selv alene passede Forretningen. Den 24. Maj det nævnte Aar var Madammen dog lovlig undskyldt for at tage Del i Arbejdet; thi paa denne Dag skænkede hun sin Husbond en stor og dejlig Dreng, der i Daaben fik Navnet *Christian*.

Da *Christian* voksede til, fik han Lov til at rende ud og ind i Beværtningen, og det viste sig hurtigt, at han havde ganske ualmindelige musikalske Evner; han spillede paa Violin »efter Gehør« for Knejpens Gæster, og disse fik Faderen, der jo sad godt i det, til at lade Drengen uddanne. Han fik da Undervisning hos Kapelmusikus *Wexschall*, der var Byens bedste Lærer og hurtigt fik et godt Resultat ud af Drengen, der dog stadig maatte lide under *Wexschalls* ubændige Hidsighed. At han har været tilfreds med sin Elev, fremgaar deraf, at han, da han paa Grund af Bortrejse gav en Elevkoncert, tog den lige konfirmerede *Christian* med. I sin Befippelse gjorde den unge Fyr en Fejl i et vanskeligt Stykke, og ude af sig selv af Raseri herover slog *Wexschall* ham i Publikums Paasyn med sin Bue over Fingrene. Dette var den ærekære Dreng for meget, han tog sin Violin og gik, og man kunde ikke faa ham til at fortsætte sin Undervisning. Faderen, der ikke forstod denne Art kunstnerisk Æresfølelse blev vred over sine mange spildte Penge og besluttede, at Sønnen skulde i Skomagerlære; han blev da sat i Lære hos en Skomager *Leske*, som pryglede ham med Spandremmen, og en skønne Dag løb *Christian* af Lære. Faderen vilde nu jage ham hjemme fra; men Moderen var nok saa praktisk, hun fandt en anden og mere skikkelig Skomager, som lovede at være mere god ved Drengen, og han var sikkert endt som Skomager, hvis ikke noget mærkeligt var hændt ham forinden.

En Dag gik han tilfældig og drev paa Købmagergade, da han saa, at der holdt en Række fine Vogne udenfor Runde Kirke. Der var Bryllup, og drevet af Nysgerrighed gik Drengen ind. Dér kom han til at høre den bekendte Operasangerinde Jomfru *Zrza* synge; dette betog ham ganske, og opfyldt af Begejstring kom han hjem paa Toldbodvejen. Nu vilde han være Sanger. Som han sad og tænkte over dette, kom Fortvivlelsen over det umulige i at formaa Forældrene til at støtte hans Uddannelse over ham; han kom til at græde, som han sad dér ved et af Beværtningsbordene, og da han endelig havde grædt ud, faldt hans Øje paa et Nummer af »Adresseavisen«, hvori den kendte, snurrige, italiensk-fødte Syngemester *Siboni*, der havde haft en væsentlig Indflydelse paa Oprettelsen af det første, i 1827 stiftede Musikkonservatorium, averterede, at unge Mennesker med Sangstemme kunde melde sig hos ham til Prøve. Duede de, vilde han uddanne dem gratis saa længe, til de ved hans Hjælp kunde komme ind paa Konservatoriet.

Sige noget til Forældrene turde Christian ikke; men paa egen Haand vovede han sig til Prøven, hvor en Del jævnaldrende ogsaa havde indfundet sig.

Da *Siboni* havde hørt dem alle, sagde han i sit Kaudervælsk: »Jeg faaet nok, hikke probere mere!« Da de alle vilde gaa, tiltrak Chr. Hansens smukke Ydre og bedrøvede Ansigt sig Mesterens Opmærksomhed, og han raabte: »Oldt! Tu der blive her! De andre allesammen gan gaa bort hjem!« Hansen maatte da prøve et Par Viser og Skalaer. »Kute Stimme!« raabte *Siboni* begejstret, »du ave sehr kute Stimme!« Og Enden paa det blev, at Christian daglig i al Hemmelighed mødte til Øvelse, og hver Gang endte *Siboni* med det Udraab: »Bravissimo! Sehr kut! Du blive Sankere!«

Men da Dagen saa endelig kom, at der blev en Plads ledig paa Konservatoriet, maatte Christian med

bævende Hjerte fortælle, at han havde handlet paa egen Haand, og at hans Forældre aldrig vilde give deres Samtykke. De vilde have, han skulde være Skomager.

Rasende raabte Siboni: »Cosa! sono stapidi! Tu Skomakere! Slutre, Slatre! Tu være Sankere!«

Christian indvendte, at det slet ikke kunde nytte noget, at han talte til sine Forældre om dette. »Kut!« raabte Siboni. »Saa jeg tale til dem derom. Morgen jeg komme hos tine Forældre.«

Næste Dag gik Christian ængstelig og ventede; det trak noget ud, og han begyndte at frygte for, at Sibonis Løfte kun var en Kunstnerykke, at han saamænd var altfor fin til at vove sig ned i den simple Stue. Pludselig viste imidlertid Sibonis statelige Skikkelse sig i Kælderdøren, og Madam Hansen, som var alene til Stede dør med Drengen, blev yderst forfærdet, og da han begyndte paa sit Kragemaal at forklare, hvem han var, og hvad han vilde, troede hun, han var gal. »Sie aben en Sohn, An blive Sankere!« begyndte Syngemesteren. Da det endelig gik op for den skikkelige, men bestemte Madame, hvad det drejede sig om, svarede hun rolig: »Nej, Christian skal være Skomager!« Nu blev Siboni rasende, [fo'r op og slog i Bordet og raabte: »An blive Sankere, det sige jeg!« — »Og jeg, som er hans Moder, siger Dem, at han skal være Skomager,« lød det med et andet Slag i Bordet.

Striden fortsattes under stigende Heftighed, medens den ulykkelige Christian stod forknyt og hørte til, indtil pludselig Siboni vendte sig imod ham i hele den imperatoriske Vælde, der af Naturen var lagt i hans fornemme Personlighed, og med stærk Stemme sagde til ham: »Høre Tu! Jeg sike dig: De hikke gøre dig Skomakere! Diavolo, no, mai! Men jeg gøre dig Sankere! Eh bien! Jeg sike: Komme til mig, jeg give dig spise, jeg give dig at glæde dig po, jeg give dig Penge po Lomme til Hus — og Tu blive

Sankere, og Tu sig til dem breve: Servitore umilissimo. Addio!»

Og med disse Ord fo'r han som en rasende ud af Døren. Nu vendte Stormen sig mod Christian, og det blev værre endnu, da Faderen kom hjem og erfarede, hvad der var sket. Kun Christian selv var rolig og holdt fast og bestemt paa at ville være Sanger; lidt efter lidt lagde Uvejret sig, og en skønne Dag kunde han glædestraalende møde hos Siboni med sine Forældres Tilladelse.

Nu kom der et strængt Konservatoriarbejde; men i 1832 optraadte han paa Det kgl. Teaters Scene i en Forestilling, Konservatorieeleverne fik Lov at give, og han vakte saa megen Begejstring og Opmærksomhed, at han d. 8. April samme Aar fik Lov at debutere paa Theatret, hvorefter han blev antaget som Elev.

Den lille Værtshusholderdreng fra Toldbodvejen Nr. 20 blev senere den af alle forgudede, herlige Kammeranger *Chr. Hansen*, for hvis Fødder det københavnske Publikum laa i langt over en Menneskealder, og hvis Lige man aldrig før havde kendt, ung, smuk, genial og først og fremmest ægte dansk i sin herlige Kunst, som han var. —

Nr. 34 paa Toldbodvejen har sin Historie, fordi det var der, *Estrup* boede i de Tider, da Kampene for og imod Provisorierne gik højest i Firserne. Den politiske Kamp havde været stærkt tilspidset og havde i Foraaret 1885 ført til Udstedelsen af den første provisoriske Finanslov. Man havde nu ventet, at Ministeriet straks ved den ordinære Samlings Begyndelse havde forelagt den provisoriske Finanslov til Rigsdagens Bekræftelse, men i Stedet fik man kun Finanslovsforslaget for 1886—87, der fremlagdes d. 5. Oktober. Dette skabte stor Vrede i Venstre, der d. 8. Oktober ved et af Folketingets Medlemmer, den ældre *Alberti*, indbragte Provisoriet ad privat Vej til Tingets Behandling. Der førtes nu voldsom-

me Debatter, og de oppositionelle Blade deltog i Ophidselsen. Da Ministeren en Eftermiddag, d. 21. Oktober, vendte hjem og vilde dreje ind af sin Port, overfaldtes han af en Typograf *Julius Rasmussen*, der skød med en Revolver efter ham; en Kugle prellede af mod hans Frakkeknop, en anden borede sig ind i Træporten; man saa lang Tid efter dens Spor i Porten; Følgen af denne Begivenhed var, at det københavnske Højre nogle Dage efter bragte Ministeren et mægtigt Fanetog, som han takkende modtog, staaende i et Vindue paa første Sal. Forbryderen var en stakkels af Datidens polemiske Skrifter opfanatiseret Arbejder, der vist knap nok selv vidste, hvilken Rækkevidde hans Gerning kunde have haft, om den var lykkedes. Den nærmeste politiske Følge var Rigsdagens Hjemsendelse indtil 8. December og Udstedelsen af de to nye Provisorier: Presseprovisoriet og Gendarmeriprovisoriet.

Inden vi forlader Toldbodvejen, maa vi standse ved det sidste Hus i Gaden. Dette Hus, som da bar Nr. 289, ejedes omkring 1810 af en Brændevinsbrænder *Bjerre*, en ret velstaaende Mand, og Huset hørte ogsaa til de pæneste i Gaden og havde Udgang baade til Toldbodvej og Amaliegade. En Dag fik Bjerrefint Besøg; det var ingen ringere end Kong Frederik d. VI's Adjutant, den mægtige *Bülow*, som kom for at leje den ledige første Sal, og her flyttede kort efter en ung Dame, Jomfru *Benedicte Frederikke Rafsted* ind. Hun var Datter af en Holmens Mand, der boede i Enhjørningsgade i Nyboder. Det var Kongens Elskerinde, den senere Fru *Dannemand*, som Gud og Hvermand i Byen kendte, og hun kom til at føre sit lille Hof i al Tarvelighed her og modtog Opvartning af alle de Kavallerer, der vilde tækkes Kongen.

Der er næppe Tvivl om, at hun — paa en enkelt Undtagelse nær — trods adskillige Rivninger var Kongen fuldstændig tro, og han besøgte hende, naar han var i Byen eller paa Frederiksberg, næsten hver

anden Aften. Søndag Aften drog han i sin lille lette Vogn fra Frederiksberg Slot for at være i rette Tid til Audiensen paa Amalienborg den næste Morgen, hed det sig; men baade Dronning *Marie* og alle andre vidste, at han tog sin Aftenthe hos Fru Dannemand, paa Toldbodvejen. Ogsaa om Formiddagen kunde han, naar han boede paa Amalienborg, hyppigt indfinde sig til Fods, men da gik han ad Amaliegade-Indgangen, og det morede ham da at sidde selv uset og betragte de mange spadserende Københavnere fra sit Vindue. Men overdrevent morsom var han i saa Fald sjældent. Han havde en slem Tilbøjelighed til at falde i Søvn pludselig; det hændte ham ogsaa i de ældre Aar i Theatret og i Højesteret, — og saa var det ikke meget let at vække ham.

En særlig Glæde havde Kongen af sine og Fru Dannemands Børn. I sit Ægteskab med Dronning *Marie* havde han ganske vist haft otte Børn, men af disse døde de to Sønner og de fire Døtre som ganske smaa; kun Prinsesserne *Caroline* og *Vilhelmine* overlevede ham. Fru Dannemands, som ganske vist næsten alle døde unge, syntes da at have et langt Liv for sig.

Men København fik nok at snakke om angaaende »det lille Hof« paa Toldbodvejen; det hed sig, at Fruen havde meget stor Indflydelse paa Kongens Beslutninger; hun havde skaffet mange af de Officerer, hun havde kendt tidligere, Forfremmelser, og at hendes Ja til en Ansøger var lige saa godt som Kongens. Sikkert er det i alt Fald, at hun udrettede meget godt.

Men Forargelsen i Byen voksede stadig. Da hun fik Lov at lære at ride i Dronningens Ridehus paa Amalienborg, rasede man og ventede, at det ikke vilde vare længe, inden hun blev præsenteret ved Hove. »Den lille Dronning« kaldte man hende haanligt. Den virkelige Dronning, der først havde følt sig saaret over dette Forhold, fandt sig senere med beundrings-

værdig Ro heri. Hun ønskede blot en Gang at se Genstanden for hendes Gemals Tilbedelse; men hun kunde jo ikke godt modtage hende i Audiens; men hun fik saa engang arrangeret det saaledes, at hun, da Fru Dannemand søgte Kongen paa Amalienborg, anbragte sig i et Sideværelse til det Gemak, Fruen skulde passere. Dronningen tog Plads foran to store Spejle, og en Hofdame førte da Fru Dannemand langsomt forbi.

Medens Hoffets Kavallerer og Officerer kom til Fruens Aftenselskaber, lykkedes det hende aldrig at faa deres Damer til at deltage heri, hvad der saarede Fruen meget; men overfor dette var selv Frederik d. Sjette magtesløs.

Fra Aaret 1830 var det, som om Sorger og Ulykker stadig samlede sig om den gamle Konges Liv, og i denne Periode fandt han sin bedste Ro i Hjemmet paa Toldbodvejen, hvor nu Stueetagen ogsaa var taget i Brug. Tit sad de to længe alene i Lysthuset nede i Haven bag Huset og snakkede sammen. Og Kongen opfyldte Fru Dannemands hemmeligste Ønske, han gav hende Rang, idet han udnævnte hende til Oberstinde; senere optog han Sønnerne *Frederik Wilhelm* og *Waldemar* i Grevestanden, og Fruen fik ogsaa sit adelige Vaaben, som blev malet paa hendes Karethdør. Det var et stort, rødt Skjold med gylden Rand; deri var et gyldent Hjerteskjold med to krydsvis lagte, guldskaftede Kaarder stukne igennem en Lavrbærkrans, og over det hele straaledede en gylden Hjælm.

Den ældste Søn, Frederik Wilhelm, blev Løjtnant ved Husarerne og var en dygtig Officer, som Kongen havde med sig paa sin store Jyllandsrejse i 1832; men i 1835 havde de den store Sorg at miste den anden Søn, Waldemar, der da var 15 Aar gammel og Faderens Øjesten. Han var kommet til Skade ved et Fald med Hesten og døde i sin Faders Arme den 4. Marts 1835. Den Deltagelse, saavel Dronningen

som Hoffet og hele Folket viste ved denne Lejlighed, gav Fru Dannemand Beviser for, at hun ved sine senere Aars rolige Liv havde vundet Sympati.

Dronningen fik senere Lejlighed til at overrække Frederik Wilhelm Damernes Ærespris efter et Vædeløb. Tilskuerne havde ventet Skandale, men Dronningen tog det ganske naturligt og nydeligt. Døtrene blev godt gift, *Louise* med Kaptajn *Zachariae*, *Caroline Augusta* med Grev *Schack-Brockdorff*.

Om Sommeren laa Fru Dannemand paa Landet paa Hjørnet af den nuværende Strandboulevard og Classensgade; her var en stor, dejlig Have, hvori hun samlede en Mængde Smaabørn, som hun hjalp. Hendes Anseelse steg stadig; Christian d. IX's Gemalinde Prinsesse *Louise* lod sig hendes Døtre forestille, Prins *Carl* af Hessen aflagde hende hyppig galante Besøg. Paa ydre Ære skortede det altsaa ikke; men Sygdom og Sorg tyngede alligevel, navnlig Kongens tiltagende Svaghed. Da han døde d. 3. December 1839, løb Fru Dannemand, betaget af sin Sorg, kun med et Sjal om sig ned paa Amalienborg, hvor hun traf Dronningen, der grædende faldt hende om Halsen, og Haand i Haand gik de to Kvinder ind og dvælede ved Kongens Baare.

Efter 1839 vedblev Fruen at bo paa Toldbodvejen; sine gifte Døtre fik hun anbragt i Huset; men Sorgerne skaanede hende ikke. Frederik Wilhelm mistede sin unge Hustru, hende fulgte kort efter Fru Brockdorff og Kaptajn *Zachariae* i Døden. Juleaftens Dag 1862 døde hun stille og rolig. Hun blev begravet fra Hjemmet paa Toldbodvejen; Værtshusholderdrenge fra samme Gade, Kammersanger *Chr. Hansen*, sang ved hendes Baare, hvor Pastor *Blædel* holdt Talen, og paa Garnisons Kirkegaard blev Oberstinden begravet, medens en Afdeling Husarer under Sønnen, Frederik Wilhelms, Kommando gjorde Honor. Som hun hele sit Liv havde været knyttet til Østerbro, fandt hun ogsaa Hvile der efter sin Død.

Det var ikke tom Smiger, naar »Berlingske Tidende« skrev til hendes Minde: »Vor Historie opviser faa Kvinder, der har forenet saa mange af Aandens og Hjertets elskelige Egenskaber, at de har været i Stand til at erhverve og bevare Folkets Agtelse og Kærlighed i en Stilling saa nær ved Tronen, at denne snarere kastede sin Skygge end sin Glans over den — hun

Foran Indgangen til Toldboden. Efter Maleri af P. Raadsig 1849.

var en af de faa. Den Indflydelse, som hun — i Besiddelse af en absolut Monarks hele Gunst — i saa rigt Maal kunde have tilegnet sig, men som hun aldrig misbrugte, har ingen haft Ret til at misunde hende; men en utalt Mængde vil med Taknemlighed mindes den Anvendelse, hun har gjort af samme.«

Noget helt roligt Genboskab havde Fru Danne-
mand ikke paa Toldbodvejen; lige for Indgangen til
Toldboden laa Toldbod Vinhus, et pænt Værtshus,

hvor Skippere og Styrmand søgte; men paa den anden Side, hvor nu *C. K. Hansen* har Kontor, laa *Brokkens Bod*, der var en lille, uanselig Knejspe med en Indgang saa lav, at man maatte bukke sig for at komme derind. Den søgtes mest af Soldater og Holmens Folk, og der var idelig Spektakler og Slagsmaal derinde; Sømændene har selv kendetegnet dette ved at kalde Udgangen fra Toldboden »Lumskebugten«,

Brokkens Bod. Efter Zeuthens Maleri.

fordi det var saa svært at slippe der forbi, og Navnet er bevaret den Dag i Dag. Det var der, man fik Snapse saa høje, at man kun fandt deres Lige i »Paradiset« ved Indgangen til Nyboder.

Naar en Ulk havde »taget Højden af Brokkens Bod«, var han ikke rar at komme i Nærheden af, og det var ikke blot om Aftenen, nej, hele Dagen, ikke blot til Hverdags men ogsaa om Søndagen. Det var ret betegnende, naar en af Fru Dannemands Faders Lige-mænd, en Tømmermand fra Holmen, holdt af at sige, naar man spurgte ham, om han gik i Kirke om Søndagen.

»Kællingen derhjemme hun gaar i Æble Katrines Boliger og synger Salmer, jeg gaar til Kirke paa Toldbodvejen, hvor Præsten staar ved Disken og skænker smaa og store Snapse.« — Gamle Rafsted havde nok ogsaa dyrket den Art Gudstjeneste! —

Ligeoverfor »Brokkens Bod« laa Toldbod Vinhus, der som Serveringssted betragtet ikke lod Brokken meget efter, naar undtages, at det var der, Kaptajnerne søgte. Siden er det blevet anderledes. Over Brokkens Bods Ruiner har der rejst sig et af vore største og mest betydningsfulde Rhederier, der har bragt Velstand og Lykke til vort Land og ved sin dygtige og energiske Ledelse har vist det danske Flag med Ære i snart sagt Alverdens Havne, nemlig *C. K. Hansens* Skibsrhederi og Dampskibsagentur.

Det var i 1856, at *Christian Kjellerup Hansen*, der i en Aarrække havde været ansat i *J. P. Suhrs* bekendte Kulforretning og der havde stiftet Bekendtskab med en Mængde engelske Rhedere og Kaptajner, der anløb København for at losse og tage Kul, selv etablerede sig i et lille to Værelses Kontor i Mezzaninen paa Toldbodvej 5, og snart knyttede han til Kulforretningen Havariagentur og Befragtning.

Og *C. K. Hansen* blev en Fader for Skipperne; han gik paa Børsen for dem, og hans Kontor var et gæstfrit Hjem, hvor de med Snadden i Munden og ved et godt Glas Vin kunde drøfte Dagen og Vejen; og somme Tider gik det i al sin Hyggelighed saa vidt, at Mutter var med, og saa endte Forhandlingerne ved en solid Aftensmad i *C. K. Hansens* Hjem.

Og det rygtedes viden om Lande, hvor herligt der var hos *C. K. Hansen*, hvor dygtigt og reelt man der blev behandlet, og Følgen var, at Firmaet blev nært knyttet til den britiske Marine, og da gamle *Gladstone* i 1883 og 1894 gæstede København, første Gang paa »Pembroke Castle«, anden Gang paa »Tantallon Castle«, var han en selvskreven Gæst hos *C. K. Hansens* Søn *Johan Hansen* hvem han skænkede sit Billed

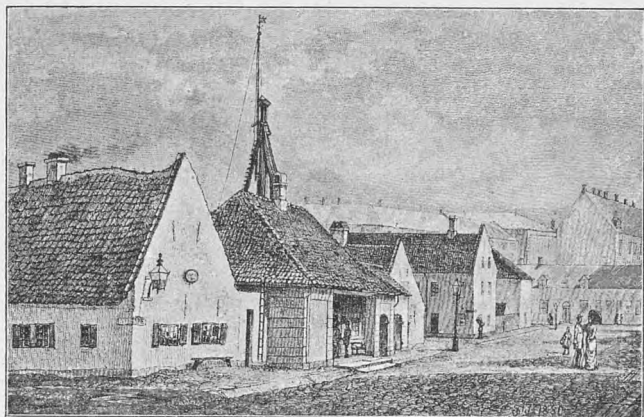
med egenhændig Underskrift. Det hænger endnu paa Kontoret derude.

Men som Tiderne gik, skiftede ogsaa Personerne. Gamle C. K. Hansen, der døde i 1868, optog allerede i 1857 sin Søn, den senere Generalkonsul *Johan Hansen*, i sit Firma, og dette voksede sig større og større, nye Omraader som Kvægekspert o. l. blev taget ind derunder. andre Selskaber sluttedes til, Sønnerne *Robert* og *Johan Hansen* traadte ind; men efter Selskabets Jubilæum i 1906 er to af Cheferne døde, nemlig gamle Generalkonsul *Johan Hansen* i Februar 1913 og Grosserer *Robert Hansen* ved et sørgeligt Ulykkestilfælde paa en Ridetur i 1912.

Firmaets eneste Indehaver var nu fhv. Generalkonsul *Johan Hansen*, Danmarks første Handelsminister, nylig optoges Sønnen, *Willy Hansen*, og Grosserer *Harhoff* som Associéer, og i alt ejer de tre Selskaber, der nu underliggjer Firmaet *C. K. Hansen*, 42 Dampskibe.

Det er til Gavn for dansk Handel, at dette Selskab har virket; men man kan ikke forlade Huset derude ved Toldbodindgangen uden tillige at mindes, i hvor høj Grad dets Chefer, især de to *Johan Hansen*'er, højt kultiverede og fint mærkende som de er, har været Mæcener for vor Kunst, det være sig Malerkunsten eller Theatret, og paa mange Maader har dette sat sig Spor i vor Kunstverden, ikke alene i det ydre ved storslaaede Gaver men ogsaa i det stille ved, at de har understøttet enkelte Kunstnere og Videnskabsmænd, saa at de er blevet det, de skulde være, og derfor fortjener de alle gode Danskes Tak.

Nu burde vi jo gaa ind paa Toldboden; men da der for nylig er udkommet en fortrinlig og fuldtud udtømmende Bog herom, maa det betragtes som liggende udenfor dette Arbejdes Ramme yderligere at uddybe dette Emne.

Nyboders gamle Vagt. Efter Fr. Winther 1880.

IV.

NYBODER M. M.

»Imellem Havens Buske
i Solskin, Regn og Rusk
med store Blomsterduske
staar der en Hyldebusk;
i Duften der er Lindring,
naar Hjertet er bispændt,
der kommer hver Erindring
om gammelt, kært og kendt.

Dens Duft har sødt i Gemme,
hvad i mit Hjerte bor,
o Hyldebusk, mit »Hjemme«
er kun der, hvor du gror.
Hvælv over mig i Haven
hos hende, jeg har kær,
og giv en Krans til Graven,
naar jeg skal drømme der» —

saaledes synger Nyboderdrengen *Peter* i *H. C. Andersens* Eventyrkomedie »Hyldemor«, da han i *Mester Bynkes* Have i Nyboder skal tage Afsked med sin Kæreste for at drage ud paa Professionen, og i samme Scene beder han saa bønligt for det gamle Hyldetræ: »Det gamle Træ, o, lad det staa, indtil det dør af Ælde, saa mange Ting det husker paa, hvad kan det ikke melde; vi det saa fuldt af Blomster saa, de friske Grene hælde. Det gamle Træ, o, lad det staa, det maa I ikke fælde.«

Et lignende Billede af de hyggelige, grønne Træer i *Smaahaverne* bag Nyboderhusene finder vi i Eventyret »Hyldemor«, hvor de to gamle Guldrudfolk sidder under Hylden paa deres Guldbryllupsdag og opfrisker Barndoms- og Ungdomsminder.

Søger vi *Idyllen* inden Døre, finder vi den skildret af *Kancellist* i *Marineministeriet*, *Digteren Ad. Recke*, der havde sin Bolig herude; han skildrer den i saa jævne Vers som:

»I Nyboder, der staar en net
Bolig, — De kender bestemt den,
udenfor Døren et Rendestensbrædt,
over den staar »Nummer femten«
Huset er lavt, jeg nægter ej det,
Tagsten og Brosten nærmer sig tæt,
skærme dog lunt imod Blæsten, —
Huset er pænt for Resten.

Inde paa Væggen med Smag er hængt
mange Billeder skønne,
Tæppet er rødt og gult isprængt,
og Gardinerne grønne.
Bag ude findes en Havekultur,
Roser op ad det tjærede Skur, —
Blomster, — og vil du betænke:
Lysthus med Borde og Bænke!

Huset synes som skabt for to,
 skabt til at bringe dem Lykke,
 og I ved jo vel sagtens, hvo
 der i Lyksalighed bygge,
 bygge og bo gemytligt og godt,
 mageløst smagfuldt, — men mageløst smaat —
 smaat som de Fugle, der kurre,
 smaat som to kvidrende Spurve.»

Saaledes som Livet i Nyboder er skildret af disse to Digtere, kender vi det fra omtrent Midten af forrige Aarhundrede, da der, som *Jacob Davidsen siger*, var tykke, blaamalede Egebjælker under Loftet, som skinnede med sit hvide Gibs. Men saaledes var det ikke alle Dage, og ikke altid dansede Beboerne i »Kongens nye Boder« paa Roser. Det bliver nødvendigt først at høre lidt om, hvorledes denne By i Byen blev til, og hvorledes Livet udviklede sig derude; vi kan saa altid paa Vejen tage andre af Nyboders Digtere med til Hjælp.

Allerede *Kristian den Tredie* indsaa Nødvendigheden af, at Holmens Folk boede samlede og ikke altfor langt fra Holmen, for at de i paakommende Tilfælde kunde kaldes hurtigt til, og i 1558 besluttede han at lade Skipperboder opføre ved Nicolaj Kirkegaards Jord og paa Bremerholm, og *Kristian den Fjerde* fortsatte dette Byggeri paa det kgl. Slots Vingaard (herom minder Navnet Vingaardsstræde endnu), og disse Gader fik Navn efter noget, der kunde minde Beboerne om deres Element: Skippergade, Baadsmansgade, Delfinstræde (senere Dybensgade), Lakse- og Hummerstræde. Oprindeligt boede alle Klasser af Holmens Folk her, senere de højere stillede: Skippere, Styrmand, Højbaadsmænd og andre Hans Majestæts Skibsofficerer. Men disse Boder blev snart for smaa og faa, og Kongen maatte lade en Del »gaa i Borgerleje« : indlogere det menige Mandskab hos Borgerne.

Udenfor de gamle Volde laa ubebyggede Terræner, Forstæder; men da Christian d. Fjerde havde udvidet Fortifikationen og flyttet Østerport fra Kongens Nytorv til dens sidste Sted, blev det Areal, hvorpaa han anlagde Nyboder, godt beskyttet baade ved Voldene, ved Skansen ved Ny Vartov og ved St. Annæ Skanse, som laa omtrent der, hvor Kastellet senere byggedes, Det var nok allerede i 1608, Kongen fik Planen, men før omkring 1630 kan man ikke sætte Nyboders Fødselsaar.

Man ved bestemt, at 9. Januar 1636 akkorderede Kongen med forskellige Haandværkere om, at de skulde bygge 100 nye Huse, hver til 220 Specierigsdaler, efter det Mønster, hvorefter Kongen havde ladet de første opbygge. De skulde være Een-Etages, bygges med Grundmur, Tage, Skorstene og Skillerum som de tidligere, og han giver selv Tegning til Gadernes Anlæg, hvorved de bliver betydelig bredere end den gamle Bys. Nyboder kom derved til at bestaa af 20 Dobbeltlænger, som, hvis man vilde lægge dem i een Linie, fik en Udstrækning af 7,800 Alen. Det bebyggede Areal blev da 18 Tønder Land, der gennemskares af to Tværgader, »den store Algade« eller »Djuregade« (Adelgade) og »Prinsesse- eller Fyrstestræde« (Borgergade). I 1641 gav Kongen Gaderne Navn. Vest for Adelgade fik de Plantenavne, laante fra de Urter, som i de Tider var mest yndede, og som fandtes indenfor Nyboderfolkenes Ruder: Merian, Timian, Salvie, Tulipan, Krusemynte, Nellike og Rose Mellem Adelgade og St. Kongensgade blev der Dyrenavne: Løve, Ulv, Hjort, Ræv, Hare, Hund og Kat blev opkaldt, og fra Bastionerne i Nærheden tog man Navne som Elefanten, Delfinen, Bjørnen og Kamelen. Siden kom flere Navne til, andre forandredes. Laven-delstræde blev til Klerkegade, Nellikegade til Kokkegade, Hjortestræde kaldtes Skolemesterlængen, Hoppens Længe blev til Hindegade, Balsamgade Bagerens Gade; men hyppigst skiftede Hundestræde i det nord-

østlige Hjørne Navn; først hed det Elsdyrstræde, saa Nylængen, senere Nygade og til sidst Gernersgade.

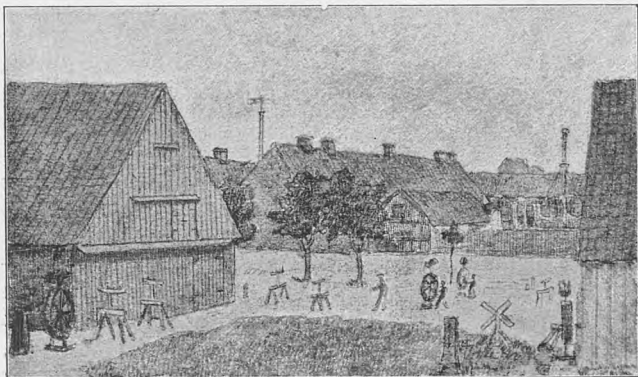
Hvad Husenes Ydre angik, var det egentlig pynteligt efter hine Tiders Begreb. Gadens 25 Alens Bredde gjorde allerede sin Virkning, Vinduesskodder og Døre var rødmaalede og stod skarpt mod de hvidkalkede Mure; at det var grundmurede Huse uden synligt Bindingsværk, gjorde et helt solidt og velhavende Indtryk. Dørene var Halvdøre, hvis øverste Del kunde aabnes for sig ved Hjælp af store Klinkefald; paa den nederste var en solid Træklaas.

Men Døraabningen var lav; man maatte bukke sig for at slippe ind, og Tagskægget kunde man naa med Haanden. Man kom ind i en lille Forstue, 2 $\frac{1}{2}$ Alen i Kvadrat, den fortsattes af et lille, mørkt Køkken, som var fælles for begge Husets Lejligheder; Køkkenet var Gennemgang til Gaardsrummet og fik kun Lys, naar man aabnede Gaarddøren. Lejligheden til Gaden var den fornemste; den havde en Stue, der var fire Alen dyb og seks Alen lang og to Fag Vinduer, samt et Kammer af samme Dybde, men kun med et halvt Fag Vindue; til Gaarden var der kun eet Fag i den største Stue; men der var lysere, thi denne Lejlighed vendte mod Syd, den anden mod Nord. Hvert Vindue havde 30—40 blyindfattede Ruder af grønligt, lidet gennemsigtigt Glas, Gulvet var af stampet Ler, der dog var lunere end det senere Murstensgulv, Væggene var hvidkalkede, Lofterne af Bjælker og Brædder. Men oprindeligt var der ingen Kakkellovne; sin Smule Varme maatte man for begge Familiers Vedkommende tage fra Arnen i Køkkenet. Loftrummet var derimod stort; men man maatte selv holde sig med Stige for at komme derop.

Imellem Boderne og Kastellet laa det saakaldte »Grønland«, som brugtes til Eksercerplads; men det blev snart indskrænket, noget toges ind til Kastellets

Glacis, senere byggedes der langs St. Kongensgades ene Side en Reberbane, der siden købtes af Staten og brugtes til Husarkaserne og Staldbygninger; Kaserne opførtes 1783; den nedlagdes 1899 og nedbrødes i 1901 for at give Plads for den nye Boulevard.

Men Grønlandet forsvandt paa denne Maade og blev snart helt bebygget. Som Eksercerplads erstattedes det desværre af Rosenborg Eksercerplads, da

Fra Grønlandspladsen i Nyboder ca. 1840.

man i 1785 brutalt ødelagde Laurierhuset der og den interessante franske Have med de klippede Træer og mange Springvand.

I 100 Aar stod Nyboder, som Christian d. Fjerde havde anlagt det, saa maatte det udvides; i 1757 opførtes 70 nye Huse mellem Elefantgade og en ny Elsdyrsgade; disse Huse kostede hver 680 Rdl.; men de var til Gengæld ogsaa to-Etages. I 1789 fik vi Krokodillegade, kort efter Svane- og Gaasegade, og i 1795 var det hele færdigt; samtidig forsvandt Ler-gulvene, man fik ordentlige Trappegange, men de nye Huse havde ingen Kældere; der kom Gibslofter, Stuerne fik Brædegulve, og det vigtigste var, at

man fik Kakkelovne, hver Familie sit eget aflaaede Køkken. Navnlig Ovnene, der var leverede fra Laurvik Jernværk i Norge, pyntede svært op, prydede som de var paa Tromlen med den norske Løve og Hellebarden.

Mange Udenomsbekvemmeligheder havde man ikke; blandt andet kneb det til en Begyndelse stærkt med Vandforsyningen, der fandtes kun enkelte Brønde i

Et Nybodersbillede.

Adel- og Borgergade, ellers hentede man Vand i Kastelsgraven; til daglig kunde dette jo nok gaa, om det end var besværligt; men f. Eks. i Ildebrandstilfælde var det rent galt, og dertil kom tillige, at Kvinderne fremfor at bære Vandet hjem stillede sig op og vaskede ved Vandpostene, saa andre ikke kunde komme til, hvad der var højst ubekvemt, og i de varme Somre omkring 1800 saa det rent galt ud. Saa fik man da Forbindelse med den Ledning, der gik fra Rosenborg Slotshave; Beboerne maatte selv

arbejde gratis ved Brøndgravningen eller give Pengebidrag til Udgifterne; efterhaanden bedredes dog Forholdene, men endnu langt ind i Aarhundredet var der Nyboderkoner, der maatte vandre 100 Alen med deres fyldte Spande, hvad der især om Vinteren var slemt.

Christian d. IV ønskede alle Gaderne brolagte; da Størstedelen af Nyboder imidlertid er opfyldt Grund, dannede denne ikke fast Underlag for Brolægningen, den sank hurtig, og Gaderne laa da i Bakker og Dale, og hvor der ikke var Brolægning, var der et frygteligt Ælte, hvor belæssede Vogne uhjælpeligt sad fast, ja, sine Steder var der »Dale« saa »lange og nedrige«, at de ved større Regnskyl omskabtes til hele Indsøer.

Hvad nu Gadernes Renligholdelse angaar, saa kendte man ikke før 1717 i Nyboder nogen som helst Dagrenovation; man smed uden videre Fejeskarnet ud paa Gaden, hvor der var store Møddinger, og Natrenovationen bragte man nok saa ugenert ud paa »Grønlandet«, hvor Luften i den Anledning var endnu mere blandet end i selve Gaderne. Det blev lidt bedre, da der ansattes en »Renovist«, men først 1756 paalagdes det enhver Lejer at holde rent for sin Dør, men der blev ikke sagt noget om, hvor tit der skulde fejes; i 1778 blev det gjort til Pligt at feje 2 Gange ugentlig, og det henstilledes til Beboerne ikke at lægge »Urenligheder« paa Gaderne.

Lygter kendte man ikke; endnu i 1721, da den øvrige By havde kendt Belysning paa Gaderne i fyrretyve Aar, rugede Mørket over Nyboder, og egentlig Belysning fik man først omkring 1800, og den var skral nok; om den overhovedet blev tændt, afhang af, hvor fulde de tre »Spaanehaugsmænd«, der skulde passe dem gratis — man smiler, naar man tænker paa, hvor godt vor Tids Lygtetændere er aflagte — var ved Mørkets Frembrud.

Inden Voldene blev flyttet, laa Nyboder jo udenfor Byen; derfor maatte der sørges for, at Beboerne

kunde faa Brød; en Bager, der hed *Abraham Holtermann*, fik derfor Privilegium paa at forsyne denne Bydel med Brød; Gaden, han boede i, blev derfor kaldt Bagerens Gade. Hans Efterfølger *Poul Meyer* fik tillige Privilegium som Brygger. Men desuden var der udenfor de egentlige Nybodershuse enkelte Handlende, Folk søgte til for at faa Brød. Ved St. Kongensgade boede »han i Træerne«, ved Borgergade »han i Rendestenen«. Grøntsager fik man fra Amagerne, som maatte betale Stadepenge for at sidde paa Gaderne og handle. Høkere var der mange af, og de boede af Navnene at dømme underlige Steder. Der var dem i »Rakkerens Forstue«, i »Rakkerens Stald«, i »Vandkælderen« og »Lammekælderen«, »Syskrinet«, »Stokmandens Bod«, »Pinen«, »Laagen« og »paa Trappen«.

Desværre vrimlede der baade i selve Nyboder og de tilstødende Gader af Brændevinsknejper; der var »St. Johannes«, »Poul Brygger«, »Paradiset«, »Pølen« og »beskidte Anker« og »skarpe Hjørne« i Store Kongensgade. De fleste boede dog paa Toldbodvejen. Der var »Kirken«, »Hattefutteralet«, »Toldbodkælderen«, »Møllehuset« og »Brokkens Bod«, der som ovenfor sagt gav de største Snapse.

Det har ikke altid været udelukkende Søfolk, der har haft frie Boliger i Nyboder; man har haft Eksempler paa, at kgl. Drabantere og andre af Landetaten har boet der; men overvejende er det dog Holmens Folk. Saa snart man havde opnaaet »Kongens Hus«, skred man til at gøre det i Stand; thi man havde selv Vedligeholdelsespligten, og ved saadanne Reparationer fulgte man sin egen Smag, der tit var forstyrrende for Helheden. Hver syntes bedst om sin Farve, og til sidst frembød Døre og Vinduesindfanger alle Regnbuens Nuancer. Mange anbragte Bislæg udenfor Dørene og prydede dem med Konkylier, kasserede Gallionsfigurer og hjembragte Snurrepibrier. Mange lod Væggene oliemale, hvad der jo hyggede en Del.

Mest gjorde man dog ud af Gaardene; selv gravede man Brønde, og Gaardene omskabtes til de Smaahaver, der siden blev saa hyggelige og fik Digtterne til at forherlige dem. Her plantedes Popler, Syrener og Hyld, Stikkelsbær- og Ribsbuske, og saa rejste man Flagstænger; thi Nybodersmanden holdt af at flage paa Kongens Fødselsdag og Nationens Mærkedage.

Samlivet mellem de forskellige Familier var i Reglen fredeligt; men der kunde ogsaa komme skarpe Rivninger; der var Kvinder med skarpe Tunger, Mænd med stædige Viljer; men i det hele taget var man hjælpsomme mod hinanden, laante hos hinanden og hjalp trofast, naar der kom Sygdom eller Sorger. Naar en Nyboderskone havde været oppe at slaas med sin Naboerske, fik hun Ris paa »Boden« paa Gammelholm, til hun havde mistet sin Hud.

Over Gaderne spændte man Snore, hvorpaa man tørrede sit Vasketøj, og man lagde Garverbark, der ikke duftede rart, til Tørring paa Fortovene for senere at benytte det til Brændsel i Bilæggerovnen. Spedelysene gjorde Lofterne slemt sodede, Ænderne snadrede i de dybe Rendestene, hvor Børnene maalte Vandstandens Højde. Børnenes Klædedragter var meget brogede, de var hyppig sat sammen af Fatters aflagte Uniformsrester. Hyggeligt var der vel nok om Sommeraftenen, naar Børnene var kommet til Ro og Fatter rykkede ud med sin Pibe paa Fortovet, Mutter med sin Bindehose, og de fik sig en Passiar med Naboer og Genboer om Dagens Begivenheder. Paa Valborgs Dag rejstes Majstangen, og der var stor Hurlumhej, og man forstyrredes ikke af Politii; man holdt selv den Justits, man ønskede.

Nyboder havde sine egne Skoler, og navnlig i Drengenes var Disciplinen haard. Naar en Dreng stod paa »den røde Tavle«, vidste han, hvad der forestod. En Gang fik over Halvdelen af en Skoles Elever Ris paa samme Dag; 45 Slag var ikke ualmindeligt. Saa

var der Tampen til de større; »Grevens Tamp« var tyk og stiv; men »Silketampen« var værre, fordi den var bøjelig; desuden anvendte man mørk, staaende Arrest mod Børnene.

Man giftede sig tidligt i Nyboder; i Almindelighed hentede Sømanden sin Brud i selve Nyboder. Havde han faaet Ja, skulde han hos sin Kompagnichef hente sin *Friseddel*, som han fik gratis, naar man havde konstateret hans Alder, Opførsel og Husholdning og hendes Skikkelighed, Flid og gode Navn og Rygte. Her havde Chefen stor Magt; hans Nej kunde hindre ethvert Ægteskab. Fik man Seddelen, gik man til Holmens Provst, som gav den sin Paategning, og saa indtraadte Trolovelsestilstanden med samme Virkninger som den borgerlige Vielse, men uden Cereemonier. Bryllupet skulde staa inden otte Uger i Holmens Kirke; men i Almindelighed flyttede man sammen straks. Døde Manden saa inden Ægteskabet, ansaas hun i alle Maader som hans Enke. Ved Brylluppet havde Stadsmusikanten Ret til at være med, det kostede de bedre stillede 4 Mark, mindre bemidlede fik Nedsættelse til 3 og 1 Mark. — Om at holde Tjenestepiger var der selvfølgelig ikke Tale; men Fatter var tit selv flink til det grovere Arbejde, Børnene lærte hurtig at hjælpe til eller gaa Byærinder.

Indtægterne var ikke store, og naar det var knappe Tider for Kongen, udeblev Lønningerne undertiden, hvilket kunde give Anledning til alvorlige Tumulter, og dette var Aarsagen til en Vagtanordning af 18. November 1693. Nyboders Vagt kom til at ligge ved Adelgade mellem Enhjørningsgade og Ulvegade. Den ligger der endnu; men det maleriske og berømte Klokkestel nedreves i 1787; det blev dog senere genopført. Vægterne, Gadefogeden og Kommissærerne skulde vaage over Ordenen og Renligheden, hindre Støj og Klammeri. Men de havde deres bestemte Ruter, saa at det ikke var svært at undgaa dem.

En Nybodersmadam var Fiskerkone og kom selv tit fuld hjem; derfor gik hendes Børn hver Aften ned i Adelgade for at passe hende op, hvis hun var for fugtig. Saa bugserede de hende hjem ad Borgergade, thi der havde Vagten været. Arresteredes en Mand, blev han straks sat i Hundehullet, hvor han sad Natten over, hvorefter han førtes til Gammelholm for at afvente sin Dom paa Hovedvagten.

Ejendommelig var »Tappenstregen«; naar der om Aftenen var slaaet »Tap-to«, maatte ingen Underofficer eller menig vise sig paa Gaden, hvis han ikke havde Passerseddel. Tappenstregen gik fra Vagten, ad Borgergade og Delfinstræde, gennem Rigersgade og hjem. Den bestod af en Underofficer eller Vægter, en Trommeslager og bagest to Vægtere med Lanser paa Skulderen. Bagefter fulgte hujende og pibende Nybodersungdom. Tidlig om Morgenen ringede Vagtens Klokke Mandskabet til Arbejde.

I tidligere Dage herskede der tit Sygdomme og Nød i Nyboder, hvis Beboere var lidet ansete. I 1710 rasede en Forraadnelsesfeber, men Pesten i 1711 var dog værre. Den var værst fra Juni til September, men holdt ved indtil Marts 1712. Skønt der var nedsat en særlig Sundhedskommission for Nyboder, tog Pesten kraftigst fat her, fordi Beboerne ikke vilde rette sig efter dens Forskrifter, bundne som de var af gamle Fordomme. De var først og fremmest bange for Lægen, ham var de ikke vant til. Dernæst holdt de ikke af, at man mærkede de angrebne Huse med et Kors, der krævede stræng Afsondring, hvad der ikke var let at gennemføre, og endelig havde de som alle Smaafolk en Rædsel for at komme paa Hospitalet. — De døde begravedes fra Hjemmet paa Skibskirkegaarden; men i Pestens Tid blev de uden Ceremonier bragt bort, og Nybodersfolkene fik ikke Lov at »flye« deres paarørende ordentligt i Jorden. De blev snøret i Køjeklæderne, en Kugle blev anbragt ved Fodenden, og de blev sænket i Vandet. Til Pesten kom Kri-

gen, og man kunde ikke faa Folk til at trække i Kongens Klæder. Der opstod stadig Tumulter, og intet Under var det, at Holmens Folk, der betragtede sig selv som jagede Dyr, efterhaanden blev en ringeagtet Kaste, der sattes udenfor den borgerlige, hvad der bl. a. gav sig Udslag i, at de ikke havde Adgang til de offentlige Spadseregange og kongelige Haver. Omkring den Tid, da Holberg udgav »Peder Paars« (1719), var de at regne lige med Rakkerens Folk og Forbrydere; vi forstaar derfor godt Holbergs Tilegnelse af dette som Gadevise udkomne Digt, at det var »skrevet til Lægedom, Trøst og Husvælelse for alle got Folk, som lide Kors og Modgang her i Verden« og bl. a. tilegnet »Indbyggerne i de nye Boder«. Senere raillerer den samme Skælmester i »Den Stundesløse« med den overmaade Frugtbarhed derude; han lader Barberen fortælle om »eine Matrosen-Frau in den Neuen Buden, die zwei und dreiszig Kinder auf einmal zur Welt gebracht hat; die Kinder wurden alle getauft, aber starben gleich darauf«.

Fornærmeligst var dog *Holbergs* Samstilling af Nybodersfolkene med »dem, der bor længst ved Volden« 3: Østervold, hvor den usleste Fattigdom da trivedes, og de offentlige Huse florerede, og »dem, som hører under Sieur Nagels Fane«. Sieur Nagels Folk var Rakkeren og Mestermanen, som i mange Aar boede i Nyboder, og hans Følgesvende var Slaverne, der arbejdede i Bremerholms Jærn.

Nyboders Historiker, Pastor *H. D. Lind*, mener, at Forklaringen paa denne Sammenstilling mulig kan søges deri, at Holmens Folk var undergivne Bremerholms Chefs Myndighed og arbejdede paa samme Sted som Slaverne, hvad der i Folks Øjne kan have givet det Udseende af, at de arbejdede under samme Vilkaar.

Men var »Matroserne«, som de under eet kaldtes, foragtede, forstod de ogsaa i en Periode at gøre sig frygtede. Det var især, naar Lønningerne ikke faldt,

som de skulde, at de tog sig selv til rette. Det var Tider i den nordiske Krigs Tid, hvor deres Koner maatte tigge og de selv stjæle af Nød; saa vankede der baade Kat og Kassation, Kagstrygning o. a.; men en Art Indrømmelse til deres ulykkelige Stilling var det dog, at de sjældent dømtes i Jern, og at de saa at sige altid slap for Brændmærket. Og Tjenesten var jo ofte haard, især om Vinteren, naar de maatte ise omkring Skibene; i Dokken maatte de pumpe. Smaat og haardt havde de det i Hjemmet; Fridage var der ikke mange af, og et ejendommeligt Billede paa det daglige Liv har vi deri, at man i den haarde Vintertid stillede en Kop med Vand i Vindueskarmen. Tidligt om Morgenen maatte Mutter op af Fællessengen, hen over det kolde Stengulv og se til Koppen. Var den bundfrossen, var der fri paa Holmen, og Fatter kunde vende sig paa »den næste Side« og sove videre. Det var Nyboders Termometer!

Rømning fra Tjenesten var i hine Dage ikke ualmindelig. Straffen derfor var 27 Slag Tamp og Arbejde med Skubkarren; hvad Under, at Matroserne blev raa og farlige for deres Omgivelser, naar de saa desuden i alskens Smædeskrifter og Gadeviser maatte taale at blive haanede og fremstillede som Pariaer.

Af det, der særlig krænkede vore Matroser, var, at de tyske hvervede Marinere blev sat til at holde Vagt ved Værftet og hjælpe med at holde Disciplin blandt de indfødte; dette gav Anledning til mange og alvorlige Sammenstød.

Men blandt de største Optøjer var dog de, der fandt Sted under *Struensees* kortvarige Regering. I 1771 fandt der Uordener Sted paa Holmen, der medførte, at Holmens Chef og Ekvipagemester fik deres Afsked. I denne Anledning begav som bekendt 2400 indrullerede norske Matroser sig til Hørsholm for at kræve deres tilbageholdte Kostpenge, og da de opnaaede, hvad de vilde, fordi Struensee blev bange,

prøvede de danske Holmens Folk noget lignende, hvilket havde til Følge, at Struensee trakteredede med den store Forsoningsokse paa Frederiksberg Slots Ridebane; Takken var imidlertid, at Matroserne deltog i et alvorligt Forsøg paa Oprør mod Ministeren; det mislykkedes vel, men da denne endelig faldt, var det Matroserne fra Nyboder, der førte an i de skandaløse Udplyndringer af Byen, der straks efter fandt Sted; da de lykkedes, sendte Hovedmændene Bud til Nyboder og indbød alle de tilbageværende til Gilde, og nu plyndrede man — uden at Autoriteterne vovede at sætte sig til Modværge — Borgernes Huse, saa at man enkelte Steder end ikke lod Kakkelovnene tilbage. Ja, der kom endda Hædersskrifter ud bagefter som: »Den brave Holmens Magtes glade Indtog i Husene paa den mærkværdige St. Antonii Dag 1772«.

En Ulykke ramte under *Guldbergs* Regering Nyboder, idet Krudttaarnet paa Østervold sprang i Luften; 47 Mand kvæstedes, og 7 døde senere af deres Saar; Skaden i Nyboder vurderedes til 40,000 Rdl. og Beboernes Bohave led for 3500 Rdl. Skade. Krudttaarnet genopførtes og forsvandt først i 1872.

Stor Glæde vakte i 1783 *Gerners* geniale Pumpeværk i Dokken, der i høj Grad lettede Nybodemændene Arbejdet. Maskinen brugtes i hele 70 Aar, til Dampen gjorde den overflødig. En anden Glæde skabte Guldberg for dem. Stokhusmøllen brændte i 1783, og derved mistede de alt deres Maanedsforsbrug, som de havde indleveret til Maling; da skaffede Ministeren dem Erstatning for det lidte Tab, der ellers vilde have bragt Sult og Ulykke i de smaa Hjem.

Under Kronprins *Frederik* reduceredes Folkenes Antal med 50 i 1791 paa Grund af »den indførte langsommere Bygningstur«, hvorfor der fandt Optøjer Sted paa Amalienborg og paa Gammelholm; Ophavsmændene blev strængt straffet; men Regeringen forandrede snart Opfattelse og udvidede endda Ram-

merne betydeligt; men Matroserne var og blev et uroligt Folkefærd, altid parate til Spektakler, især naar de kunde komme deres gamle Fjender, Landetaten, til Livs; derfor slog de sig ogsaa i 1793 sammen med Studenterne i den berømte Posthusfejde, der i nogle Dage satte Byen paa den anden Ende.

Ved Aarhundredskiftet forandres paa een Gang Folkets Opfattelse af vore Matroser. Det var Slaget paa Rheden, der med Rette gav Nyboders Befolkning denne Oprejsning, saa vist som denne Hædersdag i første Række var deres. Selv Nybodersdrene viste deres Uforknythed, de uskadelliggjorde ved Hjælp af Sand de Bomber, der blev sendt ind over Toldboden og Flaadens Leje.

Under Englands Angreb i 1807 deltog Nybodersfolkene i Udfaldene i Classens Have; men under selve Bombardementet var Mændene borte fra Hjemmene. Matroserne var om Bord paa Roflotillen, som havde hele 11 Sammenstød med Fjenden og 100 døde og saarede; Haandværkerne var dels paa Batteriet Sextus, og dels hjalp de Brandfolkene med at slukke inde i Byen.

Da var der Jammer og Elendighed i Nyboder, hvor Kvinder og Børn ene var overladte til deres Skæbne. Den første Nat faldt der mange Projektiler i Nyboder, og de vidste slet ikke, hvorledes de skulde klare sig. Deres Mænd havde raadet dem til ikke at gaa til Vinduerne, da Rudeskaarene kunde saare dem.

Saa klumpede de ulykkelige sig sammen saa tæt som muligt inde i Husene og ventede deres Skæbne, idet de helst alle vilde dø sammen; hvad de gennemgik i denne Nat, var nok til, at de næste Morgen, da Kanonerne tav, i lange Skarer vandrede ud til Christianshavn; de havde ikke behøvet det; thi Englænderne havde erfaret, at Byens Hospitaler laa i den nordlige Del, og derfor skaanedes denne saa vidt

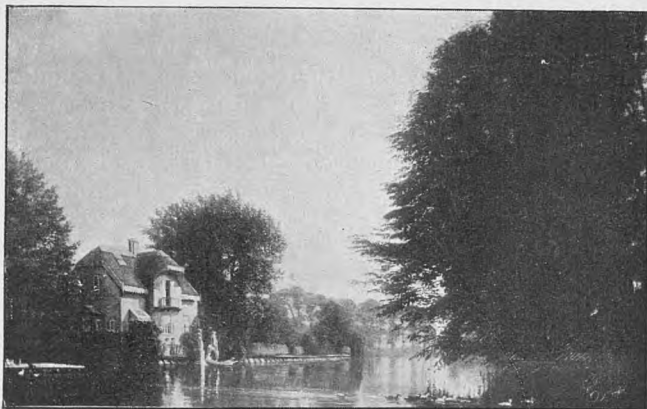
muligt. Men Nyboder stod altsaa tomt, dets kvindelige Beboere med deres Børn samlede sig paa Bodenhoffs Plads, hvor de søgte Ly i Pakhusene.

Efter Kapitulationen, der jo særlig ramte denne Befolkning, opstod der stor Misfornøjelse, og Holmens Folk samlede sig i truende Skarer ud for det danske Hovedkvarter paa Kongens Nytorv, og den Dag, da England sejlede bort med vor Flaade, blev der grædt mange modige Taarer i Nyboder. Og der fulgte haarde Dage i de syv lange Aar, Krigen endnu stod paa. Tapre var de, der var ude med Kanonbaadene og Kaperne; men Pengemangelen herhjemme bredte Demoralisation hos dem, der blev i Byen. Tyverier o. a. hørte til Dagens Orden; man solgte aabenlyst sine Tyvekoster paa Gaden, og Adelgade fik det lidet smigrende Navn »Tyvetorvet«; ja, der blev endda givet Politiet Ret til at standse og undersøge alle og enhver, der færdedes paa Nyboders Gader.

Efter Krigen indførtes nye Regler i Nyboder, og man fik, naar man gjorde behørig Anmeldelse derom, Lov at have logerende; derfor ser vi i senere, fredeligere Tider mange Studenter, der har deres hyggelige Logis hos brave og solide Nybodersfolk, og ved denne Forbindelse med Borgereskabet gaar der ogsaa mere Borgerlighed i Holmens faste Stok, og den vokser sig ind i Københavnernes Bevidsthed som en Klasse af gode Fædrelands-Sønner, der med Ære bar det Hæderstegn, der var indstiftet for dem efter 2. April 1801. Befolkningen herude bliver kongetro under Frederik d. Sjettes landsfaderlige Regimente; i 1829 illumineres hele Nyboder i Anledning af Arveprinsesse *Carolines* lykkelige Forlovelse med Prins *Ferdinand*, og tre Aar senere tænder man atter straalende Blus for en mindre lykkelig Forbindelse mellem Prinsesse *Vilhelmine* og Prins *Frederik*, den senere Frederik d. VII.

Og nu begynder Digterne at forherlige Holmens Folk. Allerede *Thomas Thaarup* besang dem i »Peters Bryllup«, *H. P. Holsts* lille Hornblæser boede i Rensdyrsgade, som for øvrigt aldrig har eksisteret. Om hans Nybodersbilled end er lidt pyntet, er der dog baade meget sandt og kønt deri.

Overskou har baade i »Capriciosa« og »Pak« forherliget de brave Nybodersfolk.

Aggersborg Sø.

V.

LITTERÆRE HJEM PAA ØSTERBRO

UDE ved det yderste Kalkbrænderi laa paa *Christian den Sjettes* Tid en gammel Skanse, som ganske naturligt efter sin Beliggenhed kaldtes Baadsmændsskansen; den 21. Marts 1732 fik *Felix du Sart* og *Antoine Bonfils* Rettighed af Kongen til her at anlægge en Kalkfabrik, og Magistraten gav tre Dage efter de kongelige Privilegiehavere Skøde paa de omliggende Jordlodder.

Følgen af, at der var to lige berettigede Ejere, blev i den kommende Tid, at saavel selve Retten til at drive Fabrikken som Ejendomsretten over Jorden fordeltes paa flere Hænder, dels gennem Salg og dels ved Arv.

Bonfils, som for øvrigt var den bekendte Vinhandler, var den, i hvis Slægt den ene Halvpart længst bevarede. Ellers kender man af Ejere kongelig Køkkenmester *Mathieu Tarjau*, Regimentskvartermester *Oberkampff*, Regimentsfeldskær *Schenck*, Kvartermester

ster *Jacob Hagedorn* o. fl., saa at Fabrikken med om-
liggende Grund tit var paa hele fire Hænder ad Gangen;
men det er egentlig først henimod 1790, at Grunden
deles skarpt i Haver med Beboelse, der anvendes
som mere velhavende Københavneres Landsteder, og
fra dette Tidspunkt bliver det ogsaa først, at Terrænet
derude, som vi endnu kalder Gamle og Ny Kalkbræn-
deri, faar Historie, og i 1795 træffer vi for første Gang

Sortedamssøen. I Baggrunden Rosendal og det hvide Hus.

Navnet »*Rolighed*« anvendt som Betegnelse for den
Jordlod med tilhørende Landgaard, som Raadmand
og Højesteretsadvokat *Schmidt* sælger til Boghandler,
Agent *Søren Gyldendal*, om hvis Virksomhed herude
man egentlig kun ved, at han lod opføre et straatækt
Hus som Materialskur i det senere »*Roligheds*« Have,
det af *H. C. Andersen* berømmede Drivhus.

Gyldendals Enke, *Frederikke Kraft*, solgte i 1802
sin Ejendom til daværende Kaptajn, senere General-
løjtnant *Johann Henrich Hegermann*, som havde det
tilhængte Navn *Lindencrone*.

Tre Aar efter solgte den sidste Bonfils sin Del af Fabrikken og Jorden til Major *Friederich Julius Christian von Saint Aubain*, og endelig gik den nordligste Del af Grunden over paa den bekendte Sæbedyder og Grosserer *Jørgen Bechs* Hænder, og han solgte atter sin Del til Stenhugger *I. W. Krause*.

Fra dette Øjeblik af begynder den Del af Kalkbrænderiets Historie, der har mere end borgerlig Interesse, nemlig *den litterære*.

Her skal begyndes med det *Saint-Aubainske* Sommerhjem, som laa i Midten, og om hvilket de fleste og første Erindringer samler sig. Sønnen *Andreas*, den kendte Forfatter *Carl Bernhard*, fortæller i: »En gammel Herres Erindringer« bl. a. følgende om sin tidlige Barndom paa Østerbro:

»Min Fader havde imidlertid købt en Ejendom tæt udenfor Staden, lige ved Strandkanten. Her tilbragte vi de følgende Sommere, og det var jo en umaadelig Glæde, som bragte os let over Vinteren. Tæt ved os, saa nær, at vore Haver stødte sammen, boede en elskelig Familie, som efterhaanden blev vor stadige Omgang, og med hvem vi blev forbundne i et oprigtigt Venskab. (Det er *Hegermanns*, her sigtes til). Børnene voksede op med os Børn. Hvad jeg har ejet i denne Kreds, kan jeg ikke noksom erkende; i mere end halvhundred Aar har jeg disse Forældre og Børn at takke for mange af mine glædeste og lykkeligste Timer.«

Ude paa Kalkbrænderiet tilbragte *Andreas Nic. de Saint Aubain* og hans Søsken, to Brødre, hvoraf den ene, *Frederik*, var en ung, dygtig Kavalleriofficer, men døde i sin mest lovende Alder, og den anden langt yngre *Anton Philippe*, der faldt som Major ved Isted, og endelig den yndige Søster *Albertine*, deres lykkelige Barndoms- og Ungdoms-Somre.

Saint Aubains Dreng sluttet et varmt Venskab med den jævnaldrende *Frits Hegermann-Lindenchrone*, der i Ferierne fra Landkadetakademiet medførte sin Klas-

sekammerat, Kadet *Helmuth Karl Bernhard Moltke*, der blev dansk Officer i 1818, samme Aar som *Andreas de Saint-Aubain* blev Student. Længe varede Venskabet med Moltke dog ikke; allerede snart forflyttedes han til Rendsborg, og her tog han i 1821 sin Afsked for at gaa i *tysk* Tjeneste. Enhver, der kender hans senere Historie og kommende Forhold til Danmark, vil forstaa, at der ikke senere var nogen Forbindelse mellem ham og de gamle Venner.

Frits Hegermann-Lindenchrone var en stille, lidt melankolsk Natur, men en stærkt interesseret Officer og gennemdannet, kommet som han var fra et Patricierhjem, der netop i de Dage regnedes for et af vor Bys bedste. Vi kender den unge Officers Skæbne fra *H. P. Holsts*: »Den lille Hornblæser«.

Da Soldaterne Dagen inden Slaget ved Bov bivouakerede ved en munter Bolle Punch, afbrydes de et Øjeblik af Besøget af en Officer:

Det er en høj og kraftfuld Mand;
hans klare Øjne smiler
saa ærligt, mildt; men om hans Mund
et Træk af Tungsind hviler.

Et Glas han griber: Ret saa Børn,
i Aften vil vi drikke!
I Morgen skal vi *slaas*, Godtfolk,
saa maa ej Bøssen klikke.

Jeg drikker for den første Sejr
og paa — hans Øje flammer —
en rask og smuk Soldaterdød
for den, som Døden rammer.*

Dagen derpaa faldt *Hegermann-Lindenchrone* i Spidsen for sine Folk af tredie Jægerkorps. Han var — siger Samtiden — en ualmindelig dygtig og afholdt Officer, og det betog et Øjeblik hans Folk Modet, da han lige under en Fremstormen i Begyndelsen af

Slaget sank om, dødelig saaret. Han bad Folkene gaa frem, men føjede til: »Jeg har faaet Forfald!« Beskrivelsen i »Hornblæseren« om, hvorledes han blev baaret tilbage paa Jægerens Bøsser, er en digterisk Frihed; thi det var simpelthen ifølge de gældende militære Regler forbudt Folkene at befatte sig med sligt.

Alle, der kendte *Frits Hegermann*, vidner ens om hans store Elskværdighed og hans Ridderlighed; *Mathilde Reinhardt* siger, overensstemmende med det Billede, *H. P. Holst* giver af ham, at han var noget tungsindig i Udtryk, som anede han den stolte Skæbne, der skulde ramme ham ved Bov.

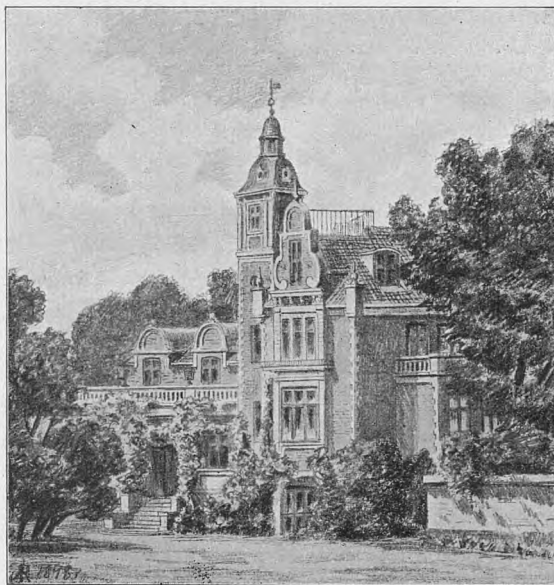
Da vi nu er fulgt med *Saint-Aubains* ind i Nabo-ejendommen, kan vi se os lidt om derinde, og vi kan da først holde os til, hvad *Mathilde Reinhardt* fortæller; hun maa have været Husets jævnlige Gæst i Trediverne. Bekendtskabet blev stiftet i Det kongelige Theater. Der lagde Frøkenen Mærke til Logen ved Siden af hendes, hvori der sad en gammel, lidt norsk-talende Militær med en lille, ogsaa aldrende Dame ved sin Side; hun havde et saare beskedent Væsen, talte med sagte Stemme og var lidt tunghør; men hun fulgte Forestillingen med livlig Interesse og havde et elskeligt Udtryk, naar hun i Mellemakterne drøftede den med sine to Døtre, der var saa venlige og indladende, at Bekendtskabet mellem de to Logers Indehavere snart kom i Stand.

Var der nogen, der ikke vidste, hvem denne Familie var, blev det oplyst efter Forestillingen; thi da traadte en af Kontrollørerne hen ved Døren og meddelte med høj jydsk Røst og med en Snurren paa R'erne, der fik hele Teatret til at høre efter: »Vognen til *Generallojtnant Hegermann-Lindencronel*!«

Fik man en Indbydelse til at besøge Generalen paa »Rolighed«, gik det ikke til som ved almindelige Indbydelser; nej, saa holdt en skønne Morgenstund Generalens Vogn udenfor ens Hjem; ud traadte de to

Døtre, og under megen Ceremoni blev man anmodet om at køre med til »Rolighed« og tilbringe Dagen der, og om Aftenen befordredes man hjem paa samme Vis.

Omgivelserne i Hjemmet var ejendommelige; men alt var fordringsløst og fordomsfrit. I Daglig- og

»Rolighed« i Rosenvænget, hvor H. C. Andersen døde.

Havestuen var der mange og store Møbler. Ved Sommertid formørkedes Værelset af Træerne udenfor, hvoraf ikke eet maatte fældes, knap nok kappes; ved Vintertid ophededes det af en stor Kakkellovn, i hvis umiddelbare Nærhed Sofa, Bord og Lænestole stod tilligemed en mægtig Papegøje i sit Bur. Her var hyggeligt i Modsætning til den store Sal med Familieportrætterne paa Væggene og de silkebetrukne, tilhængte Stole langs disse.

Naar Samtalen, der var livlig baade Sommer og Vinter, drejede sig om æstetiske Emner, var der ingen, der deltog saa ivrigt som Husets Værtinde, »Digterinden« *Louise Hegermann-Lindencrone*, hvis Pigenavn hvert Barn i Byen kendte, fordi det stod paa Oversættelsen af *Grimms* Eventyr; — den havde hendes Fader, den gamle Godsejer *Lindencrone* paa *Gjorslev*, besørget udgivet — Naar hun talte, straaledede hendes Øjne af Godhed, Klogskab og Skælmeri.

I Fyrrerne drøftede man ogsaa politiske Emner; der var det den ene Datter, *Bolette*, der var ivrigst; hun havde en Del Fordomme, vel ogsaa nogen Bitterhed; men hun var morsom, naar hun blev heftig, egen som hun var.

Den gamle General var velvillig og hensynsfuld; inden han førte nogen af de kvindelige Gæster til Bords, forhørte han sig først henne i et Hjørne af Stuen hos en af Døtrene om, hvem der var den ældste, og hende blev det altid, der fik Æren.

Af de tre Sønner er den ene omtalt; den anden blev Generalløjtnant, bekendt fra 1864; den tredie, *William*, som forkælede af Moderen, Oberst.

Raske Folk var de gamle. Endnu da de var oppe i Halvfjerdserne, foretog de med Liv og Interesse en fornøjelig Rejse til Italien, hvor de svælgede i Nydelser af Kunst og Farver.

Et mere gæstfrit Hjem end dette kunde ikke tænkes; alle de betydelige Mennesker, der kom der, vidner derom. Selvfølgelig var Fruen Midtpunktet. *Oeh-lenschläger* kalder hende »maaske den mest poetiske Sjæl, Danmark har ejet«, *Mynster* »et af de ædleste, fortræffeligste Væsener, han har kendt«, *Peder Hjort*, med hvem hun korresponderede, naar hun var paa Rejser, og som købte sjældne Glas og kostbare Alabastervaser, som dengang var noget helt nyt her, og sendte hjem til »Rolighed«, priser »den poetiske Sammensmeltning mellem Aand og Hjerte, Forstand og Fantasi i Ungdom og Alderdomsaar.«

I samfulde 48 Aar ejede *Hegermann-Lindencrones* »Rolighed«; den 12. April 1802 købtes den, og den 11. April 1850 fik den højt ansete Grosserer *Andreas Madsenius Tvermoes* af det bekendte Firma fra *Tvermoes-Gaard* i Rosengaarden Hammerslag som højstbydende for den med Rbd. 9.800 foruden Bankheftelsen.

Denne *Tvermoes*, »Onkel *Madsenius*« kaldtes han i Slægten, var en meget punktlig og nøjagtig Mand, der, indtil han atter solgte »Rolighed« i 1855, har ført en meget sirlig og nøjagtig Aarbog over, hvad han har foretaget ved den. Dette Arbejde er nu i Grosserer *Carl Melchiors* Eje, og han har venligst stillet den til Disposition for Udarbejdelsen af dette Arbejde, og naar man læser *Tvermoes'* Beskrivelse af Gaardens Tilstand ved Overtagelsen, bliver man unægtelig forbløffet, naar man har *Mathilde Reinhardt's* Skildring af Idyllen i frisk Minde.

Tvermoes skriver: Generalløjtnant *Hegermann-Lindencrone* var afgaaet ved Døden nogle Aar forud; hans aldrende Enke kunde det ikke convenere at beholde Ejendommen, som var bleven gammel med dens Ejere, uden at det var faldet dem i Øjnene, førend det paa een Gang blev dem klart, at den ikke kunde forblive i den Stand, hvori Ejendommen var nedsunken. Med Undtagelse af Hovedbygningens Mure, der vare opførte saa solide, at de endnu vil kunne trodse Aarhundreder, var Alt i den sørgeligste Forfatning.

Vandet stod over Gulvene i Kjelderetagen; tvende der anbragte Sumpe vare forfaldne og formaaede desuden ikke at optage den Mængde Vand, der tilførtes dem fra det hele Terrain, ja endog fra Grøften udenfor Bygningen, hvis Bund af Mangel paa Oprensning laae $\frac{1}{2}$ Alen høiere end Gulvet i Kjeldereren. At dette under saadanne Omstændigheder maatte være total opraadnet, kunde ikke være andet. Bygningerne vare overfyldte med Rotter og Mus, som her havde fundet

Fred i den Grad, at de ugeneert spadserede omkring i Værelserne, medens man var der.

Siden Generalens Død var Gaarden ubeboet, og det Hele bar et uhyggelig Præg af forfalden Storhed.

Udhusene var nu usle afstivede Træskure; Plankeverk og Stakitter laae forraadnede paa Jorden, hvor en medlidende Haand ikke havde sat en Stiver; Haven var suur, Vand stod over den og slog Bølger, naar det blæste, og kun i Gangene kunde man med Forsigtighed vade sig frem; thi kom man udenfor dem, sank man i til Knæerne. Markerne var bedækkede med et Næt af Quækrødder, som et Par bomstærke Heste kun med yderste Kraftanstrengelse formaaede at gjenembryde, og efter 2 Timers Arbeide kunde de det ikke mere.

Dette er en sandfærdig Skildring af Ejendommens Tilstand, da den kom i mine Hænder, og naar jeg ved Kjøbet havde beregnet at kunne sætte den i god Stand med 3 à 4000 Rdl., saa kom jeg snart til Erkjendelse om, at jeg havde gjort Regning uden Vært. — Imidlertid, Eiendommen havde jeg købt; hvor elendig den end var, saa stod det dog klart for mig, hvad den kunde blive til, og stadig fik jeg den kjerere, idet jeg her fandt alt det samlet, som jeg i mine dristigste Drømme havde tænkt mig.

I Tillid til, at Forsynet fremdeles vilde skjenke mig Held til mine Foretagender som Kjøbmand, tog jeg freidigt fat paa Værket og det med den faste Beslutning, at alt skulde gøres tilbunds; af allerbedste Materialier, saa smukt og hensigtsmæssigt, som jeg formaaede det, uden at det derfor skulde blive luxuriøst. Den Kjerlighed, som »Roligheds« Opygger saa umiskjendelig havde skjenket det, og som det havde savnet under den forrige Eier, den vilde jeg efter Evne yde denne herlige Ejendom igjen.

I Overensstemmelse med denne Beslutning begyndte jeg da med Haven; fra den nordre Grøft, langs med Hovedbygningens vestlige Facade lige

ned til den dybe Grøft, Havens Grændse mod Syd — lod jeg grave en Kanal i en Strækning af 190 til 200 Alen. Den er sat med Muursteen, bestandig 2 Tommers Aabning imellem hver, paa begge Sider fuldt med Muurbrokker og oventil dækket med Kampesteens-Slæder, dels for at bære og dels for at forhindre Jord fra at falde ned i den. Ved Hovedbygningen gaer der fire Arme fra Kanalen under den, som igien deler

Udsigt fra »Rolighed«. Parti i Nærheden af Kalkbrænderiet. I Baggrunden Langelinie og Havnen.

sig i forskellige Grene, der ligger 9 Tommer under Gulvene og bestandig med Fald til Kanalen.

Herved befriede jeg Hovedbygningen for Fugtighed, blev Sumpene qvit, og da det snart viste sig, hvilken heldbringende Indflydelse denne Kanal udøvede paa Haven, anlagde jeg nu endnu tvende til, een paa hver Side i omtrent 200 Alens Afstand fra Hovedkanalen; disse tvende Kanaler begynde først ca. 30 Alen fra den nordre Grøft og løbe i samme Retning; de ere ligeledes satte af Muursten og med samme Omhue som den Førstnævnte; men med mindre indvendig Lysning. For at forhindre Rotter

og andet Utøi, ere ikke allene Kanalerne lukkede ved Udløbet med en masiv Jern-Rist; men jeg har igien anvendt denne Forsigtighed ved de fire Arme, der løber ind under Hovedbygningen. — Regnvandet fra Taget, forsaavidt dette vender mod Vest, har ligeledes Afløb til Hoved-Kanalen.

Dette Arbeide ligger i Jorden, skjult for Øiet; men det var sandelig et stort Foretagende, og skeer Kanalerne ikke Overlast, er det gjort engang for alle.

Hovedbygningen fik et radikalt Eftersyn fra øverst til nederst. Nye Opgange baade fra Gaarden og Haven, nye Gulve i Kjelderens af det stærkeste norske Træ med svært pommersk Underlag; Kjelderens blev udgravet og fyldt igien med tørt Muurgrus; Komfur og nye Kjøkkenindretning, nyt Spisekammer, Fadebuur og Frugtkjelder. nye indmuuret Kobberkjedel og Bord i Vadskerkjelderens; nye Vinduer med store Ruder i Stueetagen og Quisten; nye Laase og Dørgreb, nye Trin paa Opgangen fra Stuen til Quisten, nye moderne Kakkellovne i hele Bygningen; alle Værelser tapetserede og malede. Alt, hvad der ikke var i fuldkommen god Stand — hvilket ikke var meget — blev uden Skaansel kasseret og Nyt af bedste Slags anbragt istedenfor.

Samtlige Plankeværker i Haven saa vel som i Gaarden blev sat nye med Egestolper og gode finske Brædder; ved Veien og i Gaarden høvlede og malede paa begge Sider. Stakkitter ligeledes med Egestolper og Lægterne af pommersk Træ.

Jeg opførte det nye grundmurede Udhuus, en nye Brønd blev gravet i Gaarden og sat af Steen; Gaarden blev brolagt med pudsede Steen; Ladebygningen paa den anden Side af Veien fik et reelt Eftersyn; Hønsahuus blev opført; Haven blev gennemgravet og tildeels reolet; kort sagt, jeg forfulgte troelig min Plan; thi nu stod Eiendommen mig i 17,500 Rd. foruden Bankheftelsen, og hvormeget er der dog endnu tilbage at gjøre?

Dog, jeg vil med godt Haab fortsætte Værket. Disse Blade skulde være en Slags Dagbog over »Rolighed«, deels til min egen Efterretning, og deels fordi jeg troer, at det kan interessere en kommende Eier, hvem jeg hilser med samme kierlige Ord, som den Hegermann-Lindencroneske Familie hilste mig med: »*Gid De maae finde Dem saa lykkelig ved »Rolighed», som vi have været det!*«

Rolighed, Octbr. 1850.

M. Tvermoes.

I dette saaledes solidt og borgerligt indrettede Landsted opslog den hjertensgode og hyggelige »Onkel Madsenius« sit Sommerpaulun, der ikke blev noget Pandæmonium for alle Muser, som det hidtil havde været, men et gæstfrit og hyggeligt Krybily for den store Tvermoes'ske Families mange Medlemmer; navnlig var der, som en af dens endnu levende Gæster udtrykte sig, et Utal af ældre, ugifte Tanter, som »*Onkel Madsenius*« maaske med et Resignationens stille Suk, men med gæstfri Hyggelighed gav rigelig Sommerrekreation derude. Men Udgifterne til Fornyelse og Vedligeholdelse voksede Aar for Aar; i 1851 maatte han med Sorg fjerne flere gamle Træer og Buske, der ganske vist i hans Sprog dannede »en skykkefuld, men tillige skummel Løvgang«, fordi de store Træer hindrede alt andet i at trives her. Han havde gerne skaaet Løvgangen, hvortil nogle romantiske Sagn og Smuglerhistorier, som han dog ikke har kunnet faa nærmere Oplysning om, skal have knyttet sig. Et af Træerne havde et saadant Omfang, at han forgæves tilbød det gratis imod at skaffe det bort. Samme Aar købte han 6100 Kvadratalen af *Fru de Saint-Aubains* Grund, hvorved »Rolighed« kom til at ligge midt i Haven, hvilket har hævet Ejendommen betydeligt; men det blev dyrt at sætte dette

Stykke Jord i Harmoni med den øvrige Have; *Fru de Saint-Aubain* havde nu kun $\frac{1}{2}$ Td. Land tilbage. Men Tvermoes fik Plads til Aspargesbede.

Praktisk som han var, plantede han i en Del af Haven »et Spisequarteer« for Gæster, som han iøvrigt vilde have skulde lade den anden Frugt i Haven uberørt, hvis han formaar at sætte det igennem; og han fik jævnlige af alle dem, der besøgte »Rolighed«, den Udtalelse, han satte allermest Pris paa: »Hvor her er hyggeligt«, og det var ham en kær Løn.

I 1852 omdanner han det tidligere omtalte straa-tækte Materialhus, der var bygget af *Gyldendal* og meget grimt, til det herlige Drivhus, hvori *H. C. Andersen* senere vandrede; han lægger Grunden til et Vin- og Ferskenhus og laver en stor Høsegaard. Den sidste Dag i Aaret planter han den første Vinstok, en Frankenthaler-Drue, og ved Aarets Slutning staar hele Herligheden ham i 25,000 Rd., og han spørger sig selv: »Vil en kommende Eier paaskønne det, eller skal den Kierlighed, som jeg ødsler paa mit yndige »Rolighed«, være spildt? Og Frugterne af mit Arbejde under jeg af ganske Hjerte den Eier, som vil behandle Eiendommen i min Aand.«

Aaret efter bygger han Høsehus og Svinehus, og ved Aarets Slutning staar det hele i 27,000 Rd., deri 3000 Rd. bortkastede Penge, »fordi han manglede den behørig Indsigt og blev et Offer derfor«.

»Men«, slutter han, »jeg har bragt »Rolighed« i den Stand, der foresvævede mig fra først af, og de store Extra-Udgifter skulle, som jeg haaber, være overstaaede. Eiendommen har ikke gjort mig rigere; men den har skienket mig mange tilfredse Øieblikke, og med Guds Hjælp skal jeg nyde endnu flere der.«

I det sidste Aar, Tvermoes ejer Gaarden, altsaa i 1854, er det mest Haven, han har Udgifter med; han planter sjældne Træer, dræner, laver en Grotte ved »Spisequarteeret«, som altsaa synes at være holdt i Respekt, og han sætter det meste af Haven i engelsk Stil, som han anser for den mest praktiske.

Men een Ting har han stadige Kvaler med: Retiraderne i Hovedbygningen, der, da han købte Stedet, var et Water closet, men ubrugeligt; han har ladet det forandre i 1852, igen i 1853, og i 1854 kasserede han det ganske og nyanskaffede et nyt af bedste Konstruktion, »fordi det gamle var og blev Kluderie«.

Hvad der har formaaet »Onkel Madsenius« til at sælge det af ham saa elskede »Rolighed« allerede i 1855, just som det ser ud til, at han har faaet det hele færdigt, derom er Familietraditionerne lidt forskellige; nærmest er det at tro, at hans Forretnings stærke Udvikling netop i disse Aar har givet hans Arbejde saa stærkt Opsving, at »Roligheds« noget fjerne Beliggenhed har vanskeliggjort ham den fulde Nydelse af Opholdet derude.

Han har dog haft den Trøst, at han fik en fuldt værdig Arvtager i Grosserer *Moritz Melchior* af Firmaet *Moses & Søn G. Melchior*. Denne var ikke alene en Storkøbmand med et af Danmarks fineste Købmandsnavne, han var tillige selv en af vort Lands ædleste Mænd, en overlegen Aand, ivrigt interesseret i Kunst og Litteratur, en Mand med et varmt Hjerte, godgørende i det stille, men efter storslaaede Former, mild i sin Dom og opofrende som Ven, og han skabte i Forbindelse med sin fine og yndefulde Hustru og sine begavede og elskværdige Børn et Patricierhjem i Ordets allerbedste Forstand, og han har ved Siden af at indskrive sit Navn uudsletteligt i dansk Købmandsstands Historie gjort sit Hjem paa Højbroplads Nr. 21 og »Rolighed« udødeligt i dansk Kulturs Historie.

Paa en Rejse til Rom havde Ægteparret *Melchior* gjort Bekendtskab med *H. C. Andersen* og den unge Maler *Carl Bloch*, de havde haft Mødeaften paa en bestemt Dag i hver Uge, og dette Forhold fortsattes efter Hjemkomsten, hvor en Skare Kunstnere af alle Kunstarter flokkedes om dem i det rige og gæstfrie Hjem.

Men for *H. C. Andersen* blev det mere end dette, det blev hans virkelige Hjem; »Rolighed« var det Sted, hvortil hans Længsler higede paa Rejserne i hans gamle Dage; og naar man, hvad vi jo alle gør, ved, hvor vanskelig den store, barnlige Digter var at omgaas, beundrer man saa meget mere den Kærlighed, Opofrelse og Forstaaelse, hvormed man søgte at berede den gamle Digter et roligt Hjem i hans sidste sygelige Dage.

Paa sin Vis var Digteren jo ogsaa taknemlig derfor; han har sagt det i sine Erindringer, »Mit Livs Eventyr«, han har sagt det i mange Digte og paa anden Maade; han siger saaledes om »Rolighed«:

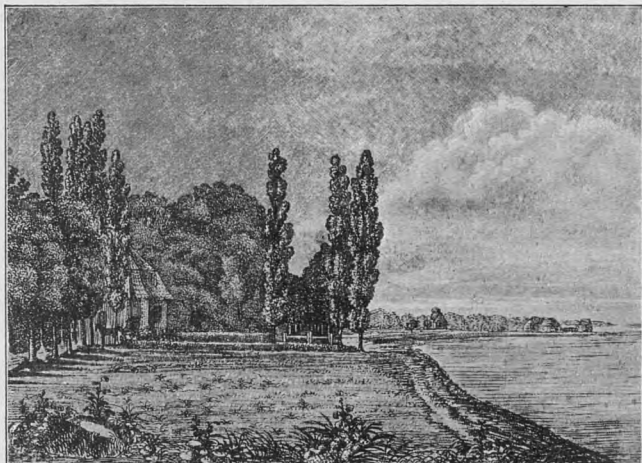
Det Hjem er nu et lille Rosenborg
med Taarn og med Altaner ud mod Sundet,
hvor Malmø og Landskrona ses i Solskin
og Tycho Brahes Ø og Gyldenlund.
I Karavane Skibe gaa forbi,
slig Svaneflok, saa stor, kun ses i Sundet.

Naar saa i Aft'nen Himlens Stjerner blinke,
og Fyret fra Trekroner lyser vidt om,
hvert Fartøj ude tænder sin Lanterne,
tror man at se et festbesmykt Venedig,
en svømmende, illumineret By.
Dog skønnest er her inden fire Vægge
i Gæstfrihedens lykkelige Hjem.

Johannes Ewald sang udødeligt
Rungsteds Lyksalighed. O! havde han
i vor Tid levet og i dette Hjem,
i dette Hjertelag, hos disse Venner,
han havde sjunget da en dejlig Sang
om »Rolighed« og Rosenvængets Roser.

Mit Hjem i Hjemmet, hvor bag Hyldens Hang
mit Liv fik Solskin og min Harpe Klang,
dig bringer jeg taknemlig glad min Sang!

Der er skrevet og fortalt saa meget om *H. C. Andersen* og »Rolighed«, at det vil være overflødigt at gentage det her, især efter at hans Dagbog — desværre — er offentliggjort. Her skal derfor kun kortelig gøres Rede for de allersidste Besøg, han aflagde paa »Rolighed«, hvor han som bekendt døde den 4.

Vejen til Kalkbrænderiet. Efter gl. Aquatintastik.

August 1875 Kl. 11⁰⁵ Formiddag. Som Kilde hertil er benyttet hans unge Ven og Rejsefælle, afdøde Professor *Nic. Bøghs* Optegnelser umiddelbart efter hans Død.

H. C. Andersen blev syg i Leveren under sit Ophold paa »Rolighed« i September 1872, men lod sig ikke meget mærke dermed. Da han atter efter en Rejse i 1873 kom tilbage til »Rolighed« d. 29. Juli, tog Sygdommen stærkt til; men han nød den kærligste Pleje, til han i September maatte flyttes ind

til sine Værelser i Nyhavn Nr. 18, hvor han laa under sin fortsatte Sygdom, hvor mange viste ham Deltagelse, og hvor bl. a. *Christian d. IX* og den senere *Frederik d. VIII* hyppigt besøgte ham.

Den 9. August 1874 kom han fra Bregentved til »Rolighed«, og skønt han befandt sig vel ved at være mellem sine Venner, klagede han idelig over, at han skrantede: »Søen stinker, som var den opfyldt med Aadsler, Vejret er koldt og regnfuldt, Maven er daarlig, Nerverne angribes, og Gigten faar saadan Overhaand, at det bliver ham besværligt at gaa. En Dag gribes han af Feber, og Gigten tager Magten fra ham, saa at hans tandløse Kæber idelig støder sammen, han ryster, og han maa krybe i den opvarmede Seng.

Senere bliver han bedre, og han kan fra sin Balkon se Luftskipperen *Sivel* drive ad Sverige til; didhen fører Vinden.«

Han kom dog nogenlunde til Kræfter og foretog smaa Køreture. Men opgav selv Haabet og sagde: »Pas paa, jeg lever ikke et Aar endnu; nu *har* jeg sagt det, skriv det op, og se, om det ikke slaar til, naar jeg er død. Men sæt nu, at jeg levede længere, at jeg blev 80 Aar — det bliver jeg nu ikke; men hvor lidt var det saa ikke, jeg havde tilbage, o Gud, o Gud, det er jo ingen Ting. De kan tro, naar jeg *nu* var 30 Aar og dog havde *min* Udvikling, saa skulde jeg drive det til noget, saa skulde jeg først blive *rigtig* verdensberømt. Ved De, hvad jeg saa vilde gøre? Jeg vilde slaa Kuldbøtter ned ad hele Østergade, forstaar De, af bare Livsglæde.«

Vinteren gik uden Bedring, og Humøret tog som Følge af Sygdommens Art stadig af. Han opnaaede dog at være til Stede ved det nye Kongelige Teaters Aabningsfest. Han førte stadig sine Dagbøger og skrev paa »Mit Livs Eventyr«; men han holdt ikke længer sine berømte Taler ved Middagene, og han skrev ikke Breve.

»Jeg er saa urimelig, at jeg er en Plage for alle,« sagde han, »men tilgiv mig, jeg er saa syg.« Han tænkte paa at rejse til Syden og sagde sin Lejlighed op, men tog saa til »Rolighed«, hvor han havde to Værelser paa første Sal med Veranda ud mod Øresund.

Han var meget svag, kunde ikke gaa op og ned ad Trapperne, men var glad ved en Tjener, han havde for sig selv. Kun een Gang i Løbet af Sommeren var han nede i Haven, hvor han med egen Haand havde plantet saa mange Træer og Blomster.

»Blomsterne ved godt, at jeg holder af dem,« sagde han, »for naar jeg stikker en Pind i Jorden, saa gror den.« Men han kunde ikke længer binde de smaa Buketter, hvormed han yndede at smykke Kuverterne ved Middagsbordet. Men han glædede sig ved de Aakander og Skovblomster, *Frøknerne Melchior* bragte ham. — »Tror De, det bliver slemt for mig at dø?« spurgte han, »tror De, jeg bliver fordømt?«

Han vilde dog stadig gerne leve og lagde Planer om at tage til Bregentved. En Maaned før han døde, lod han sin Kuffert halvt pakke, købte nyt Tøj og bestilte 200 nye Visitkort. Han tænkte ogsaa paa at bygge sig en Villa, et Eventyrhus, der skulde ligne Fru Heibergs i Rosenvænget lidt, og dog skulde den være helt forskellig derfra.

Entréen skulde være rund med et let Glastag over og saa med Grønt op ad alle Væggene, og store Træer skulde der gro til alle Sider; i Midten skulde der være et mægtigt Springvand med Guldfisk i, rundt omkring i det grønne skulde alle de store Digteres og *Thorvaldsens* Buste staa, og midt imellem dem vilde han saa selv sidde og digte, saa det skulde blive til noget.

Fru Melchior havde lavet et Telt af Tæpper omkring ham ude paa Verandaen, for at han kunde sidde der og se ud over Sundet. Han sad næsten altid med lukkede Øjne, og han sagde: »Jeg har det saa

godt, saa godt, og Verden er saa dejlig, Menneskene saa gode; det er et velsignet Sommervejr, og Livet er saa smukt; det er, ligesom jeg sejlede bort til fjerne Lande, bort fra al Smerten og alt det onde.«

En Aften kunde han ikke sove for et Digt; han bad *Fru Melchior* skrive det ned, da han var bange, det var borte fra hans Tanke, naar han vaagnede næste Morgen.

Med Øjnene lukkede og vendt mod Væggen dikterede han det. Det blev hans sidste:

I FORAARET I KØGE

Til lille Charlotte.

En lille Lærke kvidrende kom,
 hen over Køge den sang;
 I Høsegaarden en Høne løb om,
 den sagde: »Nei, hør dog en Gang!
 Den bilder sig ind efter eget Skøn,
 at ingen sligt hørte og saae;
 just jeg kan klukke og Triller slaa,
 og saa er jeg en af de Køge-Høns,
 man kan lave Suppe paa!«

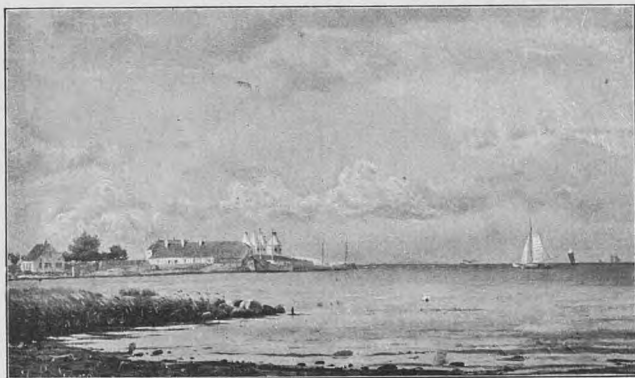
Den 19. Juni førte han sidste Gang selv sin Dagbog. Den 28. Juli var han sidste Gang oppe og ude paa Altanen, hvor han syntes, at hans Tanker fløj til de fremmede Lande med alle Skibene, der som hvide Svaner stævnede til hans Længslers fremmede Kyster.

Hver Morgen bragte *Fru Melchior* ham en dejlig Rose; han kyssede den og trykkede hendes Haand med et taknemligt Blik og et lyksaligt Smil. »Hvor De maa være træt af mig!« sagde han.

Der er noget uendelig skønt og storslaaet i *H. C. Andersens* Afsked med Livet; men som den skønne, harmoniske Baggrund hertil staar Slægten *Melchior*s opofrende Kærlighed og hjertelige Forstaaelse af

denne Danmarks mærkeligste Digter. Derfor vil »Roligheds« Navn evigt staa i Kulturens og Litteraturens Historie som et Æreminde for Gæsten saavel som for Værterne.

Ak, i det virkelige Liv forsvandt »Rolighed«, som *Melchior* havde ofret meget paa at gøre stolt og fornemt, snart. Da *Melchior* døde 1884, havde Byggespekulationen klemte det saaledes inde mellem høje,

Kalkbrønderiet. Efter C. Eckardts Maleri.

graa Stenørkener, at Idyllen var borte, og Familien solgte det. Marstalsgade og de andre Gyseligheder ned til Melchiors Plads er den Skamstøtte, moderne Arkitektur og Spekulation har rejst paa Ruinerne af *H. C. Andersens* og *Melchiors* verdensberømte Paradis!

Forinden vi forlader disse minderige Steder paa Østerbro, maa vi dog erindre, hvorledes *Rosenvænget* i Begyndelsen af Treserne anlagdes paa *Tuteins* Haves Grund. Det var en Række Kunstnere, der nærrede den smukke Tanke at bevare Østerbros Landlighed og derfor opførte deres Boliger her i smuk

Villastil med landlige Haver omkring; de opførtes af *Herholdt, Meldahl og Stilling*. Den berømteste af disse er vel *Fru Heibergs*, der ligger der den Dag i Dag, men om hvilken der er skrevet saa meget, at det ikke er nødvendigt at genopfriske det nu.

»Illustreret Tidende«, der i 1862 lovpriser dette Foretagende, føjer naivt til: Man føler det paa sig, her kan der aldrig blive Tale om at anlægge For-

Prospekt fra Rosenvænget i Tredserne. Efter Libert. I Villaerne tilv. boede Malerne Skovgaard, C. F. Sørensen, Aagaard, Etatsraad Hansen. Tilh. ved Vandet ses Fru Heibergs Villa.

lystelsessteder eller Ølhaller eller alt, hvad der hører til Vesterbros Privilegier; her kan man ikke tænke sig at bygge Kaserner, beregnede til Snese af smaa Familier, Nørrebros Privilegier! Her er landligt, smukt og roligt.

O, sancta simplicitas!

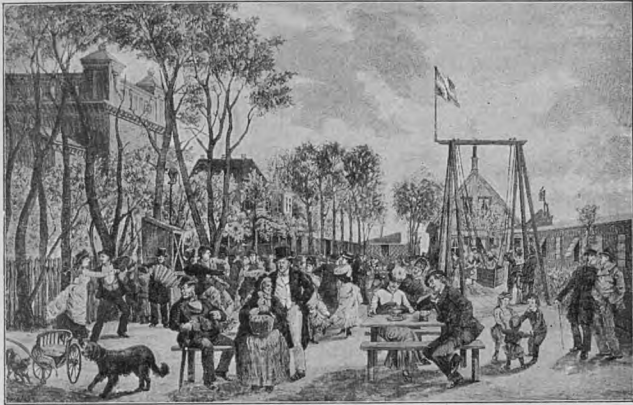
Og sluttelig maa vi mindes det skønne *Aggersborg*, der laa paa Classens Haves Grund og bar Navn efter sin Ejer, Vekselmægler H. C. Aggersborg (f. 1812 † 1895). Han havde selv bygget sin *Stilling* op, fra han begyndte som Læredreng hos Mægler *Bützow*. Sit Hjem i Byen i Holmens Kanal havde

han smykket med fin kunstnerisk Smag i pompejansk Stil; men han havde ogsaa haft Kunstnere som *J. T. Lundbye* og *P. C. Skovgaard* til at hjælpe sig. Han selv skildres paa sine ældre Dage som en høj, rank og statelig Mand med hvide Haar og et frisk og ungdommeligt Sind. Hans Hustru, som døde 1879, var en ejegod Kvinde af den gamle Skole, der førte sit Hus i solid, borgerlig Stil, og hvis største Stolthed var, at hun aldrig skiftede Tjenestepiger. Efter hendes Død styrede Niecen, *P. C. Skovgaards* Søster, *Vilhelmine*, Huset.

Aggersborg laa paa en Ø, der laa i en Sø, som var Rest af de gamle Fiskedamme; man kan ikke sige, at den var omgivet af *Kanaler*, og tæt ved havde Classens Hovedbygning »Justinenborg« ligget. Bygningen med Omgivelser, hvor der rørte sig et muntert Dyreliv med Ænder og Svaner, og hvor Ungdommen i Sommeraftenerne roede rundt i Kanalerne og sang, forsvandt i 1898. Men inden Døre pulserede ogsaa et rigt og harmonisk Liv, hvor der blandt Gæsterne fandtes Kunstnere som *Lorenz Frølich*, *Thorald Læssøe*, *C. F. Aagaard*, *J. C. Ottesen*, og *Janus la Cour*, der alle havde smykket Villaens Vægge med deres skønne Kunst. I Haven legede Skuespillerinden *Fru Augusta Blad*, da hun var en yndig lille Pige. Og om Aftenen genlød Huset af Musik og Sang; Kapelmusikus *Rauch* spillede Cello, Grosserer *Julius Hertz*, *Fru Giersing* og *Fru Hother Ploug* sang.

Men ogsaa dette Kunstens Eldorado svandt. Aggersborg oplevede desværre selv at se det ødelagt; da man klaskede Kaserneerne paa Østerbrogade op, overskar man den Vandaare, der forsynede Aggersborgs Kanaler, saa at de tørrede ud, og i Sorg herover solgte Aggersborg Ejendommen i Firserne. Nu minder kun et Gadenavn og — et Strygeri, der bærer Navnet Aggersborg, med blodig Ironi om den svundne Herlighed.

Er det underligt, at vi, der elsker vor By, er kommet til paa dens Vegne at hade Firsernes Barbarer, der lagde al denne Skønhed øde?

»De fattiges Dyrehave« ved Strandpromenaden, nu Strandboulevarden. Spritfabriken »Fortuna« ses tilv.

VI.

DE FATTIGES DYREHAVE

NAAR man taler med Folk, der var unge i Halvtredserne, og spørger om Forlystelserne i hine Tider, rynker de altid paa Næsen, naar man nævner: De fattiges Dyrehave. »Det var et Hjemsted for for-drukne Matroser, Nybodersdrenge og den laveste Pøbel«, siger de, »der kom *man* aldrig«.

Indvender man saa, at *Henrik Hertz* i sin Vaudeville, som foregaar derude, dog lader jævne og pæne Smaaborgere komme der, omtrent som man kan tænke sig, at det Publikum var, der søgte de smaa Haver i Pilealléen eller Allégade, og at i det hele taget ens Indtryk er, at det vist netop var saaledes, er Svaret eet af to: »Det maa have været før vor Tid«, eller: »Sig mig, har De nogensinde set nogen af hin Tids Digttere, der ikke gjorde Omgivelserne himmelblaa, naar de skulde danne Ramme for deres

Idyller? Ved De f. Eks. ikke, at Dyrehavsbakken, da Oehlenschläger skrev sit »St. Hans Aftensspil«, var Samlingssted for det værste Krapyl. naar netop enkelte Festdage undtages, og at Politiprotokollerne vrimler af Sager om Slagsmaal, Drukkenskab, Knivstik o. l.»

Det turde nu imidlertid være, at Sandheden ligger lige midt imellem Henrik Hertz's Idyl og det dydige Borgerskabs Foragt.

Der er en Sandsynlighed for, at »De fattiges Dyrehave« i Hertz's Tid har været et højst uskyldigt Eldorado for Smaafolk, der ikke havde Raad til at drage den lange Søndagsvej til »Skoven«, hvormed de forstod Charlottenlund, og at det senere, da man beskar Haven først fra Søsiden og siden fra Landsiden, ved at skære Stranden bort og bygge høje Huse paa Siderne af det, har tabt sin landlige Charmé, og det skete netop i Halvtredserne; men da Værten opdagede omkring 1860, at den endelige Undergang truede hans kære Have, har han, som det vil fremgaa af nedenstaaende samtidige Beretninger, den ene fra 1852, den anden fra »Dødsdomsaaret« 1885, anstrængt sig ved at lægge sin Have om, men det har ikke hjulpet. Selv om disse to Fortællinger mulig indeholder nogle Gentagelser, supplerer de dog hinanden godt. Altsaa:

Manden fra 1862 fortæller, at ude ved Kalkbrænderiet, helt forbi Classens Have, hvor Sundet skærer sig ind i Københavns Amts nordre Birk, laa allerede for adskillige Aar siden denne »Dyrehave«, der, om ikke i andet saa dog i Navnet havde noget tilfælles med den rigtige Dyrehave. Dyrene indskrænkede sig ganske vist til Vandrotter og en Lænkehund, der gik løs om Natten, og de stolte Bøgetræer, ja, de fandtes der ogsaa, men sirligt opstablede i mægtige Favnestykker, der kunde bringe en Brændehandlers Hjerte til at gløde og hans Tanker til at udvide sig; men lidt grønt var der dog altid, og Guds frie Natur var ikke snøret i hæmmende Baand«.

Her samledes hver Søndag Eftermiddag om Sommeren Nyboders Befolkning og Beboerne fra det lige saa fattige som folkerige nordre Kvarter af Staden; Beværtningen var tarvelig nok, saa man bragte selv Fortæringen med i en Bylt eller i Barnevognens Magasin (det sidste gjorde f. Eks. Kasketmager *Conradsen* ikke, der var slet intet Barn i Vognen, kun Mad, saaledes som vi kender det fra Hertz's Vaudeville og fra det morsomme Billede af Rosenkilde i denne Rolle) og lejrede sig paa Grønsværet eller hvor det kunde falde sig, spiste sit Smørrebrød, lod Lærken gaa rundt, og gik det rigtig flot til, fik Mutter og Ungerne sig en Tur i Gyngen, og saa gik man hjem til Ugens Slid og Slæb. Men, som sagt: Tiderne forandredes. Københavnerne nøjes nu ikke længer med de tarvelige Fornøjelser, man bød dem paa »Rosenlund eller Freds'ber«, Kommersraaden, den store *Carstensen* omplantede Morskabens Træ, og De fattiges Dyrehave fik ogsaa sin Del af Frugterne.

Nu ser vi Gyngen gaa op og ned, fint og nyt malet, og Karussellen køre rundt til Musikkens skingrende Toner; flotte Opvartningspiger, der ikke længer husker den Tid, da de glemte at rødme over en saftig Spøg, har afløst *Peter*, som vi kender fra Hertz, og snor sig travlt omkring mellem den muntre Skare og de tæt besatte Lysthuse, idet de forsørger Befolkningen med halve Bajere, Toddyer og andre Livsfornødenheder. Publikum ser ud som paa andre Forlystelsessteder, kun en og anden gammel Ulk med Trøje og blank Hat slentrer omkring som en Levning fra de gode gamle Dage.

Der er ingen Tvivl om, at denne Beretning skyldes den Periode, da Etablissementet ligesom et Lys blussede op for sidste Gang, inden det lagde sig til at dø, med andre Ord: de Aar, da Værten ved at fikse det hele op søgte at genrejse det gamle Ry fra Henrik Hertz's Dage; det syntes et Øjeblik at skulle lykkes ham, han drog jo efter Beretningen Folk til

Huse; men han havde ikke ænset en anden, langt frygteligere Fjende, den, der ødelagde baade De fattiges Dyrehave, den smukke Strandpromenade, Aggersborg, Classens Have og Kalkbrænderierne, den alt opslugende, ubarmhjertige Moloch, der hedder Byggespekulationen, og den aad i 1886 hele Haven og de fleste Bygninger, en enkelt ligger endnu trist og ensom ved Foden af Jernbanebroen fra Langelinie til Strandboulevarden.

Saa kommer vi til *Manden fra 1885*. Han spadserer den 1. Juni ud for at studere Folkeliv, og han gaar over Langelinie, hvis mondæne Liv fængsler ham; men han har det priselige Forsæt at ville gaa grundigt til Værks, derfor ender han ikke som alle de andre Søndagsturister paa Langelinie; nej, han gaar videre ad Strandboulevarden og gør, alt som han kommer længere ud, den Opdagelse, at det finere Publikum lidt efter lidt tager af. Kun enkelte vover sig dog ud forbi Badeanstalterne og Rosenvænget; men det er, som dannede Kalkbrænderivejen en bestemt Grænse, som ingen af dem tænkte paa at overskride.

Der er imidlertid Folk nok ud ad den Vej, som ifølge det store, malede Skilt paa et af Vejhjørnerne fører Navn af Sibbernsvej, og han opdager snart, at de hører til de mere haardføre Klasser af Befolkningen; thi i de smaa Beværtningshaver var allerede flere af de paa denne Aarstid meget gennemsigtige Lysthuse optagne af smaa Selskaber, der nød deres Aftensmad i det grønne.

For at se lidt paa Folkelivet her gaar han ind i den yderste Have, hvor han tager Plads i et af de midterste Lysthuse for at kunne overse saa meget af Terrainet som muligt.

Og nu er det bedst at bruge Fortællerens egne Ord: I mine Drengaar kom jeg jævnlig i Besøg hos en Familie, der om Sommeren laa paa Landet i Kalkbrænderiets Hovedbygning — den opvoksende Slægt

vil sikkert forbavses over dette Udtryk; men det forholder sig virkelig saaledes. Dette er ikke mere end 20 Aar siden, at den Familie, jeg taler om, i Slutningen af Maj Maaned velindpakket i en Flytteomnibus flyttede fra Nørregade til Kalkbrænderiet for at nyde Landlivet, akkurat som Folk nu tager til Vedbæk eller Rungsted, ja, jeg har endog i samme Tid mere end een Gang gæstet en Familie, som om Sommeren lejede sig ind i en overordentlig landlig og rolig Egn — mellem Østerfarimagsgade og Sortedamsøen.

Sandt at sige fandt jeg ikke, at Beværtningshaverne havde vokset sig kønnere med Aarene; de mindede mig snarere om gamle Koketter, der har mistet deres barnlige Uskyldighedspræg og nu søger at vække Opmærksomhed ved iøjnefaldende Klædedragt, støjende Væsen og andre lige saa forkastelige Midler.

Det viste sig, at jeg var kommet ind i »De fattiges Dyrehave«, som paa *Hertz's* Tid slet ikke uberettiget kunde sammenlignes med Dyrehavsbakken. Den smalle Spadseregang mellem Haverne lignede virkelig Gangen mellem Teltene paa Bakken; der var ofte den samme Trængsel af trætte og svedende Gæster; man traf Familiefaderen i Skjortearmer og hans Kone med den tunge Madkurv under Armen, overstadig lystige Søfolk, som brødes for Spøg, solbrændte Underofficerer, der gjorde Kur til Pigerne paa en noget haandgribelig Maade eller skyndte sig for at komme ind og snapse hos deres personlige Ven, den pluskæbede Vært, som stod i Indgangsporten; og i een Henseende kunde dette Sted rolig optage Konkurrencen med Dyrehaven, nemlig i de over det hele hvilende kompakte Støvskyer. Og i Støjen og Snakken af alle disse Mennesker blandede sig Spektaklet fra Lirekassen ved den store Karussel i »Rhinen« — et Beværtningssted lige overfor De fattiges Dyrehave og dettes tarvelige Konkurrent — Lyden af den rul-

lende Kugle og de over Ende ramlende Kegler paa de aabne primitive Skydeindretninger, enkelte skærende Toner fra en Violin eller Harmonika og de unge Pigers Hvinen fra Kastegyngerne; naar hertil kommer de mange Nybordersdrenge's gratis ekvilibristiske Produktioner, der godt kunde maale sig med Artisternes Præstationer paa Bakken, vil man maaske kunne forstaa, at Lokalet stærkt mindede om det Sted, det var opkaldt efter.

Nu var der imidlertid betydelig mere stille og fredssommeligt; Familierne, som sad omkring Lysthusene og nød deres Aftensmaaltider, var ikke saa høj-røstede som dengang, og hele Scenen gjorde ikke det gemytlige, familiære Indtryk som tidligere; Gyn-gen var vel i Gang, men lod til at være forbeholdt Børnene, den uundværlige Abekat fik Lov at sidde i Ro oppe paa Stangens runde Brik og saa saa filosofisk ud som nogen *Simon Stylites*, og den gamle Mand med den hæse Harmonika fristede ingen til at tage sig en Svingom til hans ejendommelige Transkriptioner af ældre og yngre Melodier.

Medens jeg sad og anstillede disse Sammenligninger mellem før og nu, kom en gammel Fyr hen til Lysthuset og tog med et kort: »Mej faa Lov« Plads ved den anden Side af Bordet.

Jeg saa op paa ham, idet jeg gav min allernaadigste Tilladelse, og det forekom mig, at jeg havde set Manden før, jeg betragtede ham nøjere og fik efterhaanden et af disse gaadefulde Indtryk af, at jeg en Gang tidligere havde oplevet den Situation, hvori jeg nu for Øjeblikket befandt mig: »Ja, Herren kender mig maaske nok?«

»Ja, jeg synes virkelig,« svarede jeg, »men i Øjeblikket kan jeg ikke huske, hvem . . .« — »Jeg er *Conradsen*. — »Conradsen?« spurgte jeg og ledte om i min Hukommelse, hvor jeg kendte det Navn fra. »Ja, det er mig, som han Digteren Hertz tog Maal af herude og satte ind i en Komædie.« — »Naa, ja;

nu kan jeg godt se det! Jeg tænkte slet ikke paa Dem, for, rent ud sagt, saa troede jeg«
 »Ikke at jeg levede længer? Jo, jeg gør dog; men nu er det snart forbi med mig, jeg har faaet mit Knæk.« — »Er det Alderen, der trykker Dem?« —
 »Nej, det er saamænd ikke — det er *Spritfabrikken* »Fortuna«. — »Hvad behager? Spritfabrikken »Fortuna« — jeg forstaar ikke De har da ikke slaaet Dem til Flasken?«

»Nej, det kunde dog ikke falde mig ind, lige saa lidt som jeg kunde hitte paa at gaa hen og blive total; nej, man skal sky alle Ekstravagancer!« —
 »Har De da en Ansættelse ved Fabrikken?« — »Nej, Gud velsigne Dem, gode Herre; De ved jo nok, at jeg er Kasketmager det vil sige, nu er jeg rigtignok paa Pension.« — »En pensioneret Kasketmager? Det Begreb kender jeg ikke.«

»Jo, saadan kalder vi nu i vores Profession dem, der ikke bestiller andet end at reparere Huer til militære, for — forstaar De — det Arbejde kan man altid paatage sig; det gør ikke saa nøje, om Huen sidder ganske rigtigt, eller der er Dit eller Dat, som trykker et Sted, for det mærker saadant et Hoved af en Rekrut ikke.«

»Men saa forstaar jeg ikke, hvad den Spritfabrik har gjort Dem!« — »Det er netop ogsaa akkurat derfor, at jeg er kommet her hen for at fortælle Dem det. De skriver jo i Aviserne, ikke sandt?« — »Jo—o, undertiden.«

»Det havde jeg nok hørt, og det er af den Grund, jeg vil bede Dem gøre mig en Tjeneste! Der snakkes saa meget i denne Tid om den skrækkelige Ødelæggelse, som den megen Sprit volder, og al den Forstyrrelse, den bringer i Familielivet; de fylder totale Blade med afholdende Prædikener og laver Templer og Foreninger, hvor der ingen Sprit er i — men se, om en eneste af alle de kloge Herrer har tænkt paa at sige saa meget som et Ord mod den Øde-

læggelse, som denne hersens »Fortuna« har paaført os?»

»Men hvorfor er det netop *den*, De ivrer imod? De kan jo lade være at drikke af dens Varer.«

»Nej, De er endnu snurrende i Pullen. De er ikke med! Det er ikke paa den Maner, den Fabrik generer os; men ved De ikke af, at det er den store røde Bygning, som De ser ligge her ved Siden af os? — Jo, vel er det det! Se, det kan nu være os det samme, for naar Krigsministeriet tager Udsigten fra os med sit Batteri der, saa maa de lige saa gerne lukke Perspektivet sydpaa med Sprit-Tønder og Flasker — allenfals er da et Batteri af Flasker mere tiltalende at se paa end som et af Kanoner. Men saa blev Pladsen for lille for denneherre Fabrik, og saa gik Interessentskabet hen og købte det Sted, som vi nu sidder paa, og hvor vi i alle de Aar, jeg kan mindes, har haft det saa rart og gemytligt, og til næste Aar skal »De fattiges Dyrehave« væk. Hele den gamle Kabuf river de ned og lægger en dejlig, brolagt Gade lige fra Østerbro og ud til den nye Havn tværs her igennem — værsartig! . . . Se, Herre, jeg er nu ikke saa patriotisk, eller hvad det hedder, at jeg kan forstaa mig paa, hvem i Rigsdagen der har Ret i Henseende til Spritten, og det er meget muligt, at det gavner Landet at have saadan en Fabrik; det gør vores Navn bekendt over hele Verden ved Hjælp af Akkevit og Genever, men naar de river os vores Forlystelsesanstalt ned, saa siger jeg, at den Sprit bringer Forstyrrelse og Ulykke i alle vores Familieliv, som hører til Stamgæsterne herude, og det er det, jeg protesterer imod!«

Jeg indrømmede ham, at det kunde være haardt nok, og søgte at trøste ham med nogle almindelige Betragtninger over, at han jo maatte glæde sig over Københavns Udvidelse, efter samme Recept, hvorefter man trøster den Mand, der har mistet en god Ven, ved at henvise ham til en Mængde levende, ham aldeles ligegyldige Personer.

»De vilde være af akkurat samme Mening som jeg,« fortsatte Conradsen, »hvis De var kommet her ud i den rigtige Tid. Nu er Anstalten ganske vist ikke saa besøgt som for 30—40 Aar siden, da skulde De have set! Hvert eneste Lysthus var besat, og det gjorde ingenting, at man kunde kigge ind til Naboens og se, hvad de havde paa Bordet, for vi generede os ikke for hinanden; var der ikke andet end stegt Flæsk, saa *var* der ikke andet! Men Humøret var der immer. Kan De se de Plakater, der endnu er sla'ede op i hvert Lysthus, og som beder Folk om ikke at medtage Drikkevarer? Jo, det skulde fedt hjælpe, vi havde altid alligevel Lærken med, ikke saa meget for at spare som det Grin, det var at skulle luske sig til at drikke af den. Se, nu behøver man blot at række Haanden ind ved Siden af paa »Fortuna« for at faa en Hundredtusend Snapse eller flere; men saadan er det: for meget af det gode ødelægger alt, det er ikke Overflod, der skaber Lykken! . . . De har kneben os ind paa alle Maader; først tog de Badehusene fra os — naa, det kunde være det samme, for de var oprigtig talt aldrig saa efterspurgte som Lysthusene; — men det var dog immer, som jeg vil sige, poetisk og opløftende for vore Pigebørn, at de om Aftningen kunde gaa ved Stranden og sla' Smut. — Og saa tog de Dansemusikken fra os, og gjorde det ingen andre Ulykker, saa tog det Livet af *Ulriksen* — De kan nok huske ham min Ven, Bendrejeren, som *Hertz* ogsaa omtaler i Komedien. Ja, han har nu for mange Aar siden lagt sine Ben ude paa Garnisons, og det var bare af den Grund, for det var nu Ulriksens Lyst at dreje rundt paa sine egne Ben om Søndagen, jeg tænker, fordi det var en behagelig Afveksling fra alle de andres Ben, han drejede paa de Søgndage. Han sagde det selv, det ved den gode Gud, han gjorde, han sagde det selv, da han hørte, at der ikke blev mere af den Plaser — »Conradsen,« sagde han, »nu kan vi to gamle lige

saa gerne straks stille os op i Rækken for at faa Udgangsbillet fra dette elendige Liv. Jeg gør det allenfals ikke længe, og vi har fulgtes ad i Livet, og maaske følges vi ogsaa ad i Døden.« — »Nej, Ulriksen,« sagde jeg, »det kan jeg ikke tjene dig i, desformedelst at dit Gravsted ligger ude paa Garnisons, men jeg har mit paa Assistens, saa vi kommer ikke til at følges ad under de Forhold, fordi du skal ad Østerbro, men de kører ud ad Nørrebro med mig.« — Ja, se det var nu begribeligvis bare saadan i Spøg, for jeg havde jo aldrig troet, at han kunde have taget sig den Smule Dansemusik saa nær; men det gjorde han nu lige godt, for han havde jo ingen Interesse for de fædrelandske og rørende Melodier paa Harmonikasser saadan som jeg. Det er ogsaa det, som har holdt mig oppe; men naar de nu vil ødelægge mig det hele og skære Huset her igennem, saa ja, saa ved jeg ikke men jeg forsikrer Dem, gode Herre, de maatte meget hellere ha' lagt den Gade tværs igennem min egen Ligkiste, det vilde ikke have skaaret mig nær saa meget i Hjertet! Og det siger jeg lige ud, jeg dør med Protesten paa mine Læber, og det er jeg vis paa, at hvis de vil grave mig op, saa vil De i mit Hjerte finde indprentet de Ord: *Spritfabrikken »Fortuna«.*

Blegdamsvejen og Fælleden, hvor nu Rigshospitalet ligger.

VII. FÆLLEDEN OG VIBENSHUS

»Paa Fælleden som Borger han asede for to,
men alle Malkekøerne de vendte sig og lo« —

saaledes blev en meget kendt og højt skattet, noget svær Medborger, der nu er død, forherliget af et Par af sine gamle, gode Venner, da hans Borgervæbnings-Pligt for længst var aftjent; men disse to Linier giver lige saa vel som en senere om, at det var »plat umuligt at ta' Retning efter ham«, et virkeligt og ganske fornøjeligt Billede af Fællederne, som de var i gamle Dage, og af de »Borgere«, der befolkede dem lige fra Frederik den Sjettes Dage til langt ned i vor egen Tid, da Fælleden er blevet en Folkepark og Idrætsplads, der sikkert vil blive en Pryd men tillige en Fare for vor By, fordi den ikke længer er et Hvilested for hjemløse Eksistenser, som i vidt overskueligt Terræn tog sig en Sommerlur hos Madam Græsmejer, men nu er blevet et Skjulested for alskens hjemløse Bøller, som i sin Tid hørte hjemme ved »Holger Danskes Briller«, men nu har Buskadser og Krat som Krybily.

Noget helt idyllisk kunde der jo ikke være ved en bar Mark; men der var dog et vist »jeg ved ikke hvad«, der knyttede sig til de gamle Fællede; det vinder vi aldrig igen.

Et ejendommeligt Minde knytter der sig dog til Fælledeerne; et Digt, som kun faa kender, men som netop i de Dage, hvor disse Linier skrives, har Appel til os alle. Digteren *Fr. Paludan-Müller* skrev i 1855

Store Vibenshus og Fælledeindgangen.

et Digt, som kun saa Dagens Lys i en lille Almanak, og som han efter Trængselsdagene i 1864 ikke nænede at genopfriske.

Han har været ude i Dyrehaven, hvor *Frederik den Syvende* har holdt Revue, og paa Hjemvejen gaar han over Øster Fællede; det er en Høstdag med Regnskyer og Maaneskin og susende Vind; Strandvejens Trætoppe hælder; saa hører han, da han skraaer ind fra den alfare Sti over Fællede, pludselig Trommernes hvirvlende Lyd; han lytter og standser! Hestetrampen! En Rytterskare med en en-

kelt Rytter i Spidsen styrer sin Vej ned imod ham. Det er en spinkel og tynd Figur, som sidder rank i sin røde Mondur, mens Rabatten skinner lyseblaa. Regnkappen falder ned over hans Skuldre, og langs Garderbukserne hænger Pallasken, medens Fjerbusken nikker fra Hatten. Hans Ganger er hvid som hans Haar: *det er gamle Kong Frederik den Sjette.* Og han spørger:

»Hvor gaar det i Danmark, du danske Mand, er der Krig eller Fred i vort Fædreland, og holder man sammen herhjemme?«

Da Digteren har fortalt ham om Slaget paa Isted Hede, ranker Kongen sig og siger:

»For *det* Officererne takke vi kan, der dannede var i min Skole«;

men saa spørger Kongen:

Men fremmes nu ogsaa Rigets Gavn, Befæstningsværnet om København? —
Nej *det* — jeg gensvared — hviler.

Da bliver den gamle Konge vred; han udbryder:

Vid, Danmarks Ære bevæger mit Sind,
begiv dig i *mit* Navn til Folket ind
og højt dem forkynd, hvad jeg taler —
Velan, blev han ved, da sidste Gang
i Kampen for Slesvig Kartoverne klang,
var det Jylland, der Tørnen afbød, —
naar næste Gang nærmer sig Krigens Ravn,
da gælder det Sjælland og København,
dens Volde maa tage mod Stødet.

Thi sørg for, at snart en Befæstning I faar,
 der kan holde som Thyras i tusende Aar,
 og til Kampen forsyn Arsenalet!
 Lad i Vaaben sig øve den unge Soldat,
 jer selv en Reserve jer holde parat,
 og hermed nu Gud befalet.

Man kan jo, hvad *Paludan-Müller* sikkert selv har erkendt, indvende, at Frederik den Sjette ikke var netop den, der skulde tale med om at lade sin By ubefæstet; derfor taler jo blandt andet 1801 og 1807 højt og tydeligt. Frederik den Sjette sejrede jo kun ved Vibenshus. Det er vel ogsaa kun, fordi Digteren følte, at han havde klædt sine egne ægte Følelser i en Karnevalsdragt, at han ikke senere optog sit Digt i sine samlede Skrifter; men hans Følelse var ægte nok; og han har siden efter Danmarks Ulykke følt det, som var det en Bibel, slængt paa et Spillebord!

Men vi skulde jo ende ved Vibenshus*). Ud over, at det var bygget af Mikkel Vibe, som har givet det Navn, og som ogsaa er kendt fra Christianshavns Historie, og at det var et yndet Traktør- og Hvilested for skov-mødige Københavnerne, har det kun den Historie, som knytter sig til Frederik den Sjette, som jo baade stormede og indtog det.

Det sørgeligste Minde, Øster Fællid gemmer, er Mindet om d. 28. April 1772, da *Struensee* og *Brandt* henrettedes derude; man kan mene om Struensees Forbrydelse, hvad man vil; det var dog en crimen læsæ majestatis; men om Brandts Henrettelses Uretfærdighed kan vel nok alle være enige. Hans Forbrydelse stod dog langt fra i Forhold til Straffens Raahed, rent bortset fra, at Dødsstraf altid ifølge sin Natur maa betragtes som en Raahed, en Magt-overvældelse, som ingen Samfundsmoral paa nogen Maade kan forsvare.

*) Se iøvrigt herom nærv. Forfatters: Den gamle Herre husker. S. 59 f. f.

Østerbro har ingen Historie, har man sagt; hvis disse Linier har bevist det modsatte, vil en yderligere Vandring derude kunne give meget mere endnu. Alene en Vej som Kastelsvej, hvor *Rye* og *Bülow* har boet og »de Blindes Hjem, de Døves Hjem, to sørgelige Navne,« der minder os om, »at vi fik ganske uforskyldt, hvad de med Suk maa savne;« har meget at fortælle; og der er desuden i det sidste Aar kommet endnu en historisk Seværdighed til i *Johan Hansens* højst interessante, kulturhistoriske Malerisamling, som han, som den ægte Mæcen, han er, har lukket op for sine Bysbørn; den rummer paa sine Vægge i en Række som oftest smaa Billeder en Mængde Københavnerhistorie, som enhver, der elsker sin By, har en Pligt til ikke at gaa forbi.

Vor By fra Øst til Vest, fra Syd til Nord har saa megen Poesi og glemt Virkelighed, at den fortjener, at alle, der elsker den, selv har en Pligt til at følge de Spor, her er antydet, og gør de det, vil de høre Stenene tale, og det i et Sprog, som taler til Hjertet i enhver Dansk.
